

เอกสารประกอบการสอนวิชา ประวัติ : พื้นฐานอารยธรรมไทย

ส.ส.ค.
ค. ๒๒๒ ๓
ร. ๔

เอกสารประกอบการสอน

วิชาประวัติ : 100 พื้นฐานอารยธรรมไทย

สำนักหอสมุดกลาง มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

สุขุมวิท 23 พระโขนง กรุงเทพฯ 11 โทร. 3921575, 3915058

จารุวรรณ ไวยเจนนี

ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์

มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร

คำนำ

วิชาพื้นฐานอารยธรรมไทย (ประวัติ 100) มีเนื้อหาครอบคลุมกว้างขวาง ครอบคลุม ทั้งงานการปกครอง เศรษฐกิจ สังคม ขนบธรรมเนียมประเพณี ศาสนา ศิลปกรรมคดี กนกวี และนาฏศิลป์ ดังนั้นผู้เขียนจึงเรียบเรียงเอกสารประกอบการสอนเล่มนี้ขึ้น เพื่อให้นิสิตนักศึกษาได้อ่านประกอบกับการฟังบรรยายในห้องเรียน ซึ่งจะทำให้นิสิตนักศึกษาเข้าใจเรื่องราวในทางต่างๆ ครบถ้วนพอเป็นสังเขป และเป็นการปูพื้นฐานเบื้องต้นก่อนที่จะศึกษาหนังสือเล่มอื่นๆ ใหลึกซึ้งยิ่งขึ้นต่อไป

จรรवरณ ไวยเจตน
ภาควิชาประวัติศาสตร์

มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร

กันยายน 2523

ชื่อวิชา

ประวัติ 100

พื้นฐานอารยธรรมไทย

(2หน่วยกิต 2 ชั่วโมง)

ขอบข่ายของวิชา

ศึกษาภูมิหลังของอารยธรรมไทย วิถีชีวิตของอารยธรรมอินเดีย รวมทั้งอารยธรรม
ของชาติโบราณที่มีส่วนสร้างสรรกพื้นฐานอารยธรรมไทย เช่น อารยธรรมพุนัน ทวาราวดี
เขมรโบราณ ชวา กรีกวิชัย การเริ่มก่อตัวของวัฒนธรรมไทย อารยธรรมไทยที่เห็นเด่นชัด
เช่น สมัยสุโขทัย อยุธยา รัตนโกสินทร์ ศาสนา สังคม เศรษฐกิจ การปกครอง ศิลปะ
และอื่นๆ

โครงสร้างของวิชา

1. ความหมายของอารยธรรม และวัฒนธรรม
2. พื้นฐานทางประวัติศาสตร์ไทย
 - 2.1 ประวัติความเป็นมาของชนชาติไทยถึงการตั้งกรุงรัตนโกสินทร์เป็นราชธานี
 - 2.2 อิทธิพลของอินเดียในแหลมอินโดจีน
3. พื้นฐานทางการปกครอง
 - 3.1 การปกครองสมัยสุโขทัย
 - 3.2 การปกครองสมัยอยุธยา
 - 3.3 การปกครองสมัยกรุงธนบุรีและรัตนโกสินทร์
4. พื้นฐานทางค่านิยมไทย
 - 4.1 ระบบศักดินา
 - 4.2 ชั้นชั้นในสังคมศักดินา
 - สถาบันพระมหากษัตริย์
 - พระบรมวงศานุวงศ์
 - ขุนนาง
 - ไพร่
 - ทาส
5. พื้นฐานทางค่านิยมเศรษฐกิจไทย
 - 5.1 เศรษฐกิจสมัยสุโขทัย
 - 5.2 เศรษฐกิจสมัยอยุธยา
 - 5.3 เศรษฐกิจสมัยรัตนโกสินทร์
6. พื้นฐานทางค่านิยมศาสนา
 - 6.1 พุทธศาสนา
 - 6.2 อิทธิพลของพุทธศาสนาต่อสังคมไทย

7. พื้นฐานทางด้านประเพณี

7.1 ประเพณีสำคัญๆของไทย

8. พื้นฐานทางด้านศิลปะไทย

8.1 ศิลปะไทยสมัยต่างๆ

9. พื้นฐานทางด้านวรรณคดีไทย

9.1 กวีและผลงานที่สำคัญในยุคต่างๆ คือ สุโขทัย อยุธยา และรัตนโกสินทร์

9.2 ลักษณะเด่นของวรรณคดีไทย

10. พื้นฐานทางนาฏศิลป์และดนตรีไทย

10.1 นาฏศิลป์ไทย

10.2 ดนตรีไทย

สารบัญ

บทที่

หน้า

กานำ

1. ความหมายของอารยธรรมและวัฒนธรรม

อารยธรรม 1

วัฒนธรรม 2

2. พื้นฐานทางประวัติศาสตร์ไทย

ชาวพื้นเมือง เติบโตในดินแดนไทย 10

ถิ่น เติบโตของไทย 11

การตั้งอาณาจักรในประเทศไทย 13

อาณาจักรสุโขทัย 15

อาณาจักรอยุธยา 16

สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ 18

อิทธิพลของจีน เติบโตในแหลมอินโดจีน 28

3. พื้นฐานทางการปกครอง

การปกครองสมัยสุโขทัย 33

การปกครองสมัยอยุธยาถึงรัตนโกสินทร์

— การปกครองสมัยพระรามาธิบดีที่ 1 (อู่ทอง) 36

— การปกครองสมัยพระบรมไตรโลกนาถ 37

— การปกครองสมัยพระรามาธิบดีที่ 2 39

— การปกครองสมัยพระเพทราชา 40

— การปกครองสมัยพระเจ้ากรุงธนบุรี 40

การปกครองสมัยรัตนโกสินทร์

- การปกครองสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น 41
- การปกครองสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้า
อยู่หัว 43
- การปกครองสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้า
อยู่หัว 47
- การปกครองสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว 49

4. พื้นฐานทางการเมืองไทย

- ระบบศักดินา 56
- ชนชั้นของบุคคลในสังคมศักดินา -
- สถาบันพระมหากษัตริย์ 57
- พระบรมวงศานุวงศ์ 61
- ขุนนาง 61
- ไพร 62
- ทาส 80

5. พื้นฐานทางเศรษฐกิจ

- เศรษฐกิจสมัยสุโขทัย 87
- เศรษฐกิจสมัยอยุธยา 88
- เศรษฐกิจสมัยรัตนโกสินทร์ 90

6. พื้นฐานทางศาสนา

- ความหมายของศาสนา 97
- หน้าที่ของศาสนา 98
- องค์ประกอบของศาสนา 98

ศาสนาพุทธ	99
หลักธรรมต่างๆในพระพุทธศาสนา	103
การเผยแผ่พุทธศาสนาในประเทศไทย	115
อิทธิพลของพุทธศาสนาในทางต่างๆ	116
7. พื้นฐานทางการเมือง	
ความหมายของประเทศไทย	119
ประเภทของประเทศไทย	119
ประเทศไทยสำคัญบางประการของไทย	
- การเกิด	121
- การบวช	126
- การปลงเฐน	131
- การแต่งงาน	134
- การตาย	136
- วันสงกรานต์	141
- ลอยกระทง	143
- แหนางแมว	144
- ปั่นเมฆ	145
- เจ้าพรพนา	146
8. พื้นฐานทางกาศิลปไทย	
ศิลปแบบคันธาระ	150
ศิลปแบบมถุรา	150
ศิลปแบบอมรวดี	151
ศิลปแบบคุปตะ	151

ศิลปะแบบปาดะ	151
ศิลปกรรมในประเทศไทย	154
- ศิลปะแบบลพบุรี	155
ศิลปะแบบทวารวดี	160
- ศิลปะแบบศรีวิชัย	162
- ศิลปะแบบสุโขทัย	163
- ศิลปะแบบ เชียงแสน	165
- ศิลปะแบบอยุธยา	168
- ศิลปะแบบอยุธยา	169
- ศิลปะแบบรัตนโกสินทร์	169
พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ	173
9. พื้นฐานทางงานวรรณคดีไทย	
ความหมายของวรรณคดี	178
ลักษณะของหนังสือที่เป็นวรรณคดี	178
องค์ประกอบของวรรณคดี	181
วรรณคดีสมัยต่างๆ	
- สมัยสุโขทัย	182
- สมัยอยุธยา	182
- สมัยธนบุรี	185
- สมัยรัตนโกสินทร์	186
ลักษณะของวรรณคดีไทย	196
10. พื้นฐานทางนาฏศิลป์และดนตรีไทย	
นาฏศิลป์ไทย	199

— ละครชาตรีหรือโนราห์	200
— ละครนอก	201
— ละครใน	201
— โขน	201
— ละครกึ่งกำพร้า	203
— ละครพื้นทาง	204
— ละครรวง	204
— ละครสังคีต	205
— ละครพด	205
— ลิเก	209
— การเล่นพื้นเมือง	210

ดนตรีไทย

ลักษณะสำคัญของดนตรีไทย	211
ดนตรีสมัยกรุงสุโขทัย	212
ดนตรีสมัยกรุงศรีอยุธยา	214
ดนตรีสมัยกรุงรัตนโกสินทร์	215
บทเพลงและลักษณะการบรรเลงดนตรี	220
เครื่องดนตรีไทยยุคปัจจุบัน	

— ประเพณคึก	222
— ประเพณสี	223
— ประเพณถ	223
— ประเพณเป่า	228

ลักษณะวงดนตรีไทยปัจจุบัน

— วงปี่พาทย์	229
— วงเครื่องสาย	231
— วงมโหรี	231

บรรณานุกรม

ความหมายของอารยธรรมและวัฒนธรรม

อารยธรรม หมายถึงสภาพที่เจริญ ลักษณะสังคมที่มีระเบียบสูงส่ง มีความก้าวหน้าทาง
อักษรศาสตร์ วิทยาศาสตร์ และอื่นๆ อารยธรรมส่วนใหญ่แล้วจะปรากฏในกลุ่มชนที่รวม
ตัวขึ้นเป็นหลักแหล่งมั่นคง เป็นบ้าน เป็น เมือง และมีการกสิกรรมหรือผลิตสิ่งต่างๆ ที่ก่อให้เกิด
เกิดความ สะดวกสบายและความชุ่มเฟื่อง มีการแลกเปลี่ยนสินค้า และแลกเปลี่ยนความคิด
อันทำให้เกิดความเฉลียวฉลาดมากขึ้น เป็นการกระตุ้นให้เกิดความสามารถทางการสร้างสรรค์
ความรู้ วิทยาศาสตร์ ปรัชญา วรรณคดี และศิลปะ

อารยธรรมต่างๆมักมีลักษณะเป็นอารยธรรมของสังคมขนาดใหญ่ที่โคจรประสานเชื่อม
โยงชีวิตคนนับล้านๆให้เขามามีวิถีชีวิตเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน อารยธรรมมนุษย์มีลักษณะเป็น
สังคมขนาดใหญ่ และมีอายุยืนยาว สังคมมนุษย์มีวิวัฒนาการสลับซับซ้อนจนถึงขั้นเป็นอารยธรรม
ขึ้นมา ความสลับซับซ้อนที่มีลักษณะเป็นความเจริญ มักคงอาศัยสภาพแวดล้อมทางภูมิศาสตร์
เป็นพิเศษ เช่นดินแดนแถบลุ่มน้ำไทกริส -ยูเฟรติส ลุ่มน้ำไนล์ เป็นต้น

ส่วนประกอบที่สำคัญของอารยธรรมได้แก่

งานเศรษฐกิจ มีการทำงาน การเกษตร อุตสาหกรรม การค้า การคมนาคม
งานการปกครอง มีองค์ประกอบของการปกครอง กฎหมาย และการจัดตั้งรัฐ
งานจารีตประเพณี - ศาสนา ความเชื่อในสิ่งศักดิ์สิทธิ์ คุณธรรม และขน
บธรรมเนียมประเพณี

งานการแสวงหาความรู้ ทางวิทยาศาสตร์ การพิสูจน์สิ่งต่างๆอย่างยุติธรรม
การบันทึกและสะสมความรู้

ทางปรัชญา การพิจารณาเกี่ยวกับคุณธรรม ความยุติธรรม การแสวงหาความ
จริงของชีวิตและสิ่งต่างๆ

ทางวรรณคดี เช่น การวิวัฒนาการของตัวอักษร การประพันธ์

ทางศิลปะ เช่น การก่อสร้าง การสลัก การวาด การตกแต่งร่างกาย บ้านเรือน
เครื่องเรือน เสื้อผ้าเครื่องนุ่งห่ม เครื่องปั้นดินเผา และเครื่องประดับ

อารยธรรมจะต้องมีปรากฏการณ์ความก้าวหน้าทางวัตถุและสังคมพอประมาณ รวมทั้ง เคารพโครงสร้างอันสืบสันของกิจกรรมทั้งทางวัตถุและทางที่ไม่ใช่วัตถุ ชนกลุ่มใดมีอารยธรรมใดก็ตาม เมื่อชนกลุ่มนั้นได้สร้างเค้าโครงวัฒนธรรมที่มีระบบสังคมที่ซับซ้อนและมีการควบคุม ธรรมชาติที่กว้างขวาง อารยธรรมก็คือวัฒนธรรมที่โคจรวิวัฒนาการไปกว่าวัฒนธรรมในสมัยแรก ๆ ศาสตราจารย์ อาร์โนลด์ ทอยน์บี (นักประวัติศาสตร์) ได้แสดงความเห็นว่า "การที่มนุษย์ก้าวขึ้นสู่อารยธรรมนั้น เพราะประสบกับสภาพที่ลำบาก ก่อให้เกิดปฏิกิริยา กระตุ้นให้มนุษย์ใช้ความสามารถเป็นพิเศษซึ่งไม่เคยมีมาก่อน และอารยธรรมจะก้าวหน้า เรื่อยไป ควบคู่ไปกับความแข็งแกร่งจากบุคคลหรือชนกลุ่มน้อยที่มีความสร้างสรรค์"¹

อุปสรรคสำคัญต่อความก้าวหน้าของอารยธรรมอย่างหนึ่งก็คือสงคราม ฉะนั้น ความพยายามของมนุษย์ที่จะหลีกเลี่ยงสงครามจึง เป็น เครื่องวัดความเจริญอีกอย่างหนึ่ง

อารยธรรมที่ยิ่งใหญ่ทั้ง เก้า นั้นจะอยู่แถบบริเวณอียิปต์ในลุ่มแม่น้ำไนล์ เมโสโปเตเมีย อยู่ระหว่างลุ่มแม่น้ำไนล์และยูเฟรติส อินเดียอยู่ระหว่างแม่น้ำสินธุและคงคาจีนอยู่บริเวณแม่น้ำฮวงโห จีนแดนเหล่านี้นับแต่โบราณกาลแรกเริ่มของอารยธรรมไว้ให้ชนรุ่นหลังได้ปฏิบัติพิสดารเนื่องมาทั้งทางงานอักษร วรรณคดี ความคิดทางศาสนา วิทยาศาสตร์ และงานอื่น ๆ อีกมากมาย

สำหรับอารยธรรมไทยนั้น เป็นสิ่งที่เราจะต้องศึกษา เพื่อให้ทราบถึงความเจริญของชนชาติไทย เพราะการที่จะเข้าใจเรื่องราวของปัจจุบันอย่างถ่องแท้แล้ว จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องศึกษาดังความเจริญ และวิวัฒนาการของอารยธรรมในอดีตและมีผลสืบเนื่องมาถึงปัจจุบัน วัฒนธรรม

ความหมายของวัฒนธรรม

เทย์เลอร์ (Taylor) กล่าวว่า เป็นส่วนทั้งหมดที่ซับซ้อน ประกอบด้วยความรู้ ความเชื่อ ศิลป ศีลธรรม กฎหมาย ประเพณี และความสามารถอื่น ๆ ที่มนุษย์ได้มาในฐานะเป็น สมาชิกของสังคม

¹ กุสุมา สนิทวงศ์ ๓ บทชญา อารยธรรมอดีต ปัจจุบัน หน้า 9 - 10

บroom (Broom) และ เซลนิก (Zelnic) อธิบายว่า วัฒนธรรมเป็นมรดกทางสังคมที่ประกอบด้วยความรู้ ความเชื่อ ประเพณี และความชำนาญที่คนเราได้มาในฐานะเป็นสมาชิกของสังคม¹

คำอธิบายของ เทย์เลอร์ มีผู้นิยมรับกันมาก เทย์เลอร์กล่าวว่า วัฒนธรรมทำให้มนุษย์แตกต่างจากสัตว์อื่น เพราะเรามีภาษา มีสถาบันต่างๆ มีศีลธรรม มีจารีตประเพณี มีการถ่ายทอดเพิ่มพูนสืบต่อกันมา และมีเครื่องมือเครื่องใช้ที่ทันสมัย เราสามารถอธิบายความหมายของพฤติกรรมต่างๆ และสิ่งต่างๆ ทั่วการบอกเล่าหรือประจักษ์ขึ้น เป็นสัญลักษณ์²

ไทยเรานั้น คำว่า "วัฒนธรรม"³ เป็นคำที่มาจากภาษาบาลีสันสกฤต แปลว่า "ธรรมเป็นต้นเหตุให้เจริญ" หรือ "ธรรมคือความเจริญ" มีใช้เป็นหลักฐานทางราชการเป็นครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. 2483 เรียกว่า พระราชบัญญัติบำรุงวัฒนธรรมแห่งชาติ พ.ศ. 2483 และ พ.ศ. 2485

คำว่า "วัฒนธรรม" เป็นคำสมาสระหว่างภาษาบาลี กับสันสกฤต เพราะคำว่า "วัฒนธรรม" มาจากคำว่า "ว" + "วัฒนธรรม" ซึ่งแปลว่า เจริญ งอกงาม

ส่วนคำว่า "ธรรม" มาจากภาษาสันสกฤตว่า ธรรม เขียนตามรูปบาลีล้วนๆ คือ "วทุฒนธมม" หมายถึง ความดี แปลตามรากศัพท์ คือ สภาพอันเป็นความเจริญงอกงาม หรือลักษณะที่แสดงถึงความเจริญงอกงาม

นอกจากนี้ คำว่า วัฒนธรรมตรงกับภาษาอังกฤษว่า Culture และคำว่า culture นี้มาจากภาษาฝรั่งเศส โดยฝรั่งเศสเอามาจากภาษาละตินว่า cultura

¹ สุพิศรา สุกตพ (สังคมและวัฒนธรรมของไทย นศ 138

² สุพิศรา สุกตพ สังคมและวัฒนธรรมไทย หน้า 138

³ สุชีพ ปุญญานุภาพ วัฒนธรรมวิทยา หน้า 1-19

ตามพระราชบัญญัติวัฒนธรรมแห่งชาติ พ.ศ. 2485 ให้ความหมาย วัฒนธรรม หมายถึง ลักษณะที่แสดงความจริงใจของงาน ความเป็นระเบียบ ความกลมเกลียวก้าวหน้าของชาติ และศีลธรรมอันดีงามของประชาชน

วัฒนธรรมเป็นมรดกทางสังคมที่ครอบคลุมทุกสิ่งทุกอย่างที่แสดงออกถึงวิถีชีวิตของมนุษย์ โดยแต่ละสังคมมีวัฒนธรรมเฉพาะของตนเอง เพราะเป็นวิถีชีวิตที่แตกต่างกันของแต่ละกลุ่มสังคม วัฒนธรรมมีความหมายครอบคลุมถึงทุกสิ่งทุกอย่างที่แสดงออกถึงวิถีชีวิตของมนุษย์ในสังคมของกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง หรือสังคมใดสังคมหนึ่ง มนุษย์ได้คิดสร้างระเบียบ กฎเกณฑ์ วิถีในการปฏิบัติ การจัดระเบียบตลอดจนระบบความเชื่อ ความนิยม ความรู้ และเทคโนโลยีต่างๆ ในการควบคุมและใช้ประโยชน์จากธรรมชาติ¹

ประเภทของวัฒนธรรม

โอเบิร์น (Ogburn) ได้แบ่งวัฒนธรรมเป็น 2 ส่วน คือ

1. วัฒนธรรมวัตถุ (material culture) ได้แก่ สิ่งประดิษฐ์และเทคโนโลยีต่างๆ เช่น หมอหนังขาว ตู้เย็น รถ เครื่องบิน บ้าน ฯลฯ
2. วัฒนธรรมที่ไม่เกี่ยวกับวัตถุ (non - material culture) หมายถึง อุดมการณ์ ความเชื่อ แนวความคิดในเรื่องการแข่งขันอย่างมีเหตุผล ประเพณี การปฏิบัติต่อกันมา และเป็นที่ยอมรับในชนกลุ่มของชนชาติใดก็ตาม เหมาะสม เช่น ศาสนา ความเชื่อ ความสนใจ หัตถศิลป์ ความรู้ ความสามารถ ซึ่งเป็นนามธรรม (abstract) ที่มองไม่เห็น摸ไม่ได้

องค์ประกอบของวัฒนธรรม

1. องค์วัตถุ (Instrumental and Symbolic objects) คือ วัฒนธรรมวัตถุที่สามารถสัมผัสด้วยตาและมือได้ เช่น เครื่องมือเครื่องใช้ โรงเรียน โรงงาน ภาพเขียน เครื่องจักร สถานมหรสพ ธนาคารไฟฟ้า โบสถ์ วิหาร หอสมุด และส่วนที่ไม่มีรูปร่าง เช่น ภาษา สัญลักษณ์ในการติดต่อสื่อความหมาย หัตถวิชาคำนวณ (กัวเลข) มาตรการ ชั่ง ตวง วัด

¹ สุพัทรา สุภาพ สังคมและวัฒนธรรมไทย หน้า 140

2. องค์การ (Association or Organization) หมายถึงกลุ่มที่มีการจัดการอย่างเป็นระเบียบ หรือมีโครงสร้างอย่างเป็นทางการ มีการวางกฎเกณฑ์ ระเบียบข้อบังคับ และวัตถุประสงค์ไว้อย่างแน่นอน เป็นกลุ่มที่มีความสำคัญที่สุดในสังคมที่ซับซ้อน เช่น ครอบครัว (กลุ่มเล็กที่สุด) สหพันธ์กรรมกร ลูกเสือ สภาอากาศ วัด สหประชาชาติ (องค์การใหญ่ที่สุด) ฯลฯ โดยทั่วไปบุคคลที่มาร่วมกันเพื่อกำเนินการตามวัตถุประสงค์บางอย่าง และวัตถุประสงค์ก็อาจจะเป็นเรื่องไม่ใหญ่โตก็ได้ เช่น สมาคมนักเรียนเก่า รวมกันเพื่อนคงรักษาชื่อเสียงของโรงเรียน หรืออาจจะเรื่องใหญ่ๆ เช่น รวมกันเพื่อป้องกันประเทศชาติไทยนภัย

3. องค์วิธีการ (Usage) เป็นขนบธรรมเนียมประเพณีที่ยอมรับกันโดยทั่วไป เช่น พิธีกรรมต่างๆ ตั้งแต่เรื่องการเกิด หนึ่ง แต่งงาน บวชนาค ค่าย ปลุกปั้น ขึ้นบ้านใหม่ ฯลฯ ซึ่งศาสนาก็มีพิธีพลอยบังไม่มากนักเลย รวมตลอดถึงพิธีการแต่งงาน และรับประทานอาหาร

4. องค์คติ (Concepts) หมายถึงความเข้าใจ ความเชื่อ ความคิดเห็นของคนในสังคมต่างๆ เช่น ความเชื่อกรรมเป็นเครื่องชี้ เจตนา ความเชื่อในเรื่องการมีสามีเดียวภรรยาเดียว (monogamy) ความเชื่อในเรื่องตายแล้วเกิดใหม่ ความเชื่อในเรื่องพระเจ้าองค์เดียว (monotheism) หรือ หลายองค์ (polytheism) ตลอดจนอุดมการณ์ทัศนคติ การยอมรับสิ่งใดถูกหรือผิด ซึ่งแล้วแต่กลุ่มชนใดจะใช้เป็นมาตรฐานในการตัดสินใจหรือเป็นเครื่องวัดในสภาพแวดล้อมของตน

ที่มาของวัฒนธรรมไทย

วัฒนธรรมของแต่ละสังคมมีที่มาจากสิ่งแวดล้อม ค่านิยม (values) และการเผยแพร่ทางวัฒนธรรมจากชาติอื่น วัฒนธรรมไทยก็มีที่มาจากปัจจัยดังกล่าวนี้ คือ

1. สิ่งแวดล้อมทางภูมิศาสตร์ เนื่องจากสังคมไทยมีลักษณะภูมิศาสตร์เป็นที่ราบลุ่มและอุดมสมบูรณ์ควมเหมาะสำหรับดำรงชีพ คนไทยได้ใช้พื้นที่ในแม่น้ำลำคลองในการเกษตรกรรม และการอยู่อาศัย เพราะฉะนั้นเมื่อถึงเวลาท่น้ำ คือ เดือนเดือน 11 และเดือนเดือน 12 ซึ่งอยู่ในช่วงเวลาปลายฤดูฝนและปลายฤดูหนาว อันเป็นเวลาที่น่าไหลหลาก คนไทยจึงจัดทำกระทงพุ่มพุ่มลอยน้ำไปลอยในแม่น้ำลำคลอง เพื่อเป็นการขอขมาอุทิศแด่แม่คงคา และขอพรจากแม่คงคา เพราะไคอาศัยน้ำกินน้ำใช้ ทำให้เกิด

"ประเพณีลอยกระทง" นอกจากนั้น ยังมีประเพณีอื่นๆ อีกในส่วนที่เกี่ยวกับแม่น้ำลำคลอง เช่น "ประเพณีแข่งเรือ" ฯลฯ

2. ระบบเกษตรกรรม สังคมไทยเป็นสังคมเกษตรกรรม (agrarian Society) กล่าวคือ ประชากรร้อยละ 80 ประกอบอาชีพเกษตรกรรม คนไทยส่วนใหญ่มีวิถีชีวิตผูกพันกับระบบการเกษตรกรรม และระบบการเกษตรกรรมนี้เองได้เป็นที่มาของวัฒนธรรมไทยหลายประการ เช่น ประเพณีขอฝน ประเพณีลงแขก และการละเล่น เต้นกำรำเคียว เป็นต้น

3. ค่านิยม (Values) กล่าวได้ว่า "ค่านิยม" มีความสัมพันธ์กับวัฒนธรรมอย่างใกล้ชิด และ "ค่านิยม" บางอย่างก็กลายมาเป็น "แกน" ของวัฒนธรรม เช่น "ค่านิยม" ของคนไทยในส่วนที่เกี่ยวกับความรักอิสรภาพ และเสรีภาพ เป็น "แกน" ของวัฒนธรรมไทย กล่าวคือ วิถีชีวิตของคนไทยโดยส่วนรวมมีเอกลักษณ์ซึ่งแสดงออกถึงอิสรภาพ และเสรีภาพ

4. การเผยแพร่ทางวัฒนธรรม (cultural diffusion) วัฒนธรรมของสังคมหนึ่งย่อมแตกต่างไปจากวัฒนธรรมของสังคมอื่นๆ ทั้งนี้ เมื่อมนุษย์มีการอพยพเคลื่อนย้ายถิ่นที่อยู่จากแห่งหนึ่งไปยังถิ่นอื่นๆ ก็ได้นำวัฒนธรรมติดตัวไปด้วย และถือว่าการเผยแพร่ทางวัฒนธรรม นอกจากนี้ การสื่อสารและการขนส่งก็ได้มีส่วนช่วยเผยแพร่วัฒนธรรมให้กว้างขวาง และรวดเร็วขึ้น

วัฒนธรรมของสังคมอื่นที่เผยแพร่เข้ามาในสังคมไทย คือ

4.1 ศาสนาพราหมณ์ ได้เผยแพร่เข้ามาในสังคมไทยโดยผ่านทางเขมร อินเดีย เขี้ยว และมลายู อันเป็นต้นมาของประเพณีต่างๆ ซึ่งได้รับการปฏิบัติกันอยู่ในสังคมไทย เช่น ประเพณีสงกรานต์ ประเพณีอาบน้ำในพิธีการต่างๆ ไถ่ถอน อาบน้ำในพิธีโกนจุก การอาบน้ำพิธีการแต่งงาน และการอาบน้ำศพ เป็นต้น

4.2 พุทธศาสนา ได้เผยแพร่เข้ามาในสังคมไทยโดยผ่านทางประเทศจีน พม่า และลังกา พุทธศาสนาได้เป็นศาสนาประจำชาติไทย ซึ่งก่อให้เกิดประเพณีมากมาย หรืออาจกล่าวได้ว่าพุทธศาสนาผูกพันกับวิถีชีวิตของคนไทยตั้งแต่เกิดจนตาย ประเพณีที่สำคัญได้แก่ การก่อเจดีย์ทราย ทอดกฐิน และการบวชนาค เป็นต้น

4.3 วัฒนธรรมตะวันตก ที่มาของวัฒนธรรมไทยอีกแหล่งหนึ่ง ก็คือ วัฒนธรรมตะวันตก ซึ่งโคลงตั้งไหลเข้ามาในสังคมไทย อันเป็นผลสืบเนื่องมาจากความสะดวกรวดเร็วของการติดต่อสื่อสาร คมนาคม และสื่อมวลชน วัฒนธรรมตะวันตกที่โคเผยแพร่เขามาได้แก่ มรรยาทในการสังคม เช่น การสัมผัสมือ (Shake hand) การกีฬา เช่น รักบี้ฟุตบอล ตลอดจนการแต่งกาย

วิธีสอน

1. ผู้สอนบรรยายตามหัวข้อ
2. ใ้หนังสือหาความหมายของคำว่าอารยธรรมและวัฒนธรรม และเสนอความคิดเห็นในรูปอภิปราย
3. กำหนดเอกสารหนังสือให้อ่านประกอบเพิ่มเติม

หนังสืออ่านประกอบ

แมคนีลล์, วิลเลียม เอช ประวัติศาสตร์โลก แปลโดย สุจิตรา วุฒิสถียร และคณะ

โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ 2519

วรรณ ไวยากร ประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม โครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ 2514

วอดแยงก์, วอดเตอร์ และ อาแลสเกอร์ เอ็ม เทย์เลอร์ อารยธรรมอดีต - ปัจจุบัน

แปลโดย กุสุมา สนิทวงศ์ ณ อยุธยา โรงพิมพ์สังคมศาสตร์ 2509

สาคร ขวัญประสิทธิ์ เอกสารประกอบคำบรรยายอารยธรรมอัปป์ ภาควิชาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร 2520

สิริ เพ็ชรไชย วัฒนธรรมวิทยา โรงพิมพ์กรู๊สกา 2516

สุชีพ ปุณฺณภาพ วัฒนธรรมวิทยา พระนคร 2500

สุพิศรา สุภาพ สังคมและวัฒนธรรมไทย ไทยวัฒนาพานิช 2520

เสฐียรโกเศศ (นามแฝง) วัฒนธรรมและประเพณีต่างๆของไทย ก้าวหน้า 2503

อานนท์ อากาภิรม สังคมและวัฒนธรรมไทย โรงพิมพ์บำรุงนุกุลกิจ 2515

พื้นฐานทางประวัติศาสตร์ไทย

ประวัติศาสตร์ไทยที่กล่าวถึงเรื่องราวของคนไทยอพยพเข้ามาอยู่ในดินแดนไทยนั้น เรายังหาข้อยุติไม่ได้ว่าไทยมาจากที่ใดแน่นอน เพราะหลักฐานทางนั้นยังไม่สามารถยืนยันได้แน่ชัด เนื่องจากต้องอาศัยหลักฐานทั้งทางโบราณวัตถุ โบราณสถาน โครงกระดูก และอื่นๆ มาวิเคราะห์ โดยผู้เชี่ยวชาญทางด้านโบราณคดี ภาษามนุษยวิทยา ภาษาศาสตร์ และภาษาศาสตร์สังคมวิทยา เป็นต้น ฉะนั้นการศึกษากำเนิดประวัติศาสตร์ของประเทศไทย จะแบ่งเป็น 2 ตอนตามขอเสนอของศาสตราจารย์ อึ้ง คี คือ

ยุคก่อนประวัติศาสตร์ สิ้นสุดเมื่อประมาณ พ.ศ. 1000 และยุคประวัติศาสตร์ ซึ่งถือจากหลักฐานที่พบจารึกที่เก่าแก่ที่สุดในประเทศไทย ณ ตำบลพะเนินค อำเภอเมือง จังหวัด จันทบุรี

ยุคก่อนประวัติศาสตร์ไทยแบ่งเป็น 4 สมัย¹ โดยแบ่งตามลักษณะเครื่องมือ เครื่องใช้ที่ขุดค้นพบ คือ

1. สมัยหินเก่า (Paleolithic) ได้ขุดพบเครื่องมือหิน โดย ดร. แวนฮิกเกอเริน ขณะเป็นเชลยศึกญี่ปุ่น ก่อสร้างทางรถไฟสายมรณะ กาญจนบุรี-พม่า ในระหว่างสงครามโลกครั้งที่ 2 บริเวณที่พบใกล้สถานี "บ้านเก่า" (ห่างจากตัวเมืองจังหวัด กาญจนบุรีไปทางตะวันตกเฉียงเหนือ 35 กม.) และยังพบเครื่องมือหินเก่าที่อำเภอ เขียงแสน จังหวัด เชียงราย

2. สมัยหินกลาง (mesolithic) มีหลักฐานแสดงว่า ประเทศไทยเคยมี มนุษย์อาศัยอยู่เมื่อประมาณ 10,000 ถึง 7,000 ปีมาแล้ว หลายแห่ง คือที่อำเภอ ไทรโยค จังหวัดกาญจนบุรี ได้พบโครงกระดูกของมนุษย์และกระดูกสัตว์ รวมทั้งพบ เครื่องปั้นดินเผาที่เก่าแก่ที่สุดในประเทศไทย มีอายุเกือบ 10,000 ปี ที่ตำบลจันทน์แดงของดอน

¹ อึ้ง คี และ สุก แสงวิเชียร อดีต หน้า 220 - 228

3. สมัยหินใหม่ (neolithic) โคชุกค้นพบขวานหินขัดหรือที่ชาวบ้านเรียกว่า ขวานผ่า เพราะเชื่อกันว่าเป็นของศักดิ์สิทธิ์ เป็นขวานที่ตกลงมาจากฟ้าขณะมีฟ้าแลบหรือฟ้าผ่า ขวานหินขัดนี้พบทั่วไปในประเทศไทย ความเก่าแก่ของเครื่องมือนี้มีอายุประมาณ 4,000 ปีมาแล้ว และโคชุกค้นพบ เครื่องปั้นดินเผา เครื่องมือเครื่องใช้ เครื่องประดับ ภาชนะ กระจกสีแก้ว เขาสัตว์ เป็นจำนวนมาก ฯลฯ ที่หมู่บ้านเก่า ตำบลจรเข้เผือก อำเภอเมือง จังหวัดกาญจนบุรี

4. สมัยโลหะ (metal) เครื่องมือเครื่องใช้สมัยนี้ทำด้วยสำริดและเหล็ก มีการขุดค้นพบที่บ้านเชียง อำเภอหนองหาน จังหวัดอุดรธานี พบโครงกระดูกมนุษย์ที่มีความเก่าแก่ประมาณ 4,000 - 5,000 ปีมาแล้ว รวมทั้งเครื่องปั้นดินเผา เครื่องใช้ที่มีผิวเคลือบเงาอย่างดี และมีการขุดค้นพบที่บ้านเนินนกทา ตำบลบ้านนาดี อำเภอภูเวียง จังหวัดขอนแก่น พบโครงกระดูก เครื่องประดับ เครื่องใช้ มีอายุประมาณ 4,500 ปี แต่มนุษย์ในส่วนนี้จะเป็พวกโคยังไมทราบแน่ชัด แต่ถ้กล่าวไ้ว่าดินแดนแถบนี้ของประเทศไทยคงจะเป็นดินแดนที่เจริญรุ่งเรืองในยุคโบราณและมีอารยธรรมที่เจริญมากแห่งหนึ่ง

ชาวพื้นเมือง เกิมนกในดินแดนไทย

นักมานุษยวิทยาได้จัดแบ่งประเภทของมนุษย์สมัยโบราณในประเทศไทยแรก อยู่ในตระกูลออสโตรเนเซียน Austronesian ซึ่งอพยพเข้ามาอยู่ในแหลมอินโดจีน รวมทั้งประเทศไทยเมื่อหลายพันปีมาแล้ว สันนิษฐานว่าดินแดนที่จะอยู่ในดินแดนตะวันออกเฉียงใต้ของประเทศจีน ชนชาติในตระกูลออสโตรเนเซียนที่สืบเชื้อสายมาถึงปัจจุบัน ไกเกฬพวกอินโกลีเซียน มลายู จาม ชวา และบางทาจก็รวมถึงพวกไทยและญวนด้วย¹ นอกจากพวกออสโตรเนเซียนแล้วก็มีชนเชื้อชาติมอญ - เขมร กระลุมอญ - เขมรที่อพยพเข้ามาในประเทศไทยทางภาคเหนือคือพวกกะว้า ในพงศาวดารโยนกเรียกว่าพวก "กลอม" หรือ "ขอมคำ"

¹ พระยาอนันตราชชน "เรื่องวัฒนธรรม" วิชาพื้นฐานอารยธรรมไทย หน้า 5

วูด (W.A.R. Wood) ได้กล่าวถึงชาวพื้นเมืองเดิมที่อาศัยอยู่ในประเทศไทย
ก่อนไทยอพยพมาตั้งหลักแหล่ง มี 3 เชื้อชาติคือ¹

1. ชาติไทยของประเทศไทย ได้แก่พวกเนกริโต (Negrito) แมหยิกดำ
2. พวกอินโดนีเซีย เชื้อสายพวกนี้ปัจจุบันได้แก่พวกเซมัง (Semaug)
และพวกซาคไก (Sakai)
3. พวกละว้า อยู่ทางภาคเหนือของไทยและพม่า พวกละว้านี้ได้เริ่มอพยพ
เข้ามาในดินแดนไทยตั้งแต่ก่อนพุทธกาล ตั้งแต่สมัย 3 แคว้นคือ²

ก. แคว้นโยนก อาณาเขตตั้งแต่เมืองชะเลียง (สุวรรณโคตม) ขึ้นไปถึง
หัวเมืองล้านนาและล้านช้าง ทั้งราชธานีอยู่ที่เมืองเงินยาง (เชียงใหม่)

ข. แคว้นทวารวดี อยู่ตอนกลางประเทศไทย บริเวณจังหวัดนครปฐม
อยุธยา พิษณุโลก นครสวรรค์ ปราจีนบุรี ทั้งราชธานีอยู่ที่นครปฐม

ค. แคว้นโกตรบูร อยู่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทยในปัจจุบัน มีราชธานี
อยู่ที่สกลนคร

ดินเดิมของไทย

ปัญหาเรื่องดินเดิมของไทยอยู่ที่ไหน คนไทยมาจากไหน เป็นปัญหาที่นักประวัติศาสตร์
และนักโบราณคดีถกเถียงกันมาก และยังหาข้อยุติไม่ได้ เพราะยังไม่มีหลักฐาน
พิสูจน์ได้แน่ชัด จึงมีผู้สันนิษฐานไว้หลายทฤษฎีด้วยกันคือ³

1. ในหนังสือ "บรรยายพงศาวดารสยาม" ของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาเทววงศ์วโรปการ
ราชานุภาพ ได้เขียนไว้เมื่อ พ.ศ. 2467 ทรงแสดงทัศนะว่า ดินเดิมของไทยอยู่ทาง
ภาคใต้ของจีน แถบมณฑลกว๋างตุ้ง กวางสี กุ้ยโจว และยูนนาน และหมอกอดัก ได้เขียน

¹W. A. R. Wood. A History of Siam. p. 40 - 41.

²ม.ร.ว. ทรงสุวจิต นวรัตน์ ประวัติศาสตร์ไทย หน้า 22 - 23

³"ถิ่นกำเนิดในประวัติศาสตร์ของชนชาติไทย" แถลงงานประวัติศาสตร์ เอกสาร
โบราณคดี 1 (12) : 9 - 10 มกราคม - มิถุนายน 2521

หนังสือเรื่อง "ชนชาติไทย" ยืนยันเช่นเดียวกันว่า คนไทยอยู่ในจีนตอนใต้แถบมณฑลยูนนานและมณฑลอื่นๆ

2. ในหนังสือ "หลักไทย" ของขุนวิจิตรมาตราได้กล่าวว่า ชนชาติไทยมีแหล่งกำเนิดอยู่ที่ภูเขาอัลไต (ดูจากแผนที่ ภูเขาอัลไตอยู่ใจกลางทวีปเอเชีย) แล้วอพยพมาทางประเทศจีน

3. ทฤษฎีของศาสตราจารย์วูล์ฟแกง อีเบอร์ฮาร์ด (Wolfgang Eberhard) ได้แสดงไว้ในหนังสือ "History of China" หรือประวัติศาสตร์จีน กล่าวว่า ชนชาติไทยส่วนใหญ่ อยู่ทางภาคตะวันตกเฉียงเหนือของเมืองกวางตุ้ง

4. คณะกรรมการสืบค้นประวัติศาสตร์เกี่ยวกับจีนในเอกสารภาษาจีนในคณะกรรมการชำระประวัติศาสตร์ไทย ได้สอบค้นหลักฐานว่า ชนชาติไทยอยู่ในลุ่มแม่น้ำแยงซี

5. ในหนังสือ "Anthropology" หรือมานุษยวิทยา ตีพิมพ์เมื่อ ค.ศ. 1942 (พ.ศ. 2485) ของรูธ เบเนดิก (Ruth Benedict) กล่าวว่า ไทยมีเชื้อชาติทางมลายู และโคพบพมาทางใต้ของแหลมมลายู ขึ้นไปทางเหนือ แต่ทฤษฎีนี้ไม่ค่อยมีคนเชื่อถือมากนัก

6. ในปัจจุบันนี้ มีทฤษฎีขึ้นอีกทฤษฎีหนึ่งคือ จากการที่ได้ขุดพบเครื่องปั้นดินเผาที่บ้านเชียง จังหวัดอุดรธานี มีการพิสูจน์กันว่าเป็นเครื่องปั้นดินเผาที่มีอายุเก่าแก่ถึง 6,000 ปี ปัญหาที่สำคัญที่สุดคือ มนุษยชาติใด เผ่าใด อาศัยอยู่แถบนั้น และสามารถทำเครื่องปั้นดินเผาในลักษณะนี้ได้

จากทฤษฎีต่างๆดังกล่าวนี ก็เป็นแนวคิดให้นักศึกษาได้ขบคิดปัญหาต่อไป และหาเหตุผลต่างๆมาวิเคราะห์ในเรื่องถิ่นเกิดของไทย และอาจจะมีทฤษฎีใหม่ๆเกิดขึ้นอีกเมื่อมีการค้นพบหลักฐานเพิ่มเติม

ทฤษฎีที่นักประวัติศาสตร์ส่วนใหญ่เชื่อคือ ถิ่นเดิมของไทยอยู่แถบบริเวณตอนใต้ของประเทศจีนในปัจจุบัน โดยที่พวกไทยมีความเจริญรุ่งเรืองจึงตั้งตัวเป็นอาณาจักรเรียกว่าอาณาจักรน่านเจ้า แต่ถูกจีนรุกรานจึงถอยร่นมาทางใต้ เขาไปตั้งหลักแหล่งอยู่แถบบริเวณ

มณฑลฮัสม์ของอินเกีย ภาคเหนือของพม่า ประเทศไทย ภาคเหนือของประเทศไทย และ
ในแคว้นตังเกีย

อาณาจักรน่านเจ้า

นักประวัติศาสตร์ส่วนใหญ่ลงความเห็นว่า อาณาจักรน่านเจ้าเป็นอาณาจักรหนึ่งของไทยที่มีความเจริญรุ่งเรือง ตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกและตะวันตกเฉียงเหนือของแคว้นยูนนาน ระหว่าง พ.ศ. 1250 - 1300¹ และอาณาจักรน่านเจ้าต้องยอมอ่อนน้อมต่อประเทศจีนใน พ.ศ. 1334 และเสียแก่จีนเมื่อ พ.ศ. 1796 (สมัยกรุงไคซัน) แต่มีนักประวัติศาสตร์บางคนไม่เห็นควยว่าเป็นอาณาจักรของคนไทย และก็ไม่ใช่เป็นอาณาจักรของจีน ฉะนั้นเรื่องราวของประชาชนในอาณาจักรน่านเจ้าคงจะต้องศึกษาค้นคว้ากันต่อไปจนกว่าจะหาหลักฐานที่แน่ชัดได้

การตั้งอาณาจักรในประเทศไทย

ตามทฤษฎีที่เชื่อว่าอาณาจักรน่านเจ้าเป็นอาณาจักรหนึ่งของไทยนั้น เมื่อถูกจีนรุกราน ไคยพยพลงมาเป็น 4 สาย คือ²

1. อพยพไปยังบริเวณแถบแม่น้ำดำ (Black River) ในตังเกียและสิบสองปันนา ไทยสายนี้ไคแล ไทยน้า ไทยลาย ไทยบู ไทยลู่
2. อพยพไปทางทิศตะวันตก เขาไปตั้งถิ่นฐานอยู่ในแคว้นฮัสม์ของอินเกีย เรียกว่าไทยอาหม ไทยนอย ไนหมปุระ (ปัจจุบันคนไทยพวกนี้กำลังถูกฮั่นจันเจียนจะสูญชาติแล้ว) ไทยชาติทางภาคเหนือของพม่า ไทยใหญ่ในรัฐฉาน
3. อพยพไปทางทิศตะวันออก เขาไปตั้งถิ่นฐานอยู่ทางแถบตะวันตกเฉียงใต้ของลาวเจ้า บางส่วนของมณฑลลาวสี ลาวงคัง ตังเกีย ไทยพวกนี้ไคแล ไทยไท ไทยนุง ไทยยาง ไทยขาว

¹ม.จ. สุภัทรทิศ คีตกุล ประวัติศาสตร์เอเชียอาคเนย์ ถึง พ.ศ. 2000 หน้า 95

²ถนอม อานามวัฒน์ และคณะ ประวัติศาสตร์ไทยยุคก่อนประวัติศาสตร์ถึงดินอยุธยา หน้า 43 - 44

4. อพยพลงสู่ทางทิศใต้ เขาไปถึงหลักแหล่ง อยู่ในภาคเหนือของประเทศไทย ปัจจุบัน และเคยลงไปสู่บริเวณที่ราบลุ่มของแม่น้ำเจ้าพระยา บางทีเรียกว่าไทยน้อย ในระยะแรกตั้งถิ่นฐานอยู่ทางภาคเหนือ เรียกว่าไทยลันนา หรือไทยวน (โยนก)

พวกไทยน้อยอพยพลงทางใต้ตามแม่น้ำโขง สร้างบ้านเมืองอยู่เป็นอิสระ ไม่นับแต่กัน บริเวณทิศเหนือของหลวงพระบาง (ล้านช้าง) พวกไทยแบ่งแยกการปกครอง เป็น 12 แคว้น แต่ละแคว้นมีเจ้าปกครอง รวมเรียกว่า "สิบสองจุไทย" หรือ "สิบสองเจ้าไทย" ศูนย์กลางการปกครองอยู่ที่เมืองแดง (เขื่อนเมี่ยนฟูในปัจจุบัน) ในพงศาวดารล้านช้างกล่าวถึงเจ้าไทยที่มีนามว่า ขุนบรม มีลูกชาย 7 คน และโสดลูกชายแยกย้ายไปตั้งอาณาจักรใหม่ดังนี้คือ¹

ขุนลอ	ไปสร้างเมือง	ขวา (หลวงพระบาง)
ยี่มาลัน	"	หัวแก้ว (สิบสองปันนา)
สามจุสง	"	แถวของบัว (หัวพัน ห้าพันหก)
ไสฉง	"	ยวนโยนก
จัวอิน	"	อโยธยา
ลกกลม	"	เชียงใหม่
เจ็กเจ็ก	"	พวน

ในระหว่างพุทธศตวรรษที่ 14 - 15 พวกไทยกำลังตั้งอาณาจักรอยู่ทางเหนือของประเทศไทย แก่ดินแดนนี้มีชนชาติอื่นอาศัยอยู่ก่อนแล้ว คือชนชาติมอญ - เขมร ซึ่งคนไทยเรียกว่าพวกกลอมหรือขอมเก่า และพวกละว้าหรือมิดักข เมื่อไทยอพยพลงมาตั้งถิ่นฐานก็โคจรกับชาวพื้นเมืองและโคชัชชนะ จึงเข้ายึดเมืองของพวกพื้นเมืองเหล่านี้ ดินแดนนี้ที่เรียกกันว่า "ลันนาไทย" ซึ่งกินอาณาบริเวณจังหวัดเชียงราย แม่ฮ่องสอน เชียงใหม่ ลำปาง ลำพูน แพร่และน่าน เมื่อตั้งเป็นบ้านเป็นเมืองก็มีเจ้าปกครอง แต่ละเมืองอยู่กัน

¹ กรมศิลปากร พงศาวดารล้านช้าง ประชุมพงศาวดารเล่ม 2 หน้า 134 - 148

เป็นอิสระไม่ขึ้นแก่กัน และบางครั้งก็รบพุ่งกันเองบ้าง ความเจริญของลานนาไทยนั้น เจริญรุ่งเรืองแทบทุกด้าน โดยเฉพาะในสมัยพระเจ้าเม็งราย (ปกครอง พ.ศ. 1802 - 1861) ลานนาไทยมีตัวหนังสือเขียนไว้ อักษรไทยยวน ซึ่งหนังสือไทยยวนนี้นิยมใช้กันในจังหวัดภาคเหนือของไทย ชนชาติไทยในแคว้นลานนาใช้ตัวหนังสือไทยยวนสอนในวัดต่างๆ เรียกว่า ตัวหนังสือเมือง เพราะไทยยวนเรียกตัวเองว่าคนเมือง นอกจากนี้ยังใช้เขียนในตำนานและจารึกในหลักศิลาด้วย

ในระยะเวลาที่เกิดอาณาจักรลานนานั้น คนไทยกลุ่มอื่นๆ ก็ได้ตั้งบ้านเมืองตามลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา และเกิดมีอาณาจักรที่มีอำนาจขึ้นหลายอาณาจักรในระหว่างพุทธศตวรรษที่ 17-18 คือ นครศรีธรรมราช อโยธยา ละโว้ (ลพบุรี) และในพุทธศตวรรษที่ 19 มีอาณาจักรเชียงแสนและสุโขทัย

อาณาจักรสุโขทัย

อาณาจักรสุโขทัยตั้งขึ้นเมื่อประมาณ พ.ศ. 1762 - 1780 โดยพ่อขุนผาเมืองและพ่อขุนศรีอินทราทิตย์ร่วมมือกันต่อสู้กับขอมจนมากโขลงต่างแตกพ่ายแพ้ไป พ่อขุนศรีอินทราทิตย์ได้เป็นกษัตริย์องค์แรก

อาณาจักรสุโขทัยมีกษัตริย์ปกครองดังนี้

1. พ่อขุนศรีอินทราทิตย์ เสด็จราชย์ พ.ศ. 1762 - 1781
2. พ่อขุนบานเมือง
3. พ่อขุนรามคำแหง ประมาณ พ.ศ. 1822 - 1842
4. พระยาเลอไทย
5. พระยาพัวนาคม
6. พระมหาธรรมราชาที่ 1 ลีไทย เสด็จราชย์ 1890 สวรรคตระหว่าง พ.ศ. 1911 - 1917

¹ ประเสริฐ ญ นคร "แถลงงานประวัติศาสตร์" เอกสารโบราณคดี 3(2) :
หน้า 53 พฤษภาคม 2513

7. พระมหาธรรมราชาที่ 2 เสวยราชย์ถึงประมาณ พ.ศ. 1942
8. พระมหาธรรมราชาที่ 3 ไสยสือไทย เสวยราชย์ถึง พ.ศ. 1962
9. พระมหาธรรมราชาที่ 4 บรมपाल เสวยราชย์ถึงประมาณ พ.ศ. 1981

ปีครองราชย์และปีสวรรคตของแคว้นรักษาดังนี้ยังไม่สามารถกำหนดแน่นอนได้ ซึ่งจะต้องค้นคว้าหาหลักฐานต่อไป

อาณาจักรอยุธยา

มีหลักฐานทางโบราณคดีและเอกสารทางประวัติศาสตร์ซึ่งวิเคราะห์ได้ว่า อาณาจักรอยุธยานั้นได้มีอยู่ก่อนที่พระเจ้าอู่ทองจะย้ายศูนย์กลางของอยุธยามาอยู่ ณ บริเวณเกาะอยุธยา ในปี พ.ศ. 1893 ในพงศาวดารหลายฉบับได้ปรากฏหลักฐานว่า พระเจ้าอู่ทองได้ย้ายจากเมืองเดิมมาสร้างกรุงศรีอยุธยา เพราะเป็นที่ที่เหมาะสมในทางเศรษฐกิจ ยุทธศาสตร์และการเมือง เป็นที่รวมของแม่น้ำ 3 สาย คือ ลำน้ำป่าสัก ลำน้ำลพบุรี และลำน้ำเจ้าพระยา กรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานีของไทยตั้งแต่ พ.ศ. 1893 ถึง พ.ศ. 2310 มีพระมหากษัตริย์ปกครอง 33 พระองค์ เป็นเวลานานถึง 417 ปี ราชพระนามพระมหากษัตริย์ดังนี้

1. สมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 อู่ทอง ครองราชย์ พ.ศ. 1893 - 1912
2. สมเด็จพระราเมศวร (ครั้งที่ 1) พ.ศ. 1912 - 1913
3. สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 1 (พะงั่ว) พ.ศ. 1913 - 1931
4. สมเด็จพระเจ้าทองจันทน์ หรือพระเจ้าทองด้วง ขึ้นครองราชย์ได้ 7 วัน พระราเมศวร ยกทัพจากเมืองลพบุรีแล้วจับสำเร็จไทย
สมเด็จพระราเมศวร (ครั้งที่ 2) พ.ศ. 1931 - 1938
5. สมเด็จพระบรมราชาธิราช พ.ศ. 1938 - 1952
6. สมเด็จพระนครินทราธิราช พ.ศ. 1952 - 1967
7. สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 2 (เจ้าสามพระยา) พ.ศ. 1967 - 1991
8. สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ พ.ศ. 1991 - 2031

9. สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 2 พ.ศ. 2031 – 2034
10. สมเด็จพระรามาธิบดีที่ 2 พ.ศ. 2034 – 2072
11. สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 4 (หน่อพุทธางกูร) พ.ศ. 2072 – 2076
12. พระวังราชาธิราช พ.ศ. 2076 – 2077
13. สมเด็จพระไชยราชาธิราช พ.ศ. 2077 – 2089
14. พระยอดฟ้า หรือพระแก้วฟ้า พ.ศ. 2089 – 2091
15. สมเด็จพระมหาจักรพรรดิ พ.ศ. 2091 – 2111
16. สมเด็จพระนรินทรราชาธิราช พ.ศ. 2111 – 2112
17. สมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราช พ.ศ. 2112 – 2133
18. สมเด็จพระนเรศวร พ.ศ. 2133 – 2148
19. สมเด็จพระเอกาทศรถ พ.ศ. 2148 – 2153
20. พระศรีเสาวภาคย์ พ.ศ. 2153 – 2153
21. สมเด็จพระเจ้าทรงธรรม พ.ศ. 2153 – 2171
22. สมเด็จพระเชษฐาธิราช พ.ศ. 2171 – 2172
23. พระอาทิตย์วงศ์ พ.ศ. 2172 – 2172
24. สมเด็จพระเจ้าปราสาททอง พ.ศ. 2172 – 2199
25. สมเด็จพระเจ้าฟ้าไชย พ.ศ. 2199 – 2199
26. สมเด็จพระศรีสุธรรมราชา พ.ศ. 2199 – 2199
27. สมเด็จพระนารายณ์ พ.ศ. 2199 – 2231
28. สมเด็จพระเพทราชา พ.ศ. 2231 – 2246
29. สมเด็จพระสรรเพชญ์ที่ 8 (พระเจ้าเสือ) พ.ศ. 2246 – 2251
30. สมเด็จพระเจ้าท้ายสระ พ.ศ. 2251 – 2275
31. สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ พ.ศ. 2275 – 2301
32. สมเด็จพระเจ้าเอกทัศ พ.ศ. 2301
33. สมเด็จพระที่นั่งสุริยาศน์อมรินทร์ พ.ศ. 2301 – 2310

ในตอนปลายสมัยอยุธยา มีการติดต่อกับต่างชาติทางตะวันตกอย่างเป็นทางการ ในแผนดินสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 2 ถึงสิ้นสมัยพระนารายณ์ ซึ่งทำให้ไทยเราได้รับวัฒนธรรมและศิลปทางตะวันตกเพิ่มขึ้น

กรุงศรีอยุธยาเสียแก่พม่า เมื่อวันที่ 11 เมษายน พ.ศ. 2310 และเจ้าตาก ไคยกอบกู้เอกราชได้เมื่อเดือนพฤศจิกายน พ.ศ. 2310 รวมเวลาที่ไทยเสียอำนาจอธิปไตยไปประมาณ 6 เดือน เจ้าตากได้ทรงย้ายราชธานีมาอยู่ที่กรุงธนบุรี และไคปราบดาภิเษกขึ้นเป็นกษัตริย์ทรงพระนามว่า สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 4 เมื่อวันที่ 28 ธันวาคม พ.ศ. 2310 คนทั่วไปนิยมเรียกว่า พระเจ้าตากสิน พระองค์ได้ทำการปราบก๊กต่างๆ เป็นเวลาถึง 3 ปี (พ.ศ. 2310 - 2313) จึงสามารถปราบชุมนุมต่างๆ ได้อย่างราบคาบ คือ ชุมนุมเจ้านคร ชุมนุมนครราชสีมา ชุมนุมเจ้าพิษณุโลก และชุมนุมเจ้าพระฝาง ในปลายรัชกาลเกิดความไม่สงบขึ้น ก็มีขึ้นอีกไวว่า¹

"เหตุการณ์กรรมของสัตว์ พื้นแผ่นดินรอน ราษฎรเหมือนผลไม้
เมื่อคนแผ่นดินเป็นควยพระบารมี ชุมพื้นขึ้นผลจนมีแก่น ปลาย
แผ่นดินแสนรอนรุมสุมรากโคน โคนล้มถมแผ่นดิน ควยสิ้นพระ
บารมีแก่เพียงนั้น ..."

สมเด็จพระเจ้าตากสินถูกสำเร็จโทษ เมื่อวันที่ 6 เมษายน พ.ศ. 2325

สมัยกรุงรัตนโกสินทร์

I. พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ได้ทรงสร้างเมืองหลวงขึ้นใหม่ ทางฝั่งตะวันออกของแม่น้ำเจ้าพระยา และไคทรงสถาปนาพระราชวงศ์ ไคโปรดให้พระอนุชา เจ้าพระยาสุรสีห์พิบูลย์ราช เป็นกรมพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาท และดำรง

¹ หมายความว่า เหตุความทรงจำ (เอกสารประวัติศาสตร์บันทึกเรื่องราวตั้งแต่เสียกรุงศรีอยุธยา พ.ศ. 2310 ถึง สมัยรัชกาลที่ 3 พ.ศ. 2381) ศาสตราจารย์จร สุกพานิช พิมพ์แจกเป็นมิตรพดี เนื่องในโอกาสทำบุญอายุครบ 60 ปี วันที่ 9 มิถุนายน พ.ศ. 2516
หน้า 16

ตำแหน่งพระมหากษัตริย์ หรือกรมพระราชวังบวรสถานมงคล

ตำแหน่งพระมหากษัตริย์หรือกรมพระราชวังบวรสถานมงคลนี้มีมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา ซึ่งเรียกกันอย่างสามัญว่า วังหน้า โดยถือเอาสถานที่ประทับของเจ้านายฝ่ายตรงเป็นแม่ทัพเป็นสำคัญ คือพระมหากษัตริย์ทรงเป็นแม่ทัพใหญ่ หรือทรงคุมทัพหลวงเรียกกันว่า วังหลวง พระมหากษัตริย์ทรงเป็นแม่ทัพหน้า ก็เรียกว่า วังหน้า การขาดความระหว่างวังหลวงและวังหน้ามีเกิดขึ้นบ่อยๆ แม้แต่ในรัชกาลที่ 1 ก็มีข้อขาดความเกิดขึ้นในตอนปลายรัชกาล และในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ก็มีเรื่องขาดความระหว่างพระองค์กับกรมพระราชวังบวรวิไชยชาญ และเมื่อกรมพระราชวังบวรวิไชยชาญเสด็จทิวงคต พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ จึงโปรดให้ยกเลิกตำแหน่งพระมหากษัตริย์ และทรงแต่งตั้งตำแหน่งสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช สยามมกุฎราชกุมารขึ้นแทน และสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศทรงไ้รับสถาปนาขึ้นเป็นสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช สยามมกุฎราชกุมาร เมื่อ พ.ศ. 2429 เป็นพระองค์แรก

พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชทรงปฏิบัติภารกิจทั้งในด้านการสงคราม การสร้างบ้านเมือง และด้านอื่นๆ ไ้บรรลุผลสำเร็จเป็นอย่างดี และเสด็จสวรรคตเมื่อพระชนมายุ 74 พรรษา ทรงปกครองประเทศเป็นเวลา 28 ปี

พระองค์ได้ทรงปฏิรูปบ้านเมืองภายหลังการสถาปนากรุงเทพฯ หลายด้านดังนี้

1. ปรับปรุงการปกครอง ให้จัดระเบียบบริหารราชการแผ่นดิน แบ่งการปกครองออกเป็น 3 ส่วนคือ

การปกครองส่วนกลาง

การปกครองส่วนภูมิภาค

การปกครองประเทศราช

2. การรวบรวมและชำระทัณฑ์โทษหมาย เรียกว่า "กฎหมายตราสามดวง" ซึ่งคัดลอกไว้เป็น 3 ฉบับ ทุกฉบับประทับตรา กษัตริย์ ราชสีห์ และบัวแก้ว

3. พัฒนาชนบทรวมเนียบ ประเพณี และวัฒนธรรมหลายประการ มี

3.1 พิธีพืชมงคล

3.2 พิธีถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยา

3.3 พืชนวนขเจ้านาย

3.4 พระราชพิธีอาพาธพินาศ เป็นเรื่องความพยายามจะต่อสู้โรคระบาดตามความคึกในสมัยนั้น

3.5 พิธีจักรพรรดิราชาธิราช เป็นพิธีสะเดาะเคราะห์ตามแบบกรุงศรีอยุธยา ครั่งสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ

3.6 พิธีโสกันต์

3.7 พิธีรับและสมโภชช่างเผือก

4. การฟื้นฟูศาสนา ได้ทำการสังคายนาพระไตรปิฎกและออกกฎหมายสงฆ์

5. ฟื้นฟูศิลปศาสตร์และอักษรศาสตร์ ทรงส่งเสริมกวีสำคัญๆรวมทั้งพระองค์เองก็ไ้ทรงพระราชนิพนธ์วรรณคดีหลายเรื่อง เช่น รามเกียรติ์ กาหลัง อิเหนา อออุรุท นิราศกินแคง เป็นต้น นอกจากนี้ยังได้ทรงส่งเสริมศิลปกานสถาปัตยกรรม วิจารณ์ศิลป์ นาฏศิลป์ และปฎิมากรรม

6. ฟื้นฟูทางคานเศรษฐกิจ จัดเก็บภาษีอากรจากราษฎรและค้าขายกับต่างประเทศ ภาษีอากรจากราษฎรมี 4 ประเภท คือ จังออบ อากร ล่วย และฤชา รายได้จากราษฎรค้ากับต่างประเทศ มี

ภาษีเบิกร่อง หรือค่าปากเรือ

ภาษีสินค้าขาเข้า

ภาษีสินค้าขาออก

กำไรที่ได้จากพระคลังสินค้าของหลวง ซึ่งซื้อขายผูกขาดสินค้าบางชนิด เช่น เนื้อไม้ หนากสง ฝัก ฝาง ตะกั่ว กินประสิว งาช้าง เป็นต้น

7. ความสัมพันธ์กับประเทศเพื่อนบ้าน

7.1 ความสัมพันธ์กับพม่า เป็นไปในลักษณะของความขัดแย้ง เช่น สงครามเก้าทัพ พ.ศ. 2328

สงครามรบพม่าทาคินแคง พ.ศ. 2329

สงครามพม่าคีนครลำปางและป่าซาง พ.ศ. 2330

สงครามไทยตีเมืองพม่า (ทวาย) พ.ศ. 2330

สงครามไทยตีพม่า (ทวาย มะริด ตะนาวศรี) พ.ศ. 2336

สงครามพม่าตีเมืองเชียงใหม่ พ.ศ. 2340

สงครามขับไล่พม่าจากเขตลานนาไทย พ.ศ. 2345

7.2 ความสัมพันธ์กับลาว ลาวส่งบรรณาการและจัดทัพมาช่วยเมื่อฝ่ายไทย
ซบถ

7.3 ความสัมพันธ์กับญวน เจ้านายญวนเข้ามาพึ่งพระบรมโพธิสมภาร คือ
องเชียงสือ

7.4 ความสัมพันธ์กับหัวเมืองมลายู มีดินแดนไทรบุรีและปัตตานีที่เกี่ยวข้อง
กับไทยมาก เป็นเมืองประเทศราชของไทย ประเทศราชเหล่านี้ปกครองตนเอง แต่ต้อง
ส่งคนไมเงินคนไมทอง ไปถวายภักดิ์ทุก ๆ 3 ปี หรือส่งเครื่องราชบรรณาการและคณะ
ทูตไปเมืองหลวงเพื่อร่วมพิธีในบางโอกาส

II. พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย พ.ศ. 2353 - 2367 ทรงเป็น
ศิลปินผู้สามารถในทุกๆด้าน ทรงเชี่ยวชาญทางกวีนิพนธ์ทั้งร้อยแก้ว ร้อยกรอง ทางนาฏศิลป์
และศุภรางคศิลป์ กวีสำคัญในสมัยพระองค์คือ สุนทรภู่ กรมหลวงพิทักษ์มนตรี เป็นคน
ในสมัยนี้ได้ส่งสมณทูตไปลังกาในปี พ.ศ. 2357 และมีศึกสงครามกับพม่า คราวพม่าตีเมือง
กลาง พ.ศ. 2352 และเริ่มมีความสัมพันธ์กับชาติตะวันตก (พ.ศ. 2361) และมีการเจรจา
ทางการทูตเพื่อทำสนธิสัญญา จึงเป็นลักษณะที่สัมพันธ์ทั้งด้านการค้าและการเมือง แต่การ
ทำสนธิสัญญาเป็นไปในลักษณะเสมอภาค ชาวตะวันตกไม่มีอภิสิทธิ์หรือสิทธิสภาพนอกอาณาเขต

III. พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว พ.ศ. 2367 - 2394 เมื่อ
พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยทรงประชวรรับสั่งไม่ไค และไม่ไคทรงแต่งตั้งผู้
จะสืบราชสมบัติต่อไป ที่ประชุมเสนาบดีจึงลงมติเป็นเอกฉันท์ให้อัญเชิญกรมหมื่นเจษฎาบดินทร์
เป็นมัยราชสมบัติต่อไป ทั้งนี้เพราะพระองค์ทรงเชี่ยวชาญในการปกครองบ้านเมืองทุกแขนง
ในสมัยนี้พระองค์ทรงส่งเสริมในกิจการค้าขายมาก พระองค์ทรงเป็นพระมหากษัตริย์ที่มี

พระราชพิธีในพุทธศาสนาอย่างเคร่งครัด ถึงกับมีคำกล่าวกันว่า "ถ้าใครสร้างวัดเก่ง จะเป็นคนโปรดของรัชกาลที่ 3" ในสมัยนี้ก็มีพวกบาทหลวงเข้ามาตั้งหลักแหล่งสอนศาสนา เป็นการถาวรขึ้นในประเทศไทย และมีการปฏิรูปศาสนาโดยเจ้าฟ้ามงกุฏ เป็นการปฏิรูป ให้มีการปฏิบัติพิธีกรรมทางศาสนาให้ถูกต้อง และเชื่อศาสนาอย่างมีเหตุ มีผล แทนการเชื่อ หังมาย มีการปฏิรูปทางวินัยสงฆ์ และชำระคัมภีร์ เพื่อค้นหาหลักธรรมที่บริสุทธิ์

สมัยนี้มีสงครามกับพม่า คือคราวช่วยอังกฤษตีเมืองพม่า พ.ศ. 2367 และ เกิดความขัดแย้งระหว่างไทยกับญวนในดินแดนเขมร และสู้รบกันในปี พ.ศ. 2376 - 2390 ผลคือไทยและญวนไคร่ร่วมกันปกครองดูแลเขมร และเกิดกบฏเจ้าอนุวงศ์แห่งเวียงจันทน์ พ.ศ. 2369

IV. พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พ.ศ. 2394 - พ.ศ. 2411
กล่าวได้ว่าเป็นยุคปรับตัวเข้าสู่ยุคใหม่ พระองค์ทรงดำเนินพระบรมราโชบายเปิดการติดต่อสัมพันธ์กับชาวตะวันตกอย่างกว้างขวางยิ่งกว่าสมัยใดๆ ในอดีต ระเบียบนี้เป็นระเบียบที่มหาอำนาจตะวันตกกำลังแสวงหาอาณานิคมในเอเชีย พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงรักษาประเทศไทยไว้อย่างปลอดภัย ควบคุมการยอมรับอิทธิพลของตะวันตกมาปรับปรุงประเทศไทยทันสมัย พระองค์ได้ทำการปฏิรูปภายในประเทศหลายด้านคือ

1. ปฏิรูปทางเศรษฐกิจ ลดภาษีชาเขา อนุญาตให้ส่งชาวเป็นสินค้าออกได้ ทรงสร้างเหรียญกระษาปณ์ขึ้นใช้แทนเงินพดด้วงและแทนเบี้ย และได้ทำสัญญาเบาริง พ.ศ. 2398 เจริญพระราชไมตรีและการค้ากับอังกฤษ

2. ปฏิรูปทางสังคม

2.1 ลดหย่อนการเกณฑ์คนทำงานหลวง เป็นการจ้างกรมกรทำ

2.2 ออกประกาศห้ามมิค้ายาสูบ และสามียาสูบถูกรบยาเป็นโทษ

โดยเจ้าหัวไมตรีใจ

2.3 ยกฐานะสตรีให้สูงขึ้น เช่น ห้ามสามียาสูบถูกรบยาโดยไม่สมัครใจ สตรีที่มีอายุบรรลุนิติภาวะมีสิทธิเลือกสามีได้ด้วยตนเอง

3. ปฏิรูปทางด้านการปกครอง ทรงปรับปรุงพิธีถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยา ซึ่งแต่เดิมพวกข้าราชการ เป็นผู้นับน้ำเต๋ฝ่ายเดียว พระองค์ทรงเห็นว่าไม่ยุติธรรม พระองค์ จึงทรงเสวยน้ำพระพิพัฒน์สัตยาด้วย และให้ชาวยุโรปและอเมริกัน เขามารับราชการในกรม กองต่างๆของไทย เช่น ที่ปรึกษาต่างประเทศ ถึง 84 คน และโปรดให้ราษฎรเข้าถวาย ฎีกาแก่พระองค์ได้เดือนละ 4 ครั้ง ณ พระที่นั่งสุทไธสวรรย์

4. ด้านการศึกษา ทรงจัดตั้งโรงเรียนสอนวิชาการสมัยใหม่ในประเทศไทย โดยเริ่มในพระบรมมหาราชวังก่อน และทรงสนับสนุนให้มิชชันนารีอเมริกันตั้งโรงเรียนขึ้น ทั้งในพระนครและต่างจังหวัด มีการส่งข้าราชการไทยไปศึกษาและปฏิบัติงานต่างประเทศ เป็น ครั้งแรก

5. ด้านการคมนาคม ทรงโปรดให้มีการสร้างถนนแบบฝรั่งเพื่อใช้ในการคมนาคม โดยถนน เจริญกรุง บำรุงเมือง เพ็ญนคร สีลม มีการขุดคลองหลายแห่ง เช่นคลอง มกุฎกรุงเกษม คลองถนนตรง คลองเจ็ดยี่สิบ คลองมหาสวัสดิ์ คลองดำเนินสะดวก คลองภาษีเจริญ เป็นต้น ทรงสนับสนุนให้ต่อเรือกลไฟขึ้นใช้ และทรงเริ่มกิจการไปรษณีย์ ระหว่างปากน้ำและกรุงเทพฯ

V. พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พ.ศ. 2411 - 2453
ในสมัยนี้สถานการณ์ทั้งภายในและภายนอกอยู่ในระดับขึ้นเกือบตลอดรัชสมัย พระองค์ต้อง ทรงใช้พระปรีชาญาณอันสุขุมพิจารณาตัดสินปัญหาต่างๆ เพื่อรักษาความสงบและความเป็น เอกราชของชาติ พระองค์ได้ทรงปฏิรูปบ้านเมืองตามแบบตะวันตกหลายประการคือ

1. ปฏิรูปทางด้านการคลัง ตั้งหอรัษฎากรพิพัฒน์ขึ้น เพื่อรวบรวมรายได้ ภาษีอากรทั่วประเทศ ปรับปรุงการรับจ่ายเงินของพระคลังให้เป็นระเบียบ ตั้งกรมชำระ บัญชีหลวง (Royal Audit office) กรมการชำระบัญชีของเสนาบดี ทรงตราพระราชบัญญัติ บบประมาณ ร.ศ. 109 และจัดทำงบประมาณจัดสรรให้กระทรวงต่างๆ ตราพระราชบัญญัติ ธนบัตร ร.ศ. 121 ขึ้น

2. ปฏิรูปทางด้านการสังคม ทรงประกาศเลิกทาสเป็นขั้นตอน เริ่มตั้งแต่ กำหนดอายุลูกทาสที่เกิดในปี พ.ศ. 2411 จะเป็นไทแก่ตัวเมื่ออายุ 21 ปี และห้ามขายตัว

เป็นทาสอีก มีการลดค่าตัวลูกทาส และตราพระราชบัญญัติทาส ร.ศ. 124 ให้บรรดาทาสเป็นไทหมดทุกคน และออกประมวลกฎหมายลักษณะอาญา ร.ศ. 127 ว่าผู้ใดจะเอาคนลงเป็นทาสทั้งแก่คนไทยและฝรั่ง ประกาศใช้พระราชบัญญัติเกณฑ์ทหารทั่วพระราชอาณาจักร ซึ่งทำให้ไพร่ไทยเป็นอิสระโดยสมบูรณ์

3. ปฏิรูปการศาล จัดตั้งศาลพิเศษ (Special Court) พิจารณาคดีเร่งด่วน ตั้งกระทรวงยุติธรรมขึ้นปี พ.ศ. 2435 ปรับปรุงระเบียบวิธีการฟ้องจำคุกที่ปรึกษาชาวต่างประเทศให้คำแนะนำปรึกษาในการปฏิรูปการศาล ทรงตั้งโรงเรียนกฎหมายขึ้นเป็นครั้งแรกในปี พ.ศ. 2440 รวมทั้งมีการชำระและสร้างประมวลกฎหมาย

4. ปฏิรูปทางด้านการเมืองการปกครอง ทรงตั้งสภาที่ปรึกษาราชการแผ่นดิน (Council of State) และสภาที่ปรึกษาส่วนพระองค์ (Privy Council) ทรงปฏิรูประบบบริหารราชการแผ่นดิน แบ่งงานต่างๆ ให้เป็นส่วนสำคัญเพื่อแก้ปัญหาความสับสนในการปฏิบัติงาน เพิ่มกระทรวงอีก 6 กระทรวง รวมกับที่มีอยู่เดิม 6 กระทรวง เป็น 12 กระทรวง

5. ปฏิรูปด้านการศึกษา จัดตั้งโรงเรียนขึ้นเป็นจำนวนมาก โดยมีจุดมุ่งหมายในการศึกษา

1. เพื่อสนองความต้องการของบ้านเมือง
2. เพื่อคุณประโยชน์ทั่วไป
3. เพื่อเป็นการส่งเสริมพระศาสนา

6. ปฏิรูปทางด้านการคมนาคม มีการสร้างถนน ซูกคลอง และการรถไฟเกิดขึ้น

ความสัมพันธ์กับต่างประเทศและการ เสียเงินแสน

(พ.ศ. 2410 เสียเขมรให้ฝรั่งเศส สมัยรัชกาลที่ 4)

พ.ศ. 2431 เสียแคว้นสิบสองจุไทยให้ฝรั่งเศส

พ.ศ. 2435 (ร.ศ. 111) เสียภาคตะวันตกของมณฑลพายัพให้อังกฤษ

พ.ศ. 2436 (ร.ศ. 112) เสียฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงให้ฝรั่งเศส แต่ฝรั่งเศส

ก็ยังคงยึดจับหนุรีไว้

พ.ศ. 2446 ไทยต้องยกฝั่งขวาแม่น้ำโขงตรงข้ามกับ เมืองหลวงพระบางให้แก่
ฝรั่งเศส ฝรั่งเศสจึงยอมถอนทหารออกไป แต่ไปยึดตราควัวแทน

พ.ศ. 2449 ไทยเสียมณฑลบูรพา คือเมืองพระตะบอง เสียมราฐ ศรีโสภณ
ให้ฝรั่งเศส ฝรั่งเศสจึงคืนตราควัวและโฉนดในบังคับฝรั่งเศส (ที่ไม่ใช่คนฝรั่งเศส) มาขึ้น
ศาลไทย

พ.ศ. 2453 ไทยเสียหัวเมืองมลายู คือกลันตัน ตรังกานุ ไทรบุรี และปะลิส
ให้อังกฤษ

ถึงแม้ว่าไทยจะต้องเสียดินแดนต่างๆไปก็ตาม แต่ก็เป็นการเสียดินแดนส่วนน้อยไป
เพื่อรักษาเอกราชและอธิปไตยของประเทศไทยไว้

VI. พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว พ.ศ. 2453 - 2468

พระราชกรณียกิจต่างๆ เช่น

1. จัดตั้งกองเสือป่า เป็นการฝึกอบรมพลเรือนให้มีวิชาทหาร เป็นการทำให้
คนรู้จักวินัย สามัคคี และมีบุพพวินัยเป็นหลัก
2. ตั้งกองลูกเสือ เป็นการฝึกอบรมเยาวชนให้มีระเบียบวินัย สามัคคี
และทำตนให้เป็นประโยชน์ต่อสังคม
3. ทรงพระราชบัญญัตินามสกุล พ.ศ. 2456 เป็นหลักในการสืบเชื้อสาย ก่อ
ให้เกิดความเป็นหมู่คณะ และกำหนดให้ใช้คำว่า นาย นาง นางสาว เด็กชาย เด็กหญิง
นำหน้าชื่อคน
4. โปรดให้ใช้พุทธศักราชเป็นศักราชในราชการแทนรัตนโกสินทรศก ให้ถือ
วันที่ 1 เมษายน ตามแบบสุริยคติเป็นวันขึ้นปีใหม่ เริ่มตั้งแต่ปี พ.ศ. 2456
5. ทรงกำหนดเพียรবাদว่าด้วยการสืบสันตติวงศ์
6. เลิกหยก ก.ข. และถาวรพนันมอมเมา
7. วางรากฐานการคมนาคมทางอากาศ เริ่มมีการบินขึ้นในประเทศไทย
8. ออกพระราชบัญญัติการศึกษามณฑลบังคับ ให้ราษฎรทุกคนมีพื้นฐานความรู้ในระดับ
ประถมศึกษา และส่งเสริมโรงเรียนฝึกหัดครูสตรี ขยายการศึกษาถึงขั้นอุดมศึกษา

ขยายกิจการโรงเรียนมหาดเล็ก (โรงเรียนข้าราชการพลเรือน) ที่ตั้งในสมัยรัชกาลที่ 5 เป็นจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เมื่อวันที่ 26 มีนาคม พ.ศ. 2459

9. ทางวัฒนธรรมสูง ทรงตั้งโรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์ ตั้งสถานเสาวภา ตั้งกรมสาธารณสุข ในปี พ.ศ. 2461 ตั้งกองอนุภาษาค ตั้งสถานีประจักษ์ (ต่อมาเปลี่ยนชื่อเป็น สถานีอนามัย)

10. รัชกาลที่ 6 ทรงพระปรีชาสามารถทางกวีนิพนธ์มาก ได้ทรงแต่งหนังสือไว้มากทั้งร้อยแก้วและร้อยกรอง

บทละครกรอง เช่น ท้าวแสนปม สาวตรี ฯลฯ

บทละครพูด เช่น มัทนพาชา วิวาทพระสมุทร เวทีวานิช ฯลฯ

สารคดี เช่น สงครามสืบราชสมบัติโปแลนด์ เทียวเมืองพระร่วง ฯลฯ

ลัทธิประเพณีและศาสนา เช่น พระพุทธเจ้าตรัสรูอะไร บอเกิดกรรมเกียรติ ฯลฯ

ร้อยกรอง เช่น ศกุนตลา โคลงสุภาษิต นารายณ์สิบปาง ฯลฯ

11. ทรงตั้งดุสิตธานี จัดระเบียบการปกครองในลักษณะของประชาธิปไตย ใน ร.ศ. 130 เกิดกบฏขึ้นโดยมีร้อยเอกขุนทวยหาญพิทักษ์ (เหล็ง ศรีจันทร์) เป็นหัวหน้า แต่ถูกปราบลงได้ แสดงให้เห็นว่ามีคนไทยบางกลุ่มปรารถนาที่จะมีการปกครองในระบอบประชาธิปไตย

12. การเข้าร่วมสงครามโลกครั้งที่ 1 เมื่อสงครามโลกครั้งที่ 1 เกิดขึ้น ประเทศไทยประกาศวางตัวเป็นกลาง แต่ในวันที่ 22 กรกฎาคม พ.ศ. 2460 ก็ได้ประกาศสงครามกับเยอรมนี ออสเตรีย-ฮังการี และโค่งกองทหารอาสาไปร่วมรบในสมรภูมิยุโรป ทหารคนไทยได้เสียชีวิตไป 20 นาย รัชกาลที่ 6 ได้โปรดฯ ให้สร้างอนุสาวรีย์ทหารอาสา (อยู่สนามหลวงด้านเหนือ) และสร้างวงเวียน 22 กรกฎาคม เป็นที่ระลึกสำหรับวันประกาศสงครามเข้ากับฝ่ายสัมพันธมิตร

ผลที่ไทยได้รับจากการเข้าร่วมสงครามกับฝ่ายสัมพันธมิตร

1. ได้ยกเลิกสิทธิสภาพนอกอาณาเขต

2. ได้รับเงินค่าปฏิกรรมสงคราม 2 ล้านบาท

3. ได้รับเชิญเข้าเป็นสมาชิกริเริ่มก่อตั้งองค์การสันนิบาตชาติ
4. ดำเนินการแก้ไขสนธิสัญญากับประเทศฝ่ายสัมพันธมิตร

VII. พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว พ.ศ. 2468 - 2477
 เกิดการปฏิวัติเปลี่ยนแปลงการปกครองโดยคณะราษฎร เมื่อวันที่ 24 เดือนมิถุนายน พ.ศ. 2475 และเกิดกบฏบวรเดชในเดือนตุลาคม พ.ศ. 2476 คิดท่าการลงกลางรัฐบาลของคณะราษฎร แต่ไม่สำเร็จ ในวันที่ 2 มีนาคม พ.ศ. 2477 พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวไ้สละราชสมบัติ ทั้งขอความเห็นหนึ่งของเอกสารการลาออกจากราชสมบัติว่า¹

"ข้าพเจ้ามีความเต็มใจที่จะสละอำนาจอันเป็นของข้าพเจ้าแต่เดิมให้แกราษฎรโดยทั่วไป แต่ข้าพเจ้าไม่ยินยอมยกอำนาจทั้งหลายของข้าพเจ้าให้แก่ผู้ใดคนหนึ่งโดยเฉพาะ เพื่อใช้อำนาจนั้นโดยสิทธิขาด และโดยไม่ฟังเสียงอันแท้จริงของประชาราษฎร บัดนี้ ข้าพเจ้าเห็นว่าความประสงค์ของข้าพเจ้าที่จะให้ราษฎรมีสิทธิออกเสียงในนโยบายของประเทศไทยโดยแท้จริงไม่เป็นผลสำเร็จ และเมื่อข้าพเจ้ารู้สึกว่า บัดนี้ เป็นอันหมดทางที่ข้าพเจ้าจะช่วยเหลือหรือให้ความคุ้มครองแก่ประชาราษฎรไปแล้ว ข้าพเจ้าจึงขอสละราชสมบัติ และออกจากตำแหน่งพระมหากษัตริย์แต่บัดนี้เป็นต้นไป ... แต่ขอทูลเกล้าทูลกระหม่อมขอตั้งสิทธิทั้งปวงอันเป็นของข้าพเจ้าแต่เดิมมาก่อนที่ข้าพเจ้าได้รับราชสมบัติสืบสันตติวงศ์ ข้าพเจ้าไม่มีความประสงค์จะขานามคนหนึ่งผู้ใดให้เป็นผู้รับราชสมบัติสืบสันตติวงศ์ต่อไป ตามที่ข้าพเจ้ามีสิทธิที่จะทำโดยตามกฎหมายแต่โบราณ...

อนึ่ง ข้าพเจ้าไม่มีความประสงค์ที่จะให้ผู้ใดออกการไม่สงบขึ้นในประเทศเพื่อประโยชน์ของข้าพเจ้า. ถ้าหากมีใครอ้างชื่อนาม

¹ พระราชวงศ์เธอพระองค์เจ้าจุลจักรพงษ์ เจ้าชีวิต หน้า 714 - 715

ของข้าพเจ้า หวังเข้าใจว่ามีไ้เป็นไปโดยความยินยอมเห็นชอบ
หรือความสนับสนุนของข้าพเจ้า ข้าพเจ้ามีความเสียใจเป็นอย่าง
ยิ่งที่ไม่สามารถจะยังประโยชน์แก่ประชาชนและประเทศชาติของ
ข้าพเจ้าต่อไปได้ตามความตั้งใจและความหวังซึ่งรับสืบทอดกันมา
ตั้งแต่บรรพบุรุษ ยิ่งไ้แก่ตั้งอธิษฐาน ขอให้ประเทศสยามจง
ไ้ประสบความเจริญ และขอให้ประชาชนชาวสยามจงไ้มี
ความสุขสบาย"

๘. VIII. พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล

ขณะที่ไ้ขึ้นครองราชสมบัติต่อจากรัชกาลที่ 7 ทรงมีพระชนมายุเพียง 10 พรรษา
รัฐบาลจึงแต่งตั้งผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ ประกอบด้วย

กรมหมื่นอนุวัตรจาตุรนต์

พระบรมวงศ์เธอพระองค์เจ้าอาทิตย์ทิพอาภา

เจ้าพระยาบวรราช (ปั้น สุขุม)

และพระองค์ไ้เสด็จไปทรงศึกษาต่อที่ประเทศสวิตเซอร์แลนด์ ในเดือนธันวาคม
พ.ศ. 2488 ไ้เสด็จกลับประเทศไทย และเสด็จสวรรคตวันที่ 9 มิถุนายน
พ.ศ. 2489 รัชกาลไ้มีมติอัญเชิญพระเจ้าวรวงศ์เธอเจ้าฟ้ามุณีพลอยกุล เกษมณี เป็น
พระมหากษัตริย์พระองค์ต่อไป

อิทธิพลของอินเียในแหลมอินโดจีน

ชาวอินเียไ้ปลูกฝังอารยธรรมอินเียในแหลมอินโดจีนไ้มาก ซึ่งสันนิษฐานว่า
นักแล้ชยโรคชาวอินเียซึ่งมีวณะสูงคงจะเินทางมาแสวงหาโรคลาภในประเทศที่ร่ำรวย
กวยทองคำและเครื่องเทศ¹ พวกพอลาชาวอินเียเหล่านี้ไ้เินทางมาค้าขายและไ้สร้าง

ความสัมพันธ์กับชาวพื้นเมือง โดยเฉพาะพวกพราหมณ์คงจะเป็นผู้นำจารีตของอิน เคียมา
เผยแพรให้ชาวพื้นเมืองของเอเซียตะวันออกเฉียงใต้ และชาวอินเคียเหล่านี้ ได้ทำการ
ผสมกับชาวพื้นเมือง เพราะมีไคมาเอากรรยารชาวอินเคียติดตามมาด้วย นอกจากนี้ถ้าม
เมืองท่าต่างๆที่ชาวอินเคียเดินทางผ่านมาค้าขายก็เป็นแหล่ง ที่ได้รับวัฒนธรรมอินเคียด้วย
ทั้ง เช่นในแหลมมลายูก็ไคเลยมีชาวอินเคียหลายพันคนตั้งหลักแหล่งอาศัยอยู่และผสมกับหญิง
พื้นเมือง

ผลทางการ เมืองของการขยายตัวของอินเคียในแหลมอินโดจีน ไคแก่การ
ที่รัฐหลายรัฐทั้งขึ้นตามแบบอย่างของอินเคีย รัฐสำคัญไคแก่¹

อาณาจักรจัมปา อยู่บนฝั่งตะวันออกของแหลมอินโดจีน ระหว่างเทือกเขา
ฮอนชันกับปากแม่น้ำโขง

อาณาจักรฟูนัน อยู่บริเวณปากแม่น้ำโขง ต่อมาเป็นราชอาณาจักรกัมพูชา
ในบริเวณปากแม่น้ำเดียวกันนี้ และในบริเวณที่ราบทะเลสาบเขมร

อาณาจักรศรีโคกนคร ตั้งอยู่ลุ่มน้ำตอนใต้ของอิรวดี

อาณาจักรเหล่านี้ก่อตั้งขึ้นมาอย่างไร เรื่องราวตอนต้นๆไม่ค่อยจะมีผู้ เรื่อง
แต่การตั้งราชอาณาจักรแรกๆแบบอินเคียนั้นจะปรากฏในรูปของประเพณีการทำพิธีสังเวยเทพเจ้า
ซึ่งมักจะจัดขึ้นบนเขาสูง และมีความเชื่อเรื่องเทพเจ้าประจำชาติที่สัมพันธ์ใกล้ชิดกับระบอบ
กษัตริย์ จากการเก็บหาข้อมูลทางโบราณคดีและศิลาจารึก ทำให้หลงความเห็นไคว่า
อารยธรรมเก่าแก่ของอินโดจีนและอินโดนีเซียเป็นอารยธรรมที่ได้รับมาโดยตรงจากอารยธรรม
อินเคีย และไคมีการผสมผสานกับวัฒนธรรมท้องถิ่น อารยธรรมที่ได้รับอิทธิพลจากอินเคีย
ก็คือ แนวความคิดรัฐและระบอบกษัตริย์ ศาสนา ศิลปะ ความรู้ทางปรัชญาและอักษรศาสตร์ เป็นต้น

ลัทธิความเชื่อที่พวกอินเคียนำเข้ามาเผยแพร่ คือ พุทธศาสนาและศาสนาฮินดู
ในคริสต์ศตวรรษแรกๆ อินโดจีนตะวันตกคือพุทธศาสนา ส่วนทางตะวันออกคือลัทธิฮินดู
ซึ่งทำให้มีความสำคัญในวิวัฒนาการต่อมาของสังคมต่างๆในแหลมอินโดจีน

¹ ยอร์ช เซเรส์ ชนชาติต่างๆในแหลมอินโดจีน แปลโดย ปัญญา บริสุทท์ หน้า 47-48

เนื่องด้วยทางภาคใต้ของไทยและแหลมมลายูเป็นทางผ่านของพ่อค้าอินเดีย
จึงทำให้บริเวณนี้มีความเจริญ เกิดอาณาจักรหลายอาณาจักร เช่น อาณาจักรลังกาสุกะ
เขาไจวามีศูนย์กลางอยู่ที่ปัตตานี (ตั้งขึ้นประมาณพุทธศตวรรษที่ 7)
อาณาจักรตามพรลิงก์ (Tambralinga) มีเมืองหลวงอยู่ที่นครศรีธรรมราช¹

ชาวอินเดียเดินทางมายังดินแดนไทยทางบกและทางน้ำ ทางน้ำแล่นเรือ
จากอินเดียมาตะกั่วทอง แล้วขึ้นบกที่นครนครศรีธรรมราช อีกทางหนึ่งออกมาแหลมมลายู
ไปขึ้นที่ประเทศจามเขาสู่เมืองเขมรและกลับมายังไทย สำหรับทางบกชาวอินเดียเข้ามา
ในดินแดนไทย 3 ทาง คือ

1. ทางด่านแม่ละเมา ใกล้เคียงเมืองตาก
2. ทางด่านเจดีย์สามองค์ เขาสู่เมืองกาญจนบุรี
3. ทางเมืองทวาย ตะนาวศรี เขาทางด่านสิงขรใกล้เมืองประจวบ
คีรีขันธ์ สันนิษฐานว่าเส้นทางนี้ชาวอินเดียใช้มากที่สุด และที่นครปฐมคงเป็นเมืองที่เจริญ
รุ่งเรืองในสมัยโบราณ ศิลปวัตถุที่ขุดพบเป็นศิลปของอินเดียเป็นส่วนใหญ่

อารยธรรมของชาติอื่นที่เขามามีอิทธิพลในแถบแหลมอินโดจีน นอกจาก
อารยธรรมของอินเดียแล้ว ก็มียารยธรรมของจีน ซึ่งได้เขามาฝังรกรากในตอนเหนือ
ของแหลมอินโดจีนแถบบริเวณปากแม่น้ำ เขามีอิทธิพลน้อยกว่าอารยธรรมของอินเดีย
อารยธรรมของอินเดียเขามาทางใต้และทางตะวันออกของแหลมอินโดจีนพร้อมกับการก่อตั้ง
อาณาจักรฟูนันและอาณาจักรจัมปา

อิทธิพลของอารยธรรมอินเดียนี้ได้มีต่ออารยธรรมไทยหลายด้านด้วยกัน เช่น
ศาสนา ปรัชญา ภาษา ศิลปกรรม สถาปัตยกรรม วรรณคดี คณิต การปกครองและขนบ-
ธรรมเนียมประเพณีวัฒนธรรม เป็นต้น

วิธีสอน

1. ผู้สอนบรรยายถามหัวข้อ
2. ใ้หนังสือให้นักศึกษาค้นคว้าเพิ่มเติมถึงพระราชกรณียกิจต่างๆในรัชสมัยต่างๆของสุโขทัย
อยุธยา และรัตนโกสินทร์
3. ใ้หนังสือให้นักศึกษาอภิปรายถึงถิ่นกำเนิดของไทยควรจะมาจากไหน ตามทฤษฎีอะไรบ้าง
4. ฉายสไลด์พระราชนิพนธ์สำคัญๆ
5. กำหนดเอกสาร หนังสือให้อ่านเพิ่มเติม

หนังสืออ่านประกอบ

ขจร สุขพานิช ข้อมูลจากอดีต เล่มที่ 1 ไทย 2518

จอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพระ
ราชหัตถเลขา พิมพ์งานตามฉบับกิจศพ นายไต่ลง พรประภา ทางหนังสือส่วนจำกัดตีพิมพ์
2511

ชิน อยู่ดี และ สุก แสงวิเชียร อดีต เรื่องราวก่อนประวัติศาสตร์ โรงพิมพ์พิมพ์เนศ
2517

เซ เกย์, บอร์ช ชนชาติต่างๆในแหลมอินโดจีน แปลโดย บัญญา บริสุทธิ์ ไทยวัฒนาพานิช
2521

คือคค์, วิดเลียม กริฟกัน ชนชาติไทย แปลโดย หลวงนิติแพทย์ นิธิสรรค์ กรมวิชาการ
กระทรวงศึกษาธิการ 2520

ณอม อานามวัฒน์ และคณะ ประวัติศาสตร์ไทยยุคก่อนประวัติศาสตร์ถึงสิ้นอยุธยา
กรุงสยามการพิมพ์ 2519

แถลงงานประวัติศาสตร์ เอกสารโบราณคดี ปีที่ 12 เล่ม 1 เดือนมกราคม - มิถุนายน
2521 โรงพิมพ์สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี 2521

- ทวิช สุภากรณ์ ประวัติศาสตร์ไทย ชอม เขมร แพร์พินยา 2508
- ประชาภิจักรจักร, พระยา พงศาวดารโยนก ฉบับหอสมุดแห่งชาติ ศิลปบรรณาการ 2504
- พระโพธิ์รังสี "คำแปลจามเทวีวงศ์" พงศาวดารหริภุญไชย บรรณกิจเทรกกิ่ง 2504
- พลับพลึง มุลศิลป์ ประวัติศาสตร์ไทยสมัยกรุงธนบุรีและรัตนโกสินทร์ตอนต้น ภาควิชา
ประวัติศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร 2522
- เฟรเดอริก, โมต "ปัญหาของประวัติศาสตร์ไทย" สังคมศาสตร์ปริทัศน์ ฉบับประวัติศาสตร์
ไทย มิถุนายน 2509
- ภากี มหาจันทร์ ประวัติศาสตร์ไทย 2 เอกสารประกอบคำบรรยาย ภาควิชาประวัติศาสตร์
คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ บางแสน
- ริกส์, เฟรค คัมลิว การปรับตัวเข้าสู่ยุคใหม่ของสยามและพม่า แปลโดย อมรโสภณพิเชษฐ์
วงศ์ และ เอกวิทย์ ๗ ถดาง โรงพิมพ์สมาคมสังคมศาสตร์ 2519
- วิจิตรวาทการ, หลวง งานคนกว่าเรื่องชนชาติไทย กรมประมวลชาวกลาง 2504
- คิดปากร, กรม ประชุมพงศาวดารเล่ม 2 (พงศาวดารล้านช้าง) ศึกษาภัณฑ์พาณิชย์ 2506
- คิดปากร, กรม ประชุมพงศาวดารภาคที่ 61 (พงศาวดารเมืองเงินยาง เชียงแสน และ
ตำนานสิงหนวัติ) พิมพ์เป็นอนุสรณ์งานสถาปนากิจศพ นางสมาน ทะเบียนกิจ มีนาคม
2515
- สุภัทรภิส กิตกุล, ม.จ. ประวัติศาสตร์เอเชียอาคเนย์ ถึง พ.ศ. 2000 โรงพิมพ์สำนัก
เลขธิการคณะรัฐมนตรี 2522
- เสฐียร พันธงมี ชิดกาลมาลี นิยมวิทยา 2497
- แสงโสม เกษมศรี, ม.ร.ว. และ วิมว พงศ์พิพัฒน์ ประวัติศาสตร์ไทยสมัยรัตนโกสินทร์
รัชกาลที่ 1 - รัชกาลที่ 3 พิมพ์ครั้งที่ 2 โรงพิมพ์สำนักทำเนียบนายกรัฐมนตรี 2523
- อนุนานราชชน, พระยา เรื่องของชาติไทย พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพมหาอำมาตย์
โท พระยาเนติจตุรยบกิจศรีธรรม 5 เมษายน 2484

เนื้อหาวิชา

การปกครองของไทยนั้นจะกล่าวถึงตั้งแต่สมัยกรุงสุโขทัย กรุงศรีอยุธยา กรุงธนบุรี และกรุงรัตนโกสินทร์ถึงเปลี่ยนแปลงการปกครอง 2475

3.1 การปกครองสมัยสุโขทัย

อาณาจักรสุโขทัยตั้งขึ้นเมื่อพุทธศตวรรษที่ 19 ในสมัยแรกตั้งสุโขทัยเป็นอิสระจากอาณาจักรขอม ดังนั้นในสมัยพ่อขุนศรีอินทราทิตย์ เป็นระยะที่เริ่มเป็นตัวของตัวเอง ลักษณะการปกครองจึงมีเอกลักษณ์ของวัฒนธรรมไทยในรูปแบบครอบครัวมาก ความสัมพันธ์ระหว่างประมุขกับพลเมืองจึงมีความใกล้ชิดกัน วิธีการปกครองจึงถือเอาลักษณะการปกครองวงศ์สกุลเป็นหลัก คือ พ่อเป็นอุปการะกรัวเรือน หลายกรัวเรือนรวมกันเป็นบ้านอยู่ในปกครองของพ่อบ้าน อยู่ในปกครองเรียกว่าลูกบ้าน หลายบ้านรวมกันเป็นเมือง ถ้าเป็นเมืองขึ้นอยู่ในปกครองของพ่อเมือง ถ้าเป็นประเทศราช เจ้าเมืองเป็น ขุน หลายเมืองรวมเป็นประเทศ อยู่ในปกครองของพระมหากษัตริย์ เรียกว่า พ่อขุน ข้าราชการตำแหน่งต่างๆเป็นลูกขุน วิธีการปกครองจึงเป็นแบบพ่อปกครองลูก (Paternal Government) สมัยสุโขทัยตอนต้น คือ ตั้งแต่สมัยพ่อขุนศรีอินทราทิตย์ลงมาถึงพ่อขุนรามคำแหง ความสัมพันธ์ระหว่างประมุขกับพลเมืองจะเป็นลักษณะแบบพ่อปกครองลูกดังกล่าว คือมีความผูกพันใกล้ชิด ดังปรากฏในศิลาจารึกว่า

"ในปากพระผู้มีกระดังอันหนึ่งแขวนไว้ให้ เพรฟ้าหนาปกกลางบ้าน
กลางเมือง มีลอบมีความ เจ็บทองของใจ มันจักกล่าวถึงเจ้า
ถึงขุนบไร ไปต้นกระดังอันทานแขวนไว้ พ่อขุนรามคำแหง
เจ้าเมืองไคยนี้เรียก เมื่อถามสวนความแค้นควยชื่อ ไพรใน
เมืองสุโขทัยนี้จึงชม"

ต่อมาในระยะหลัง ความสัมพันธ์ระหว่างประมุขกับพลเมืองเปลี่ยนแปลงไปบาง
ฐานะของประมุขสูงขึ้น เป็นแบบสมมุติเทพตามคติพราหมณ์ ลักษณะของพ่อขุนก็เปลี่ยนไป

ความผูกพันใกล้ชิดระหว่างผู้ปกครองกับผู้อยู่ใต้ปกครองก็น้อยลง ดังปรากฏในศิลาจารึกสมัย
หลังๆ ที่ไม่ค่อยกล่าวถึงความสัมพันธ์ใกล้ชิดระหว่างผู้ปกครองกับผู้อยู่ใต้ปกครอง เหมือนสมัย
พ่อขุนรามคำแหง

ลักษณะการปกครองสมัยสุโขทัยอาจสรุปลักษณะเด่นๆ คือ

1. ลักษณะแบบบิดาปกครองบุตร
2. ลักษณะการปกครองแบบธรรมราชา คือ ปกครองโดยราชาที่ทรงธรรม
ซึ่งก่อให้เกิดความเชื่อจากพุทธศาสนา ดังปรากฏในศิลาจารึกที่ 3 นครธมว่า

"ขุนผู้ใดกระทำชอบด้วยธรรมทั้งอัน ขุนผู้นั้น... กิน เมือง เริงน่าน
แกม ผู้ใดกระทำชอบด้วยธรรมทั้งอัน ขุนผู้นั้นมีขึ้น เริง เริงน่าน เลย"

ธรรมที่กล่าวถึงนี้ คือ ทศพิธราชธรรม ซึ่งเป็นหลักธรรมทางพุทธศาสนาที่มีความ
สำคัญมากสำหรับการปกครอง

3. ลักษณะคล้ายการปกครองแบบประชาธิปไตย คือ ประชาชนมีสิทธิ
เสรีภาพ เสมอภาค ภราดรภาพ กล่าวคือ มีเสรีภาพในคานต่างๆ เช่น "...ใครจักใคร
คางคาง ใครจักใครกามาตา คาเงินคางคาง..." "ใครจักมักเลน เลน
ใครจักมักหัว หัว ใครจักมักเลื่อน เลื่อน ..." และราษฎรผู้ใดที่จับของที่ดินทำเป็นสวน
เป็นไร่ขึ้น ที่แห่งนั้นก็ถือว่าตกเป็นของคณนั้น ดังกล่าวไว้ว่า

"สร้างป่าหมากป่าพลู หัว เมืองนี้ทุกแห่ง ป่าพร้าวก็หลายในเมืองนี้
ป่าดงก็หลายในเมืองนี้ หมากม่วงก็หลายในเมืองนี้ หมากขามก็
หลายในเมืองนี้ ใครสร้างไถไถแกมนี้"

พระมหากษัตริย์ทรงเป็นผู้ใช้อำนาจระดาการด้วยพระองค์เอง และทรงไว้ซึ่ง
ความยุติธรรม

"ไพร่ฟาลูกเจ้าลกขุน มิแลยิกแก่งแสงกว้างกัน ส่วนคุณแท้แลจึง
แลงความแก่งคางคาง บ่เขาผู้ล็กมักผู้ชอน"

ความนี้ยังแสดงให้เห็นว่าสังคมสมัยสุโขทัยนั้น ทุกคนมีความเท่าเทียมกันหมดในกฎหมาย ไม่ว่าบุคคลผู้นั้นจะอยู่ในตำแหน่งหรือฐานะเช่นไร ซึ่งเป็นหลักแห่งความยุติธรรม

พระมหากษัตริย์ทรงเป็นผู้คุ้มครองรักษาสิทธิของราษฎร ในจารึกสุโขทัยมีกล่าวถึงกรรมสิทธิ์ส่วนตัวบุคคลในทรัพย์สินต่างๆตลอดจนมรดก เช่น

"ลูกเจ้าลูกขุนนิโคแอ ลมคายหายกว่า เหยาเรือนพอเชื้อลูกเถาฉัน
ชาวขลกเมียบ่บขาว ไพรฟากาไท ปาหมากปาพลพอเชื่อมั่น
ไวแกลูกมันสิน"

4. ลักษณะการปกครองแบบกระจายอำนาจ คือ กระจายอำนาจจากศูนย์กลางไปสู่เมืองต่างๆ แบ่งอาณาจักรออกเป็นหัวเมืองชั้นในและชั้นนอก

หัวเมืองชั้นในหมายถึง อาณาเขตสุโขทัยและเมืองลูกหลวง (เมืองหน้าด่าน)

4 เมือง คือ เมืองศรีสัตนาตย์ (สวรรค์โลก) อยู่ภายในเมืองสองแคว (พิษณุโลก) อยู่ภายนอกเมืองสระหลวง (พิจิตร) อยู่ภายในเมืองกำแพงเพชร อยู่ภายนอก ระยะทางเกินตั้งแต่เมืองหน้าด่านถึงราชธานีเพียง 2 วันทุกด้าน เมืองลูกหลวงนี้เป็นเมืองที่โอรสหรือหลานกษัตริย์สุโขทัยได้รับแต่งตั้งให้ไปปกครอง

หัวเมืองชั้นนอก คือส่วนที่อยู่นอกเขตเมืองหน้าด่านออกไป มี เมืองพระยามหานคร และเมืองประเทศราช

เมืองพระยามหานคร ราชธานีแต่งตั้งเจ้าเมืองไปปกครอง มีฐานะเป็นเจ้าพระยามหานคร ขึ้นตรงต่อสุโขทัย แต่เจ้าเมืองมีอิสระในการปกครองหัวเมืองของตนพอสมควร โดยสุโขทัยกระจายอำนาจการปกครองมาให้ เช่น ราชบุรี เพชรบุรี สุพรรณบุรี เป็นต้น

เมืองประเทศราช เจ้าเมืองไม่ได้รับแต่งตั้งจากสุโขทัย แต่อาจเป็นชนชาติอื่นที่มีเจ้าปกครองตนเอง หรืออาจเป็นคนไทยด้วยกัน และยอมอ่อนน้อมต่อสุโขทัยในฐานะประเทศราช เช่น อุทอง ทวาย เมะกะมะ หงสาวดี เป็นต้น

3.2 การปกครองสมัยกรุงศรีอยุธยาถึงสิ้นกรุงธนบุรี

สมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 (อู่ทอง) ประมุขกษัตริย์ของกรุงศรีอยุธยา ทรงสถาปนา

กรุงศรีอยุธยาขึ้นเมื่อวันศุกร์ ขึ้น 6 ค่ำ เดือน 5 ปีชวด โทศกักราช 712 (พ.ศ. 1893)
การปกครองในสมัยของพระองค์เป็นแบบสุโขทัยและขอนแก่นเหมือนกัน คือ เอาพระนครศรีอยุธยา
เป็นราชธานีอยู่กลาง มีเมืองหน้าด่าน 4 ด่าน คือ เมืองลพบุรีอยู่ทางเหนือ เมืองนครนายก
อยู่ทางตะวันออก เมืองพระประแดงอยู่ทางใต้ เมืองสุพรรณบุรีอยู่ทางตะวันตก ระยะทาง
ไปมาถึงราชธานีภายใน 2 วัน และหัวเมืองนอกให้ปกครองกันเอง

ลักษณะการปกครองสมัยพระรามาธิบดีที่ 1 (อู่ทอง)

(1) การปกครองภายในราชธานี จัดระเบียบบริหารราชการภายใน
ราชธานีเป็น 4 ส่วน มีเสนาบดีเป็นศูนย์กลางดูแลบริหารราชการแผ่นดิน เรียกว่า "จตุสดมภ์"
หรือหลักทั้ง 4 โคน

1. กรมเมือง มีขุนเมืองเป็นผู้บังคับบัญชา มีอำนาจหน้าที่ปกครองท้องที่
บังคับไพร่บ้านพลเมืองที่มีถิ่นฐานอยู่ในเขตราชธานี รักษาความสงบเรียบร้อย พิจารณาคดี
อุกฉกรรจ์ขึ้นต่อโทษ รวมทั้งลงโทษผู้กระทำความผิด

2. กรมวัง มีขุนวังเป็นผู้บังคับบัญชา มีอำนาจหน้าที่เกี่ยวกับราชสำนัก
รักษาพระราชวังชั้นนอก ชั้นใน จัดการพระราชพิธีต่างๆ บังคับบัญชาข้าราชการราชสำนัก
และข้าราชการฝ่ายในทั่วไป มีอำนาจสั่งศาลชำระความเกี่ยวกับกรณีทั่วไปในราชสำนัก

3. กรมคลัง มีขุนคลังเป็นผู้บังคับบัญชา มีอำนาจหน้าที่ในการจัดเก็บ
รายได้ เป็นผลประโยชน์ของแผ่นดินเข้าสู่ของพระองค์ และจัดการเบิกจ่ายพระราชทรัพย์ทั้ง
ส่วนพระองค์และส่วนราชการโดยทั่วไป

4. กรมนา มีขุนนาเป็นผู้บังคับบัญชา มีอำนาจหน้าที่บริหารราชการ
เกี่ยวกับไร่นา กระเทียมสะสมเสบียงไว้เพื่อการสงคราม เก็บอากรค่านาเป็นข้าว เรียกว่า
"ทางขาว" ขึ้นตรงต่อวังภายในราชการ มีอำนาจสั่งศาลพิจารณาพิพากษาคดีที่เกี่ยวข้อง
ที่ดิน โฉนด กระบี่

(2) การปกครองหัวเมืองชั้นใน มีกรุงศรีอยุธยาเป็นเมืองหลวง
มีเมืองหน้าด่าน 4 ดิน ไทพวกเชื้อพระวงศ์ไปปกครอง

ทิศเหนือ

ลพบุรี

ทิศตะวันออก

นครนายก

ทิศตะวันตก สุวรรณภูมิ (สุพรรณบุรี)

ทิศใต้ พระประแดง

หัวเมืองชั้นใน ไค้แก๋ ปราจีนบุรี เมืองพระรถ (พนัสนิคม) ชลบุรี เพชรบุรี ราชบุรี แพร่ (สวรรคบุรี) เป็นต้น เมืองเหล่านี้การปกครองขึ้นตรงกับกรุงศรีอยุธยา

(3) การปกครองหัวเมืองชั้นนอก ไค้แก๋พระยามหานกร มีเจ้าเมืองปกครองกันเอง หรือทางกรุงศรีอยุธยาแต่งตั้งให้ไปครอง แต่ขึ้นตรงต่อกรุงศรีอยุธยา ไค้แก๋ เมืองโคราชบุรี (นครราชสีมา) จันทบุรี ไซยา นครศรีธรรมราช พัทลุง สงขลา กลาง ตะนาวศรี ทวาย เชียงกราน

(4) หัวเมืองประเทศราช เกิมเชื่อว่าไค้แก๋เมือง มะละกา ยะโฮร์ แต่ปัจจุบันมีหลักฐานที่ชี้แจงว่า เมืองมะละกา ตั้งขึ้นในปี พ.ศ. 1943 ซึ่งเป็นสมัยหลังพระเจ้าอู่ทองมาก (1893 - 1912)

ลักษณะการปกครองในสมัยพระบรมไตรโลกนาถ (พ.ศ. 1991 - 2031)

ในรัชสมัยของพระบรมไตรโลกนาถ พระองค์ได้ทำการปรับปรุงการปกครอง โดยการรวมอำนาจเข้าสู่ศูนย์กลางมากที่สุด และได้จัดแบ่งการปกครองออกเป็น 3 ส่วน คือ

1. การปกครองส่วนกลาง รวมอำนาจเข้าสู่ศูนย์กลางคือราชธานี แบ่งแยกอำนาจฝ่ายทหารและฝ่ายพลเรือนออกจากกัน ตั้งตำแหน่งอัครมหาเสนาบดี 2 ตำแหน่ง คือ

1. สมุห่กลาโหม มีหน้าที่บริหารราชการทหารทั่วราชอาณาจักร และมีชื่อตามทำเนียบศักดินาว่า "เจ้าพระยามหาเสนา"

2. สมุหนายก มีอำนาจหน้าที่บังคับบัญชาราชการฝ่ายพลเรือนทั่วราชอาณาจักร และบังคับบัญชาจุฬาลมณิก ตำแหน่งนี้มีชื่อตามทำเนียบศักดินาว่า "เจ้าพระยาจักรีศรีอริยวงศ์"

จุฬาลมณิกได้ปรับปรุงใหม่ดังนี้

ก. นครบาล (เวียง) มีพญาบาลราช เป็นผู้รับผิดชอบ มีหน้าที่ดูแลความสงบเรียบร้อย และความเป็นอยู่ทั่วไปในพระบรมมหาราชวัง รักษาพระนครและพิจารณาคดีในเขตเมืองหลวง

ข. ขรรษาธิบดี (วัง) มีออกญาขรรษาธิบดี เป็นผู้รับผิดชอบ มีหน้าที่เกี่ยวกับองค์พระมหากษัตริย์ ดูแลกิจการภายในพระราชวัง ดูแลปฏิบัติให้เป็นไปตามกฎมนเฑียรบาล

ค. โภชาธิบดี (คลัง) มีออกญาศรีธรรมราช เป็นผู้รับผิดชอบ มีหน้าที่เก็บรวบรวมทรัพย์สินสมบัติของพระคลัง และติดต่องานค้าขายซึ่งเป็นชาวต่างประเทศโดยตรง

ง. เกษตรธิการ (นา) มีออกญาพลเทพ เป็นผู้รับผิดชอบ มีหน้าที่ตรวจตราการทำไร่นาและออกสิทธิให้นา (กรรมสิทธิ์ที่นา นครบาลเป็นผู้ให้กรรมสิทธิ์ที่ดิน กรมคลังเป็นผู้ให้กรรมสิทธิ์) นอกจากนี้ยังมีหน้าที่เก็บข้าวขึ้นฉางหลวง เพื่อเป็นเสบียงเวลาเกิดศึกสงคราม ใครที่ทำนาต้องแบ่งข้าวส่งขึ้นฉางหลวงเรียกว่า "หางข้าว"

ในสมัยพระเพทราชา อำนาจหน้าที่ของอัครมหาเสนาบดีทั้ง 2 เปลี่ยนแปลงไป คือ

หัวเมืองฝ่ายเหนือ ให้สมุหนายกบังคับบัญชาทั้งฝ่ายทหารและพลเรือน

หัวเมืองฝ่ายใต้ ให้สมุหพระกลาโหมบังคับบัญชาทั้งฝ่ายทหารและ

พลเรือนเช่นกัน

2. การปกครองส่วนภูมิภาค สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ โปรดให้ยกเลิกแบบที่มีเมืองลูกหลวงทั้งสี่ด้านราชธานี เลิกตั้งเมืองเก่าที่ถกกัน กั้นหัวเมืองสำคัญที่เคยปรากฏในพงศาวดาร เช่น เมืองฉะบับ กงสี บ้างบาง ราก ฯลฯ เหล่านี้ จึงถูกปล่อยให้เป็นเมืองร้างไป เมื่อเลิกเมืองลูกหลวงแล้ว ใ้ขยายเขตการปกครองของราชธานีให้กว้างขวางออกไปโดยรวม แบ่งหัวเมืองออกเป็นดังนี้

ก. หัวเมืองชั้นใน (จัตวา) เป็นเมืองที่อยู่ใกล้ในวงราชธานี เป็นเมืองจัตวา เช่น ราชบุรี เพชรบุรี นครชัยศรี นครสวรรค์ ชัยนาท เป็นต้น เมืองชั้นในมีผู้รั้งและกรรมการเมืองเป็นศูนย์กลาง ขึ้นตรงต่อจุฬาลงกรณ์ทั้งสี่ในนครหลวง

ข. หัวเมืองชั้นนอก กำหนดความสำคัญของเมือง จัดเป็นเมืองตรีโทเอก ทุกหัวเมืองมีเจ้าเมือง กรรมการปกครองแบ่งออกเป็น 2 ฝ่าย เหมือนกับเมืองหลวง คือฝ่ายทหารและฝ่ายพลเรือน มีจุฬาลงกรณ์รวมทั้ง 4 ตำแหน่ง

ค. หัวเมืองประเทศราช ใกล้เมืองที่อยู่ไกลออกไปนอกพระราชอาณาเขตของกรุงศรีอยุธยา มีเจ้าเมืองเก่าทำการปกครอง แต่ต้องส่งบรรณาการมาถวายทุกปี

เมื่อมีศึกต้องยกทัพมาช่วย ไก่แก่เมืองศรีสัตนาคนหุต เวียงใหม่ เชียงคราน แสนหวิ แพร่ นาน มะตะกา มลายู เป็นต้น

3. การปกครองส่วนท้องถิ่น เริ่มตั้งแต่ "บ้าน" มีผู้ใหญ่บ้านเป็นหัวหน้า หลายบ้านรวมกันเป็น "ตำบล" มีกำนันเป็นหัวหน้า ตัวกำนันได้รับบรรดาศักดิ์เป็น "พัน" หลายตำบลรวมกันเป็น "แขวง" หมื่นแขวง เป็นผู้ปกครอง หลายแขวงรวมกันเป็นเมือง มีผู้รั้งหรือพระยามหานคร เป็นผู้ปกครอง

ลักษณะการปกครองสมัยพระรามาธิบดีที่ 2 (พ.ศ. 2034 - 2072)

ลักษณะการปกครองทั่วไปยังจักตามแบบพระบรมไตรโลกนาถ คือการบริหารการปกครองส่วนกลาง ไก่จักแบ่งฝ่ายทหารและฝ่ายพลเรือนออกจากกัน ในด้านทหารไ่ทรงปรับปรุงใหม่ดังนี้

ก. การทำสารบัญชี่ คือวิธีเกณฑ์คนเข้ารับราชการทั้งฝ่ายทหารและพลเรือนโดยตั้งขึ้นเป็นกรม เรียกว่า "กรมสุรัสวดี" หรือกรมสัสดี แบ่งหน้าที่ออกเป็น ส่วนๆ คือ

สุรัสวดีกลอง หน้าที่บัญชาการทั่วไป ทำบัญชีพลในเขตราชธานี ทำบัญชีพลหัว เมืองชั้นใน เรียกว่า "บัญชีทางวาว"

สุรัสวดีขวา มีหน้าที่ดูแลเกี่ยวกับบัญชีกำลังพลหัว เมืองฝ่ายเหนือ

สุรัสวดีซ้าย มีหน้าที่ดูแลเกี่ยวกับบัญชีกำลังพลหัว เมืองฝ่ายใต้

ชายฉกรรจ์ทุกคนต้องเป็นทหาร และขึ้นทะเบียนเป็นไพร่ตั้งแต่อายุ 18 ปี เรียกว่าไพร่สม หรือสมสัส และจะได้รับการสักทองมือว่าเป็นคนสังกัดกรมใด เมื่อขึ้นทะเบียนแล้ว ไหม่ขุนนายฝึกหัดศิษย์ไปก่อนยังไม่ทรงรับราชการจนอายุครบ 20 ปี จึงยกขึ้นเป็นไพร่หลวง ถ้าเป็นไพร่ในเขตหัว เมืองชั้นในกอง เขามารายงานตัวในราชธานี แล้วเข้ารับราชการตามกรมกองที่สังกัดไว้ เรียกว่า "เขวเวร" มีกำหนดปีละ 6 เดือน เรียกว่าเขาเดือนออกเดือน คือเข้ารับราชการ 1 เดือน ไ่พัก 1 เดือน แล้วจึงกลับเข้ารับราชการใหม่สลับกันไปเช่นนี้

ข. การทำพิธีทุกหัว เมือง คือพิธีเกณฑ์ไพร่พล สุรัสวดีขวาและซ้าย มีหมายเกณฑ์ไปยังกรมในหัว เมืองของตน กรมมีหมายเกณฑ์ไปยังหมวด หมวดมีหมายเกณฑ์

ไปยังหมู่ หมู่เรียกกลุ่มเป็นประจำการทันที

ก. การทำคำร่าพิธีสังกรรม พระรามาศิขีที่ 2 ไททรงเร่งคำร่าพิธีสังกรรมขึ้น วาถวยการจัดทัพ การตั้งทัพเป็นรูปกรรพ นาก การตั้งค่าย การเดินทัพ ซึ่งขึ้นอยู่กับแผนยุทธศาสตร์ การชักชวนเข้าทัพ ขบวนการ ขึ้นอยู่กับแผนยุทธวิธี มีกองอาสาของทหารทางชาติ เช่น อาสาปอญญะ เป็นตน คำร่าพิธีสังกรรมเป็นคำร่าซึ่งมักจะปกปิดกัน รุเฉพาะกลุ่มเฉพาะพวกเท่านั้น และลักษณะการเขียนคำร่าพิธีสังกรรมยังใช้รหัส เช่น เลขรหัส เพื่อไม่ให้คนนอกกลุ่มสามารถอ่านเข้าใจได้

ลักษณะการปกครองสมัยพระเพทราชา

เป็นสมัยที่บ้านเมืองวุ่นวายมีกบฏอยู่เสมอ พระองค์จึงแบ่งอำนาจสมุหกลาโหม และสมุหนายกคุมกำลังทหาร รับผิดชอบคนละครึ่ง เพื่อเป็นการถ่วงดุลอำนาจซึ่งกันและกัน พระองค์ได้แบ่งพระราชอาณาจักรออกเป็น 2 ส่วน คือ หัวเมืองฝ่ายเหนือ และหัวเมืองฝ่ายใต้ สมุหนายกปกครองบังคับบัญชาฝ่ายทหาร และพลเรือนทางหัวเมืองฝ่ายเหนือทั้งหมด สมุหกลาโหมบังคับบัญชาทั้งฝ่ายทหาร และพลเรือนทางหัวเมืองฝ่ายใต้ทั้งหมด

ต่อมาอำนาจของสมุหกลาโหมไม่มีเหลืออยู่เลย มีหน้าที่เพียงที่ปรึกษาราชการทางทหาร เท่านั้น ไม่มีหัวเมืองใต้อยู่ในอำนาจเลย ไททรงเอาหัวเมืองฝ่ายใต้ไปขึ้นกับกรมท่า แต่สมุหนายกยังคงปกครองหัวเมืองฝ่ายเหนือ

ลักษณะการปกครองสมัยพระเจ้ากรุงธนบุรี

เมื่อกรุงศรีอยุธยาเสียแก่พม่าในเดือนเมษายน พ.ศ. 2310 นั้น สถาปนาเมืองแตกออกเป็นก๊กเป็นเหล่า แต่เจ้าตากก็สามารถรวบรวมไพร่พลและกอบกู้เอกราชได้ โดยยกทัพไปตีค่ายใหญ่ของพม่าที่อยุธยา (ค่ายโพธิ์สามต้น) ได้ในวันที่ 6 พฤศจิกายน พ.ศ. 2310 เมื่อกอบกู้เอกราชและสถาปนากรุงธนบุรีเป็นราชธานีแล้ว พระองค์ได้ทรงปราบดาภิเษกขึ้นเป็นสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 4 เมื่อวันที่ 28 ธันวาคม พ.ศ. 2311

หลังจากพระองค์ขึ้นครองราชย์แล้ว ไททำการปราบชุมนุมต่างๆ และรวบรวมหัวเมืองทั้งปวงให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน โดยใช้เวลาประมาณ 3 ปี

เนื่องจากสมัยของพระเจ้ากรุงธนบุรีสั้นมาก (เพียง 15 ปี) และเป็นเวลาที่เพิ่งรวบรวมอาณาจักรใหม่ ต้องประสบปัญหาทั้งทางเศรษฐกิจ สังคม และการป้องกันรักษาเอกราช นอกจากนี้ยังต้องทำสงครามกับพม่าเกือบ 10 ครั้ง พระองค์จึงไม่ทรงมีเวลาว่างรูปการปกครองใหม่ แต่ได้ใช้ตามแบบกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี คือ พระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุขของอาณาจักร มีเสนาบดีเป็นที่ปรึกษาราชการ และอำนวยการปกครอง

การปกครองราชธานี มีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข มีอัครมหาเสนาบดีฝ่ายทหารฝ่ายพลเรือน และเสนาบดีจตุสดมภ์ รับนิคมชอบดำเนินการ

การปกครองหัวเมือง มีหัวเมืองชั้นในเป็นเมืองเล็กๆใกล้ราชธานี มีเจ้าเมืองเป็นหัวหน้า คณะกรรมการเมืองช่วยดำเนินการปกครองภายใต้การควบคุมของราชธานี ส่วนหัวเมืองชั้นนอกมีเจ้าเมืองและกรรมการเมืองปกครอง

การปกครองประเทศราช ไก่แก้ว เชียงใหม่ ลานช้าง เขมร นครศรีธรรมราช เป็นต้น เจ้าประเทศราชมีสิทธิในการปกครองภายใน เพียงแต่ต้องส่งเครื่องบรรณาการตามกำหนด ส่งกำลังคนและเสบียงมาช่วย เมื่อราชธานีต้องการ

3.3 การปกครองสมัยรัตนโกสินทร์

การปกครองสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น แบ่งการปกครองออกเป็น 3 ส่วน คือ การปกครองส่วนกลาง การปกครองส่วนภูมิภาค และการปกครองประเทศราช

การปกครองส่วนกลาง มี

1. กลาโหม มีสมุหพระกลาโหมเป็นหัวหน้าฝ่ายทหาร หน้าที่บังคับบัญชาฝ่ายทหารและพลเรือนในเขตหัวเมืองปักษ์ใต้ ชายทะเลตะวันตก และตะวันออก มียศและราชทินนามว่า เจ้าพระยามหาเสนา มีตราครุฑสี่เป็นตราประจำตำแหน่ง

2. มหาไถย มีสมุหนายกเป็นหัวหน้าฝ่ายพลเรือนและจตุสดมภ์ มีหน้าที่บังคับบัญชางานฝ่ายทหารและพลเรือน หัวเมืองฝ่ายเหนือและอีสาน มีราชทินนามว่า รัตนพิพิธ รัตนกรเมศรา ภูธราภัย บดินทรเกษม ฤทธิชัย เป็นต้น มีตราราชสีห์เป็นตราประจำตำแหน่ง

3. กรมเมือง มีหน้าที่บังคับบัญชาข้าราชการและดูแลความสงบเรียบร้อยภายในกรุงเทพฯ บังคับบัญชาศาลพิจารณาคดีความต่างๆ มีตำแหน่งเป็นเจ้าพระยาบวรราช มีตราพระยมทรงสิงห์เป็นตราประจำตำแหน่ง

4. กรมวัง มีหน้าที่รักษาราชมนต์เฝ้า และพระราชวังชั้นนอกชั้นใน เสนาบดีกรมวัง คือพระยาธรรมา มีตราเทพยดาทรงพระนนทิการ (พระโค) เป็นตราประจำตำแหน่ง

5. กรมคลัง หรือกรมท่า มีหน้าที่เกี่ยวกับการเงิน รายรับรายจ่ายเข้าหลวงพระคลัง ดูแลเรื่องการค้าขายติดต่อกับต่างประเทศโดยตรง และการเจริญพระราชไมตรี
 ดูแลการเก็บ - จ่ายเงิน คือพระยาราชภักดี
 ดูแลการค้าขายต่างประเทศ เจริญสัมพันธไมตรี คือ พระยาศรีพิพัฒน์
 ดูตรวจบัญชี ดูแลหัวเมืองชายทะเลตะวันออก คือ พระยาพระคลัง มีตราบัวแก้ว เป็นตราประจำตำแหน่ง

6. กรมนา หน้าที่ดูแลรักษานาหลวง เก็บภาษีข้าว มีตำแหน่งเป็นพระยาพลเทพ มีตราพระพิรุณทรงนาค เป็นตราประจำตำแหน่ง

การปกครองส่วนภูมิภาค คือ หัวเมืองรอบนอกที่อยู่ห่างไกลออกไปจากราชธานี อัครมหาเสนาบดีและเสนาบดีเป็นผู้รับผิดชอบ มี

1. หัวเมืองภาคเหนือและอีสาน สมุหนายกรับผิดชอบทั้งด้านการทหาร พลเรือน เศรษฐกิจและความยุติธรรม

2. หัวเมืองภาคใต้ สมุหกลาโหมรับผิดชอบ มี 20 หัวเมือง ไคเก้ สงขลา พัทลุง นครศรีธรรมราช ไซยา หลังสวน ชุมพร ปัตติมา คลองวาน กุย ปราณ กระบี่ ภูเก็ต กระบี่ ปะทิว พังงา ถังทอง กาญจนบุรี ไทรโยค เพชรบุรี

3. หัวเมืองชายทะเลภาคตะวันออก กรมท่าดูแลรับผิดชอบ มี 9 เมือง ไคเก้ นนทบุรี สมุทรปราการ สมุทรสงคราม สากะตัก ชลบุรี บางละมุง ระยอง จันทบุรี ตราด

หัวเมืองภูมิภาคนี้แบ่งเป็นหัวเมือง เอก โท ตรี จัตวา ตามความเหมาะสม เจ้าเมืองหัวเมืองเอกได้รับแต่งตั้งจากราชธานี กองทัพหน้าดูแลหัวเมืองรอบๆลงมา และดูแลประเทศราชด้วย

การปกครองประเทศราช

ประเทศราชไคเก้ เชียงใหม่ ลำพูน ลำปาง แพร่ น่าน เชียงราย เชียงแสน หอวางพระบาง เวียงจันทร์ จำปาศักดิ์ พระตะบอง เสียมราฐ ไทรบุรี ปัตตานี กลันตัน ตรังกาน เป็นต้น ประเทศราชเหล่านี้ ต้องส่งคนไมเงิน คนไมทอง ตามกำหนด ในทางฝ่ายไทย และส่งเกณฑ์คนมาช่วยราชการ เมื่อจำเป็น

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มหาอำนาจตะวันตก คือ อังกฤษและฝรั่งเศส แข่งขันกันขยายอำนาจในเอเชียอาคเนย์ จึงทำให้ไทยต้องเปิดสัมพันธทางการทูตกับประเทศตะวันตกอย่างกว้างขวาง และทรงเปิดโอกาสให้คนไทยได้เรียนรู้ความคิดใหม่ ๆ จากตะวันตก ทรงปรับปรุงประเทศไปสู่รากฐานประชาธิปไตยสมัยใหม่ และเนื่องจากอิทธิพลจากภายนอกประเทศทางการเมือง เศรษฐกิจ สังคม จึงทำให้ไทยมีการเปลี่ยนแปลงไปจากสมัยอยุธยาและรัตนโกสินทร์ตอนต้นมาก

การปกครองในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

เมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ เสด็จขึ้นเสวยราชสมบัติ พระองค์มีพระชนมายุเพียง 15 พรรษา และแทบจะไม่มีพระราชอำนาจอันใดเลย อำนาจส่วนใหญ่ตกอยู่กับผู้สำเร็จราชการแผ่นดิน และเสนาบดีแทบทั้งสิ้น ผู้สำเร็จราชการ คือ สมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง บุนนาค) ต่อมาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงตัดสินใจพระทัยที่จะถึงพระราชอำนาจกลับคืนโดยไ้ทรงกระทำในลักษณะค่อยเป็นค่อยไป คือ พระองค์ทรงทำพระราชพิธีบรมราชาภิเษกครั้งที่ 2 (พฤศจิกายน พ.ศ. 2416) อันเป็นการแสดงถึงการขึ้นเป็นพระเจ้าแผ่นดินอย่างแท้จริง และวันที่ 8 พฤษภาคม 2417 ได้ทรงตั้งสภาที่ปรึกษาราชการแผ่นดิน (Council of State) เพื่อช่วยกิจการราชการแผ่นดินซึ่งจะมีคุณประโยชน์ หนุนนำพระชนกทั่วพระราชอาณาเขต ให้ราบรื่นอยู่เย็นเป็นสุข เพราะในการบริหารบ้านเมืองนั้น ถ้ามีผู้ช่วยคิดหลายความคิดแล้ว ความเจริญย่อมจะเกิดขึ้นแก่บ้านเมืองไ้มาก และพระองค์ยังได้ทรงตั้งสภาที่ปรึกษาราชการส่วนพระองค์ขึ้นเมื่อวันที่ 15 สิงหาคม พ.ศ. 2417 เพื่อไ้ถามการงาน ปรึกษาเรื่องราวบางอย่างที่ทรงดำริขึ้น หรืออาจมอบหมายการงานบางอย่างให้สภานี้ปฏิบัติ เช่น ราชการที่ต้องมีการสืบสวนหาความจริง ชำระ

คดีที่มีผู้มาทูลเกล้าถวายฎีกา สภาที่ปรึกษาส่วนพระองค์นี้ไ้มาเปลี่ยนชื่อเป็น "องคมนตรี"
เมื่อ พ.ศ. 2435

ถึงแม้ว่าพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ จะทรงจัดตั้งสภาทั้ง 2 ขึ้นเพื่อช่วย
พระราชการ แต่ก็ไม่ได้ผลเท่าที่ควร จนกระทั่งปี พ.ศ. 2428 ไ้มีบุคคลกลุ่มหนึ่งประกอบ
ควยเจ้านาย 4 พระองค์ และข้าราชการ 7 คน กราบบังคับทูลถวายความเห็นใหม่การจัด
การเปลี่ยนแปลงการปกครองแผนดินทวพระองค์ ควยเหตุผลเพราะเห็นถึงอันตรายที่จะเกิดกับ
ประเทศไทยโดยชาตินิยมหาอำนาจยุโรป ถ้าประเทศไทยยังมีการปกครองแบบเดิมอยู่ก็จะมีสูญเสีย
เอกราชของชาติได้ ดังนั้นในวันที่ 1 เมษายน พ.ศ. 2435 พระองค์ทรงมีพระบรม
ราชโองการประกาศตั้งกระทรวงแบบใหม่ขึ้น โดยจัดสรรอำนาจหน้าที่ความรับผิดชอบของแต่ละ
กระทรวง ดังนี้

1. กระทรวงมหาดไทย มีหน้าที่บังคับบัญชาหัว เมืองฝ่าย เหนือและประเทศราช
2. กระทรวงกลาโหม มีหน้าที่บังคับบัญชาหัว เมืองปักษ์ใต้ ฝ่ายตะวันตก ตะวันออก
และเมืองมลายู ประเทศราช
3. กระทรวงนครบาล มีหน้าที่บังคับบัญชาพระนครและหัว เมืองใกล้เคียง
4. กระทรวงวัง มีหน้าที่บังคับบัญชาการภายในราชวัง
5. กระทรวงเกษตราธิการ ดูแลการเพาะปลูก การค้าขาย การทำไร
ทำนา ป่าไม้ ขนแร่ และเก็บชาวเขาหลวง
6. กระทรวงพระคลัง มีหน้าที่เกี่ยวข้องกับต่างประเทศ บรรณาธิการและ
รายรับรายจ่ายของแผ่นดิน
7. กระทรวงการต่างประเทศ แบ่งหน้าที่จากกระทรวงคลังเดิม ความจำเป็น
ในการจัดตั้งกระทรวงนี้ขึ้น เพราะขณะนั้นมีชาวยุโรปเข้ามาตั้งกงสุลบางแล้ว
8. กระทรวงยุติธรรม แยกคณะพินิจคดี ทหารเรือ (แยกมาจาก
กระทรวงกลาโหม)
9. กระทรวงโยธาธิการ รวบรวมงานโยธาจากกระทรวงต่างๆเข้ามาไว้ควยกัน
รวมทั้งกรมไปรษณีย์ โทรเลข และการรถไฟ
10. กระทรวงธรรมการ แยกกรมสังฆมนตรีจากกระทรวงมหาดไทยรวมกับกรม
ศึกษาธิการ ทั้งเป็นกระทรวงธรรมการ มีหน้าที่ทั้งโรงเรียนฝึกหัดอาจารย์ สอนนักเรียน

ตามแบบยุโรป เรียบเรียงคำราและตั้งโรงเรียนทั่วราชอาณาจักร

11. กระทรวงยุติธรรม มีหน้าที่พิพากษาคดีต่างๆ

12. กระทรวงมหาดไทย มีหน้าที่รักษาการราชัญจกร พระราชกำหนดกฎหมาย หนังสือราชการทั้งปวง ราชพิธีและกฎเกณฑ์โบราณต่างๆ

ต่อมาพระองค์ทรงเห็นว่างานในกระทรวงยังซับซ้อนกันอยู่ จึงทรงปรับปรุงเสียใหม่
ฉะนั้น เมื่อสิ้นรัชกาลมีกระทรวงอยู่ 10 กระทรวง คือ

1. กระทรวงมหาดไทย
2. กระทรวงกลาโหม
3. กระทรวงนครบาล
4. กระทรวงวัง
5. กระทรวงต่างประเทศ
6. กระทรวงพระคลังมหาสมบัติ
7. กระทรวงโยธาธิการ
8. กระทรวงยุติธรรม
9. กระทรวงธรรมการ
10. กระทรวงเกษตราธิการ

การปรับปรุงการปกครองส่วนภูมิภาค

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ ได้ทรงจัดรวบรวมหัวเมืองตามชายแดนที่สำคัญๆ
ขึ้นเป็นเขตการปกครอง เรียกว่า "มณฑล" โดยมีหน้าที่ป้องกันพระราชอาณาจักรให้พ้นจาก
การคุกคามของภายนอกเป็นหลัก และมีข้าหลวงเทศาภิบาลเป็นข้าราชการสูงสุดของมณฑล
มีการแบ่งเขตการปกครองเป็นหมู่บ้าน ตำบล อำเภอ จังหวัด เป็นการแบ่งหน้าที่ราชการ
ให้เป็นส่วนเล็ก ทำให้เกิดความใกล้ชิดกับราษฎร เกิดความเป็นระเบียบเรียบร้อย และ
รวดเร็วต่อการดูแลทุกข์ - สุขของราษฎรอย่างทั่วถึงกัน

ในแต่ละมณฑลเทศาภิบาล จะมีข้าราชการคณะหนึ่งรับผิดชอบ ประกอบด้วย

1. ข้าหลวงใหญ่ หรือข้าหลวงเทศาภิบาล รับผิดชอบในราชการทั่วไป

ตลอดมณฑล

2. ขาหลวงมหาคไทย เป็นเจ้าพนักงานฝ่ายปกครองท้องถิ่น การทะเบียนราษฎร การวางระเบียบข้อบังคับและคำสั่งทั้งปวงของขาหลวงเทศาภิบาล ทั้งนี้เพื่อให้การปฏิบัติต่างๆเป็นไปตามนโยบายของรัฐ

3. ขาหลวงยุติธรรม เป็นพนักงานตรวจตราเร่งรัดคดีความทั่วทั้งมณฑล เพื่อให้พิจารณาพิพากษาเป็นไปโดยรวดเร็ว และถึงศาลชำระความอุทธรณ์ ความศาลเมืองควย

4. ขาหลวงคลัง เป็นพนักงานเก็บตรวจผลประโยชน์แผ่นดิน (เก็บผูกขาดราชการ เมือง กรมการ เมือง เป็นผู้เก็บ) และจ่ายเงินเดือนพระราชทานแก่ผูกขาดราชการ เมือง กรมการเมือง

5. เลขาธิการ เป็นเลขาธิการของขาหลวงเทศาภิบาล

6. แพทย์ประจำมณฑล มีหน้าที่รักษาและป้องกันโรคภัยไข้เจ็บของประชาชนที่อยู่ในมณฑล

7. ผู้ช่วยเสมียนและคนใช้ จำนวนพอสมควร

การปรับปรุงการปกครองส่วนภูมิภาคอย่างจำกัดทำก็ ใน พ.ศ. 2435 มี 6 มณฑล ต่อมาขยายเป็น 19 มณฑล รวมทั้งมณฑลกรุงเทพฯ แต่เมื่อสิ้นรัชกาลเหลือ 17 มณฑล เพราะเสียให้ฝรั่งและอังกฤษไป คือ

มณฑลบูรพา ฝรั่งเสถผนวกกับดินแดนของอินโดจีนฝรั่งเศษในปี พ.ศ. 2450
มณฑลไทรบุรี (ยกเวนสตูล) กลันตัน ตรังกานู เสียให้อังกฤษ

ปี พ.ศ. 2452

การปรับปรุงการปกครองส่วนท้องถิ่น

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ ใต้ทรงริเริ่มจัดการ "สุขาภิบาล" ขึ้นเป็นครั้งแรกในเขตกรุงเทพฯ เมื่อ พ.ศ. 2440 มีความมุ่งหมายที่จะป้องกันไม่ให้เกิดโรคภัยไข้เจ็บ และจัดระเบียบชุมชน และในปี พ.ศ. 2448 ใต้ไปจัดทำสุขาภิบาลตำบลบางตลาด - ทาลอดม

ลักษณะของสุขาภิบาล

1. มีการกำหนดเขตสุขาภิบาล
2. มีกรรมการดำเนินการ ประกอบด้วยกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน

3. กรรมการมีหน้าที่ดำเนินการตามอนุมัติของเทศบาล
4. กรรมการมีอำนาจจ่ายเงินเพื่อการสุขาภิบาล ตามที่เห็นสมควร
5. เทศบาลมีอำนาจตรวจ แนะนำ ตรวจบัญชีการเงิน และมีอำนาจหักทางใด

ลักษณะของสุขาภิบาลในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว คือ กิจการในหน้าที่ของเทศบาลในปัจจุบัน และสุขาภิบาลโดยฐานะขึ้นเป็นเทศบาลตามพระราชบัญญัติระเบียบเทศบาล พ.ศ. 2476

การปกครองในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

เมื่อพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวขึ้นครองราชย์นั้น ทรงมีพระราชปณิธานในการปกครองประเทศ คือ

สร้างเสริมความเจริญก้าวหน้าให้กับประเทศ และนำประเทศขึ้นสู่ความทัดเทียมกับนานาชาติ รวมทั้งการสร้างความรักสามัคคีนิยมในหมู่ประชาชนชาวไทย

ในช่วงสมัยของพระองค์ได้เกิดกบฏ ร.ศ. 130 (พ.ศ. 2454) ขึ้น ซึ่งเป็นสิ่งกระตุ้นให้พระองค์ทรงปรับปรุงเปลี่ยนแปลงการปกครองบ้านเมืองให้ทันสมัยตามแบบตะวันตก ดังเช่น การจัดตั้งคุสิดธานีเมื่อปี พ.ศ. 2461 เป็นเมืองประชาธิปไตยขึ้นทดลองที่สร้างขึ้นในบริเวณพระราชวังดุสิต ในเนื้อที่ 2 ไร่ครึ่ง มีทั้งอาคารบ้านเรือน โรงพยาบาล โรงเรียน วัด สวนสาธารณะ และธนาคาร เป็นต้น พลเมืองของคุสิดธานีเรียกว่า "ทวายนคร" ไก่แกขาราชสำนัก ข้าราชการไพร่ และมหาดเล็ก จำนวน 200 คน

การปกครองในคุสิดธานีจัดตามแบบอย่างประชาธิปไตย มีการเลือกตั้ง "นคราภิบาล" (เปรียบไ้กับนายกเทศมนตรี) นคราภิบาลจะทรงไ้รับเลือกเป็น "เซษฐบุรุษ" มากอน (เซษฐบุรุษ เปรียบไ้กับสมาชิกเทศบาล) และเซษฐบุรุษนี้จะต้องไ้รับเลือกโดย "ทวายนคร" หรือประชาชน "นคราภิบาล" เมื่อไ้รับเลือกจากรายการในคุสิดธานีโดยเสียงข้างมากแล้ว ก็จะมีสิทธิเป็นผู้นปกครอง และในคุสิดธานีจะมีเจ้าหน้าที่ต่างๆ เช่น พนักงานคลัง พนักงานโยธา แพทย์สุขาภิบาล เป็นต้น เพื่อจัดดำเนินการให้เป็นไปตามรัฐธรรมนูญ (เปรียบเหมือนคณะเทศมนตรี ในปัจจุบัน)

ตำแหน่งต่างๆเหล่านี้อยู่ในตำแหน่งคราวละ 1 ปี และจะมีการเลือกตั้งใหม่
นกราภิบาลจะไ้รับเลือกอีก 1 ปีติดๆกันไม่ได้ แต่ "เซษฐบุรุษ" ไม่มีชื่อห้ามในรัฐธรรมนูญ
การบริหารราชการส่วนกลาง

รัชกาลที่ 6 โปรดฯแต่งตั้งกระทรวงขึ้นใหม่ คือ กระทรวงมรุชากร กระทรวง
ทหารเรือ กระทรวงพาณิชย์ (ยุบกระทรวงนครบาล) เปลี่ยนชื่อกระทรวงโยธาธิการเป็น
กระทรวงคมนาคม อำนาจหน้าที่ของกระทรวงยังเหมือนรัชกาลที่ 5 กระทรวงต่างๆมี

1. กระทรวงมหาดไทย
2. กระทรวงกลาโหม
3. กระทรวงพระคลังมหาสมบัติ
4. กระทรวงการต่างประเทศ
5. กระทรวงยุติธรรม
6. กระทรวงวัง
7. กระทรวงทหารเรือ
8. กระทรวงเกษตกรธิการ
9. กระทรวงพาณิชย์
10. กระทรวงคมนาคม
11. กระทรวงศึกษาธิการ
12. กระทรวงมรุชากร

การบริหารส่วนภูมิภาค ทรงตั้งมณฑลเพิ่มดังนี้

1. มณฑลร้อยเอ็ด ตั้งปี พ.ศ. 2455 มี 3 เมือง คือ ร้อยเอ็ด
มหาสารคาม กาฬสินธุ์ ศูนย์กลางอยู่ที่ร้อยเอ็ด
2. มณฑลฉนวนรามาบุรี มี 3 เมือง คือ ลำปาง น่าน แพร่ ศูนย์กลาง
อยู่ที่ลำปาง

รัชกาลที่ 6 โปรดฯ ให้รวมมณฑล 2 - 3 มณฑลเข้าเป็นภาค เรียกว่า
"มณฑลภาค" สำหรับดำเนินราชการระหว่างมณฑลกับกระทรวง เป็นการแบ่งเบาภาระ

ของกระทรวง งานใดที่ "มณฑลภาค" สามารถจัดทำได้ก็ไม่ต้องส่งถึงกระทรวง ให้มี
ราชการชั้นสูง เป็นอุปราชประจำมณฑลภาค ตำแหน่งอุปราชเลือกจากชาหลวงเทศาภิบาลที่
มีความเหมาะสม ฉะนั้นตำแหน่งอุปราชจึงทำหน้าที่ 2 อย่าง คือ เป็นชาหลวงเทศาภิบาล
ของมณฑลที่ปกครองและเป็นอุปราชที่ตั้งมณฑลภาค (มณฑลที่ชาหลวงเทศาภิบาลนั้นได้รับแต่งตั้ง
เป็นอุปราช) เงินเดือนที่ได้รับตำแหน่ง เดียวคือเงินเดือนชาหลวงเทศาภิบาล (ให้สูงขึ้นเล็กน้อย)

การปกครองในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว

สมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ เป็นช่วงเวลาประเทศไทยประสบปัญหาหนัก
ทั้งในด้านการเมือง และเศรษฐกิจ รวมทั้งพระองค์เองก็ทรงขาดประสบการณ์ในการปกครอง
แผ่นดิน พระองค์จึงทรงตั้ง อภิรัฐมนตรีสภาขึ้น - เพื่อเป็นที่ปรึกษาราชการต่างๆ เมื่อวันที่
28 พฤศจิกายน พ.ศ. 2468 ซึ่งอภิรัฐมนตรีสภาได้ให้คำปรึกษาราชการแผ่นดินหลายเรื่อง
เช่น ร่างพระราชบัญญัติ "สภากรรมการองคมนตรี" ซึ่งเป็นสภาที่ปรึกษา ให้จัดวางรูป
การปกครองท้องถิ่นในรูปแบบเทศบาล ให้พิจารณาเรื่องพระราชทานรัฐธรรมนูญ และในเรื่องนี้
มีเจ้านายและข้าราชการบางคนเห็นว่า การที่จะทรงให้มีการเปลี่ยนแปลงการปกครองเป็นแบบ
พระมหากษัตริย์อยู่ใต้รัฐธรรมนูญในขณะนั้นยังไม่เหมาะสม เพราะประชาชนยังไม่พร้อม เรื่องนี้
จึงยังมีใจดำเป็นการใหญ่ จนกระทั่งเกิดการปฏิวัติเมื่อวันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2475
โดย "คณะราษฎร" ซึ่งเป็นกลุ่มบุคคลที่ไม่พอใจสถานการณ์ของประเทศขณะนั้น จึงได้รวมตัว
กันล้มล้างสภาพที่ไม่พึงปรารถนา และเปลี่ยนแปลงการปกครองเป็นแบบประชาธิปไตย มีพระ-
มหากษัตริย์เป็นประมุขอยู่ใต้รัฐธรรมนูญ กลุ่มคณะราษฎรประกอบด้วย กลุ่มพลเรือนมีหลวง
ประดิษฐ์มนูธรรมเป็นหัวหน้า กลุ่มทหาร เรือมีนาวาตรีหลวงสินธุสงครามชัยเป็นหัวหน้า กลุ่ม
ทหารบกชั้นน้อย พันตรีหลวงพิบูลสงครามเป็นหัวหน้า กลุ่มทหารบกชั้นใหญ่ พันเอกพระยา-
พลพุดผดุงเสนาเป็นหัวหน้า รวมควยพันเอกพระยาทรงสุรเดช พันเอกพระยาฤทธิอัคเนย์
และพันโทพระประศาสน์พิทยายุทธ

หลักการของคณะราษฎร

1. จะต้องรักษาความเป็นเอกราชทั้งหลาย เช่น เอกราชในทางการเมือง
ในทางศาล ในทางเศรษฐกิจ ของประเทศไว้ให้มั่นคง

2. จะต้องรักษาความปลอดภัยภายในประเทศ
 3. จะต้องบำรุงความสุขสมบูรณ์ของราษฎรในทางเศรษฐกิจ โดยจัดหางานให้ราษฎรทุกคน
 4. จะต้องให้ราษฎรมีสิทธิเสมอภาค
 5. จะต้องให้ราษฎรมีเสรีภาพ มีความเป็นอิสระ เมื่อเสรีภาพไม่ขัดต่อหลัก
- 4 ประการดังกล่าวข้างตน
6. จะต้องให้การศึกษาศึกษาแก่ที่แก่ราษฎร

เมื่อคณะราษฎรได้นำร่างรัฐธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามฉบับชั่วคราวขึ้นทูลเกล้าถวายรัชกาลที่ 7 เพื่อทรงลงพระปรมาภิไธยแล้ว ก็มีพระราชพิธีเปิดสภาแทนราษฎรขึ้นครั้งแรกในประเทศไทย เมื่อวันที่ 28 มิถุนายน พ.ศ. 2475 และหลังจากประกาศใช้รัฐธรรมนูญชั่วคราวแล้ว ก็ให้มีพิธีทางราชการ ประกาศใช้รัฐธรรมนูญฉบับถาวรในวันที่ 10 ธันวาคม พ.ศ. 2475 และมีประกาศพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งพระยามโนปกรณนิติธาดาเป็นนายกรัฐมนตรี

หลังจากรัฐบาลของพระยามโนปกรณนิติธาดาวិหารงานระยะหนึ่ง ก็เกิดแตกแยกกันภายในพรรค คณะราษฎรจึงแบ่งเป็น 2 ฝ่าย มีพระยามโนปกรณนิติธาดาฝ่ายหนึ่งกับหลวงประดิษฐมนูธรรมอีกฝ่ายหนึ่ง การขัดแย้งนี้มีผลให้การประชุมสภาเป็นไปด้วยสภาพที่วุ่นวาย พระยามโนปกรณนิติธาดาจึงได้กราบทูลแนะนำพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวให้ออกพระราชกฤษฎีกาปิดสภาแทน และงดใช้รัฐธรรมนูญบางมาตราเป็นการชั่วคราว ตั้งแต่วันที่ 1 เมษายน พ.ศ. 2476 เป็นต้นไป

หลังจากปิดสภาแทนราษฎรประมาณ 2 เดือน มีนายทหารกลุ่มหนึ่งซึ่งมีพระยาพหลพลพยุหเสนาเป็นหัวหน้าเข้าทำการรัฐประหารรัฐบาลชุดเดิม และบังคับให้พระยามโนปกรณนิติธาดาสละตำแหน่งเมื่อวันที่ 20 มิถุนายน 2476 และจัดตั้งรัฐบาลชุดใหม่ มีพระยาพหลพลพยุหเสนาเป็นนายกรัฐมนตรี ต่อมาวันที่ 2 กรกฎาคม พ.ศ. 2476 พระยาพหลฯ ขอลาออกจากตำแหน่ง แต่รัชกาลที่ 7 โปรดเกล้าฯ ให้เป็นนายกรัฐมนตรีต่อไปอีก

เมื่อรัฐบาลชุดพระยาพหลฯ เข้าบริหารประเทศอยู่นั้น มีบุคคลคนหนึ่งซึ่งมีพระองค์เจ้าวรเดช เป็นหัวหน้า ได้คิดทำการล้มล้างรัฐบาลในเดือนตุลาคม พ.ศ. 2476

ไ้วางแผนรัฐประหารสังหารยึดกรุงเพทฯ ตั้งกำลังอยู่ที่คอนเมือง จึงได้เกิดการต่อสู้กันระหว่างฝ่ายรัฐบาลกับฝ่ายพระองค์เจ้าวรเดชที่คอนเมืองและบางเขนเป็นเวลาหลายวัน ในที่สุดรัฐบาลเป็นฝ่ายชนะ พระองค์เจ้าวรเดชเสด็จลี้ภัยไปอยู่ต่างประเทศ และหลังจากนั้นก็ได้ให้มีการเลือกตั้งขึ้นเป็นครั้งแรกในเงื่อนไขพหุสัจฉิยาชนและชนวิาคม พ.ศ. 2476 กำหนดให้เลือกตั้งผู้แทนตำบลก่อน แล้วจึงเลือกสมาชิกผู้แทนราษฎร

การสละราชสมบัติของรัชกาลที่ 7

เมื่อเปลี่ยนแปลงการปกครองในปี พ.ศ. 2475 แล้ว รัชกาลที่ 7 ทรงเห็นว่าคณะราษฎรผูกขาดการเมืองอยู่เพียงพรรคเดียว ซึ่งมีผลหลักในการปกครองประชาธิปไตย ที่ควรมีพรรคการเมืองหลายพรรคสำหรับจะโค่นล้มวังซึ่งกันและกัน แต่คณะราษฎรก็ไม่ยอมให้มีการจัดตั้งพรรคการเมืองอื่นขึ้นอีก ดังนั้นในระหว่างที่รัชกาลที่ 7 เสด็จไปประทับที่อังกฤษเพื่อรักษาพระเนตร พระองค์ได้ทรงมีบันทึกถึงรัฐบาล ซึ่งมีสาระสำคัญดังนี้

1. มีพระราชประสงค์ให้แก้ไขสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรประเภทที่ 2 ซึ่งรัฐบาลเลือกแต่พวกที่อยู่ในคณะราษฎร และมีข้อพิจารณาถึงคุณวุฒิ ความรู้ ความสามารถเฉพาะบุคคล
2. ทรงเห็นว่า มาตรา 39 แห่งรัฐธรรมนูญยังไม่เหมาะสม เพราะ พ.ร.บ. โทที่พระมหากษัตริย์ลี้ภัย สถานาจารย์ขึ้นให้เป็นไปตามเดิมโดยไขความเห็นข้างมากเพียงเสียงเดียว จึงควรแก้ไข โดยให้มีเสียงข้างมาก 3 ใน 4 ของสมาชิก
3. ทรงขอให้รัฐบาลทบทวนมาตรา 4 แห่งรัฐธรรมนูญจริงๆ คือ เสรีภาพในการพูด การเขียน การโฆษณา เสรีภาพในการประชุมโดยเปิดเผยและการตั้งสมาคม
4. ขอให้ยกเลิก พ.ร.บ. ป้องกันรัฐธรรมนูญ เพราะมีวิธีการที่ขัดกับหลักเสรีภาพในร่างกายของประชาชน
5. ให้ถอนไทยแก่นักการเมือง คือ
 - ไทยประหารชีวิตให้เป็นโทษเนรเทศไปอยู่ที่จำกัด ..เป็นเวลา 10 ปี
 - ไทยจำคุกตลอดชีวิตให้ลดเป็นโทษเนรเทศเป็นเวลา 5 ปี
 - ผู้ที่ถูกสงสัยเป็นกบฏ ขอให้กรรมการฟ้องร้องจับกุม
6. ขอให้รัฐบาลและสภาผู้แทนราษฎรให้กำนันเป็นลายลักษณ์อักษรว่าจะไม่ตัดกำลังและกำลังงบประมาณของทหารรักษาวังให้น้อยกว่าเท่าที่มีอยู่ในเวลานี้

รัฐบาลได้นำพระราชบัญญัติเสนอต่อสภาผู้แทนราษฎรพิจารณา สภาผู้แทนราษฎรมีมติให้ผ่านระเบียบนี้ไป เพราะรัฐบาลไม่สามารถปฏิบัติตามพระราชประสงค์ได้ ดังนั้นพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงได้ทรงสละราชสมบัติเมื่อวันที่ 2 มีนาคม พ.ศ. 2477 ณ ประเทศอังกฤษ ดังความตอนหนึ่งว่า

"...ข้าพเจ้าเห็นว่ารัฐบาลและพวกพ้องใช้วิธีการปกครองซึ่งไม่ถูกต้องตามหลักการของเสรีภาพในส่วนบุคคล และหลักความยุติธรรมตามความเข้าใจและยึดถือของข้าพเจ้า ข้าพเจ้าไม่สามารถที่จะยินยอมให้ผู้อื่นใดใช้วิธีการปกครองอย่างนั้นในนามข้าพเจ้าต่อไปได้

ข้าพเจ้ามีความเต็มใจที่จะสละอำนาจ อันเป็นของข้าพเจ้าอยู่เดิมให้แกราษฎรทั่วไป แต่ข้าพเจ้าไม่ยินยอมยกอำนาจทั้งหลายของข้าพเจ้าให้แกผู้อื่นใดโดยเฉพาะเพื่อใช้อำนาจโดยสิทธิขาด และโดยไม่ฟังเสียงอันแท้จริงของประชาราษฎร ..."

เมื่อรัชกาลที่ 7 ทรงสละราชสมบัติแล้ว รัฐบาลได้กราบบังคมทูลอัญเชิญพระองค์เจ้าอานันทมหิดลเป็นกษัตริย์สืบไป โดยมีกรมหมื่นอนุวัตรจาตุรนต์ พระองค์เจ้าอาทิตย์ทิพอาภา และเจ้าพระยาอมรรต เป็นผู้สำเร็จราชการ

วิธีสอน

1. ผู้สอนบรรยายตามหัวข้อ
2. เชิญวิทยากรมาบรรยายในหัวข้อที่สามารถเชิญได้ โดยพิจารณาตามความเหมาะสม
3. ให้นักศึกษารายงานการปกครองในแต่ละสมัยให้ละเอียดและลึกซึ้งมากขึ้นกว่าการบรรยายในห้องเรียน
4. จัดแสดงแผนนิทรรศการสำคัญความเป็นมาของการปกครองของไทยสมัยต่างๆ
5. กำหนดเอกสาร หนังสือให้อ่านประกอบเพิ่มเติม

หนังสืออ่านประกอบ

- เกษม ศิริสัมพันธ์ และ นิออน สนิทวงศ์ "แนวพระราชดำริทางการเมืองในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว" ประวัติศาสตร์และการเมือง โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ 2516
- ถิภฤทธิ ปราโมช, ม.ร.ว. "การปกครองสมัยสุโขทัย" ประวัติศาสตร์และการเมือง โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ 2516
- จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ "พระราชดำริทรงแถลงพระบรมราชาธิบายแก้ไขการปกครองแผ่นดิน" ประวัติศาสตร์และการเมือง โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ 2516
- ชัยอนันต์ สมุทวณิช ความคิดทางการเมืองการปกครองไทยสมัยโบราณ คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 2520
- ชัยอนันต์ สมุทวณิช และ สุจิตต์ เจริญพงศ์ (บรรณาธิการ) การเมืองการปกครองไทยสมัยใหม่ รวมงานวิจัยทางประวัติศาสตร์และรัฐศาสตร์ สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ 2522

ชาญชัย รัตนวิบูลย์ บทบาทของอภิรัฐมนตรีสภาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว
ปริญญาณิพนธ์ การศึกษามหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร 2519

แอ้วแวล, นีโกลาส ประวัติศาสตร์และการเมืองแห่งราชอาณาจักรสยาม แปลโดย สันต์ พ.
โกมลบุตร กาวหนา 2506

อรรถค์ พ่วงพิศ ประวัติศาสตร์การปกครองและการเมืองไทย ภาควิชาประวัติศาสตร์
คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร 2522 เอกสารประกอบ
คำบรรยายฉบับที่ 11

คำรณราชานุภาพ, สมเด็จพระมหาสมณเจ้า "ลักษณะการปกครองประเทศสยามแต่โบราณ" ประวัติ
ประวัติศาสตร์และการเมือง โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ 2516

ตรี อมาตยกุล "ประวัติศาสตร์สุโขทัย วิธีการปกครอง" แดงงานประวัติศาสตร์เอกสาร
โบราณคดี 3 กันยายน 2512

นรรนิตี เศรษฐบุตร เมืองไทยในระบบรัฐสภา แพร่พิทยา 2517

ประยูร ภมรมนตรี, พล โท "การเปลี่ยนแปลงการปกครอง 2475" เบื้องแรกประชาธิปไตย
สมาคมนักศึกษาแห่งประเทศไทย 2516

ภาวที มหาจันทร์ ประวัติศาสตร์การปกครองของไทย ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์
ชุดบุรี มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ บางแสน

บุพา ชุมจันทร์ และ กาญจณี สมเกียรติกุล (แปล) การปกครองของไทยสมัยโบราณ
โรงพิมพ์สมาคมสังคมศาสตร์ 2519

ศรีศักดิ์ วาสีโลกม "เมืองลพบุรีกับการปกครองไทยโบราณ" วารสารธรรมศาสตร์
3 (4) : กุมภาพันธ์ - พฤษภาคม 2518

สงวน เด็กสกุล งานปฏิรูปในรัชกาลที่ 5 แดงทองการพิมพ์ 2506

สมพงษ์ เกษมสิน การปกครองของไทย ไทยวัฒนาพานิช 1518

เสนีย์ ปราโมช, ม.ร.ว. กฎหมายสมัยอยุธยา คณะกรรมการจัดงานอนุสรณ์อยุธยา
2510

อมรกรรณารักษ์, จหมื่น กุศิศธานีเมืองประชาธิปไตยของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว
หอสมุดแห่งชาติ 2513

พื้นฐานทางค่านิยมไทย

ความหมายของศักดินา

"ศักดินา" หมายถึงนาแห่งศักดิ์ เป็นการถือเอาศักดิ์ของคนเป็นเกณฑ์แต่อย่างเดียว ทุกคนมีข้อกำหนดศักดิ์ โดยถือเป็นเรื่องกำหนดสิทธิและหน้าที่ในสังคมของบุคคล¹ มิได้หมายถึงการครอบครองที่ดินจริงๆ ทั้งนี้เพราะคนไทยส่วนใหญ่เป็นเกษตรกร จึงคุ้นเคยกับมาตราวัดเป็นไร ฉะนั้นการวัดศักดิ์ของคนเป็นไร ก็ทำให้เข้าใจได้ง่าย

การกำหนดศักดินา

การกำหนดให้บุคคลต่างๆในสังคมมีศักดินานั้นกระทำกันตั้งแต่สมัยใดไม่มีหลักฐานแน่ชัด แต่หลักฐานที่เป็นลายลักษณ์อักษรนั้นมีในสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ เมื่อทรงตราพระไอยการตำแหน่งนาพลเรือน และทหารหัวเมือง พ.ศ. 1998 การกำหนดศักดินาของบุคคลนั้น กำหนดจากยศ ตำแหน่งและความรับผิดชอบในหน้าที่ราชการ ศักดินาจึงเกิดได้จาก 3 ทางคือ

1. โดยกำเนิด เช่นสามัญชนคนไทยที่เป็นไทแก่ตัว เกิความีศักดินา 25 ไร หากมีศักดินา 5 ไร พระมหาอุปราช มีศักดินา 100,000 ไร เป็นต้น

2. จากความชอบที่ไต่ทูลราชการ เช่น เป็นขุน หลวง พระ พระยา ก็ได้ศักดินาลดหลั่นกันไป

3. จากอาชีพและฐานะของบุคคล เช่น เป็นนายโรงละคร ศักดินา 60 ไร เป็นตัวตลก ศักดินา 30 ไร เป็นต้น

เมื่อเห็นศักดินาของใครก็สามารถทราบความสูงของยศ ตำแหน่ง และความสำคัญของหน้าที่การงานของบุคคลนั้นได้

ระบบศักดินา

ระบบศักดินานั้นทำให้สังคมเกิดขึ้นชั้นต่างๆกันออกไปตามสิทธิและหน้าที่โดยใช่ศักดินาเป็นเครื่องแบ่ง เช่นวางหลักปฏิบัติระหว่างบุคคล วางหลักในการเข้าเฝ้าพระมหากษัตริย์

¹ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช "สังคมอยุธยา" ประวัติศาสตร์และการเมือง หน้า 54
ขจร สุขพานิช ฐานันดรไพร่ หน้า 67

วางหลักเกี่ยวกับการกำหนดและลงโทษที่เรียกว่า "ปรับไหมตามศักดิ์" เช่น พวกขุนนาง เจ้านายที่มีอำนาจจากสมเด็จพระราชชนจะมีโทษหนักเบาตามศักดิ์นา โดยแบ่งออกเป็นศักดิ์นา ตั้งแต่ 400 ไร่ขึ้นไปพวกหนึ่ง และพวกที่มีศักดิ์นาต่ำกว่า 400 ไร่ลงมาถึงพวกหนึ่ง ยกตัวอย่างเช่น ขุนนางศักดิ์นาตั้งแต่ 400 ไร่ขึ้นไป วิวาทกับประชาชน ถ้าประชาชนผิด ขุนนางเป็นฝ่ายเสียหาย ประชาชนเสียค่าปรับตามศักดิ์นาของขุนนาง แต่ถ้าขุนนางเป็นฝ่ายผิด ให้เสียค่าปรับแก่ประชาชนตามศักดิ์นาของขุนนาง เป็นต้น

ศักดิ์นาจะมากหรือน้อยขึ้นอยู่กับยศ ตำแหน่ง หน้าที่ของบุคคล และรวมถึง บุคคลที่มียศสูง ตำแหน่งสูง จะมีไพร่พลในสังกัดไ้มากกว่าผู้ที่สน้อยกว่า ศักดิ์นาจึงเป็น เครื่องวัดไพร่พลในสังกัดอีกวิธีหนึ่ง โดยกำหนดดังนี้ มุณนายที่มีศักดิ์นา 400 ไร่ จะมีไพร่ในสังกัดได้ 16 คน โดยคิดเอาจากไพร่คนหนึ่งมีศักดิ์นา 25 ไร่ ถ้ามุณนายมีศักดิ์นา 400 ไร่ ก็จะควบคุมไพร่ได้ 16 คน เป็นต้น และผู้มีศักดิ์นา 400 ไร่ขึ้นไปยังมีสิทธิอื่น ๆ อีกคือ

1. มีสิทธิไ้รับเบี้ยหวัดเงินปี
2. ไ้รับการยกเว้นไม่ต้องถูกเกณฑ์ไปใช้แรงงานต่างๆ
3. มีสิทธิเช่าเฝ้าพระมหากษัตริย์ได้
4. เมื่อตายจะไ้รับพระราชทานไฟหลวงมาเผา
5. มีสิทธิแต่งตั้งทนายว่าความในศาลแทนตนได้

หน้าที่ของผู้มีศักดิ์นา 400 ไร่ขึ้นไปมีดังนี้

1. ต้องลื่อนำพินัยบัตรยามี่ละ 2 ครั้ง
2. ต้องรับผิดชอบตอเป็นนายของคนเหนือขึ้นไป เช่นมีงานโยธาต่างๆ

จะตองส่งคนไปช่วยทำ และมีหน้าที่ดูแลให้ความปลอดภัยแก่ผู้อยู่ใต้สังกัดและให้ความคุ้มครอง

ชนชั้นของบุคคลในสังคมศักดิ์นา

1. สถาบันพระมหากษัตริย์

ในสมัยสุโขทัยพระมหากษัตริย์ของไทยมีลักษณะ เป็นบิภาของ เมืองและบิภาของ คนทั้งปวง ในสมัยคนของสุโขทัยจึงเรียกพระมหากษัตริย์ว่า "พ่อขุน" เทากับ เป็นผู้นำ

และนครหลวงประชาชน ต่อมาในสมัยอยุธยาพระมหากษัตริย์จะเป็นลักษณะราชา คือเป็นผู้ปกครองแผ่นดินที่มีอำนาจสูงสุด เป็นผู้นำปองกันชนทั้งปวงในยามสงคราม และปกครองประเทศให้สงบในยามสันติ¹ และวัฒนธรรมอยุธยาซึ่งได้รับลัทธิเทวราชมาจากเขมร ที่ถือว่าพระมหากษัตริย์เป็นเทพเจ้า ไทยไปก็เขมรได้ในสมัยแผ่นดินพระเจ้าบรมราชาที่ 2 ประมาณพุทธศักราช 1974 ไทยได้รับวัฒนธรรมและระบบการปกครองเขามาใช้ พวกขอมก็ได้รับอิทธิพลมาจากอินเดีย โดยผ่านทางอินโดนีเซีย ลัทธิเทวราช หรือลัทธิไศเลนทรนี้ถือว่าพระมหากษัตริย์เป็นเทพเจ้า จึงต้องมีกฎเกณฑ์ต่างๆที่ทำให้คนเห็นว่าพระมหากษัตริย์เป็นเทพเจ้าจริง คือ²

1. การตั้งที่ประทับของพระมหากษัตริย์จะต้องอยู่เหนือคนอื่น ๆ
2. องค์พระมหากษัตริย์ต้องแยกไว้ทางหาก เพราะเมื่อเป็นเทพเจ้าแล้วจะมาดลกคลีกับคนธรรมดาสามัญไม่ได้ จะทำให้ขาดความเคารพและทำให้เสื่อมในคติความเชื่อถือ
3. ที่ประทับของพระมหากษัตริย์ คือ พระราชวัง จงใจเจตนาให้มีกฎเกณฑ์และพิธีการต่างๆเหมือนกับว่าเป็น เทวดาน คือเป็น เทวดานของพระผู้เป็นเจ้าในลัทธิพราหมณ์
4. การใช้อำนาจพิเศษสำหรับองค์พระมหากษัตริย์และพระราชวงศ์ เพื่อให้แตกต่างกับคนธรรมดา
5. มีกฎเกณฑ์ต่างๆเกี่ยวกับพระมหากษัตริย์เกิดขึ้นหลายอย่าง ซึ่งอยู่ในกฎหมายโบราณ ถ้าใครทำผิดมีโทษทางอาญา เช่น
 - 5.1 ห้ามจับต้ององค์พระมหากษัตริย์ โดยเฉพาะศีรษะและเส้นผม
 - 5.2 ห้ามมองพระมหากษัตริย์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งห้ามมองพระพักตร์
 - 5.3 ห้ามพระบาทแตะต้องพื้นแผ่นดิน
 - 5.4 ห้ามถามอาการพระประชวร
 - 5.5 ถือว่าทำให้พระมหากษัตริย์เดือดดาลถึงแผ่นดินไม่ได้

¹ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช สถาบันพระมหากษัตริย์ หน้า 4

²ค. หน้า 11 - 27

5.6 เอยพระนามจริงของพระมหากษัตริย์ไมไ่ก่ เป็นต้น

อย่างไรก็ตามความแตกต่างของกษัตริย์สมัยสุโขทัยกับสมัยอยุธยาได้ถูกนำมาผสมผสานเข้า เกิดเป็นพระมหากษัตริย์แบบไทยขึ้นใหม่อีกรูปแบบหนึ่ง คือไมไ่ก่เป็น เหวราชาอย่างสมบูรณ์ เพราะพระมหากษัตริย์ไทยยังอยู่ไม่ห่างไกลประชาชนแต่ก็ไม่เป็นชนรรมคาอย่างสุโขทัย คือมีลักษณะเป็นแบบปานกลางอย่างปัจจุบัน ซึ่งมาจากเหตุ 2 ประการคือ

1. คนไทยถือครอบครั้ว เป็นหลักในการดำรงชีวิต จึงถือว่าพระมหากษัตริย์เป็นผู้นำครอบครั้ว จึงมีสิทธิร้งทุกข์ เช่นในสมัยสุโขทัย หรือสิทธิทูลเกล้าถวายฎีกาในสมัยหลังมาภายหลังเหตุนี้จึงทำให้พระมหากษัตริย์ไทยมิไ่ทรง เป็น เหวราชาโดยสมบูรณ์

2. ศาสนาพุทธ เป็นปัจจัยสำคัญที่สุดที่ทำให้สถาบันพระมหากษัตริย์ของไทยเราไ่มีความใกล้ชิดกับประชาชนมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันนี้ พระมหากษัตริย์ทรง เป็นพุทธมามกนับถือศาสนาพุทธ และเพราะอิทธิพลของศาสนาพุทธนี้ พิธีกรรมต่างๆที่ไ่แบบอย่างมาจากเขมรก็ถูกปรับปรุงแก้ไขให้สอดคล้องและเข้ากับจิตใจของคนไทย นอกจากนี้ ศาสนาพุทธยังมีคำสั่งสอนสำหรับพระมหากษัตริย์จะต้องอยู่ในศีลธรรมก็คือ ทศพิธราชธรรม 10 ประการสังคหวัตถุ 5 ประการ และจักรวรรดิวัตรอีก 12 ประการ ซึ่งพระมหากษัตริย์จะต้องปฏิบัติอย่างเคร่งครัด

ทศพิธราชธรรม 10 ประการ คือ

1. ทาน คือการให้
2. ศีล คือการดำรงกายและใจให้สุจริต
3. บริจาค คือการเสียสละในทุกรณี
4. อดทน คือความอดทน
5. มัทวะ คือความอ่อนโยน
6. ทปะ คือการหาหน้าที่ของพระมหากษัตริย์โดยครบถ้วน
7. อโกลธ คือความไม่โกรธ
8. อวิหีสะ คือไม่เบียดเบียนผู้อื่น
9. ชันติ คือความอดทน
10. อวิโรธนะ คือคิดทำการทั้งปวงโดยปราศจากการนึกถึงตัว

สังคหวัตถุ 5 ประการ คือ

1. สัตถเมธ คือการบำรุงพืชผลในประเทศให้สมบูรณ์
2. ปุริสเมธ คือรู้จักว่าใครดีหรือชั่ว เพื่อใหรู้จักใครคนใดคนหนึ่ง
ความสามารถ
3. สัมมาปาสะ คือจะต้องรู้จักคนทั้งประเทศด้วยการปกครองที่ดี
4. วาจาเปยยะ คือพูดด้วยคำพูดที่อ่อนหวาน
5. นิรักคพะ คือถาพรงปฏิบัติครบถ้วนทั้ง 4 ประการข้างตน
ประชาชนก็อยู่อย่าง เป็นสุข

จักรวรรดิวัตร 12 ประการ คือ

1. ควรอนุเคราะห์คนในราชสำนักและคนภายนอกให้มีความสุขไม่
ปลดปล่อยละเลย
2. ควรผูกไมตรีกับประเทศอื่น
3. ควรอนุเคราะห์พระราชวงศ์
4. ควรเกื้อกูลพราหมณ์และคนที่อยู่ในเมือง
5. ควรอนุเคราะห์ประชาชนในชนบท
6. ควรอุปการะสมณะพราหมณ์แห่งศัส
7. ควรจักรักษาฝง เนื้อ นก และสัตว์ทั้งหลายมิให้สูญพันธุ์
8. ควรห้ามชนทั้งหลายมิให้ประพฤติผิดกรรมและชักนำควยทัวอย่าง
ให้อยู่ในกุศลสุจริต
9. ควรเลี้ยงคนจน เพื่อมิให้ประกอบกิจการทุจริตเป็นภัยต่อสังคม
10. ควรเข้าใกล้สมณะพราหมณ์เพื่อศึกษาบุญและบาป กุศลและอกุศล
ให้แจ้งชัด
11. ควรห้ามจิตมิให้ต้องการไปในที่ๆ พระมหากษัตริย์ไม่ควร เสด็จ
12. ควรค้ำความโลภมิให้ปรารถนาลาภที่พระมหากษัตริย์ไม่ควรจะได้

คือและธรรมที่ศาสนาพุทธได้กำหนดสำหรับพระมหากษัตริย์นั้น พระมหากษัตริย์
ไทยได้ปฏิบัติมาบางส่วนอย่าง แต่ทุกสมัยก็ยังอยู่ในศีลธรรมเหล่านั้นตลอดมาจนถึงปัจจุบันนี้

องค์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลปัจจุบันได้ทรงยึดถือปฏิบัติตามหลักศีลธรรมเหล่านี้
อย่างครบถ้วน

2. พระบรมวงศานุวงศ์

เจ้านายในพระราชวงศ์มีศักดินามาตั้งแต่แรกประสูติทั้งสิ้น ศักดินาของพระ
ราชวงศ์เพิ่มขึ้นและลดลงไปตามความชอบและความผิดที่มีต่อแผ่นดิน แต่ศักดินาที่มีมาแต่แรกนั้น
ถ้าจะถือตามเกณฑ์ที่ใช้อยู่ในสมัยอยุธยาที่กำหนดไว้ในพระไอยการตำแหน่งนาพลเรือน ดังนี้

เจ้าฟ้าที่เป็นพระอนุชาธิราช	ถือศักดินา	20,000	ไร่
เจ้าฟ้าที่เป็นพระเจ้าลูกเธอ	"	15,000	ไร่
พระองค์เจ้าที่เป็นพระอนุชา	"	7,000	ไร่
พระองค์เจ้าที่เป็นพระเจ้าลูกเธอ	"	6,000	ไร่
หม่อมเจ้า	"	1,500	ไร่ เป็นต้น

3. ขุนนาง

ขุนนางคือผู้ที่ถวายตัวเข้ารับราชการกับพระมหากษัตริย์จนได้รับแต่งตั้งให้มียศ
ตำแหน่ง ศักดินา และราชทินนาม ในสมัยอยุธยาถือว่า บุคคลที่เข้ารับราชการว่ามีศักดินา
400 ไร่ จึงจะยกย่องว่าเป็นขุนนาง ถ้าศักดินาต่ำกว่า 400 ไร่ ยังไม่ถือว่าเป็นขุนนาง
ขุนนางเหล่านี้มีหน้าที่จะตอปฏิบัติราชการตามยศ ตำแหน่ง ราชทินนาม

หน้าที่ของขุนนาง

ในยามสงบ มีหน้าที่ดูแลบังคับบัญชากรมกองต่างๆ ตลอดจนไพร่พลประจำ
กรมกองนั้นๆ ในหัวเมือง ขุนนางต้องดูแลเอาใจใส่ทุกข์สุขไพร่พลเหล่านี้ เพราะเป็น
กำลังสำคัญทั้งทางงานเศรษฐกิจ การเมือง และสังคม

ในเวลาสงคราม ขุนนางมีหน้าที่ไปรบตามที่ได้รับคำสั่ง ต้องเกณฑ์ไพร่พลในสังกัด
กรมกองไปเข้ากองทัพอันให้รบตามจำนวนที่กำหนด

สิทธิของขุนนาง

1. ขุนนางมีสิทธิในการถือครองที่ดิน ยิ่งตำแหน่งสูงยิ่งมีโอกาสมากขึ้น

2. สิทธิที่จะได้รับผลประโยชน์จากไพร่พลในความควบคุมของตน
3. สิทธิในการรับค่าประทัยตราตำแหน่ง เงิน เบี้ยหวัด เงินปี
4. ใ้ได้รับยกเว้นไม่ต้องถูกเกณฑ์ใช้แรงงาน
5. มีสิทธิเข้าเฝ้าพระมหากษัตริย์
6. มีสิทธิแต่งตั้งนายว่าความในศาลแทนตน

ขุนนางเหล่านี้ล้วนมีบทบาทสำคัญทั้งทางการเมืองและทางเศรษฐกิจ แต่ฐานะของขุนนางก็มีไ้ไ้ค้อยู่ตลอดไป เช่นบรรดาศักดิ์ของขุนนางไม่เป็นที่ถ่ายทอดไปถึงลูกหลาน และถ้าหาความผิดก็อาจถูกถอดออกจากตำแหน่งได้เช่นกัน

4. ไพร่

ไพร่ไทยสมัยสุโขทัย

คำว่า "ไพร่" มีปรากฏอยู่ในศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหง หลักที่ 1 ดังนี้
... เมื่อครั้งใหญ่ไ้ไ้สืบเถาเรา ขุนสามชนเราเมืองฉะบับเมืองตาก
พอกไปรบชนสามชนหัวขาย ขนสามชนขับมาหัวขวา ขนสามชนเคลื่อนเรา
ไพร่ฟ้าหน้าใสพอก หนีญญายพายจะแจ ...

เมื่อชั่วพ่อขุนรามคำแหง เมืองสุโขทัยนี้ไ้ไ้ ไ้ไ้มีปลา ไ้ไ้มีข้าว
เราเมืองเราจากอยู่ในไพร่หลวง เพื่อนจงไว้ไปคา ขี่มาไปขาย
ใครจักใครคาขางคา ใครจักใครคามาคา ใครจักใครคาเงินคา
ทองคำ ไ้ไ้ฟ้าหน้าใส ลูกเราลูกชนเผ่าแล ลมหายตายกวา
เหยาเรือนพอเชื้อเสื่อผืน ขางขอ ลูกเมีย เยียขาว ไ้ไ้ฟ้า
ขาไทย ปาหมากปาพลู พอเชื่อมั่นไว้แกลกมันสิน ไ้ไ้ฟ้าลูกเราขุน
นิแลนิแลแสงสว่างกัน ส่วนกแท้แลจึงแลงความแกชาควยชื่อ ...

ในปากประคัมก็ะคิงอันหนึ่งชวนไว้หัน ไ้ไ้ฟ้าหน้าปก
กลางบ้านกลางเมือง มีถอยมีความ เจ็บทองของใจ มักจัก
กลาวถึงเราถึงขุนไร้ ไปด้นก็ะคิงอันทานชวนไว้ พ่อขุนรามคำแหง

เจ้าเมืองไคยีนเรียก เมื่อถามสวนความแก่นักยชื้อ ไพรในเมือง
สุโขทัยนี้จึงชม

คำว่า "ไพรฟ้านาไล" และ "ไพรฟ้านาปก" นั้น ศาสตราจารย์เชเคส
แปลว่า พลเมือง¹

พระยาอนุนามราชชนอธิบายคำว่า "ไพรฟ้านาไล" หมายถึงประชาชน²
ในจารึกนครชุม หลักที่ 3 หน้า 47

...ไพรฟ้านาไทยชื้อเรือไปค้าขีมาไปขาย
หน้า 48

...นิสัยคนโลภไพรฟ้านาไทยชื้อเจ้าลกขุนณิก นองบำญเตา
ณแก่ไพรฟ้านาไพรฟ้านา

จารึกวัดพระมหาธาตุ วักสระศรี หลักที่ 7 ก. หน้า 97

(15) ... ไหลลกขุนมน
ความ บริพาไพรฟ้านาทั้งหลาย

(42) ... ไพรไซร้ ไหมนนายร (หน้า 106)

จารึกวัดพระมหาธาตุ หลักที่ 8 ข. หน้า 138

(3) ... ก็มี ไพร ไทยขวางมาชา ...

จากหลักฐานในศิลาจารึกหลักต่าง ๆ ที่อ้างมานี้ พอจะสันนิษฐานได้ว่า
คำว่า "ไพร" นั้นมีความหมายถึงประชาชน พลเมืองทั่วไปในย่านเมืองสุโขทัยนั่นเอง

¹ประเสริฐ ณ นคร คำบรรยายสันนาโบราณคดีสมัยสุโขทัย หน้า 33

²พระยาอนุนามราชชน "ประเพณีสุโขทัย" คำบรรยายสันนาโบราณคดีสมัยสุโขทัย
หน้า 32

ไพร่ในสมัยอยุธยา

รากฐานของสังคมไทยในยุคที่เริ่มแผ่ขยายอำนาจการปกครองไปทั่วลุ่มน้ำเจ้าพระยา การเคลื่อนย้ายกำลังคงจะประกอบไปด้วยชายฉกรรจ์เป็นกลุ่มๆ ซึ่งต้องมีหัวหน้าเป็นผู้นำกับบัญชา และหัวหน้านี้เองที่กฎหมายเรียกว่า "มูลนาย"¹ เมื่อครั้งแรกเป็นบ้านเมืองขึ้น สถาปนากรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานีแล้ว ความจำเป็นของเมืองหลวงในการเรียกหากำลังคนใช้เมื่อยามเกิดเหตุร้ายหรือเหตุฉุกเฉิน จึงจำเป็นต้องตราเป็นกฎหมายขึ้นเพื่อมีใหญ่คน แยกแยะเป็นหมู่เป็นพวก ซึ่งจะยากแก่การควบคุมดูแล และในกฎหมายไคระบุว่า ผู้ที่มีสังกัดมูลนายเท่านั้น บ้านเมืองจึงจะให้ความพิทักษ์รักษาในชีวิตและทรัพย์สินของตน ดังมีปรากฏในกฎหมายลักษณะรับฟ้อง พุทธศักราช 1899 ในมาตรา 10 ว่า "ราษฎรมาฟ้องร้องควยคดีประการใดๆ เดิมใดสังกัดมูลนาย อย่าพึงรับไว้บังคับบัญชาเป็นอันขาดที่เคี้ยว ไหส่งตัวมหาสังกัดมูลนายมิไค่นั้นแกลัดก็เอาเป็นคนหลวง"²

มูลเหตุที่จะเกิด "ไพร่" จึงมีรากฐานมาจากความจำเป็นของสังคมไทย เมื่อแรกตั้ง

สภาพของสังคมไทยในชั้นแรก เมื่อมีความเป็นอยู่เป็นกลุ่มก้อน เป็นพวกเป็นหมู่ มีเจ้าหมู่เป็นหัวหน้าคอยควบคุมบังคับบัญชาลูกหมู่รับผิดชอบต่อรัฐบาล จากหมู่หนึ่ง ยังรวมเป็นแขวง ซึ่งมีหัวแขวงเป็นหัวหน้า หลากๆ แขวงรวมเข้าเป็นหัวปาก มีหัวปากหรือนายร้อยเป็นหัวหน้า สมัยต่อมาซึ่งกำหนดศักดิ์ดินนาที่ทุกคนมีอยู่ประจำตัว เป็นเครื่องกำหนดสิทธิและหน้าที่ในสังคมอย่างแน่นอน บุคคลใดจะมีสิทธิหรือมีหน้าที่ในสังคมมากน้อยอย่างไรก็มีศักดิ์ดินนาของบุคคลนั้นเอง เป็นเครื่องกำหนด ไค้จักลำดับความรับผิดชอบของบุคคลแต่ละบุคคลไว้ดังนี้

ไพร่เลว (คือลูกหม้ออายุ 12 ปีลงมา)	นา 10	ไร
ไพร่ราบ (ลูกหม้ออายุ 13 - 17 ปี)	นา 15	ไร
ไพร่มีครว (ลูกหม้อที่มีครอบครัวแล้ว)	นา 20	ไร

¹ ขจร สุพานิช ฐานันดรไพร่ หน้า 7

² กฎหมายตราสามดวง ฉบับกรุงสุภา เล่ม 2 หน้า 32

พวกหัวหมัน มี

ไพร่หังงาน

นา 25 ไ

หัวสิบ

นา 30 ไ

ปลั้ครอย

นา 100 ไ

นายรอย

นา 200 ไ

ในสมัยแผ่นดินสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 2 (พ.ศ. 2070) มีหลักฐานในกฎหมาย
ตราสามดวง ลักษณะพระราชกำหนดเกล้า¹ กล่าวถึงไพร่ ดังนี้

"มีพระราชกำหนดกฎหมายไว้แต่ก่อนสืบๆกันมา ให้เจ้าพระยา
แลพระยาพระหลวง เมืองเจ้าราชินิกุลขุนหมื่นพันนายฝ่ายทหาร
ฝ่ายพลเรือน สมนอกสมใน สังกัดพันทั้งปวง ยื่นทะเบียนหาง
วาวหมไพร่หลวง และพรรคพวกสมกำลัง เลวไทยเลวทาส ขึ้น
ไว้แก่พระสัสดีซ้ายขวาทุกหมทกกรมตามประเพณีแต่ก่อน แลอย่า
ให้พันเพื่อนเสียราชการพระเป็นเจ้า ถ้าพันเพื่อนเสียราชการ
ไป จะให้มีโทษหนักหนาตามพระอัยการ แลให้พระสัสดี
ซ้ายขวามังคัมปัญชาว่ากล่าวให้สำเร็จตามพระราชกำหนดกฎ-
หมาย แลให้เจ้าหมฝ่ายทหารฝ่ายพลเรือนทั้งปวง เร่งพิจารณา
หาบ่าวไพร่จงบกหมทกกรม แล้วยื่นทะเบียนหางวาวไ้แก่
พระสัสดีซ้ายขวาให้สิ้นเชิง อย่าให้หลงหลออยู่ใด ถ้าสืบไป
เมื่อหน้าเจ้าหมเจ้ากรมใดๆเอาไพร่หมเอาหมายหมสกลหลาน
หมมาพิจารณาตามสำมะโนครัวแลณั้นให้การว่าพ่อแม่พี่น้อง
ญาติเป็นหมนั้น เป็นกรมนั้นแลสมควรคำณั้นให้การ จึงให้คง
อยความหมตามกรม แลณี้ให้การว่าพ่อแม่พี่น้องญาตินั้นทาง
หม ทางกรม ทางบ้าน ทางอำเภอประการใดๆก็ดี ให้พระ

¹กฎหมายตราสามดวง ฉบับกรุงสุโขทัย เล่ม 5 หน้า 1 - 2 - 3

สัสดีพิจารณาจะเป็นทางวาทตามคำนั้นให้การ ถ้าพบชื่อพ่อ ชื่อแม่
 ชื่อป่ ชื่อลุง ชื่อตา ชื่อน้า ตามอาวอาตามฝ่ายพ่อแม่คนหนึ่ง สม
 ครหนึ่งนั้นให้การหาชื่อป่ ชื่อลุง ชื่อตา ชื่อน้า ชื่ออาวอา ในทะเบียน
 ทางวามีไค่นั้น ภายนั้นจะหลงหลักนี้ราชการพระเป็นเจ้า แด
 ผนั้นจะให้การให้นิทานนิศำลนั้นก็อย่าให้ฟัง แดให้พระสัสดีบังคับ
 ไทคงแก่เจ้าหมื่นมีทะเบียนทางวาทจริงสิน ให้มีโทษแก่ผู้ให้การผิด
 ทะเบียนมีไค่นั้น ตามทานบนโดยบทพระอัยการ"

ในพระราชกำหนดเกณฑ์จะเห็นว่า ผู้ทะเบียนมีไค่ และผู้ไม่คงอยู่ตามหม
 ความกรม มีความผิด กฎหมายประสงค์ให้ผู้น้อยตามหมบานและอำเภอเดิมของตน หรือให้
 ขึ้นทะเบียนไว้เป็นหลักฐานในคำปลงมิดำเนาเดิม เมื่อเวลาเกิดศึกสงครามหรือราชการ
 เรียกเกณฑ์เข้าใช้กิจการสำคัญๆ ก็จะได้เรียกเกณฑ์ไค่ในพื้นที่และทำให้เกิดความสะดวก
 รวดเร็ว

ไพร่ หมายถึงชายฉกรรจ์ที่มีหน้าที่ต้องรับใช้ประเทศบ้านเมือง ต่อมาไพร่ก็
 แบ่งแยกออกเป็น

1. ไพร่หลวง หมายถึง ไพร่ที่เป็นของวังหลวง สังกัดกับกรมพระสัสดี
 ชาย, ขวา, ใน, นอก
2. ไพร่สม หมายถึง ไพร่ของบรรดาเจ้านายวังอื่นๆ และของขุนนาง
 ใหญ่น้อยทั้งปวง สังกัดกับ เจ้านายของตน

เมื่อมีการแบ่งแยกเป็นไพร่หลวง ไพร่สมขึ้น และเมื่อมีการแต่งงานเป็นสามี
 ภรรยาในระหว่างไพร่ต่างสังกัด เกิดลูกชายหญิงขึ้นมานั้นจึง เป็นปัญหาในการแบ่งบุตรเพื่อ
 สังกัดเจ้าขุนมูลนายขึ้น ต่อมาเมื่อกฎหมายประกาศใช้ในแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์ (พ.ศ. 2216)ว่า

"แต่นี้ต่อไปเมื่อหน้าแคว ฝ่ายสมท้าวพระยาพระหลวงหัวเมือง
 ขุนหมื่นพันทนาย ฝ่ายทหารพลเรือนทั้งปวง แดมาสมจรควยหญิง
 ไพร่หลวง แดเกิดลูกหญิงชายเท่าใด ไทคงแก่เจ้าหมื่นไพร่
 หลวง สมจรควยหญิงสม ท้าวพระยาพระหลวงหัวเมืองขุน

หมื่นพันนายพล เรือนชายขวา แล เกิดลูกหญิงชาย เท่าใด ให้นับตาม
พระราชกฤษฎีกา ..."

หมายถึง ให้ลูกชายหญิงกองขึ้นสังกัดอยู่กับแม่ ถ้าแม่เป็นไพร่หลวง แต่แยก
สังกัดตามพระราชกฤษฎีกา ถ้าแม่เป็นไพร่สม

3. เดก หรือ เดช คงจะเป็นคำรวมเรียกไพร่หัว เมืองทั้งปวงตลอดจน
ข้าทาส² กฎหมายในแผ่นดินพระเจ้าบรมโกศ (พ.ศ. 2276) ระบุว่าให้ชำระแก้ไข
ทะเบียนเลข "สิบปี" ครึ่ง มีเจาหน้าที่ คือ เจาหมื่น สมุหนุชี่ ปลัดกรม เจากรม จก
รูปพรรณของพวกเลขไว้ รวมทั้งชื่อบิดามารดาบุตรภรรยาและชื่อตัว เลขคนใด หนี
ตาย พิการ วิดจวิต ก็ให้ลงทะเบียนและวันเดือนปีกำกับไว้ ให้เจาพนักงานทั้ง 4 คน
ประทัมตรากำกับคนละดวง

เลขนี้สังกัดในกรมมหาดไทยและกรมพระกลาโหม

นิโคลาส แชรแอส³ ได้เขียนถึงลักษณะของราษฎรในอาณาจักรว่าแบ่งออก
เป็น 3 ชั้น คือ

1. บุคคลที่เข้ารับราชการในองค์พระมหากษัตริย์ ทรงใช้เป็นที่ทหารรักษา
พระองค์หรือพลซาง และรับใช้ราชการในพระองค์ทุกประการ
2. พวกที่ถูกเกณฑ์มาทำงานโยธา ขนกิน เฝ้าอิฐ ตักคนไม้ในป่า และทำงาน
ในเมือง
3. ทำงานรับใช้ประจำตัวขุนนาง แต่ละตำแหน่งหน้าที่ราชการ ได้กำหนด
จำนวนบุคคลผู้รับใช้ไว้สำหรับขุนนางแต่ละตำแหน่ง

¹พระราชกำหนดเกล้าฯ กฎหมายตราสามดวง ฉบับจุลศักราช เล่ม 5 หน้า 36

²ขจร สุขพานิช ฐานันดรไพร่ หน้า 25

³นิโคลาส แชรแอส ประวัติศาสตร์ชนวนชาติและการ เมืองแห่งราชอาณาจักรสยาม
แปลโดย สันต์ ท. โกมลบุตร หน้า 131 - 132

ตามปรกติราษฎรทุกคนจะต้องทำงานให้หลวงปีละ 6 เดือน แต่ไม่ไ้เกณฑ์มาใช้พร้อมกันหมด ใครหลวงในพระองค์ทำงานหนึ่ง เดือนพักหนึ่ง เดือน แต่ใครของขุนนางต้องทำงานครึ่ง เดือนตลอดหกเดือน

ราษฎรทุกคนที่มีอายุไ้ 16 ปี จะต้องไปขึ้นทะเบียน และแจกจ่ายไปในชั้นบุคคลทั้ง 3 นั้น ถ้าหลบเลี่ยงจะถูกลงโทษ หรือหลบหนี พ่อแม่และผู้ใกล้ชิดของผู้หลบหนีราชการงานหลวงจะถูกลงโทษซึ่งถูกแทนจนกว่าผู้หลบหนีจะมาแสดงตัว ผู้จะพ้นจากการทำงานไ้ โดยชำระการรายหัวปีละ 15 บาท หรือไปเป็นทาสหรือบวชเป็นภิกษุเสีย

ในกฎหมายเหตุผลาแบร์¹ ไ้เขียนถึงความแตกต่างระหว่างทาส ใครหลวงของสมเด็จพระเจ้ากรุงสยามกับไพร่ฟ้าอื่นๆไ้ดังนี้

ทาส ใครหลวงของพระเจ้าแผ่นดินสยาม ปิตุคัมภีร์ราษฎรสามัญที่เป็นไทยคือทาสใครหลวงของรับราชการในพระราชวัง และพระองค์ต้องทรงชุบเลี้ยงทาสใครหลวงจนหาชีวิตไ้ หรือปลดไ้ให้เป็นไทย หรือไปร่กตั้งไ้เป็นขุนนาง ฝ่ายราษฎรสามัญที่เป็นไทยนั้น ต้องเกณฑ์มาเข้าเคื่อนรับราชการปีหนึ่งมีกำหนดอย่างมาก 6 เดือน แต่ต้องหาเสื่อผืนและเสื่บึงไ้เลี้ยงชีพของตนเองในเวลาเขาเคื่อนรับราชการหลวงนั้น

แบ่งประเภทพลเมืองในกรุงสยามเป็น 3 ชั้น คือ

1. เจ้า
2. ไพร่พล
3. ทาส

พลเมืองชาวสยามที่เป็นชายกอง เป็นทหารหมด ไ้ว่าราษฎรคนไหนต้องลงทะเบียนทางวาวกรมสุรศักดิ์ ปีหนึ่งต้องรับราชการอยู่ 5 เดือน เป็นพระราชธุระของพระเจ้าแผ่นดินจะพระราชทานศาสตราวุธอย่างไรไ้ ให้เป็นทหารมา ทหารช่าง หรือทหารรบ และจะต้องหาเสื่อผืนเครื่องแต่งกายและอาหารบริโภคมาเอง และถ้ามีชื่อยามสงครามก็อาจไ้ไปทำงานโยธาอื่นๆด้วย

¹ ลาดูแบร์, เดอ จดหมายเหตุลาลูแบร์ ฉบับกรุงสุโขทัย เล่ม 2 แปลโดยพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ หน้า 20 - 21

ชายฉกรรจ์ทุกคนต้องรวมอยู่ในตะเบี๊ยนกรมสุริยสวัสดิ์ และแบ่งคนออกเป็นฝ่ายชาย และฝ่ายขวา เพื่อให้ราษฎรที่เป็นทหารทุกคนรู้จักหน้าที่ของตน ว่าตนเป็นคนจะไปเข้ากอง ฝ่ายไหน และแบ่งออกเป็นกรม มีเจ้ากรมซึ่งเรียกว่า "มุลนาย" เป็นผู้ควบคุม กรมไหน มีไพร่สังกัดขึ้นอยู่มาก เจ้ากรมที่เป็น เจ้าหม่อมมุลนายกรมนั้นก็มีอำนาจและคนนิยมนับถือยำเกรงมาก

ผู้ที่เป็้นบุตรนั้น เขาประจำการในกรมที่บิดามารดาของตนขึ้นสังกัดอยู่ และถ้า บิดามารดาเป็นลูกหมกต่างกรมกัน บุตรทางอันใดก็เขาประจำกรมข้างมารดา และบุตรอันใด ขึ้นสังกัดกรมฝ่ายบิดา แต่ต้องบอกกล่าวให้หม่อมมุลนายเห็นในการไปอยู่กินด้วยกัน มิฉะนั้นบุตร ทุกคนจะต้องไปเข้าสมทบในกรมข้างฝ่ายมารดาทั้งสิ้น พระสงฆ์กับสตรีก็ได้รับการยกเว้นราชการ งานหลวงทุกประการ แต่ยังคงขึ้นทะเบียนทางวาวไวรานเป็นพลเมือง ส่วนพระสงฆ์นั้นอาจ กลับมาอยู่ในอำนาจมุลนายคนสังกัดของตน ส่วนสตรีนั้น บุตรจะต้องขึ้นสังกัดกรมเดียวกับตน¹

ข้อความตอนนีที่ลาดแบร์ได้จับบันทึกไว้ อาจจะเป็นไปได้ เพราะมีความปรากฏ เป็นหลักฐานในพระราชกำหนดเกล้า ของกฎหมายตราสามดวง ดังที่กล่าวไว้ในตอนต้นว่า ไคมีการแบ่งลูกหญิงชายที่เกิดจากบิดามารดาต่างสังกัดกัน คือหญิงในสมัยอยุธยาจะต้อง ขึ้นทะเบียนทางวาวไวรานสังกัดในกรมต่างๆไว้ จึงไคเกิดเป็นปัญหาในการแบ่งลูกหญิงชายที่บิดา มารดาต่างสังกัดกันขึ้น จนต้องตราเป็นกฎหมายออกใช้บังคับดังกล่าว

4. ไพร่ส่วย มีกฎหมายประกาศใช้ในรัชกาลสมเด็จพระเจ้าบรมโกศ 2291 ว่า²

"ไพร่ทองหมเขารับราชการ เขาเคื่อนออกเคื่อนไกรับความยากลำบาก กว่าไพร่ส่วยหลายเท่า ..." กฎหมายไคอธิบายถึงเหตุผลที่ไพร่ส่วย ลำบากน้อยกว่าไพร่หลวง คือ ไพร่ส่วยก็บุก ไพร่ส่วยฝาง ไพร่ เกี่ยวหญาซาง ถ้ามีไคเอาตีบุก ฝาง มาส่งหลวงตามกำหนด หรือ เกี่ยวหญาซาง ทางราชการก็คิดเงินแทนสิ่งของ เพียง 10 บาท

¹ ลาดูแบร์, เคอ จดหมายเหตุลาดูแบร์ฉบับสมบูรณ์ เล่ม 1 แปลโดย สันต์ ท. โกมลบุตร หน้า 344

² พระราชกำหนดเกล้า, กฎหมายตราสามดวง คุรุสภา เล่ม 5 หน้า 138

7 บาท 2 สลึง และ 9 บาท ตามลำดับ แต่พวกไพร่ซึ่งต้องเข้าเคื่อน
ออกเคื่อนทำราชการ ต้องเสียค่าจ้างคนทำราชการแทนเคื่อนละ
4 บาทบาง 6 บาทบาง และณเวลาที่พระเจ้าแผ่นดินเสด็จโพน
ช้าง หรือเกณฑ์ให้ไปจับนราย ก็ต้องเสียค่าจ้างเคื่อนละ 5, 6,
7 บาทบาง 2 คำลึงบาง และเมื่อออกเคื่อนไปจะไต่พำกัณเป็นกำลัง
ราชการ ฝ่ายช่างกรรมการแลแขวงนายอำเภอเกาะเขาไปใช้ราชการ
เบิกเสร็จตามมีราชการอยู่นั้น เมืองๆอีกเล่า เพราะเหตุนี้ไพร่หมจึง
ตั้งตัวรับราชการยอมไ้ใคร่บุตรหลาน ซึ่งจะไ้คว่กขึ้นเป็นสกรรใช้ราชการ
สืบไปนั้น ย่อมเสียโอกาสไปเสียให้พญจากหมๆไพร่หลวงจึงรวงโรยลง
แทนสืบไปเมื่อนา ... หามอย่าให้กรรมการแขวงอำเภอเกาะกุมไปใช้
ราชการนอกพนักงานเป็นอันขาด ต่อเมื่อมีการศึกหรือจะเสด็จพระ
ราชดำเนินดอมช้าง — เสือ จึงให้วานใช้ราชการแต่ละครั้ง..."

ฐานะของไพร่หลวงคงจะลำบากกว่าไพร่สมหรือไพร่ส่วยคงกล่าวมาแล้ว และไ้
มีออกเป็นกฎหมายคาคิโทษไว้ ดังนี้

"ผู้ใดมีใจสมัครจะเป็นชาหลวงเจ้าตางกรม กรมใดๆนั้น
จะต้องสืบสาวความนั้นไ้ใดเป็นไพร่หลวง จึงจะไปสมัครไ้
ถ้าหากว่าเป็นวานเครือไพร่หลวงอยู่ หรือเป็นตัวหมไพร่หลวง
จะต้องดลเปลี่ยนยกหนึ่ง แล้วให้เอามาไว้คงหม ให้ถูกจำหคเคื่อน"¹

เนื่องจากพวกที่เป็นไพร่ตองมีหน้าที่เข้าเคื่อนรับราชการ และตองนำเสบียง
อาหารมาเอง จึงไ้มีพระราชบัญญัติว่า

"เมื่อไพร่เข้าเคื่อนรับราชการ มีเสบียงอาหารคิมาควย
สำหรับเป็นเสบียงราชการ หามนายขนอนเก็บภาษี"²

¹พระราชกำหนดเกาะ, กฎหมายตราสามดวง ฉบับจุลศักราช เล่ม 5 หน้า 143

²ค.

เป็นการลดหย่อนการเสียภาษีสำหรับเสบียงอาหารที่นำคักควมา หรือ เป็นการให้สิทธิพิเศษในการไม่ต้องเสียภาษีอากร

ไพร่สมัยกรุงธนบุรี

ระหว่างที่สมเด็จพระเจ้าตากสิน ทรงถูกละราชของประเทศชาติ รวมทั้งปราบปรามก๊กต่างๆ ที่แตกแยกกันนั้น ความจำเป็นในการรวบรวมไพร่พลให้เป็นกลุ่มก้อนจึงเป็นสิ่งจำเป็น ฉะนั้นการสักเลขหมายหมเพื่อเกณฑ์จำนวนไพร่พลให้ถูกต้องจึงสำคัญ ในพระราชกำหนดเกล้าฯ พ.ศ. 2317 ไคระบุไว้ว่า

"... ให้ตั้งนามเมืองตั้งขึ้นนายลงไว้ในข้อมือไพร่ฟ้า
ประชากรชาวแคว้นทหารทั้งปวง เพื่อจะให้ทราบราชการทั่วหน้า
กัน แลถือเอาหลักฐานแลนรักษาเมือง ผู้รั้งกรมการไพร่ฟ้า
ประชากรชาวทหารทั้งปวงไม่ว่าในพระราชกำหนดกฎหมายเห็น
แต่ใดความสลาย ทำเหล็กปลอมสักแลชะโมยเหล็กของหลวง
ไปสักแต่อาเภอใจหาญลูกนังมิไค ต้องควมบพระอัยการว่า
ปลอมพล โทษนั้นถึงตายสิ้นทั้งโคต " ¹

ในสมัยกรุงธนบุรีนี้ ไพร่หลวงเข้ารับราชการปีละ 4 เดือน

ไพร่ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์

พุทธศักราช 2326 พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกทรง เสด็จถวัลย
ราชสมบัติได้ 2 ปี พระองค์ทรงตรากฎหมายเกี่ยวกับไพร่หลวงไพร่สมแล เลขหัว เมือง
ทั้งปวง ว่า ²

¹กฎหมายตราสามดวง ฉบับกรุงสุภา เล่ม 5 หน้า 95 - 96

²พระราชกำหนดใหม่, กฎหมายตราสามดวง ฉบับกรุงสุภา เล่ม 5 หน้า 203 - 204

"เมื่อครั้งเจ้าที่ล่วงไปแล้วนั้น ไพรหลวงสมกำลังมีไถยนต์เปลี่ยน
 เขาออกเคื่อน ไชยครากคร่าไถความชักสนเคื่อครอนเจ็บแค้นพยายาม
 กิดอกันผูกพันขอความรอฟองกลาวโหมมุลนายเจ้าหมสมบัญญัติขึ้นนายก
 นายหมวก วาไชสอยครากคร่า ทำการบานเรือนไชไพรไมเสมอกัน
 เรียบเอาพัสดุเงินทองแก่ไพร ต้องพิจารณาชำระวากลาวเนื่องๆ
 แลพระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว เสด็จขึ้นปราบดาภิเษกนานพิภพ
 ครั้งนี้ทรงพระมหากรุณาโปรดเกล้าฯ แก่ไพรฟ้าประชากร ให้อยู่เย็น
 เป็นสุข ให้ไพรหลวงสมกำลังมีไถยนต์เปลี่ยนกัน เขาออกเคื่อน ทำราช-
 การ เป็น 3 มัดก็อยู่แล้ว ไพรหลวงสมกำลังลงคนเจ็บรอนควย
 ราชการ ถึงกำหนดก็มาเขาเคื่อนทำราชการ พนักงานลงคนไว้ว
 เกียจกรณมีไถมาเขาเคื่อนตามกำหนด มุลนายเอาโทะให้ไพรบาง
 มีราชการกะเกณฑ์มุลนายเจ้าหมสมนายหมวกสมบัญญัติของจากคนทำราชการ
 แทน คิกเอาเงินจากจางแก่ไพรบาง ไพรกลับรอฟองกลาวโหมม
 นาย ต้องพิจารณาชำระวากลาวเคื่องไถละอองๆเนื่องๆ คุชหนึ่ง
 ครั้งนั้นแลเห็นเจ้าที่ล่วงไปนั้นมิควรนักหนา

แต่นี้สืบไปเมื่อหน้า ถ้าไพรหลวงสมกำลังจะรอฟองกลาวโทะ
 มุลนายประการใดๆ ถ้าพิจารณาเป็นสัจสมพองวานายทำผิด ให้เอา
 ตัวเป็นโทะปรับไหมตามรูปความบทพระอัยการ ถ้าไพรสมกำลังเป็น
 ผองโทะของหมวกกองตามเคิม ถ้าพิจารณามุลนายไม่เป็นสัจ ให้เอา
 ตัวไพรผองเป็นโทะเขียนสองยก 60 ที่ ใส่โทะแทนดินไถให้
 ลงโทะแก่ตนฉนั้นบางตามบทพระอัยการ ส่งตัวไพรนั้นให้แก่มุลนาย
 กองหม หมวก กอง ไชยราชการตามเคิม ไพรจึงจะเช็กหลาบ จับ
 ราชการตามกำหนดเคื่อนกะเกณฑ์ไชราชการสะดวก"

การที่ไพรหลวงกอง เขาเคื่อนรับราชการ เห็นมาตั้งแต่สมัยอยุธยาถึงกล่าวมา
 ขางตน แต่ไพรสมในสมัยอยุธยาไม่พบหลักฐานว่ากอง เขาเคื่อนรับราชการ มาในสมัย
 รัชกาลที่ 1 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ทรงผ่อนผันให้ไพรหลวงและไพรสมกลับไปอยู่บ้านของคน

เคื่อนหนึ่ง แล้วจึงกลับมาประจำทำงานให้ชาคิบ้าน เมือง เคื่อนหนึ่งสลักกันไป

ต่อมาได้มีกฎหมาย ออกในปี พ.ศ. 2328¹ กล่าวว่า

"...ฝ่ายเจ้าไพรหลวงสมกำลังชาหลดลองฯ แลหญิงชาหลด
ทั้งปวงข้าราชการทุกวันนี้ไซ้ จะไซ้สอยตราครุฑให้ทำการไปรวก
เคียวหามิโก ก็ยอมทรงพระมหากรุณาโปรดให้เขารับราชการ เคื่อน
หนึ่ง ลคนอนให้ออกท่ามาหากินถึงสอง เคื่อนเป็นสามผลัด ..."

แสดงว่าในระยะต่อมาพวกไพรหลวงและไพรสมได้เข้าเคื่อนรับราชการ 1 เคื่อน
ออกมาหากิน 2 เคื่อน เรียกได้ว่า "เขาเคื่อน ออกสองเคื่อน"²

สมัยแผ่นดินสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ทรงพระกรุณาโปรดให้พวกไพร
เขาเวรเคื่อนหนึ่ง ออกเวรสามเคื่อน กฎหมายนี้ออกใช้บังคับเมื่อจุลศักราช 1172
ปีมะเมียโทศก³ (พงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 2 ฉบับสมเด็จพระบวรราช
ราชนุนาภ หน้า 47 - 52 เรื่องพระราชกำหนดหลักเดก รัชกาลที่ 2) ตรงกับปี
พ.ศ. 2353 มีความปรากฏว่า

"...แลกรุงเทพมหานครอยู่ชยาทุกวันนี้ ไพรพลโยชามุหนหาร
ซึ่งเคยทำราชการทรงส่งความแตกออกมา ก็ราฟิการลมคายรวงโรย
เบาบางไป ไพรหลวงสมกำลังแลเลหหัว เมืองที่มีตัวอยู่ที่โจทหมไปต่าง
กรม ฝ่ายนายมิไคมารองขอแลกเปลี่ยน ยอมให้มิไคชักขวางไว้ โดย
วาสนาพลการก็มีบ้าง นายเคิมไคคึกคามวากลาวยังค้างกันอยู่จนทุกวันนี้
มิไคหักโอนมาอยู่คอกัน (ก็มีบ้าง) เหตุฉะนั้นบาญชีจึงพันเพือน คาง

¹พระราชกำหนดใหม่ กฎหมายตราสามดวง ฉบับจุลศักราช เดิม 5 หน้า 238 - 239

²ขจร สุขพานิช ฐานันดรไพร่ หน้า 35

³ค. หน้า 37

เกิดกันมานาน บางก็อพยพหลบหนีการหนีไปเข้าของชุกซ่อน
 อยู่ปากก็มีมาก เพราะเจ้าหมมลายีชอบตรากตรำไม่นอนปรน
 ไพรจึงชักชวนมีโค ที่มีกิจสุขทุกข์ ฝ่ายนายหมวกนายกองหาเอา
 ธุระไม กลัวโทษภัยจึงหนี บางที่หลบเจ้าหนีให้นายเงินไปโดยชัก
 ของ บางก็ตองทุกข์โทษสินไหมพินัย ครั้นจะกลับเขามาก็กลัว
 เพราะกลัวกระทำความผิดไว้ จึงสยาลำบากอยู่ในกองป่าชานาน...
 บัดนี้ พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร พระพุทธเจ้าอยู่หัว เสด็จ
 ประพาสภาคใต้เสด็จตรวจเสวยราชสมบัติใหม่ ทั้งพระทัยจะรักษาพระ
 บวรพุทธศาสนาแลไพร่ฟ้าชาวแดนถิ่นมิให้เป็นอันกราบถวายบังคมทูลไถ่
 มีพระราชโองการสั่งให้หลักเลขหมายหมู่ใหม่ ... บรรดาชานี้เจ้า
 บาวหนีนาย ไพรหลวงสมกำลังทาสเชลย ทาสสินไถ่ ที่ชุกซ่อนอยู่
 ณ ปากง จันทวดี ให้เขามาหาหมมลายีเดิมโดยคี่ จะพระราชทาน
 โทษภาคทัณฑ์ไว้ครั้งหนึ่ง ถ้าเดิมสมัครอยู่กับนายเดิมจะสมัครอยู่กับ...
 ข้าราชการผู้ใหญ่ผู้น้อยหมิไกรกรมใด จะพระราชทานให้อยู่ตามใจไพร่
 สมัครแต่ในครั้งเดียวนี้เป็นประณมบัญญัติไว้ เบื้องหน้าไปจะในทงหม
 อยู่ตามหลักครั้งนี้ ... อนึ่ง ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ว่า เลข
 ไพรหลวงทั้งปวงนั้น ไคร (ไกรบ) ราชการเหนื่อยยากตรากตรำ
 มาหลายปี กรังนี้พระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว เสด็จประพาส
 ภาคใต้ใหม่ ทรงพระมหากรุณาจักลดหย่อนให้เขามารับราชการ
 แก่เกื้อหนุนหนึ่ง ให้ออกไปทำมาหากินอยู่สามเดือน แลให้กระทำ
 ความพระราชกำหนดกฎหมายนี้จึงทุกประการ..."

ไพรจึงมีหน้าที่เข้ารับราชการปีหนึ่ง 3 เดือน และเป็นอิสระ 9 เดือน
 มาตลอดรัชกาลที่ 2 รัชกาลที่ 3 รัชกาลที่ 4 และรัชกาลที่ 5 ในสมัยต้นรัชกาล กัง
 ปรากฏในกฎหมายฉบับที่เรียกว่า "ประกาศที่จะหักไพร่สมคายชราพิการ"¹ ว่า

¹ ขจร สุขพานิช ฐานันดรไพร่ หน้า 40

"...โบราณราชประเพณีมาแต่ก่อน เลขไพร่หลวงเลขไพร่สม
 ก่อขึ้นมาเป็นสองจำพวก พวกไพร่หลวงรับราชการปีหนึ่งสามเดือน
 เดือนหนึ่งค่าสิ่งถึง ปีหนึ่งสี่ค่าสิ่งถึง ไพร่สมรับราชการปีละเดือน
 เดือนค่าสิ่งถึง ทหารรับราชการปีละ 8 วัน เป็นเงินปีละหกสลึง
 เป็นธรรมเนียมมาตั้งแต่ปู่ย่าตายายไปตามจำนวนสักทนต์ทุกกรม..."
 ให้หักไพร่สมที่ตาย ชรา พิการ ออกจากบัญชีตามรับสั่ง กฎหมายนี้
 มุ่งแก้ไขในวันที่ 24 พฤษภาคม พ.ศ. 2420

แสดงให้เห็นว่าไพร่หลวง และไพร่สมมีความแตกต่างกันในการเข้ารับราชการ
 คือ ไพร่หลวงมีหน้าที่รับราชการปีหนึ่งสามเดือน ไพร่สมมีหน้าที่รับราชการปีหนึ่งเพียงหนึ่ง
 เดือน และไพร่หลวงถ้าไม่เข้ารับราชการอาจส่งเงินแทนได้ โดยเสียปีหนึ่ง 18 บาท
 ส่วนไพร่สมเสียปีละ 6 บาท

ชนิดของไพร่

ไคมีท่านมรหลายท่านได้เขียนถึงไพร่หลวง และไพร่สมไว้ เป็นท่นว่า สมเด็จ
 พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ¹ ได้ทรงเขียนถึงชายฉกรรจ์ที่เป็นไพร่
 พลเมืองนั้น มีหน้าที่ดังนี้

1. เมื่ออายุได้ 18 ปี ต้องเข้าทะเบียนเป็น "ไพร่สม" ให้มุลนายฝึกหัด
 และใช้สอย (กรมพระยาดำรงฯ ทรงสันนิษฐานว่า รับใช้มีกำหนดแต่เดิมมา 2 ปี) ครั้น
 อายุได้ 20 ปี (ปลดจากไพร่สม) เป็น "ไพร่หลวง" มีหน้าที่รับราชการแผ่นดิน ผู้อื่นจะ
 เอาไปใช้สอยไม่ได้ อยู่ในเขตรับราชการจนอายุได้ 60 ปีจึงพ้น หรือมิฉะนั้นถ้ายังอายุ
 ไม่ถึง 60 ปี ถ้ามีบุตรส่งเข้ารับราชการ 3 คน ก็ปลดบิดาให้พ้นจากราชการได้เช่นกัน
2. ชายฉกรรจ์ที่เกณฑ์กองเขาดังกล่าวอยู่ในกรมใดกรมหนึ่ง จะดอยตัวอยู่ไม่ได้
 ลูกหลาน เหลนซึ่งสืบสกุลจะต้องอยู่ในกรมนั้นเหมือนกัน จะย้ายกรมใดก็ไม่ได้เมื่อได้รับอนุญาต

¹ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ และงานทางปกครองของ
 พระองค์, ลักษณะการปกครองประเทศสยามแต่โบราณ หน้า 17

ถ้าสังกัดกรมในราชธานี ไพร่กรมนั้นก็ตั้งถิ่นฐานอยู่ในวงหัวเมืองราชธานี ถ้าเป็นไพร่เมืองชั้นนอก เมืองไหนก็ตั้งอยู่ในแขวงเมืองนั้น เพื่อประโยชน์ในเวลามีศึกสงครามเกิดขึ้นจะได้เรียกระดมคนโค่นทวงที

3. เวลาปรกติ ไพร่หลวงในวงราชธานีต้องเข้าเฝ้าประจำราชการปีละ

6 เดือน เรียกว่า เข้าเฝ้า ต้องเอาเสบียงของกินมากินเองด้วย สมัยกรุงธนบุรีลดเวลาเฝ้าลงเหลือ 4 เดือน สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ลดเหลือเข้าเฝ้าปีละ 3 เดือน

ในสมัยอยุธยาตอนกลางอนุญาตให้ไพร่เสียเงิน "การราชการ" แทนการเข้าเฝ้าได้ในรัชกาลที่ 1 เสียเงินการราชการปีละ 18 บาท ถึงรัชกาลที่ 5 เมื่อตั้งพระราชนัดดาขึ้นเป็นรัชกาลแล้ว โปรดให้แต่งไม้ออกแจกเป็นทหารเสียเงินการราชการปีละ 6 บาท ในรัชกาลที่ 6 ทรงแก้ไขให้เรียกว่า "รัชชูปการ"

ไพร่ที่อยู่ในส่วนหัวเมืองพระยามหานครนั้น เวลาปรกติไม่ต้องเข้ามาประจำราชการ รัฐบาลจึงให้ส่งเงินส่วยแทนเข้าเฝ้า เช่น คินประสัว ฉิมูก เป็นต้น

ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ได้เขียนถึงความหมายของไพร่ไว้ดังนี้¹

ผู้ชายและที่เป็นไทแก่ตัว เมื่ออายุได้ 18 ปี ผู้เป็นนายหรือบิดาจะพาตัวไปขึ้นบัญชี เรียกว่า บัญชีไพร่สม ไพร่สมจึงหมายถึงคนหนุ่มอายุตั้งแต่ 18 ปีถึง 20 ปีเท่านั้น ในระหว่าง 2 ปี เป็นหน้าที่ของนายเจ้าสังกัดต้องส่งสอนการงานในหน้าที่ให้ เช่น ถ้าไปขึ้นสังกัดกรมกระจกหลวงก็ต้องหัดถนัดกระจก เป็นต้น ระหว่าง 2 ปีนี้ไม่มีไพร่ คนหนุ่มที่มาหัดนั้นถือว่าต้องหัด 2 ปีตลอดไม่ว่าจะดัดบ้าน ต้องเลี้ยงและสอนอยู่กับนาย นอกจากการสอนราชการแล้ว นายจะให้อะไรเป็นส่วนตัวอะไรก็ได้

เมื่อไพร่สมอายุครบ 20 ปีจะต้องขึ้นบัญชีไพร่หลวง ต้องรับราชการตามสังกัดของกรมไหนกองไหนหรืออยู่กับเจ้านาย ซึ่งมีเวลาเข้าเฝ้าตามกำหนดไว้สมัยอยุธยาปีหนึ่งเข้าเฝ้า 6 เดือน สมัยกรุงธนบุรี 4 เดือน และสมัยรัชกาลที่ 2 เหลือเพียง 3 เดือน คนที่เป็นไพร่หลวงแล้วไปพลกเมื่อมีลูกมาแทนตัว 3 คน คือเมื่อมีลูก 3 คนอายุครบ 20 ปีเขาสังกัดขึ้นบัญชีไพร่หลวงแล้ว ผู้เป็นบิดาไม่ต้องมาสังกัดอีก

¹"ระบอบศักดินา" นิคมสาร เชนโซนิบ หนันชัยอักษร 2507

ในสังคมสมัยอยุธยา แบ่งคนในสังคมออกเป็น 2 ชั้น ผู้ที่มีศักดิ์นาตั้งแต่ 400 ไวรขึ้นไป เรียกกันว่าผู้ที่มีศักดิ์นาต่ำกว่านี้ลงมา ถือว่าเป็นไพร่ ผู้ที่มีศักดิ์นาสูงจะต้องมีหน้าที่และภาระกิจบางประการ เช่น จะต้องรับผิดชอบต่อพระมหากษัตริย์ ที่จะควบคุมคนไวรจำนวนหนึ่งใหม่กำลังและร่างกายอันสมบูรณ์แข็งแรงพอที่จะใช้ในราชการทัพหรือราชการอื่นๆได้

ชายฉกรรจ์ทุกคนที่เป็นไทแก่ตัว และมีโอกาสเกิดมาตระกูลผู้ ยกเว้นพระภิกษุสงฆ์ ต้องไปขึ้นทะเบียนเป็นเลขสังกัดกรมกองต่างๆ ถ้าหากบิดาเป็นไพร่หลวงอยู่แล้ว ชายฉกรรจ์อายุครบ 18 ปีบริบูรณ์ จะต้องไปขึ้นทะเบียนเป็นไพร่สมเป็นเวลา 2 ปีตามกรมกองที่บิดาของตนสังกัดอยู่ เวลา 2 ปีนี้จะขึ้นตรงต่อเจ้ากรมหรือข้าราชการคนอื่นๆภายในกรมกองซึ่งเจ้ากรมใดมอบหมายให้ จะใช้สอยทำกิจการใดๆก็ได้ เพื่อฝึกหัดไวรไพร่สมที่จะรับราชการต่อไป เมื่ออายุครบ 20 ปี จึงขึ้นทะเบียนเป็นไพร่หลวง จะเป็นกรมกองเดิมของคนที่ใดหรือไม่พอใจจะเปลี่ยนไปขึ้นกับกรมกองอื่นๆก็ได้ ไพร่หลวงนั้น หมายถึง ไพร่พลที่จับอาวุธออกรบได้ ในยามที่มีศึกสงคราม เป็นทหารฝ่ายพลรบตามที่เรียกกันในปัจจุบันนี้

ไพร่ราบ อาจหมายถึงผู้ที่ไม่เหมาะสมที่จะใช้ทำการรบ แต่ใช้ในการหาหนาม เสี่ยงหรือสัมภาระอื่นๆ ตลอดจนใช้ในการโยธา (มีอายุตั้งแต่ 9 ปีถึง 12 ปี มีศักดิ์นา 10 ไวร)

เลข หมายถึงผู้ที่มาขึ้นทะเบียนสังกัดกรมกอง เจ้านายต่างๆ หน้าที่ราชการของเลข แตกต่างกันไปสุดแล้วแต่กรมกองที่ตนสังกัด ระหว่างที่พวกเลขต้องเขามาอยู่เวรรับราชการนี้ พวกเลขต้องมาด้วยตนเอง ผู้ใดขึ้นทะเบียนเป็นเลขแล้วนั้น จึงได้รับสิ่งตอบแทนจากทางราชการที่สำคัญอย่างหนึ่ง คือ ได้รับเอกสารที่เรียกว่า "ตราภูมิคุ้มหนาม" ผู้ที่ได้รับตราภูมิคุ้มหนามนั้น เมื่อประกอบกรทำมาหากินสิ่งใด ก็ได้รับการยกเว้นเสียภาษีอากร ยังมีปรากฏในประชุมประกาศ ของรัชกาลที่ 4² ว่า

รัชกาลที่ 4 ทรงโปรดเกล้าฯ ให้ตราภูมิคุ้มหนามใหม่ให้กับไพร่หลวงคนละฉบับ ซึ่งจะคุมคามพิศรภาดลาดไกรดา 1 คำถึง

¹สังคมสมัยอยุธยา. รวมปรากฏการณ์อนุสรณ์อยุธยา 200 ปี เล่ม 1 หน้า 291

²ประชุมประกาศรัชกาลที่ 4 เล่ม 1 หน้า 175

นอกจากนี้ ไพร่หลวงหม่ต่างๆอาจทำงานไม่เสมอกับ รัชกาลที่ 4 จึงได้ทรง
ออกประกาศอีกฉบับหนึ่งว่า¹

"ไพร่หลวงหม่ใด ถาพามเสนาบดีใหญ่เห็นว่าต้องรับราชการมาก
เป็นนิตยกว่าไพร่หลวงหม่อื่น คราวนี้ซึ่งพระราชทานคุมหม่าใดแต่
อากรสมัคศรศาคคานาโดยสามัญเสมอแก่ไพร่หลวงทุกหม่มกรม
นั้นไม่พอ เป็นกำลังเลี้ยงชีวิตแก่ไพร่หลวงพวกใด ซึ่งไม่ไต่ทำกิน
ควยทำสวนทำไร่ และค้าขายในท้องตลาดและหาปลาในน้ำแล้ว
จะกราบทูลพระกรุณาขอไต่ยกคานาพระราชทานคนละเท่าไร ก็
จะพระราชทานคราภูมิพิเศษคุมคานาให้โดยสมควร เช่น ทรง
พระมหากรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ทำคราภูมิพิเศษเป็นสำคัญไต่ยกคานา
พระราชทานให้แก่ไพร่หลวงลาวพวนลาวทรงคำ เมืองเพชรบุรี
คนละ 8 บาท เสมอกันหมก..."

กรมกองราชการต่างๆมีอำนาจที่จะออกไปเอาตัวชายฉกรรจ์ ซึ่งเกิดมาใน
ครอบครัวที่เคยสังกัดในกรมกองนั้นมาสังกัดข้อมือ เป็นเครื่องหมายแห่งกรมกองไว้เป็นหลักฐาน
จึงมีชายฉกรรจ์ในชนบทที่เขาป่าบ้างก็มี บางพวกก็หนีเข้ามาถวายตัว เป็นข้าไทกับเจ้านายใน
พระราชวงศ์ที่ตนเห็นว่ามีวาสนาจะมีมากพอจะคุ้มครองคนมีโทษเกณฑ์ไปรับราชการได้ จะ
เห็นในประกาศรัชกาลที่ 4² ว่า "...ทรงโปรดเกล้าฯ ให้เจ้าพระยาบวรราช พระยามหา
อำมาตย์ ขาหลวงมีชื่อแลเจ้าเมืองกรมการ คึกอ่านสืบสาวเอาเลขเดิมสักเลขลูกหม่อมาสัก
ลงมือให้สิ้นเชิง อย่าให้มีผิดบังเลอไว้ หรือกลัวเกรงเจ้าพระองค์นั้นๆ..." เหตุที่มีชาย
ฉกรรจ์หนีไปอยู่กับเจ้านายจึงกล่าว จึงทำให้เจ้านายบางพระองค์มีข้าไทเป็นจำนวนมากและ
มีเพิ่มขึ้นทุกที ซึ่งเป็นผลเสียหาย คือ

1. ทำให้จำนวนคนที่จะเกณฑ์มาทำราชการไค้นน้อยลงไป ไม่สะดวกแก่การ
ที่จะปฏิบัติราชการของกรมกองต่างๆ

¹ประชุมประกาศรัชกาลที่ 4 เล่ม 2 หน้า 284

²ประชุมประกาศรัชกาลที่ 4 เล่ม 1 หน้า 154 - 157

2. เจ้านายที่มีข้าไทเป็นจำนวนมากนั้น เป็นการเสี่ยงต่อความไม่สงบของบ้านเมือง อาจเกิดกบฏขึ้นได้

ทางราชการจึงหาทางแก้ไข โดยการตั้งกรมขึ้น ยกย่องให้เจ้านายที่มีข้าไทมาก เป็นแม่กำกับราชการของกรมที่ตั้งขึ้น แต่บังคับบัญชาคนในกรมนั้น มีข้าราชการประจำในตำแหน่งต่าง ๆ เช่น เกี่ยวกับการมอกราชการอื่นๆ ใดแก่ เจากรม ปลัดกรม สมุหบัญชี เป็นผู้ถือบัญชาคนทั้งหลายซึ่งขึ้นอยู่กับกรมนั้น ทางราชการก็มีอำนาจบังคับบัญชาเหล่าข้าไทของเจ้านาย และเรียกมาใช้ในราชการได้ โดยวิธีการหมายกะเกณฑ์ไปเช่นเดียวกับกรมมอกราชการทั้งหลาย

กรมกองที่ตั้งขึ้น เพื่อควบคุมข้าไทของเจ้านายในพระราชวงศ์ มีขนาดเล็กใหญ่แตกต่างกัน วังไหนมีข้าไทเป็นจำนวนพอจะตั้งกรมได้ขนาดไหน ก็แล้วแต่ขนาดของข้าไท กรมเล็กก็มีขุนนางบรรดาศักดิ์เป็นหมื่นเป็นเจ้ากรม ขนาดใหญ่ขึ้นไป เจ้ากรมก็เป็นขุน หลวง พระ พระยา ตามลำดับ

อีกวิธีหนึ่งที่ชาวยุทธจะเห็นการถูกเกณฑ์ราชการคือการหนีไปบวช

มีนักวิชาการในสมัยหลังได้อธิบายชนิกของไพร่ไว้ดังนี้

1. ไพร่สม คือไพร่ที่ขึ้นทะเบียนสังกัดกับเจ้านายและขุนนาง นับเป็นไพร่ส่วนตัวของเจ้านายและขุนนาง ไพร่สมเหล่านี้จะทำงานตามที่มุลนายสั่ง
2. ไพร่หลวง คือไพร่ในสังกัดของพระมหากษัตริย์ ซึ่งได้มาจากสามัญชนทั้งหมดที่เหลื่อมมาจากการ เป็นไพร่สม
3. ไพร่ส่วย คือไพร่ที่อาศัยอยู่ในบริเวณที่ผลิตสินค้าสำคัญและมีอาชีพผลิตสินค้าเหล่านั้น ซึ่งเป็นสิ่งจำเป็นของประเทศ เช่น ฝ้าย ผาง ฝ้ายประสิ้ว เป็นต้น จึงได้รับการผ่อนผันไม่ต้องมาเช่าทำงาน เพราะจะเสียเวลาผลิตสินค้า จึงให้ส่งสินค้าเหล่านั้นมาเป็นส่วย และเรียกชื่อแตกต่างกันไปตามสินค้าที่ไพร่นั้นส่งมา เช่น ไพร่ส่วยฝ้าย ไพร่ส่วยผาง เป็นต้น ถ้าไพร่ส่วยไม่ส่งสินค้ามา จะส่งเงินมาแทนก็ได้

¹Akin Rabichhadana. The Organization of Thai Society in the Early Bangkok Period, 1782 - 1873. p. 33.

ในรัชกาลสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ให้ตราพระราชบัญญัติลักษณะเกณฑ์ทหารรัตนโกสินทร์ศก 124 ให้ชายฉกรรจ์ที่มีอายุครบ 18 ปี เข้ารับราชการในกองประจำการมีกำหนด 2 ปี แล้วปลดไปอยู่ในกองหนุน ... ผู้ที่เข้ารับราชการทหารในกองประจำการแล้ว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ผู้นั้นพ้นจากที่จะต้องเสียเงินค่าราชการอย่างใด ๆ จนตลอดชีวิต¹

การที่ทรงมีพระราชบัญญัติเกณฑ์ทหารเช่นนี้นั้น เท่ากับ เป็นการเลิกระบบไพร่ของรัชกาลที่ 5² เป็นการปลดปล่อยที่แท้จริง เพราะเป็นการแปลงสภาพของคนไทยทั้งประเทศให้พ้นจากสถานะไพร่มาเป็นพลเมืองที่สมบูรณ์ การเลิกประเพณีไพร่ โดยการเรียกเงินช่วยราชการแนกดินและการเรียกชายฉกรรจ์เข้าฝึกหัดเพื่อป้องกันประเทศตามหลักการเกณฑ์ทหารแทน เป็นการให้อิสระภาพแก่คนไทยที่มีความหมายลึกซึ้งยิ่งนัก

การเลิกระบบไพร่ เป็นการทำลายพันธะทางสังคมและเศรษฐกิจของคนไทย และเป็นการปลดปล่อยคนไทยให้มีอิสระในแรงงานของตน พ้นจากพันธะของการ "เช่าเวร" รับราชการหรือรับใช้เจ้านาย การเลิกไพร่เป็นพระราชกรณียกิจอันสำคัญอย่างยิ่งของรัชกาลที่ 5

การเลิกระบบไพร่ หมายถึงชายฉกรรจ์ทุกคน ต่างก็เป็นไพร่พล เป็นประชากร มีสิทธิหน้าที่เท่าเทียมกัน รับใช้ประเทศชาติด้วยการเป็นทหารด้วยกันทุกคน³

ทาส

ทาสในสมัยสุโขทัย

ในสมัยสุโขทัยหลักฐานต่างๆไม่แน่ชัดว่ามีทาสหรือไม่ และได้มีการวิเคราะห์

¹จรรยา สุพานิช ฐานันดรไพร่ หน้า 37

²เกษม ศิริสัมพันธ์ และ นิออน สนิทวงศ์ แนวพระราชดำริทางการเมืองในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พ.ศ. 2512

³จรรยา สุพานิช น.ก.

เป็น 2 แนวทางคือ

1. ไม่มีทาสในสมัยสุโขทัย
2. มีทาสในสมัยสุโขทัยอย่างน้อยที่สุดก็คือทาส เชลย

ทาสในสมัยอยุธยา

มี 7 ชนิดคือ¹

1. ทาสที่ได้มาด้วยทรัพย์สินหรือทาสสินไถ่ คือทาสที่ซื้อมาด้วยทรัพย์สินที่มีคนมาอมขายตัวเองเป็นทาส หรือขายบุตร หรือภรรยาเป็นทาส ทาสสินไถ่ยังแบ่งเป็น

ก. ทาสได้มาโดยขาดค่า หรือทาสขายฝาก คือทาสที่ถูกขายในราคาที่ต่ำกว่าราคาที่ควรจะเป็น ผู้ขายสามารถมาไถ่คืนได้

ข. ทาสได้มาโดยขาดค่า หรือทาสขายขาด คือทาสที่ถูกขายเต็มราคาค่าตัว ทาสตกเป็นสิทธิของนายเงินอย่างสมบูรณ์ จะมาไถ่ถอนตัวไปเป็นอิสระไม่ได้

ค. ทาสได้มาโดยไซ คือทาสที่นายเงินซื้อมาแล้วก็ปล่อยตัวไปไม่ได้ไซ้ แต่ทาสมีหน้าที่ต้องส่งเงินค่าออกเบี้ยเป็นประจำ

การซื้อขายทาสต้องมีหนังสือกรมธรรม์ทำไว้ เป็นหลักฐานทั้งทางฝ่ายนายเงิน

และทาส

2. ลูกทาสเกิดในเรือนเบี้ย หรือทาสในเรือนเบี้ย คือเด็กที่เกิดจากพ่อแม่ที่เป็นทาสและเกิดมาในบานของนายเงิน เด็กที่เกิดมาเป็นทาสโดยกำเนิด แต่หาพ่อแม่เป็นทาสขายฝากที่มีค่าตัวต่ำกว่า 6 แสนเบี้ย ลูกที่เกิดมาจะเป็นทาสในเรือนเบี้ยไม่ได้ นายเงินมีสิทธิไถ่เพียงค่าเลี้ยงลูกทาสในเรือนเบี้ยตั้งแต่แรกเกิด จนอายุได้ 7 ขวบ คอจากนั้นพ่อแม่ไม่ตองไขคาเลี้ยงลูกเพราะถือว่าเด็กอายุ 7 ขวบสามารถทำงานให้นายเงินตอบแทนค่าอาหารไคแลวนั้นเอง²

¹พระไอยการทาม มาตรา 1" กฎหมายตราสามดวง เล่ม 2 หน้า 285 - 286

²ค. มาตรา 74 หน้า 328

3. ทาสไ้มาแต่บิดามารดา คือทาสที่ไ้รับ เป็นมรดกสืบมาจากบิดามารดา
 4. ทาสที่มีน้ยกไ้ ไ้แก่ทาสที่มีน้ยกไ้เป็นกรรมสิทธิ์แก่อีกฝ่ายหนึ่ง
 5. ทาสที่ไ้มาเนื่องจากนายเงินไปช่วยไ้พ้นจากโทษปรับ ตามทงหาถูก
ตัดสินมีความผิดทงเสียค่าปรับแต่ไม่มีเงินจ่าย มีนายเงินมาจ่ายค่าปรับแทน ผู้นั้นทงตก
เป็นทาสของนายเงิน
 6. ทาสที่เลี้ยงไว้ในเวลาชวยากหมากแพง ผู้ที่ยากจนทงไปอาศัยอยู่กินกับ
ผู้อื่น เมื่อเวลาชวยากหมากแพง ไม่มีทางทกแทนค่าอาหารนั้น จึงยอมตัว เป็นทาส
 7. ทาสเชลย คือทาสที่ไ้มาจากพวกเชลยศึกในยามสงคราม เช่น มอญ
พม่า เขมร
- นอกจากทาสทั้ง 7 ชนิดแล้ว มีทาสชักคอก และ ขาพระอาราม (หรือไ้พรอทิศ)
อีก 2 ประเภท¹ ทาสชักคอกคือทาสที่ล่กหนีไ้มาให้นายเงินไ้งานแทนคอกเบี้ย ถ้าไ้
หนีสินหมกก็หลุดพ้นจากสภาพเป็นทาส สำหรับขาพระอาราม คือไ้พรสมหรือไ้พรหลวงหรือทาส
ของผู้นิเญหนึ่ง แล้วมุดนายหรือนายเงินอุทิศไ้ทำงานกับวัด รั้ไ้พระทั่วไป

สิทธิและอำนาจนายเหนือทาส

1. นายเงินมีสิทธิไ้งานทาสไ้ทุกอย่ง มีสิทธิไ้ทาสไปรั้โทษแทนคนไ้
เช่นถ้าเป็นทาสชายฝากทงไปถูโทษคุมขัง ลามโซ่ตรวน ฯลฯ ทาสชายฝากจะไ้ลดค่าตัว
ลงครั้งหนึ่ง และถ้าถูกทวนควยตบหนึ่ง ทาสชายฝากจะพนเป็นทาสและเป็นอิสระ สำหรับ
ทาสชายชากไ้ไ้ลดค่าตัว เพราะไ้ถือว่าเป็นสิทธิของนายเงิน ถ้าทาสไปทำการรบแทนนายจะ
ไ้ลดค่าตัวลง 2 ใน 3 ถ้าทาสถูกขาศักจับ เป็นเชลยและหนีกลับมาไ้ ทาสนั้นจะไ้เป็น
อิสระ
2. มีอำนาจลงโทษทาสไ้ แต่ทงลงโทษไ้พอหลายจำเท่านั้น ถ้านายเงิน
ทำทาสถึงตาย นายเงินมีโทษ

3. นายเงินมีสิทธิขายทาสต่อไปได้ ถ้าไม่สามารถเลี้ยงดู
4. ถ้าทาสหลบหนี เมื่อนายได้เสียบทาสเห็นจางแฉกไถมานั้นเท่าใด นายเงินมีสิทธิถือเอาทาสลูกหนี้เงินเต็มจำนวน
5. ถ้าทาสกล่าวหานายเงินเป็นโจรปล้นทรัพย์สิน หรือจู่โจมรังหลว หรือเป็นกบฏประทุรกายประการใดๆ ถ้าพิจารณาแล้วไม่เป็นความจริง ทาสจะต้องขึ้นชาหยั่ง เอาเชลยปะทะประจาน แลวดงโทษทวนควยหวาย ถักปากแล้วให้ขายทาสนั้น

ฐานะตามศักดิ์นาของทาสตามพระไอยการศักดินาพลเรือนและศักดินาทหารในสมัยอยุธยา ระบุว่าทาสมีศักดิ์นา 5 ไว¹

สิทธิและฐานะของทาส

- ผู้เป็นทาสมีโอกาสหลุดพ้นจากการเป็นทาสได้ในสังคมไทย คือ
1. ถ้านายเงินให้ทาสบวชเป็นภิกษุหรือสามเณรหรือนางชี ก็ถือว่าหลุดพ้นจากความเป็นทาส แม้ภายหลังจะลาสิกขาบท ก็เอาคืนเป็นทาสของตนไม่ได้²
 2. นายเงินให้ทาสไปทำสงครามแล้วถูกจับเป็นเชลย แตรอกกลับมาได้ ทาสนั้นหลุดพ้นจากการเป็นทาส
 3. ถ้าทาสฟ้องนายเงินว่าเบียดบัง และสอบสวนไต่ความเป็นจริง ให้ทาสพ้นจากการเป็นทาส
 4. นายเงิน พ่อของนายเงิน หรือพี่น้องลูกหลานของนายเงินเอาทาสเป็นภรรยา ให้ทาสนั้นเป็นไท และลูกที่เกิดมาเป็นไทด้วย
 5. ทาสนั้นตายควยการทำธุรกิจใดๆแก่นายเงิน นายเงินจะเรียกเงินคืนจากผู้ชายไม่ได้ แต่ตายควยเหตุอื่น นายเงินจะเรียกเอาเงินคืนจากผู้ชายไต่บาง
 6. เป็นอิสระควยการใด เช่น ผู้ชายมาไถ หรือไถตัวเอง หรือบุคคลใดๆ ก็ไถมาได้ให้เป็นอิสระ

¹กฎหมายตราสามดวง เล่ม 1 หน้า 277

²กฎหมายตราสามดวง เล่ม 2 หน้า 328 - 329

ทาสในสมัยรัตนโกสินทร์

ในสมัยรัชกาลที่ 4 ทรงออกกฎหมายบังคับไม่ให้พ่อแม่ และสามี ขายลูกและภรรยา เป็นทาสโดยเจาตัวไม่สมัครใจ และถ้าเจาตัวสมัครใจ ค่าตัวที่ขายต้องเป็นค่าตัวที่ทาสนั้นยินยอมควบ ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 5 พระองค์ทรงเห็นว่าควรจะได้มีการยกเลิกฐานะของทาสให้มีความเป็นอิสระในแรงงาน แต่พระองค์ได้ใช้วิธีการเลิกทีละขั้นค่อยเป็นค่อยไป เพื่อเปิดโอกาสให้ทาสและนายเงินมีโอกาสเตรียมตัวเพื่อรับสภาพเปลี่ยนแปลง พระองค์ทรงดำเนินการเลิกทาสเป็น 6 ขั้นตอนดังนี้¹

1. ทรงออกพระราชบัญญัติพิทักษ์เกษียณขายลูกทาส ลูกไทย จุลศักราช 1236 (พ.ศ. 2417) ซึ่งกำหนดว่าลูกทาสหรือลูกไทย (เด็กที่พ่อแม่เอามาขายเป็นทาส) ที่เกิดตั้งแต่ปีมะโรง พ.ศ. 2411 (ปีรัชกาลที่ 5 ขึ้นครองราชย์) ให้มีค่าตัวคือ ชายค่าตัวสูงสุด 32 บาท หญิง 28 บาท และจะมีค่าตัวสูงสุดเมื่ออายุ 8 ปี หลังจากนั้นค่าตัวจะลดลงทุกปีจนหมดค่าตัว เมื่ออายุ 21 ปี และจะให้เป็นอิสระ ผู้ใดจะเอามาขายหรือขายตัวเองอีกไม่ได้

2. พ.ศ. 2420 พระองค์ทรงมีพระชนม์ครบ 24 พระชันษา ได้ทรงบริจาคทรัพย์เท่ากับจำนวนวันในพระชนม์ชีพ คือ 8767 บาท และทรงนำเงินไปไถ่ตัวทาสที่อยู่กับนายเงินคนเกี่ยวมาถึง 25 ปี ให้เป็นอิสระ ทรงไถ่ตัวทาสได้ 44 คน และทรงพระราชทานที่ดินและเครื่องใช้ต่างๆเพื่อให้ประกอบอาชีพ ทั้งนี้พระองค์ต้องการให้พระบรมวงศานุวงศ์และขุนนางถือปฏิบัติตาม

3. พ.ศ. 2443 ทรงออกพระราชบัญญัติลักษณะทาสหมดแต่วันตกเฉียงเหนือ ร.ศ. 119 มีจุดประสงค์ให้ทาสในภาคนี้ คือ เขตจังหวัดเชียงใหม่ ลำปาง ลำพูน แพร่ น่าน มีโอกาสเป็นอิสระ ให้ลดค่าตัวทาสเชลยลงประมาณครึ่งหนึ่งของราคาเดิม และให้เป็นอิสระเมื่ออายุครบ 60 ปี และเมื่อปลดปล่อยแล้ว นายเงินต้องมีหนังสือกรมธรรม์แสดงเป็นหลักฐาน

¹ สงวน เด็กสกุล งานปฏิรูปในรัชกาลที่ 5 หน้า 28 - 38

4. พ.ศ. 2447 ทรงตราพระราชบัญญัติลักษณะทาสมณฑลบูรพา ร.ศ. 123 ให้นายเงินลดค่าตัวทาสลงเดือนละ 4 บาททุกเดือน จนกว่าจะหมดค่าตัว ส่วนบรรพกาลทาสให้เป็นอิสระทั้งหมด และไม่ให้มีการขายทาสกันอีก

5. พ.ศ. 2448 ทรงตราพระราชบัญญัติทาสรัตนโกสินทร์ศก ร.ศ. 124

5.1 ในทาสทุกระยะอายุเป็นไทโดยทันทีทั้งหมด

5.2 ในทาสชนิดอื่นๆลดค่าตัวลงเดือนละ 4 บาททุกเดือนจนหมดค่าตัวก็ให้เป็นไท

6. พ.ศ. 2452 ทรงตราประมวลกฎหมายลักษณะอาญา ร.ศ. 127 ผู้ใดจะเอาคนลงเป็นทาส นอกจากผู้ที่ได้รับการยกเว้นตาม พ.ร.บ. ร.ศ. 124 อีกไม่ได้ ใครฝ่าฝืนจะมีโทษจำคุกตั้งแต่ 1 ปี ถึง 7 ปี และปรับตั้งแต่ 100 บาทจนถึง 1000 บาท

ทาสจึงได้รับการปลดปล่อยเป็นอิสระ และสัวกรมไทยก็ไถ่คืนสู่สภาพของทาสในรัชกาลที่ 5 นี้

วิธีสอน

1. แล่ตอนบรรยายตามหัวข้อ
2. โหนิสิตนักศึกษาค้นควาฐานะของชนชั้นต่างๆในสังคมไทย เพิ่ม เติมและนำมาอภิปราย
3. จัดนิทรรศการสถาปนพระมหากษัตริย์
4. กำหนดเอกสารหนังสือให้อ่านประกอบ เพิ่ม เติม

หนังสืออ่านประกอบ

- กฎหมายตราสามดวง คุรุสภา 2506, 5 เล่ม
- ขจร สุขพานิช ฐานันดรไพร่ โรงพิมพ์สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย 2519
- คึกฤทธิ์ ปราโมช, ม.ร.ว. "ศักดินา" นิคมสาร เอสโซ่ ฌบิ์ เหมันต์บอกรัก 2507
- คึกฤทธิ์ ปราโมช, ม.ร.ว. สถาปนพระมหากษัตริย์ โรงพิมพ์แสงรุ่งการพิมพ์ 2523
- คึกฤทธิ์ ปราโมช, ม.ร.ว. สังคมสมัยอยุธยา รวมปาฐกถางานอนุสรณ์อยุธยา 200 ปี 2510
- ชัย เรืองศิลป์ สังคมไทยสมัยโบราณก่อนศตวรรษ 25 โรงพิมพ์พิมพ์เนศ 2523
- คำรณราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยา "ลักษณะการปกครองประเทศสยามแต่โบราณ" ใน ประวัติศาสตร์และการเมือง โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ 2520
- ชานินทร์ กรัยวิเชียร พระมหากษัตริย์ไทยในระบอบประชาธิปไตย โรงพิมพ์คุรุสภา 2520
- ประชุมประกาศรัชกาลที่สี่ คุรุสภา 2503, 4 เล่ม
- แซรวาส, นิโคเลาส์ ประวัติศาสตร์ธรรมชาติและการเมืองแห่งราชอาณาจักรสยาม แปลโดย สันต์ ท. โกมลบุตร กาวหนา 2506
- อาจารย์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, คณะ คำบรรยายวิชาพื้นฐานวัฒนธรรมไทย โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง 2521

พื้นฐานทางค่านิยมเศรษฐกิจไทย

เศรษฐกิจสมัยสุโขทัย

จากการศึกษาศิลาจารึกของพ่อขุนรามคำแหงทำให้ทราบว่า อาชีพส่วนใหญ่ของชาวสุโขทัยคืออาชีพเกษตรกรรม ดังปรากฏหลักฐานว่า "...เมื่อชั่วพ่อขุนรามคำแหง เมืองสุโขทัยนี้ดี ในน้ำมีปลา ในนามีข้าว ..." และ "...สร้างป่าหมากป่าพลู ทั่วเมืองทุกแห่ง ป่าพร้าวทั้งหลายในเมืองนี้ หมากม่วงทั้งหลายในเมืองนี้ หมากขามทั้งหลายในเมืองนี้ ..." และทางค่านิยมมีเชือกกันน้ำไว้ใช้ (สร้อยทอง) แสดงถึงการชลประทานเพื่อระบายน้ำเข้าไปทำการเพาะปลูกในไร่นา ดังปรากฏจารึกว่า "... อนึ่ง ทอผ้าพระยาร่วงทำเอาน้ำไปเลี้ยงบางพานนั้นก็ถมหายสิ้น และเขายอมวานาทางฟ้า และหาท่อนั้นพบ กระทำทอเข้าไปเลี้ยงนา ให้เป็นนาเหมือนนาฝายมิได้เป็นทางฟ้ากัน ..." ¹ จารึกนี้แสดงว่ามีการสร้างท่อเพื่อนำน้ำไปใช้เพิ่มเติมจากที่เคยมีอยู่ในสมัยพ่อขุนรามคำแหง

นอกจากอาชีพเกษตรกรรมแล้ว ยังมีอาชีพหัตถกรรมทำเครื่องถ้วยชามสังคโลก ซึ่งพบหลักฐานที่ปราสาทเขาชะเมาที่เหลื่อมปรากฏที่เมืองเก่าสุโขทัย และเมืองเก่าศรีสัชนาลัย และเชื่อว่าได้มีการส่งถ้วยชามสังคโลกออกขายยังต่างประเทศ ดังปรากฏหลักฐานจากพบพรากเรือโบราณใต้น้ำแถบเกาะสาก ตำบลพัทธยา จังหวัดชลบุรี พบเครื่องถ้วยชามสังคโลกเป็นจำนวนมากในบริเวณพรางเรือ

อาชีพอีกอย่างหนึ่งของชาวสุโขทัยคือการค้าขาย ปรากฏในศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหงว่า "... เพื่อนจูงวัวไปค้า ขี่ม้าไปขาย ใครจักใคร่ค้าช้างค้า ใครจักใคร่ค้าม้าค้า ใครจักใคร่ค้าเงินค้าทองค้า ..." ² เป็นลักษณะการค้าขายแบบเสรี และไม่เรียกเก็บภาษีผ่านด่านภายในประเทศ ดังปรากฏในศิลาจารึกว่า "เจ้าเมืองบ่เอาจกอบไนไพร่ดูทาง" คำว่าจกอบเป็นภาษา

¹ประชุมหลักศิลาจารึกสยามภาคที่ 1 หน้า 80

²ประชุมพงศาวดารภาคที่ 1 หน้า 164

เขมรหมายถึงภณิกหนึ่งทีเก็บจากผู้นำสินค้าหรือสิ่งของไปขายในที่ต่างๆ¹ แต่สำหรับ
ภณิกอื่นก็ยังคงต้องมีเก็บจากราษฎร เพื่อใช้จ่ายในการพัฒนาประเทศในด้านต่างๆ

เศรษฐกิจสมัยอยุธยา

รายได้ของอยุธยาส่วนใหญ่มาจาก 3 ทางคือ

1. ส่วยสำอากร หรือเรียกกันว่า "ส่วยสักพัทธากร"
2. กำไรจากการค้าขายสิ่งของในพระคลังสินค้า
3. จวกรการค้ากับต่างประเทศ

ส่วยสำอากร คือ ภณิกอากรทีเก็บจากราษฎร เพื่อให้เป็นรายได้ของแผ่นดิน ในสมัย
พระเอกาทศรถ โปรดให้เก็บภณิกอากรเป็น 3 ประเภทคือ

1. อากรขนอน เป็นภณิกทีเก็บภายในราชธานี ตั้งด่านเก็บภณิกตามทางน้ำ
และทางบกแก่งที่ผ่านไปมาค้าขาย
2. อากรตลาด เป็นภณิกทีเก็บภายในราชธานี เป็นการเก็บภณิกจากร้านค้า
และผู้ที่มาตั้งชุมนุมค้าขายเป็นตลาด

3. ส่วย ไคแก่ สิ่งของ เงิน ทอง ที่ต้องนำมาให้ราชการ มี

3.1 เครื่องราชบรรณาการ ประเทศราชส่งมาให้ เป็นพวกคนไม่เงิน
คนไม่ทอง สิ่งของมีค่า

3.2 ส่วยแทนแรง คือการยอมให้ราษฎรส่งสิ่งของแทนการเข้าเวรประจำ
การ เช่น ชาวเมืองดางส่งคิบัฏ แทนการเกณฑ์แรงงานเข้ารับราชการ เป็นต้น

3.3 ส่วยทรัพย์สินมรดกของมรณภาพซึ่งต้องพัทธยา คือทรัพย์สินมรดกที่มีมาก
เกินกว่าทายาทจะไวโซ่สอยไค ทางกรจะริบมาเพื่อใช้ประโยชน์ต่อไป

ในสมัยพระนารายณ์มหาราชไคปรับปรุงภณิกอากรดังนี้

1. อากรคานา เก็บเป็นทางขาว และเก็บเป็นเงินในอัตราไร่ละ 1 สลึงคอป

2. ภาษีเรือหรือจังกอบเรือ วัดความกว้างของปากเรือ ถ้ากว้างกว่า 6 ศอก ขึ้นไป เสียภาษีสำละ 6 บาท (เดิมเก็บตามขนาดเรือยาว วาดะ 1 บาท)

3. จังกอบสินค้า (สินค้าขาเข้าและสินค้าขาออก) การเก็บภาษีสินค้าขาเข้า เก็บไม่เท่ากัน ถ้าเป็นเมืองที่พระราชไมตรีต่อกัน เก็บภาษีตามราคาสินค้า ร้อยละ 3 และปากเรือกว้างตั้งแต่ 4 วาขึ้นไปเก็บวาดะ 12 บาท ถ้าเป็นเมืองอื่นเก็บภาษีอัตรา ร้อยละ 5 คาปากเรือวาดะ 20 บาท

4. อากรสวน เก็บตามชนิดผลไม้ เก็บทุกต้นทั้งที่มีผลและยังไม่มีผล เช่น มะพร้าว เก็บต้นละ 2 สลึงตอปี สม มะม่วง มังคุด เก็บต้นละ 1 บาทตอปี เป็นต้น

5. อากรสรา เก็บตามจำนวนเตาที่ตั้งถนบกสันสราชาย และเก็บจากงานขาย ขอยรณละ 1 บาท ถ้าขายจำนวนมาก เก็บตามจำนวนสราที่ขาย โองใหญ่โองละ 1 บาท

6. อากรบนอนเบี้ย จากการเลนการพนัน

7. ส่วยต่างๆ

8. คาฤชา คือค่าธรรมเนียมซึ่งเรียกเก็บจากบริการต่างๆที่รัฐบาลทำให้ เพื่อประโยชน์แก่ราษฎรบางคนเป็นการเฉพาะทั่ว เช่น ออกโฉนดที่ดิน ที่สวน เป็นต้น

ถ้าไรจากการค้าขายสิ่งของในพระคลังสินค้า

พระคลังสินค้าเป็นที่เก็บรักษาของส่วยและอากร คงมีมาตั้งแต่สมัยพระเจ้าอู่ทอง และเมื่อสิ่งของมีมากก็จัดส่งไปขายต่างประเทศพร้อมกับสินค้าอื่นๆด้วย นอกจากนี้สินค้าบางอย่าง ที่เป็นสินค้าออกเป็นส่วนน้อยและหายาก เช่น กฤษณา นอแรด งาช้าง ไม้จันทน์ ไม้หอม ผาง ขาว เกสือ เป็นต้น เมื่อจะขายต้องนำมาขายให้กับพระคลังสินค้า และพระคลังสินค้า ก็จะเป็นผู้ขายให้กับผู้ที่ต้องการซื้อ ในสมัยอยุธยาที่พระคลังสินค้าได้หารายได้ให้กับรัฐบาลไทย เป็นอย่างมาก

รายได้จากการค้าขายกับต่างประเทศ

สมัยอยุธยาตอนต้นมีการติดต่อค้าขายกับจีน ชาว มลายู อินเดีย เปอร์เซีย และ ลังกา นอกจากนี้มีการค้าขายกับชาวยุโรปเริ่มในสมัยพระรามาธิบดีที่ 2 (พ.ศ. 2054) คือ ชาวโปรตุเกส ซึ่งได้นำลัทธิปืนและกระสุนดินดำมาขายให้ไทย หลังจากโปรตุเกสมาค้าขาย

กับไทยแล้วก็มีชาติตะวันตกอื่นๆตามเข้ามาค้าขายในสมัยอยุธยาอีกหลายชาติ เช่น ฮอลันดา อังกฤษ เป็นต้น

การค้ากับต่างประเทศนี้ได้เจริญกว้างขวางและมีหน่วยงานที่จัดตั้งขึ้นทำงานรับผิดชอบคือกรมท่า ซึ่งมี 3 กรม คือ กรมท่ากลางสำหรับชาวต่างประเทศทั่วไป กรมท่าซ้ายติดต่อกับฝ่ายจีน และกรมท่าขวาติดต่อกับฝ่ายแขก

การค้ากับต่างประเทศนี้ ไทยได้ผลประโยชน์ คือ

1. ภาษีเบิกร่อง หรือค่าปากเรือ
2. ภาษีสินค้าขาเข้า
3. ภาษีสินค้าขาออก
4. ภาษีจากพระคลังสินค้าของหลวง ซึ่งค้าขายผูกขาดสินค้าบางชนิด
5. อำนาจการเลือกซื้อของหลวงสำหรับใช้ในราชการ เช่น เครื่องศาสตราวุธ

เป็นต้น

เศรษฐกิจสมัยรัตนโกสินทร์

การค้าภายในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นยังคงยึดแบบการค้าสมัยอยุธยา คือ ใช้นโยบายผูกขาดสินค้า รัฐบาลเป็นผูกขาดสินค้าเข้าและสินค้าออก

สำหรับการเก็บภาษีอากรนั้นได้เปลี่ยนแปลงไปคือ เกิดระบบเจ้าภาษีนายอากรขึ้นแข่งขันกันประมูลจัดเก็บภาษีอากร การประมูลภาษีอากรคือการแข่งขันรับเหมาผูกขาดการจัดเก็บภาษีอากรประเภทต่างๆจากท้องพระคลัง โดยผู้ประมูลสัญญาจะแบ่งเงินผลประโยชน์ที่ได้ไปให้แกหลวงจำนวนหนึ่ง ผู้ที่จะให้เงินสูงที่สุดจะได้เป็นผูกขาดการจัดเก็บภาษีอากร เรียกว่า "เจ้าภาษีนายอากร"

เจ้าภาษี เป็นผู้เก็บภาษีอากรจากราษฎรอย่างสรรพากรปัจจุบัน

นายอากร เป็นผูกขาดเก็บภาษีอย่างสรรพสามิตในปัจจุบัน เช่นผูกขาดทำรังนก ผูกขาดเก็บฟองไข่เต่า ผูกขาดเก็บรวงผึ้ง ทั้งโรงการพนัน โรงมกดันสุรา เป็นต้น

การผูกขาดเก็บภาษีอากรมีหลักฐานปรากฏในสมัยรัชกาลที่ 1 และส่วนมากคนจีนจะเป็นผู้ประมูลผูกขาดการจัดเก็บภาษีอากร การผูกขาดเก็บภาษีอากร เลิกโดยเด็ดขาดเมื่อ พ.ศ. 2456 คือมีการประกาศใช้พระราชบัญญัติขอบังคับการสรรพากรทั่วประเทศ¹ การประมูลผูกขาดการเก็บภาษีอากรต่อไปประมูลกับกรมพระคลัง และจะต้องมีนายประกันรับรองผู้ประมูลว่าเป็นผู้มีชื่อเสียงและฐานะการเงินที่ไว้วางใจได้ เจ้าภาษีนายอากรที่เป็นผู้ประมูลผูกขาดการเก็บภาษีอากรใด โดยมากจะไ้รับแต่งตั้งเป็นข้าราชการมีราชทินนามเป็นหมื่น ชุน หรือสูงกว่านั้น เช่น หมื่นมธุรสวานิช (ภาษีน้ำตาลกรวด) หลวงพิทักษ์ศกร (ภาษีน้ำตาลทราย) จีนพระศักดาพาณิช จีนหลวงเจริญสมบัติ² เป็นต้น และเจ้าภาษีนายอากรเหล่านี้ก็มักคลั่งในครอบครัวและวงงานของเขาก็ไ้รับการยกเว้นจากการเกณฑ์แรงงานและสิ่งของไปใช้ในราชการ และยังมีอำนาจที่จะชำระคดีข้อพิพาทต่างๆที่เกิดขึ้นแก่บุคคลในครอบครัวและวงงานของตัวอีกด้วย

การประมูลภาษีอากรของคนจีนนี้ ไ้สร้างความเดือดร้อนในการประกอบอาชีพของราษฎรไทย และต่อความสงบสุขในสังคมไทย เพราะเกิดจากการแก่งแย่งในการแสวงหาผลประโยชน์เกี่ยวกับเรื่องการจัดเก็บภาษีอากร คือ เมื่อมีการประมูลภาษีอากรก็ย่อมจะต้องแข่งขันกันตั้งราคาประมูลให้สูงไว้ เพื่อจะไ้รับสิทธิ์เป็นผู้ผูกขาดการเก็บภาษีอากร เมื่อถึงเวลาไปเก็บภาษีจากราษฎรก็จะต้องโขกสุมายทุกอย่าง เพื่อจะไ้เงินจากราษฎรแม้แต่จะควยวิธีการที่ไม่เป็นธรรมก็ตาม คนไทยเองโดยมากมักจะพามาหาเงินแค่พอเลี้ยงชีพ แต่พวกคนจีนที่มาตั้งรกรากหาเงินอยู่ในเมืองไทยมุ่งหมายจะสะสมทรัพย์เงินเอาไปประกอบอาชีพลงทุนการค้าต่อไป จึงมีตัวเงินมากกว่าราษฎรไทย และไ้รับการข่มขู่บีบคั้นจากเจ้าภาษีนายอากรมากกว่าคนไทย พวกจีนเหล่านี้จึงหันมาใช้วิธีการจกทั้งเงินตัว เอี้ยไ้เป็นกำลังชักชวนการข่มเหงรังแกของเจ้าภาษีนายอากร³ ขบวนการจีนตัวเอี้ยนี้กระทำการดื้อ เป็นสมาคมดื้อยิ่ง

¹ ตรงนี้ พวงพิศ พื้นฐานอารยธรรม หน้า 79

² ค. หน้า 81

³ สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 5 พระราชพงศาวดารรัชกาลที่ 5 หน้า 350

บางคณะหัวหน้าจันทบุรี เดียก็เป็นผู้เขาประมูลผูกขาดภาษีอากรเสียเอง¹

เนื่องจากระบบการเก็บภาษีอากรของไทยยังล้าสมัยและไม่รัดกุมนี้เอง จึงเปิดโอกาสให้ขุนนาง ข้าราชการไทยกระทำการฉ้อราษฎร์บังหลวงได้โดยง่าย และสมรรวมคึกกับเจ้าภาษีนายอากร ซึ่งทำให้หลวงไกรรับเงินภาษีน้อยกว่าที่ควรจะได้ ด้วยเหตุนี้รัชกาลที่ 5 จึงทรงทำการปฏิรูปการภาษีอากร ทรงจัดตั้งหอรัษฎากรพิพัฒน์และพระราชบัญญัติสำหรับหอรัษฎากรพิพัฒน์ พ.ศ. 2416 ทรงตราพระราชบัญญัติการภาษีอากร พ.ศ. 2435 ทรงตราพระราชบัญญัติเพิ่มเติมการภาษีอากร พ.ศ. 2448 ซึ่งเป็นการปรับปรุงวิธีการเก็บภาษีอากรให้รัดกุมขึ้น และยกเลิกการประมูลผูกขาดเก็บภาษีอากรโดยเจ้าภาษีนายอากรอย่างเด็ดขาด เมื่อ พ.ศ. 2456 จากการปฏิรูปภาษีอากรของรัชกาลที่ 5 นี้เอง ทำให้รายได้ของแผ่นดินสูงขึ้นมากเพราะเงินไม่รั่วไหล

การเลิกผูกขาดการกาของพระคลังสินค้า

พ.ศ. 2398 อังกฤษไคสลง เซอร์ จอห์น เบาริง เข้ามาทำสัญญากับไทย เรียกว่าสนธิสัญญาเบาริง ซึ่งมีสาระสำคัญดังนี้

1. อังกฤษมีสิทธิตั้งกงสุลคอยกู่แลนดประโยชน์และตั้งศาลกงสุลชำระความคนในบังคับของอังกฤษได้
2. ให้สิทธิการค้าโดยเสรีแก่คนในบังคับอังกฤษทั่วทุกเมืองท่าของไทย และอาจจะเข้าซื้อกรรมสิทธิ์ที่ดินในประเทศไทยในระยะภายในเขต 4 ไมล์จากกำแพงเมืองได้ ถ้าเขมาอยู่เมืองไทยครบ 10 ปีแล้ว
3. ยกเลิกการเก็บค่าธรรมเนียมวางปากเรือ แต่กำหนดภาษีเข้าเขาตามราคาสินค้าในอัตราร้อยละสาม ส่วนภาษีขาออกให้เก็บเพียงครึ่งเดียวสำหรับเรือสินค้าสำหนึ่ง
4. ไม่เก็บภาษีฝิ่น แต่ต้องนำมาขายให้แกเจ้าหนาทที่เท่านั้น
5. รัฐบาลไทยมีสิทธิจะห้ามส่งชาว เกลือ และปลา ออกนอกประเทศได้ แต่ต้องแจ้งให้กงสุลทราบก่อนเป็นเวลา 1 เดือน

¹ สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาการราชานุภาพ พระราชพงศาวดารรัชกาลที่ 5 หน้า 354-355

6. ถ้าไทยทำสัญญาขายกับประเทศไหนให้ชาติหนึ่งชาติใดในวันข้างหน้า ซึ่งนอกเหนือจากที่อังกฤษได้ขายในครั้งนี้ อังกฤษจะคงไว้กับในครั้งต่อไปด้วย

7. เมื่อสัญญาพ่นกำหนด 10 ปีแล้ว ฝ่ายไทย ฝ่ายอังกฤษจะขอแก้ไขเปลี่ยนแปลงสัญญาได้โดยบอกให้คู่สัญญาตรงหน้า 1 ปี เพื่อให้มีการตกลงแก้ไขจากการยินยอมของทั้งสองฝ่าย

การทำสัญญานี้มีความเป็นการเลิกผูกขาดการค้าของกรมพระคลังสินค้า ระบบการค้าเสรีเริ่มเกิดขึ้นและขยายตัวกว้างขวาง การค้าระหว่างไทยกับต่างประเทศเป็นไปอย่างกว้างขวาง และการอนุญาตให้ส่งชาวเป็นสินค้าออกได้ ทำให้ชาวไร่ชาวนาขยายที่ดินทำการเพาะปลูกเพิ่มมากขึ้น เพราะรายได้จากการปลูกข้าวสูงขึ้นจึงทำให้มีผู้สนใจขยายผลผลิต และในสมัยรัชกาลที่ 5 พระองค์ทรงเห็นว่าการกสิกรรมเป็นอาชีพหลักของพลเมืองที่สำคัญ จึงโปรดให้ตั้งกรมท่งขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2425 และเปลี่ยนชื่อมาเป็นกรมคลองเมื่อ พ.ศ. 2445 สังกัดกับกระทรวงเกษตราธิการ มีหน้าที่ควบคุมเกี่ยวกับการท่ง และรักษาเส้นทางคมนาคมทางน้ำ

หลังจากไทยได้เปิดประเทศการค้ากับต่างประเทศอย่างเสรี การลงทุนการค้าโดยขยายตัว ชาวต่างชาติเริ่มเข้ามาถือสิทธิพลในทางเศรษฐกิจ ในสมัยรัชกาลที่ 5 ชาวจีนได้เริ่มถือสิทธิพลของสยามมากในการค้า การลงทุนและการรับจ้าง รวมทั้งชาวตะวันตกก็เข้ามาลงทุนกิจการต่างๆ เช่น กิจการป่าไม้ เหมืองแร่ เป็นต้น จึงทำให้เกิดแหล่งเงินทุนขึ้น มีการตั้งธนาคารที่คนไทยคิดตั้งขึ้นเอง เป็นครั้งแรกคือ "บริษัทสยามกัมมาจลทุน จำกัด" พ.ศ. 2449 ต่อมาเปลี่ยนชื่อเป็น "ธนาคารไทยพาณิชย์ จำกัด" ซึ่งถือว่าเป็นแหล่งเงินทุนที่สำคัญมากแห่งหนึ่ง

ในสมัยรัชกาลที่ 6 เศรษฐกิจของประเทศเริ่มเสื่อมโทรมลง เพราะว่าการปฏิรูปในสมัยรัชกาลที่ 5 ภาครัฐต่างๆ ใช้จ่ายเงินจำนวนมาก แม้ว่าจะมีการปฏิรูปการเก็บภาษีอากรแล้วก็ตาม รายได้ก็ยังไม่เพียงพอกับรายจ่ายที่สูงเพิ่มขึ้น และในสมัยรัชกาลที่ 6 นี้ก็ได้พัฒนากิจการต่างๆ จากสมัยรัชกาลที่ 5 เช่น การสร้างรถไฟทางต่างๆ การชลประทาน การประปา ฯลฯ และรายจ่ายด้านอื่นๆ อีกมากจึงทำให้เงินคลังคงเหลือน้อย รัฐบาลต้องกู้ยืมเงินระยะสั้นมาหมุนเวียนทดรองจ่ายจากธนาคาร เนชั่นแนลโปรวิชั่นเชียลและยูเนียนแห่ง

ประเทศอังกฤษ และในสมัยรัชกาลที่ 7 ประสบกับภาวะเศรษฐกิจที่เริ่มไม่มั่นคงมาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 6 และภาวะเศรษฐกิจตกต่ำทั่วโลกหลังสงครามโลกครั้งที่ 1 จึงทำให้รัฐบาลต้องแก้ปัญหา เช่น ตัดทอนรายจ่ายของกระทรวง ทบวง กรมต่างๆ ยุบรวมหน่วยงานและเลิกตำแหน่งต่างๆลง มีแต่ให้ข้าราชการถูกปลดจากตำแหน่งถึง 1292 คน¹ มีการลดเงินเดือนข้าราชการ ลดอัตราเบี้ยเลี้ยงเดินทาง ยกเลิกเบี้ยกนการ เป็นต้น แต่ก็ไม่สามารถจะแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจให้ดีขึ้นได้ จนกระทั่งถึงการเปลี่ยนแปลงการปกครอง

พ.ศ. 2475

¹ณรงค์ พวงพิศ พื้นฐานอารยธรรม หน้า 106

สิริลักษณ์ ศักดิ์เกรียงไกร ค้นคว้าเนิกรชนชั้นนายทุนในประเทศไทย พ.ศ. 2398 – 2453
 สร่างสรรภ 2523

อนุนานราชชน, พระยา คำนานสุดถากร พิมพ์ในงานพระรารชทานเพลิงศพ พระยาเสวตรวรายุทธ
 ณ ถาปนสถานกองทัพบก 2506

พื้นฐานทางศาสนา

ศาสนาเป็นสิ่งที่มีความหมาย ในระยะแรกเกิดจากความกลัวสิ่งต่างๆที่ล้อมรอบตัว เกรงกลัวปรากฏการณ์ธรรมชาติที่ไม่สามารถอธิบายได้ เช่น พายุ ฟ้าผ่า น้ำท่วม แผ่นดินไหว ภูเขาไฟระเบิด พระอาทิตย์ พระจันทร์ ฯลฯ มนุษย์จึงกราบไหว้บูชาเพื่อขอความเมตตาคุ้มครอง ให้อภัยโทษ บันดาลให้มนุษย์ได้สิ่งที่ปรารถนา และรู้สึกว่าเป็นสิ่งที่ศักดิ์สิทธิ์ ฉะนั้นก่อนเกิดศาสนา ขึ้นนั้น มนุษย์มีความเชื่อในลัทธิต่างๆมาก่อนแล้ว

ความหมายของศาสนา

ศาสนา หมายถึง คำสั่งสอน ซึ่งแต่ละศาสนาอาจมีคำสั่งสอนเหมือนกัน หรือ คล้ายคลึงกัน หรือแตกต่างกัน โดยมีจุดหมายสอนคนให้เป็นคนดี ในคน เขากับสังคมหรือยอม ให้อภัยสังคม ในคนมีที่ยึดเหนี่ยวจิตใจ ให้มีความสามัคคี มีหลักเกณฑ์ในการปฏิบัติ เป็นที่รวม แห่งความเชื่อและความเคารพนับถือ โดยทั่วไปศาสนาจะประกอบไปด้วย

1. มีผู้ประกาศหรือศาสดา ที่มีปรากฏหลักฐานอยู่ในประวัติศาสตร์
2. มีคำสอนในศาสนา กฎเกณฑ์เกี่ยวกับการปฏิบัติ และจารีกวัจนคัมภีร์
3. มีผู้รับทอหรือผู้แทน เป็นทางการของศาสนานั้นๆรับคำสอนมาปฏิบัติ โคแก่

พระหรือนักบวช

4. มีศาสนสถาน เช่น วัด โบสถ์ วิหาร ฯลฯ
5. มีลัญชณ์สัญลักษณ์หรือเครื่องหมาย หรือสิ่งแทนพิธีกรรม เช่น พระพุทธรูป ไม้

กางเขน เป็นต้น

6. เป็นเรื่องที่เชื่อถือได้ และมีการปฏิบัติ ยามความเชื่อนั้น
- ทุกศาสนาไม่ว่าเป็นองค์ประกอบทั้ง 6 ข้อ แม้จะขาดข้อใดข้อหนึ่งก็

ยังนับว่าเป็นศาสนา

เสรีเบรโกเสศ ได้ให้คำอธิบายของศาสนาว่า เป็นคำสั่งสอนของศาสดา ประสาทและทั้งศาสนาขึ้น เพื่อแนะแนวทางให้แก่ผู้ที่ยปรารถนาความสุข พึ่งปฏิบัติตามหลักที่สั่งไว้

หน้าที่ของศาสนา

1. สร้างแบบของความประพฤติในแนวเดียวกัน
2. สร้างความสามัคคี
3. ให้ประพฤติอยู่ในขอบเขตของศีลธรรม
4. รักษาสถานะเดิม ศาสนาช่วยให้อาณานิสังคม (ครอบครัว ศาสนา เศรษฐกิจ การเมือง ฯลฯ) มีความสามารถในการรักษาสถานะเดิม
5. ให้ขวัญและกำลังใจ
6. ช่วยรักษาระเบียบ

องค์ประกอบของศาสนา¹

1. พิธีกรรม (ritual or ceremony) พิธีกรรมก่อให้เกิดความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน เกิดเลื่อมใสและสามัคคีในศาสนา เช่น พิธีกรรมในคานการเกิด แต่งงาน การบูชา ตาย เป็นต้น
2. สัญลักษณ์ (symbolism) ของแต่ละศาสนา เช่น พระพุทธรูป ไม่วางเช่น ฯลฯ
3. สิ่งศักดิ์สิทธิ์ (sacred objects) อาจจะจับต้องได้หรือไม่ได้ เช่น พระ นามนัต คำสวด เทวคา พระเจ้า ฯลฯ
4. องค์การ (organization or building) เช่น วัด โบสถ์ วิหาร พระ นักบวช นักสอนศาสนา หมอผี ฯลฯ ซึ่งช่วยเผยแพร่ศาสนาให้กว้างขวาง
5. คำสอนหรือความเชื่อ (theology or belief) ความเชื่ออาจเชื่อในความศรัทธา หรือเชื่อในความเหตุผลและปัญญา

สาเหตุของการมีศาสนา

1. ความต้องการทางจิตใจ เป็นสิ่งยึดเหนี่ยว
2. เกิดจากความกลัว เช่น กลัวในปรากฏการณ์ธรรมชาติ

¹สุพิศรา สุภาพ สังคมและวัฒนธรรมไทย หน้า 114 - 115

3. ความต้องการที่แท้จริงเห็นจริง เป็นการไขเหตุผลเพื่อเข้าใจชีวิต
4. เพื่อนดลประโยชน์ของชุมชน ทุกคนปฏิบัติเหมือนกัน เพื่อจะได้อยู่ในสังคมอย่างเป็นสุข

ศาสนาพุทธ

พระพุทธศาสนาเป็นสิ่งแวดล้อมที่สำคัญในเมืองไทยอย่างหนึ่ง เพราะคนส่วนใหญ่ของประเทศไทยนับถือศาสนาพุทธ วัดวาอารามโบสถ์วิหารมีทั่วประเทศไทย อิทธิพลของศาสนาพุทธมีต่อการปกครอง กิริยามารยาท ขนบธรรมเนียมประเพณี และความเป็นอยู่ของคนไทยเป็นอย่างมาก¹

พระพุทธศาสนาคือคำสอนของท่านอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า เป็นคำสอนที่ว่าด้วยกฎแห่งสังขารมรรคา กฎแห่งความจริง เป็นคำสอนที่อธิบายระบบจักรวาลสากล

"พระพุทธเจ้า" มีชื่อเดิมของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า แต่เป็นนามที่บุคคลทั้งหลายเรียก เพื่อสื่อกับพระศาสดาในฐานะที่พระองค์ทรงเป็นมุนีศรีบุรุษ กณพบกฎแห่งความจริง พระพุทธเจ้าแปลว่าอรหันต์ พระนามเดิม คือ เจ้าชายสิทธัตถะ เป็นพระราชโอรสของพระเจ้าสุทโธทนะและพระนางมหายาสา มุตรองกรุงกบิลพัสดุ์ เป็นชนเผ่าอารยันซึ่งอยู่ทางตอนเหนือของประเทศอินเดียแถบลุ่มแม่น้ำคงคา เจ้าชายสิทธัตถะได้ประสูติเมื่อประมาณ 584 ก่อนคริสตกาล หรือ 80 ปีก่อนพุทธศักราช ในวันเพ็ญ เดือนหก

เมื่อเจ้าชายสิทธัตถะทรงเจริญวัยขึ้น พระชนมายุ 16 พรรษา ทรงอภิเษกสมรสกับพระนางยโสธราพิมพา แล้วประสูติพระโอรสคือ พระราหุล เจ้าชายสิทธัตถะทรงเห็นถึงความทุกข์ และหวังที่จะหลุดพ้นทุกข์ให้เกิดความรัก โลภ โกรธ หลง จึงพยายามหาทางดับทุกข์ ได้เสด็จหนีจากราชสมบัติ ออกบวรมหาเมื่อพระชนมายุ 29 พรรษา ได้เสด็จท่องเที่ยวศึกษาหาทางดับทุกข์จากสำนักถึงที่ที่มีอยู่ในเวลานั้น ทรงออกอาหารทรมานพระวรกายอยู่ถึง 6 ปี ก็ไม่สามารถบรรลุดังทางดับทุกข์ได้ พระองค์จึงทรงหันมาดำเนินการ

ดิฉันของพระองค์เอง และทรงพบทางแก่ทุกข์ด้วยพระองค์เอง และทรงตรัสรู้ เป็นสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ณ ตำบลอุรุเวลาเสนานิคม (คือพุทธคยาในปัจจุบัน) ในแคว้นมคธ

เมื่อตรัสรู้แล้วพระพุทธองค์ได้เสด็จเผยแผ่พระธรรมไปยังแคว้นมคธและแคว้นใกล้เคียง การสั่งสอนธรรมของพระพุทธเจ้า ทรงมุ่งผลในทางปฏิบัติ ให้ทุกคนจัดการกับชีวิตที่เป็นอยู่จริง ๆ ในโลกนี้ ตามหลักที่เรียกว่า มัชฌิมาปฏิปทา หรือข้อปฏิบัติสายกลาง เป็นสิ่งที่ทุกคนไม่ว่าจะอยู่ในสถานะและระดับชีวิตอย่างไร สามารถเข้าใจและนำมาใช้ให้เป็นประโยชน์ได้ตามสมควรแก่สภาพและระดับชีวิตนั้นๆ

ศาสนาพุทธมีธรรมเป็นของตนเองคือเรื่องของการดับทุกข์แห่งทุกข์ และคำสอนในระบศีลธรรม คือ การไม่ทำความชั่วทั้งปวง ทำความดีทั้งปวง และทำจิตใจให้บริสุทธิ์ ศาสนาใดหรือปรัชญาใดย่อมจะต้องอยู่บนความจริงเสมอ ความจริงที่แต่ละศาสนาแต่ละปรัชญาได้นั้นอาจจะแตกต่างกัน แต่ที่ประกาศลัทธิหรือประกาศทฤษฎีจะต้องถือว่าความจริงที่ตนประกาศนั้นเป็นความจริงอันเที่ยงแท้ ศาสนาพุทธมีความจริง 2 อย่าง คือ

1. อริยสัจ
2. สมมุติสัจ

อริยสัจ คือความจริงที่พระพุทธเจ้าตรัสรู้ด้วยพระองค์เอง มี 4 ประการคือ

1. ทุกข์ คือความทุกข์ หรือความจริงเกี่ยวกับทุกข์ ได้แก่ การเกิด แก่ เจ็บ ตาย เป็นต้น

2. สมุทัย คือความทุกข์ในเหตุแห่งทุกข์ เหตุแห่งทุกข์คือ ตัณหา หรือความอยากต่างๆ ความโลภ ความกระหาย ตัณหาที่ก่อให้เกิดทุกข์ มี

2.1 ความตัณหา คือความต้องการอยากจะมีชีวิตอย่างที่โลกเขาใช้ชีวิตกัน เช่น อยากมีบ้านสวยๆ อยากมีเสื้อผ้าสวยๆ ฯลฯ

2.2 ภวตัณหา คือความอยากเป็นอยากอยู่ในภพปัจจุบันและความอยากเกิดในภพที่ปรารถนาต่อไป เช่น เป็นนิสิตนักศึกษา ก็รู้สึกว่าภพนักศึกษาน่าอยู่ก็เกิดความอยากจะเป็นนักศึกษาเรื่อยๆ เรียกว่าภวตัณหา และเมื่อจบปริญญาก็อยากเป็นข้าราชการ ตำรวจ ทหาร ฯลฯ ซึ่งยังมีอีกภพหนึ่ง คือเป็นภพที่ปรารถนาต่อไป

2.3 วิภวตัณหา คือความไม่ยากอยู่ในภพปัจจุบันและภพหน้าบางอย่าง เช่น เป็นเด็กก็อยากเป็นผู้ใหญ่ แทะตาเป็นผู้ใหญ่ที่ไม่มีข้อเสียดึง เกียรติยศก็อยากเป็น

3. นิโรธ คือความดับแห่งทุกข์ ไคแก่ การดับสิ้นแห่งตัณหา และความทะเยอทะยานให้หมดสิ้น

4. มรรค เป็นข้อปฏิบัติให้ถึงความดับแห่งทุกข์ หรือนิพพาน ประกอบด้วย องค์ 8 หรือมรรค 8

สมมุติสังข คือความจริงที่เรายอมรับในข้อสมมุติ หรือที่เชื่อว่ามีความเป็นจริง เช่น เด็กเป็นคน เป็นหญิง เป็นชาย เป็นคน

ศีลธรรมของพระพุทธเจ้า

1. โลกธรรม เป็นการสอนให้เห็นเหตุแห่งทุกข์ รุทางดับซึ่งเหตุแห่งทุกข์ เมื่อเกิดขึ้นมาด้วยยอมต้องกับและสลายตัวไป เรียกว่า "อนิจจัง" (ไม่เที่ยง) สภาพในโลกไม่ว่าจะเป็นอะไรย่อมเป็น "ทุกข์" คืออยู่ไม่ได้ในภาวะใดภาวะหนึ่งคงเปลี่ยนแปลงไปสภาพทุกอย่างนั้นเป็น "อนัตตา" คือไม่ใช่ตัวของเรา เป็นของที่เกิดขึ้นแล้วต้องผันแปรไปตามสภาพธรรมชาติ

2. โลกียธรรม เป็นการสอนให้เข้าใจให้บริสุทธิ์ เว้นการพัวพัน และทำความดีทั้งปวง เป็นธรรมแห่งโลก เป็นธรรมของสามัญชนทั่วไป ไคแก่ ศีล 5 และธรรม 5 ศีล 5 คือ ไม่ฆ่าสัตว์ ไม่ลักทรัพย์ ไม่ผิดลูกเมียผู้อื่น ไม่กล่าวเท็จ ไม่คินนำเมา

ธรรม 5 คือ มีเมตตา มีอาชีพรุจริต พึงพอใจในสามีหรือภริยาตน อยู่ในสังจาจะ และทั้งอยู่ในศีล

ศรัทธา (ความเชื่อ) ของโลกียธรรมมีอยู่ 4 อย่างคือ¹

1. กรรมสัทธา คือความเชื่อในกรรม (การกระทำ) เชื่อว่ากรรมนั้นเป็นของสำคัญและมีความหมาย

2. วิบากสัทธา คือเชื่อว่ากรรมนั้นมีผล ทำกรรมดีแล้วย่อมส่งผลดี ถ้าทำชั่ว ย่อมส่งผลชั่ว

3. กัมมัสสกตาสัทธา คือเชื่อว่าสัตว์โลกทุกชนิดเกิดจากกรรมและมีกรรมเป็นของตนตลอดไป

4. ตถาคตโพธิสัทธา คือเชื่อในพระปัญญาตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า เชื่อว่าพระพุทธเจ้าตรัสรู้จักรวาล ธรรมสิ่งใดที่พระองค์ได้ตรัสรู้และทรงสั่งสอนนั้นเป็นธรรมที่ถูกต้อง ฉะนั้นผู้ที่นับถือศาสนาพุทธ ชื่นคนทองรับไตรสรณคมน์ก่อน คือประกาศตนว่าถือพระพุทธเจ้าเป็นสรณะ (ที่พึ่ง) ถือพระธรรมเจ้าเป็นสรณะ และถือพระสงฆ์เจ้าเป็นสรณะ นอกจากจะรับไตรสรณคมน์แล้ว ก็จะต้องมีศรัทธาทั้ง 4 ประการควบ

ในพระพุทธศาสนา กรรมที่ถือว่าเป็นกรรมหนักที่สุดคือ "อนันตริยกรรม" เป็นกรรมที่มีผลประมาณไม่ไค มีอยู่ 5 อย่างคือ

1. มาตุฆาต คือฆ่าแม่
2. ปิตุฆาต คือฆ่าพ่อ
3. อรหันตฆาต คือฆ่าพระอรหันต์
4. โลหิตุปบาท คือทำให้พระพุทธเจ้าตกพระโลหิต
5. สังฆเภท คือทำให้สงฆ์แตกกัน

พระพุทธมี 3 ประเภท คือ¹

1. พระสัมมาสัมพุทธ คือพระพุทธเจ้าผู้ตรัสรู้พระธรรม ควบพระองค์เอง ทรงมีคุณสมบัติของอาจารย์อัน เลิศ เป็นบรมศาสดาผู้สอนศีลธรรมอัน เป็นเอกในโลก
2. พระปัจเจกพุทธ คือพระผู้ตรัสรู้พระธรรมควบพระองค์เอง แต่พระองค์ ไม่สามารถอบรมประชาชนให้บรรลุมรรคผลนิพพานได้ พระปัจเจกพุทธเจ้าจึงไม่มีสาวก
3. พระอนุพุทธ คือพระอรหันตสาวก ซึ่งบรรลุมรรคผลโดยปฏิบัติตามคำสอนของพระสัมมาสัมพุทธ

กัมมวิริในพระพุทธศาสนา

กัมมวิริในพระพุทธศาสนาเรียกว่า "ไตรปิฎก" แปลว่า "กัมมวิริ 3" บรรจุคำสอน
ต่างๆ คือ

1. วินัยปิฎก ประมวลระเบียบและวินัยในพระพุทธศาสนา ข้อปฏิบัติขั้นศีล
ของภิกษุ ภิกษุณี สามเณร ฯลฯ
2. สุตตันตปิฎก ประมวลหลักธรรมคำสอน เทศนาต่างๆของพระพุทธเจ้า
3. อภิธรรมปิฎก ประมวลปรัชญาในระดับสูง แฝงไว้ด้วยจิตวิทยาและ
จริยศาสตร์

หลักธรรมต่างๆในพระพุทธศาสนา

พระไตรปิฎกบรรจุคำสอนในระดับต่างๆ และมีคำสอนมากมาย ฉะนั้นนิสิตนักศึกษา
สามารถศึกษาจนกว่าจะเพิ่มเกินนอกเหนือออกไปให้ลืมหืมได้ สำหรับที่เขียนในคำบรรยายนี้เป็น
เพียงส่วนน้อยที่หยิบยกมาเท่านั้น หลักคำสอนทั่วไปมี 3 ประการคือ

1. เว้นความชั่ว
2. ทำความดีให้สมบูรณ์
3. ชำระจิตใจให้ผ่องใส

ก่อให้เกิดความมี 3 อย่างคือ

1. การฟัง หรือการศึกษาให้เกิดความรู
2. การคิด เป็นการคิดหาเหตุผลในเรื่องต่างๆ
3. การอบรม คือการลงมือปฏิบัติโดยตรง

อริยสัจ 4

1. ทุกข์
2. สมุทัย คือ เหตุให้ทุกข์เกิด
3. นิโรธ คือ ความดับทุกข์
4. มรรค คือ ข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์

ศึกษา 3

คือ คือ สมาธิ ปัญญา ความดำรงกายวาจาให้เรียบร้อย ชื่อว่า คือ ความรักษาใจไว้ เชื่อว่าสมาธิ ความรอบรู้ในกองสังขาร ชื่อว่าปัญญา

กาลามสูตร อย่าใ้คิดโดยอาการ 10 อย่าง

อย่าใ้คิดโดยไ้ทั้งตามกันมา

อย่าใ้คิดโดยสำคัญสืบกันมา

อย่าใ้คิดโดยความเห็นว่าไ้ยินว่าอย่างนี้

อย่าใ้คิดโดยอ้างตำรา

อย่าใ้คิดโดยเหตุนี้ก็เขาเอา

อย่าใ้คิดโดยนัยหรือคาดคะเน

อย่าใ้คิดโดยความตรึกตามอาการ

อย่าใ้คิดโดยชอบใจว่าคงกันกับลัทธิของตน

อย่าใ้คิดโดยเชื่อว่า ผู้พลสมควรจะเชื่อไ้

อย่าใ้คิดโดยความนับถือว่าสมณะนี้เป็นครูของเรา

บุคคลหาไ้ยาก 2 อย่าง

1. บุพพการี บุคคลผู้ทำอุปการะก่อน

2. กณฺฐกตเวที บุคคลผู้รื้ออุปการะที่ทานทำแล้ว และตอบแทน

ทิศ 6

1. ปุริตถิมทิศ คือทิศ เมืองหน้า มารคาปิก

2. ทักขิมทิศ คือทิศ เมืองขวา อาจารย์

3. บัจจิมทิศ คือทิศ เมืองหลัง บุกรกรรยา

4. อุตตรทิศ คือทิศ เมืองซ้าย มิตร

5. เหนือริมทิศ คือทิศ เมืองต่ำ บาว

6. อุปริมทิศ คือทิศ เมืองบน สมณเพราหมณ์

1. บุรุษนิทิส คือนิทิส เบื้องหน้า มารดาบิดา บุตรพี่นางร่วมควยสถาน 5

1. ทานใจเลี้ยงมาแต่ เลี้ยงทานคอย
2. ทำกิจของท่าน
3. คารววงศ์สกุล
4. ประพฤติตนใดเป็นคนควรรับทรัพย์มรดก
5. เมื่อท่านล่วงลับไปแล้ว ทำบุญอุทิศให้ท่าน

มารดาบิดาได้รับบารุงจนโตแล้ว ยอมอนุเคราะห์บุตรควยสถาน 5

1. ทานไม้ไผ่ทำครัว
2. ให้ตั้งอยู่ในความดี
3. ให้ศึกษาศิลปวิทยา
4. หากรยาที่สมควรให้
5. มอบทรัพย์ให้ในสมัย

2. ทักขนิทิส คือทักข เบื้องขวา อาจารย์ ศิษย์พี่นางร่วมควยสถาน 5

1. ควบคุมขึ้นขึ้นรับ
2. ควบคุมเขาไปขึ้นคอยรับใช้
3. ควบคุมเชื้อเพลิง
4. ควบคุมอุปกรณ์
5. ควบคุมเรียนศิลปวิทยา เกษ เคารพ

อาจารย์ได้รับบารุงจะนี้ ยอมอนุเคราะห์ศิษย์ควยสถาน 5

1. แนะนำดี
2. ให้เรียนดี
3. บอกกิจในหลินเชิง ไม่นิยมยังอำพราง
4. ยกย่องให้ปรากฏในเพื่อนฝูง
5. ทำความป้องกันให้ทิศทั้งหลาย (ถ้าจะไปทางทิศไหนก็ไม่คอยยาก)

3. บัณฑิต คือศิษย์เมืองหลัง ภรรยา สามีพึงบำรุงควยสถาน 5

1. ควยบกของนับถือว่าเป็นภรรยา
2. ควยไม่วาหมื่น
3. ควยไม่ประพฤติดวงใจ
4. ควยมอบความเป็นใหญ่ให้
5. ควยให้เครื่องแต่งตัว

ภรรยาไกรับบำรุงจะนี้แล้ว บอมนุเคราะห์สามีกวยสถาน 5

1. จัดการงานดี
2. สงเคราะห์คนข้างเคียงของตัวดี
3. ไม่ประพฤติดวงใจตัว
4. รักษาทรัพย์ที่ด้วหามาได้ไว้
5. ขยันไม่เกียจคร้านในกิจการทั้งปวง

4. อุตตพิศ คือศิษย์เมืองชาย มิตร กุลบุตรพึงบำรุงควยสถาน 5

1. ควยใหม่ขึ้น
2. ควยเจรจาถ้อยคำไพเราะ
3. ควยประพฤติประโยชน์
4. ควยความเป็นผู้มีคนเสมอ
5. ควยไม่แก่งกลางรัก ผิดจากความเป็นจริง

มิตรไกรับบำรุงจะนี้แล้ว บอมนุเคราะห์กุลบุตรควยสถาน 5

1. รักษามิตรอุปราคาแล้ว
2. รักษาทรัพย์ของมิตรอุปราคาแล้ว
3. เมื่อมีภัย เอาเป็นที่พึ่งพำนักใจ
4. ไม่ละทิ้งในยามวิบัติ
5. นับถือตลอดถึงวงศ์ของมิตร

5. เหนือริมทิส คือทิส เมืองคำบาว นายพึงบำรุงควยสถาน 5

1. ควบจัดการงานให้ทำตามสมควรแก่กำลัง
2. ควบใ้หาอาหารและรางวัล
3. ควบรักษาพยาบาลในเวลาเจ็บไข้
4. ควบแจกของมีรสแปลกประหลาดให้กิน
5. ควบปล่อยในสมัย

บาวไ้รับบำรุงจะนี้แล้ว ยอมอนุเคราะห์นายควยสถาน 5

1. ลุกขึ้นทำการงานก่อนนาย
2. เลิกการงานที่หลังนาย
3. ถือเอาแต่ของที่นายให้
4. ทำการงานให้ดีขึ้น
5. นำคุณของนายไปสรรเสริญในที่นั้นๆ

6. อุปริมทิส คือทิส เมืองบน สมณฑพราหมณ์ กุลบุตรพึงบำรุงควยสถาน 5

1. ควบกายกรรม คือทำอะไรประกอบควยเมตตา
2. ควบวจีกรรม คือพูดอะไรประกอบควยเมตตา
3. ควบมโนกรรม คือคิดอะไรประกอบควยเมตตา
4. ควบความเป็นผู้ไม่ถือปฏิบัติ คือมีใจหาไม่โทษเขาจนเรื้อน
5. ควบใ้หามิสทาน

สมณฑพราหมณ์ไ้รับบำรุงจะนี้แล้ว ยอมอนุเคราะห์กุลบุตรควยสถาน 6

1. ห้ามไม่ให้กระทำความชั่ว
2. ให้ตั้งอยู่ในความดี
3. อนุเคราะห์ควยน้ำใจอันงาม
4. ให้ไ้ฟังสิ่งที่ยังไม่เคยฟัง
5. ทำสิ่งที่เคยฟังแล้วให้แจ่ม
6. บอกทางสวรรค์ให้

ทฤษฎีนี้มีกัตถประโยชน์ คือ ประโยชน์ในปัจจุบัน 4 อย่าง

1. อุดรฐานสัมปทา ถึงพร้อมด้วยความหมั่น ในการประกอบกิจเครื่องเลี้ยงชีวิตที่ดี ในการศึกษาเล่าเรียนที่ดี ในการทำธุระหน้าที่ของตนที่ดี
2. อารักขสัมปทา ถึงพร้อมด้วยการรักษา คือรักษาทรัพย์ที่แสวงหามาได้ด้วยความหมั่น ไม่ให้เป็นอันตรายที่ดี รักษาการงานของตัว ไม่ให้เสื่อมเสียไปก็ดี
3. กถียาณมิตตา ความมีเพื่อนเป็นคนดี ไม่คบคนชั่ว
4. สมชีวิตา ความเลี้ยงชีวิตตามสมควรแก่กำลังทรัพย์ที่หามาได้ ไม่ให้ฝืดเคืองนัก ไม่ให้พุ่มพวยนัก

สัมปรายิกัตถประโยชน์ คือ ประโยชน์ภายหลัง 4 อย่าง

1. สัทธาสัมปทา ถึงพร้อมด้วยศรัทธา คือเชื่อสิ่งที่ควรเชื่อ เช่น เชื่อว่าทำดีได้ ทำชั่วได้ชั่ว เป็นต้น
2. สีสสัมปทา ถึงพร้อมด้วยศีล คือ รักษากายวาจาเรียบร้อยดีไม่มีโทษ
3. จาคสัมปทา ถึงพร้อมด้วยการบริจาคทาน เป็นการเจตียุสสุให้แก่อื่น
4. ปัญญาสัมปทา ถึงพร้อมด้วยปัญญา รู้จักบาป บุญ คุณ โทษ ประโยชน์ มีใช้ประโยชน์ เป็นต้น

ประโยชน์เกิดแก่การถือโลกทรัพย์ 5 อย่าง

แสวงหาโลกทรัพย์ได้โดยทางที่ชอบแล้ว

1. เลี้ยงตัว มารดา บิดา บุตร ภรรยา บ่าวไพร่ ให้เป็นสุข
2. เลี้ยงเพื่อนฝูงให้เป็นสุข
3. บำบัดอันตรายที่เกิดแก่เหตุต่างๆ
4. ทำพดี 5 อย่างคือ
 - ก. ญาติพดี สงเคราะห์ญาติ
 - ข. อติถพดี ถอนรับแขก
 - ค. ปุพพเปตพดี ทำบุญอุทิศให้ญาติ

- ข. ราชพลี ถวายเป็นหลวง มีภาณู้อาการ เป็นต้น
 ง. เทวภาพดี ทำบุญอุทิศให้เทวคา
 5. บริจาคทานในสมณพราหมณูประพฤติชอบ

อภายมุข คือ เหตุเครื่องฉิบหาย 6

1. คิมน้ำเมา
2. เทียบกลางคืน
3. เทียบกลางคืน
4. เล่นการพนัน
5. คบคนชั่ว เป็นมิตร
6. เกียจคร้านทำการงาน

1. คิมน้ำเมา มีโทษ 6

1. เสียทรัพย์
2. ถูการทะเลาะวิวาท
3. เกิดโรค
4. ทองคิเตียน
5. ไม่รู้จักอาย
6. ทอนกำลังปัญญา

2. เทียบกลางคืน มีโทษ 6

1. ชื่อว่าไม่รักษาศีล
2. ชื่อว่าไม่รักษากุลเมียบ
3. ชื่อว่าไม่รักษาทรัพย์สมบัติ
4. เป็นที่ระแวงของคนทั้งหลาย
5. มักตกโศกความ
6. ไคลความลำบากมาก

3. เกี่ยวกับการเล่น มีโทษตามวัตถุที่ไป 6

1. ราวที่ไต่ไต่ขึ้นไป
2. ขั้วรองที่ไต่ไต่ขึ้นไป
3. กิ่งไม้ที่ไต่ไต่ขึ้นไป
4. เสวที่ไต่ไต่ขึ้นไป
5. เหย่งที่ไต่ไต่ขึ้นไป
6. เถียงที่ไต่ไต่ขึ้นไป

4. เสนอการพนัน มีโทษ 6

1. เมื่อชนะยอมก่อเวร
2. เมื่อแพ้ยอมเสียกายทรัพย์สินที่เสียไป
3. ทรัพย์สินยอมเสียหาย
4. ไม่มีใครเชื่อถ้อยคำ
5. เป็นที่หมิ่นประมาทของเพื่อน
6. ไม่มีใครประสงค์จะแต่งงานด้วย

5. คบคนชั่วเป็นมิตร มีโทษตามบุคคลที่คบ 6

1. นำให้เป็นนักแสดงการพนัน
2. นำให้เป็นนักแสดงเจ้าชู้
3. นำให้เป็นนักแสดงเหาะ
4. นำให้เป็นคนฉวยเอาของของปลอม
5. นำให้เป็นคนฉวยเอาสิ่งผิด
6. นำให้เป็นคนหัวไม่

6. เกี่ยวกับการทำงาน มีโทษ 6

1. มักใจหาว่า หนานัก แล้วไม่ทำงาน
2. มักใจหาว่า รอนนัก แล้วไม่ทำงาน
3. มักใจหาว่า เวลาเป็นแล้ว แล้วไม่ทำงาน

4. มักีให้อางว่า ยังเซาอยู่ แลวไมทำการงาน
5. มักีให้อางว่า หิวนัก แลวไมทำการงาน
6. มักีให้อางว่า กระทบัก แลวไมทำการงาน

ผู้หวังความเจริญด้วยโลกทรัพย์ ฟัง เว้น เหตุเครื่องฉิบหาย 6 ประการนี้เสีย

สังคหวัตถุ อย่าง

1. ทาน ให้ปันสิ่งของจตุณแก่ผู้อื่นเพื่อทวีให้มัน
2. ปิยวาจา เจรจาวาจาที่อ่อนหวาน
3. อัตถจริยา ประพฤติสิ่งที่เป็ประโยชน์แกผู้อื่น
4. สมนัตตา ความเป็นคนมีตนเสมอไม้อึดตัว

คุณทั้ง 4 อย่างนี้ เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวใจของผู้อื่นไว้ได้

พรหมวิหาร 4

1. เมตตา ความรักใคร่ปรารถนาจะให้เป็นผู้สุข
 2. กรุณา ความสงสาร คิดจะช่วยไ้พ้นทุกข์
 3. มุทิตา ความพุดอวยยินดี เมื่อผู้อื่นได้ดี
 4. อุเบกขา ความวางเฉย ไม่จิตใจไม่เสียใจเมื่อผู้อื่นถึงความวิบัติ
- 4 อย่างนี้ เป็นเครื่องอยู่ของท่านผู้ใหญ่

ศีล 5

1. ปาณาติปาตา เวรมณี เว้นจากทำชีวิตสัตว์ให้ตกลงไป
2. อทินนาทานา เวรมณี เว้นจากถือเอาสิ่งของที่เจ้าของมิได้ให้ ด้วยอาการแห่งขโมย
3. กาเมสุ มิจฉาจารา เวรมณี เว้นจากประพฤติดิฉินกาม
4. มุสาวาทา เวรมณี เว้นจากพูดเท็จ
5. สุราเมรยมัชชปมาทัฏฐานา เวรมณี เว้นจากดื่มนำเมา คือสุราและเมรัย อันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท

ศีล 5 ประการนี้ กฎศีลควรรักษาเป็นนิตย์

กัณยาณธรรม 5

1. เมตตากรรม
2. สัมมาอาชีวะ (เลี้ยงชีพในทางที่ชอบ)
3. ความสามัคคีในคาม (ยินดีแก่ทุกข์ครองของตน)
4. ความมีสัจย์ (คือประพฤติตนเป็นกนกรง)
5. ความมีศีลรอบคอบ

สราณธรรม 6

1. เขาไปตั้งกายกรรมประกอบถวายเมตตา ในเพื่อนภิกษุสามเณรทั้งค่อนหน้าและดับหลัง คือช่วยชวนช่วยกิจธุระของเพื่อนถวาย มีพยาบาลภิกษุไข้ เป็นต้น ถวายจิตเมตตา
2. เขาไปตั้งวจีกรรมประกอบถวายเมตตา ในเพื่อนภิกษุสามเณรทั้งค่อนหน้าและดับหลัง คือช่วยชวนช่วยในกิจธุระของเพื่อนกันถวายวาจา เช่นกล่าวสั่งสอน เป็นต้น ถวายจิตเมตตา
3. เขาไปตั้งมโนกรรมประกอบถวายเมตตา ในเพื่อนภิกษุสามเณรทั้งค่อนหน้าและดับหลัง คือคิดแต่สิ่งที่เป็นประโยชน์แก่เพื่อนกัน
4. แบ่งปันลาภที่ตนได้มาแล้วโดยชอบธรรม ให้แก่เพื่อนภิกษุสามเณร ไม่หวังไว้บริโภคว่าเพราะผู้เดียว
5. รักษาศีลบริสุทธิ์ เสมอกันกับเพื่อนภิกษุสามเณรอื่นๆ ไม่ทำตนให้เป็นที่รังเกียจของผู้อื่น
6. มีความเห็นร่วมกันกับภิกษุสามเณรอื่นๆ ไม่วิวาทกับใครๆ เพราะมีความเห็นผิดกับธรรม 6 อย่างนี้ ทำบุญประพฤตินี้เป็นที่รักเคารพของผู้อื่น เป็นไปเพื่อความสงเคราะห์กันและกัน เป็นไปเพื่อความพร้อมเพรียง เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน

มิตรแท้ 4 จำพวก

1. อุปการมิตร มิตรมีอุปการะ
2. สุขทุกขมิตร มิตรร่วมสุขร่วมทุกข์
3. อัธยาศัยมิตร มิตรณะประโยชน์ให้
4. อนุกัมปมิตร มิตรมีความรักใคร่

มิตรมือปลการะ มีลักษณะ 4 คือ

1. คอยระวังรักษาเพื่อนเสมอ
2. ช่วยรักษารักษาสมบัติของเพื่อนเสมอ
3. เมื่อเพื่อนมีภัย เป็นที่พึ่งพาหนักใจ
4. เมื่อเพื่อนมีกิจจำเป็น เกิดขึ้น ช่วยออกทรัพย์ให้เกินกว่าที่ออกปากขอ

มิตรร่วมสุขร่วมทุกข์ มีลักษณะ 4 คือ

1. ขยายความสุขของคนแก่เพื่อน
2. ปกป้องความสุขของเพื่อน ไม่ให้แพร่พราย
3. ไม่ละทิ้งในยามมีอันตราย (คือ ในยามวิบัติ)
4. แม่วีรคของกัน ก็อาจสละแทนเพื่อนได้

มิตรแนะนำประโยชน์ให้ มีลักษณะ 4 คือ

1. ไม่ท้อใจ เพราะเพื่อนมีความเสียหาย (คือทุกข์ ทุกข์ควาย)
2. ท้อใจ เพราะเพื่อนมีความเจริญ (คือสุข สุขควาย)
3. ห้ามคนที่กล่าวโทษเพื่อน (คือโกธเกลียดคนที่พดคติเคียดเพื่อน)
4. สรรเสริญคนที่ชอบเกียรติเพื่อน (คือรับรองคนที่พดสรรเสริญเพื่อน)

อกุศลมูล 3 อย่าง คือ

1. โสละ ความโลภอยากได้
2. โทสะ คิดประทุษร้ายเขา
3. โมหะ หลงไม่จริง

กุศลมูล 3 อย่าง คือ

1. อโลภะ ไม่อยากได้
2. อโทสะ ไม่คิดประทุษร้ายเขา
3. อโมหะ ไม่หลง

ทุจจริต 3 อย่าง คือ

1. กายทุจจริต ประพฤติชั่วทางกาย
2. วจิตุจจริต ประพฤติชั่วทางวาจา
3. มโนทุจจริต ประพฤติชั่วทางใจ

สุจจริต 3 อย่าง คือ

1. กายสุจจริต ประพฤติชอบทางกาย
2. วจิตุจจริต ประพฤติชอบทางวาจา
3. มโนสุจจริต ประพฤติชอบทางใจ

กัณหะ 3 อย่าง คือ

1. กามกัณหะ ความอยากในกาม
2. ภวกัณหะ ความอยากมีอยากเป็น
3. วิภวกัณหะ ความไม่อยากมีไม่อยากเป็น

อาสวะ คือกิเลส 3 อย่าง คือ

1. กามาสวะ อาสวะ เป็นเหตุอยากได้
2. ภวาสวะ อาสวะ เป็นเหตุอยากมีอยากเป็น
3. อวิชชาสวะ อาสวะ คืออวิชชาความหลงไม่รู้อริย

อัภักติ คือไฟ 3 กอง คือ

1. ราคะอัภักติ ไฟคือราคะ ความกำหนัดกับใจ
2. โทสะอัภักติ ไฟคือโทสะ ความประทุษร้ายเขา
3. โมหะอัภักติ ไฟคือโมหะ ความหลงไม่รู้อริย

บุญกิริยาวัตถุ 3 อย่าง คือ

1. ทานมัย บุญสำเร็จด้วยการบริจาค
2. ศีลมัย บุญสำเร็จด้วยการรักษาศีล
3. ภวนามัย บุญสำเร็จด้วยการเจริญภาวนา

อคติ ความลำเอียง 4 อย่าง คือ

1. จันทาคติ ลำเอียงเพราะรักใคร่กัน
2. โทสาคติ ลำเอียงเพราะไม่ชอบกัน
3. โมหาคติ ลำเอียงเพราะเซื่อง
4. ภยากติ ลำเอียงเพราะกลัว

อคติ 4 ประการนี้ไม่ควรประพฤติ

ธรรมชั้น 4 อย่าง คือ

1. สติชั้น คือการรักษาใจอย่าให้เหวี่ยงวุ่น
2. สมาธิชั้น คือความตั้งใจมั่น
3. ปัญญาชั้น คือความรอบรู้
4. วิมุตติชั้น คือความหลุดพ้น

หลักความสุขของชาวบ้านมี 4 อย่าง คือ

1. สุขเกิดจากการมีทรัพย์
2. สุขเกิดจากการได้ใจจากทรัพย์ภว โลก
3. สุขเกิดจากการไม่มีหนี้สินค้ำหัว
4. สุขเกิดจากการทำงานที่ไม่มีโทษ

การเผยแพร่มุทธศาสนาในประเทศไทย

สันนิษฐานว่าพระพุทธศาสนาเริ่มเข้ามาในอาณาจักรทวารวดี และคนไทยเริ่มนับถือศาสนาพุทธในสมัยนั้น และสันนิษฐานว่าเผยแพร่มุทธศาสนาในประเทศไทย 4 ยุค คือ¹

ยุคที่ 1 ประมาณ พ.ศ. 300 พระสงฆ์ภิกษุอินเดียเข้ามาเผยแพร่มุทธศาสนา

¹ กรมยุทธศึกษาทหารบก บันทึกวิชาการศาสนาและศีลธรรม หน้า 106 - 107

ยุคที่ 2 ประมาณ พ.ศ. 1300 กษัตริย์กรุงศรีวิชัยแห่ง เกาะสุมาตรา นำศาสนาเถรวาท
มหายาน เข้ามาเผยแพร่ที่นครศรีธรรมราชและเมืองไชยา

ยุคที่ 3 ประมาณ พ.ศ. 1800 พระเจ้านรุตแห่งพม่า นำศาสนาเถรวาท มหายาน
มาเผยแพร่ที่อาณาจักรไทย

ยุคที่ 4 พ.ศ. 1800 พระสงฆ์มาจากเกาะลังกา นำศาสนาเถรวาท มหายาน เข้ามาเผยแพร่
ที่นครศรีธรรมราช

คัมภีร์พระพุทธศาสนา

บรรดาคัมภีร์พระพุทธศาสนาทั้งหลาย พระไตรปิฎกฉบับบาลี นับ เป็นคัมภีร์ เก่าแก่ที่สุด
และสมบูรณ์ที่สุด พระไตรปิฎกนั้นก็คือ¹

1. วินัยปิฎก เป็นประมวลระเบียบและวินัยในพระพุทธศาสนาทั้งหมด
2. สุตตันตปิฎก เป็นประมวลหลักธรรมคำสอนทั้งปวง
3. อภิธรรมปิฎก เป็นประมวลปรัชญาสูงๆ แ่งไว้ควยจิตวิทยาและจริยศาสตร์

อิทธิพลของพุทธศาสนาในค่านางๆ

1. อิทธิพลต่อลักษณะนิสัยจิตใจ คนไทยจะมีนิสัยเยือกเย็น เมตตา กรุณา
เคารพอ่อนน้อม ถ้อยสุภาพ นุ่มนวล และเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ฯลฯ
2. อิทธิพลต่อการเคารพนับถือ เชื้อพ้ง คนไทยจะเคารพนับถือบิดามารดา ผู้มี
พระคุณ ผู้ใหญ่ ตลอดจนเคารพนับถือพระรัตนตรัย
3. อิทธิพลต่อระบบความประพฤติ ถือในเรื่องความกตัญญู จึงเกิดการอบรม
สั่งสอน เช่น พ่อแม่อบรมลูก ครูอาจารย์อบรมศิษย์ ผู้ใหญ่อบรมผู้น้อย
4. อิทธิพลต่อระบบการปกครอง พระมหากษัตริย์ไทยทรงปกครองโดยยึดหลัก
ทศพิธราชธรรม ราชจริยวัตร และสังคหวัตถุในพระพุทธศาสนา พระมหากษัตริย์ทรงใช้ธรรม
ปกครอง และเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวผูกพันชาติไทยให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน

¹ พุทธศาสนประวัติระหว่าง 2500 ปีที่ล่วงแล้ว เล่ม 1 หน้า 259 - 260

5. อิทธิพลต่อศิลปกรรมและสถาปัตยกรรม เช่น การสร้างโบสถ์ วิหาร เจดีย์ รูปทรงต่างๆ พระพุทธรูปสมัยต่างๆ ภาพเขียนพุทธประวัติตามฝาผนังโบสถ์ เพดานโบสถ์ เป็นต้น
 6. อิทธิพลต่อวรรณกรรม วรรณคดีของไทยเป็นจำนวนมากที่ได้รับอิทธิพลจากทางศาสนาพุทธ เช่น ไกรภูมิพระร่วง มหาชาดิกำหลวง ฯลฯ และหลักความเชื่อต่างๆ ในพุทธศาสนาที่สอดแทรกอยู่ในวรรณคดีไทย
 7. อิทธิพลต่อขนบธรรมเนียมประเพณี เช่น การเคารพนบถ การไหว้จากสุภาพ การทอนรับแขก รวมทั้งประเพณีสำคัญๆ ทางๆ ของไทย เช่น เข้าพรรษา ออกพรรษา วิสาขบูชา มาฆบูชา บวช ถวายพรเพ็ญ ถวายกระถาง ฯลฯ
 8. อิทธิพลต่อภาษา ได้รับภาษาบาลี สันสกฤต มาใช้ในภาษาไทยมาก
 9. อิทธิพลต่อการศึกษาค้นคว้า การศึกษาของไทยในสมัยโบราณนั้น วัดเป็นศูนย์กลางการศึกษาที่สำคัญมาก พระเป็นครูสอนวิชาความรู้ต่างๆ รวมทั้งอบรมศีลธรรมจรรยา ให้แก่ศิษย์มาจนถึงสมัยรัชกาลที่ 5 ก็ทรงใช้วัดเป็นศูนย์กลางการศึกษา โดยการจัดตั้งโรงเรียนสำหรับราษฎรโดยทั่วไปขึ้นที่วัดมหารพาราม เมื่อ พ.ศ. 2428
 10. อิทธิพลต่อนาฏศิลป์และดนตรี ในพิธีทางศาสนา เช่น ทำบุญ เลี้ยงพระ บวช ฯลฯ มักจะมีการบรรเลง เพลงประกอบในพิธีเหล่านั้นด้วย
 11. อิทธิพลต่อสังคม การอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างสงบ การช่วยเหลือซึ่งกันและกัน การปฏิบัติตนด้วยวิธีอย่างเหมาะสม
 12. อิทธิพลต่อการบริโภคอาหาร การรับประทานอาหารด้วยอาการสำรวม ห้ามบริโภคอาหารในขณะเที่ยวกัน ซึ่งเป็นการป้องกันการศึกษาของเชื้อโรคเป็นอย่างดี
 13. อิทธิพลต่อการแต่งกาย ใตุนุ่งนุ่งเรียบร้อย สะอาด และเหมาะสมแก่กาลเทศะ
- อิทธิพลของพุทธศาสนานั้นยังมีอีกหลายประการ ซึ่งนักศึกษาค้นคว้าจะต้องศึกษาค้นคว้าเพิ่มเติมให้กว้างขวางต่อไป และจะให้ความสนใจในศาสนาพุทธ ซึ่งเป็นศาสนาประจำชาติให้มากขึ้น โดยให้เหตุผลและผลถึงคำสอนที่บุคคลได้ปฏิบัติในการพิจารณาเรื่องทั้งหลายทั้งปวง

วิธีสอน

1. ผู้สอนบรรยายตามหัวข้อ
2. ให้นักศึกษานำอภิปรายถึงหลักคำสอนในค่านิยม
3. ให้คนครัวเพิ่มเติมในหัวข้อ "อิทธิพลของพุทธศาสนาในค่านิยมต่างๆ"
4. เชิญวิทยากรมาบรรยายในโอกาสอันเหมาะสม
5. กำหนดเอกสารหนังสือให้อ่านประกอบเพิ่มเติม

หนังสืออ่านประกอบ

- คึกฤทธิ์ ปราโมช, ม.ร.ว. พระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ 2516 โรเนียว
- คึกฤทธิ์ ปราโมช, ม.ร.ว. พระพุทธศาสนากับคึกฤทธิ์ บรรณาการ 2510
- จิตติมา พัทธน์ไพโรจน์ ประวัติศาสตร์ยุคโบราณ ไทยวัฒนาพานิช 2513
- เบ็คส์, แอล อคัมส์ ประวัติพระพุทธเจ้า แปลโดย อาษา ขจิตต์เมตต์ ขจิตต์เมตต์ 2500
- พระปริยัติเวที พระไตรปิฎกแปลโดย พระสุตตันตปิฎก (ทีฆนิกาย) โรงพิมพ์ราชบัณฑิต 2518
- พุทธทาส อินทปัญโญ คู่มือมนุษย์ องค์การฟื้นฟูพุทธศาสนาในอินเดียนิคมพิเศษ โรงพิมพ์การพิมพ์
พาณิชย์ 2501
- วรรณ ไวยากร พุทธธรรม โครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ 2515
- สมเด็จพระญาณสังวร พุทธศาสนากับสังคมไทย มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ 2516
- สุชีโว ภิกขุ หลักพระพุทธศาสนา พิมพ์ในงานฌาปนกิจศพ นางสาวาสี โตทิคุณ 14 มีนาคม 2506
- สุพัทธา สุภาพ สังคมและวัฒนธรรมไทย ไทยวัฒนาพานิช 2520
- สุวรรณ เพชรนิล ศาสนาและวัฒนธรรมไทย โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง มปป.
- เสรีयर พันธวังยี ศาสนาเปรียบเทียบ สื่อการค้า 2513
- เสรีयरโกเศศ ศาสนาเปรียบเทียบ โรงพิมพ์รุ่งเรือง 2502

พื้นฐานทางมานุษยวิทยา

คำว่า "ประเพณี" หมายถึงแบบความเชื่อ ความคิด การกระทำ ค่านิยม ทัศนคติ ก่อธรรมเนียม จารีต ระเบียบแบบแผน และวิธีการกระทำสิ่งต่างๆ การประกอบพิธีกรรมที่กระทำในโอกาสต่างๆ ลักษณะสำคัญของประเพณี คือ สิ่งปฏิบัติเชื่องานมานานจนกลายเป็นแบบอย่าง ความคิด หรือการกระทำที่สืบต่อกันมา และยังมีอิทธิพลอยู่ในปัจจุบัน ประเพณีบางอย่างยอมเปลี่ยนแปลงไป บางประเพณีก็สูญหาย หรือบางประเพณีก็ยังมีอยู่จนปัจจุบันนี้

เรื่องของประเพณีต่างๆ ในทุกชาติทุกภาษา ส่วนลักษณะจะแตกต่างกันไปแล้วแต่ลักษณะ หรือสภาพของแต่ละท้องถิ่นหรือแต่ละสังคม โดยปกติ ประเพณีของประเทศใดหรือดินใด ย่อมเหมาะสมกับประเทศนั้นดินนั้น ไม่เหมาะที่จะนำไปใช้ในประเทศอื่นหรือดินอื่น

สรุป ประเพณีคือระเบียบแบบแผนในการปฏิบัติที่เห็นว่าเป็นสิ่งที่ถูกต้อง หรือ เป็นที่ยอมรับของ คนส่วนใหญ่ในสังคม และมีการสืบต่อกันมา เช่น เกิด หนึ่ง สมรส บวช ค่าย ปลุกบาตร ฯลฯ เป็นต้น

ประเภทของประเพณี

1. จารีตประเพณี หรือ กฎศีลธรรม (Mores)
2. ขนบประเพณี (Institution)
3. ธรรมเนียมประเพณี (Convention)

1. จารีตประเพณี หรือกฎศีลธรรม (Mores) เป็นประเพณีที่มีศีลธรรมเข้ามา รวมด้วย จึงเป็นกฎที่มีความสำคัญต่อสวัสดิภาพของสังคม สังคมให้มีการบังคับปฏิบัติตาม และมีความรู้สึกรุนแรงถ้าใครฝ่าฝืน บุคคลจะต้องปฏิบัติเพื่อผลประโยชน์ของสังคม เป็นเรื่องของ ความผิดถูก ความนิยมที่ผิดถูก และถ่ายทอดสืบต่อกันมา โดยการเลียนแบบหรือสั่งสอน

เช่น การสมรสแบบสามมีเกี้ยวภรรยาเกี้ยว ถ้าฝ่ายชายเกิดไปมีภรรยาน้อยก็ถือว่า ผิดศีลธรรม หรือเมื่อพ่อแม่แก่เฒ่าลงไป ลูกหลานก็ต้องเลี้ยงดู พี่น้องต้องรักกัน เป็นต้น ถ้าใครไม่ทำตาม ก็ถือว่าผิด (ชั่ว)

จารีตประเพณี หรือ กฎศีลธรรมแต่ละแห่งย่อมไม่เหมือนกัน เพราะมีค่านิยม ที่ยึดถือต่างกัน ดังนั้นถ้าบุคคลใดเอาจารีตประเพณีของตนไปเปรียบ เทียบกับของคนอื่นว่าดีหรือ เลวกว่าตน ก็เป็นการเปรียบเทียบผิด เพราะสภาพหรือสิ่งแวดล้อม ตลอดจนความเชื่อต่างๆ ย่อมต่างกันไปตามแต่ละท้องถิ่น จารีตประเพณีหรือกฎศีลธรรมจึงเป็นเรื่องของแต่ละสังคม

2. ขนบประเพณี (Institution) ขนบประเพณีตามราชบัณฑิตยสถาน แปลว่า ระเบียบแบบแผน ขนบประเพณีจึงเป็นระเบียบแบบแผนที่สังคมได้กำหนดไว้ ไม่มากหรือน้อย และโดยทางตรง หรือ ทางอ้อม

โดยตรง ได้แก่ ประเพณีที่มีการกำหนดเป็นระเบียบแบบแผนในการปฏิบัติอย่าง ชัดเจนว่า บุคคลต้องปฏิบัติอย่างไร เช่น การไหว้ครู เรื่องทรัพย์สินสมบัติ การศึกษาเล่าเรียน ศาสนา เป็นต้น

โดยอ้อม ก็คือประเพณีที่รู้กันโดยทั่วไป โดยไม่ได้วางระเบียบไว้นั่นเอง แต่ ปฏิบัติได้เพราะมีการบอกเล่าสืบต่อกันมา หรือ จากการที่ผู้ใหญ่หรือบุคคลอื่นปฏิบัติ เช่น แนวทาง การจุดธูปของไฟของภาคอีสาน เป็นต้น

3. ธรรมเนียมประเพณี (Convention) เป็นประเพณีที่เกี่ยวกับ เรื่องธรรมเนียม ไม่มีการระเบียบแบบแผนเหมือนขนบประเพณี หรือมีความผิดถูกเหมือนจารีตประเพณี เป็นเพียง บรรทัดฐาน ที่ปฏิบัติกันเป็นประเพณี เป็นแนวทางในการปฏิบัติที่ทุกคนปฏิบัติกันโดยทั่วไป จนเกิดความเคยชิน และไม่รู้สึกเป็นภาระหน้าที่ เพราะเป็นสิ่งที่มีความคุ้นเคยและใช้กันอย่างแพร่ หลาย การปฏิบัติตามก็ไม่มีกฎหมาย หรือกฎข้อบังคับให้ปฏิบัติ เช่น ไม่มีกฎหมายบังคับให้เรา สวมรองเท้า

ประเพณีสำคัญบางประการของไทย

ประเพณีไทยนั้นมิได้มีตั้งแต่เกิดจนตาย บางประเพณีก็ไม่จำเป็น บางประเพณีก็ยัง เป็น สิ่งจำเป็น ประเพณีจึงควรมีการปรับปรุงแก้ไข หรือบางอย่างอาจเลิกไป แต่ทั้งนี้ต้องพิจารณา

อย่างรอบคอบ มีเหตุผล มีใจเป็นธรรมและไม่อคติ ประเพณีบางอย่างก็เป็นสิ่งที่แสดงถึงเอกลักษณ์ของชาติไทย และเป็นสิ่งที่ควรรักษาไว้ปฏิบัติสืบต่อไป

1. การเกิด

การตั้งครรภ์ถือว่าเป็นระยะอันตราย เช่น อาจแท้ง เด็กผิดปกติ หรือคลอดก่อนกำหนด ฯลฯ ผู้ตั้งครรภ์จึงต้องระมัดระวังตัวเป็นพิเศษ จึงหาทางที่จะช่วยให้ตัวดีขึ้น เช่น เอาตะกรรุดีสมรมนขมื่อ หรือเจดีย์บาวัว เพราะเชื่อว่าจะเป็นการช่วยปักเป่าผีร้ายไม่ให้ทำอันตรายแก่ผู้มีครรภ์

ขอควรปฏิบัติในยามตั้งครรภ์

1. ฝากครรภ์ไว้กับหมอตำแย เพื่อคอยช่วยเหลือเมื่อเกิดอะไรขึ้น
2. ต้องออกกำลังกาย เช่น เดินไปเดินมา หรือทำงานเพื่อออกกำลังกาย เพื่อคล่องกาย เพื่อทองหลวม
3. กินของรสไม่จัด เช่น เค็มจัด หวานจัด เย็นจัด เผ็ดจัด แม้แต่เครื่องทองของเมา
4. เวลาที่มีสุริยคราส หรือจันทรคราส ให้เอาเข็มเย็บผ้ากลัดชายพกไว้ เพื่อให้ลูกที่เกิดมามีอาการครบ 32 บริบูรณ์
5. ทำใจให้สบาย ทำบุญทำทาน มีเมตตา รักษาศีล เพื่อให้เด็กเกิดมามีจิตใจดี
6. เอาคอกบัวมาตำกินเวลาทองแก่ เพื่อให้ทารกแข็งแรง เพื่อป้องกันโรคแพทอง หรือไมกัโซ เณรคอกบัวหลวงกับเทียนคำห่อใส่ผาทำเป็นลูกประคบ แล้วคมกับน้ำมะพร้าวอ่อน เป็นยารักษากรรมมารคา
7. สามี่จะท้องไปตัดฟันไว้ให้กรียาอยู่ไฟหลังคลอดบุตร ไมกัโซไมมะขมหรือไม้สะแก (สะกอกทองาริไซ หาง่าย ไม่คอยมีชีเจ้า) ตักเป็นท่อนๆ เก็บไว้ในที่ที่เหมาะสม จะให้ท้องเอาหนามกล้วย เพราะเผือกตัวหนาม ฯลฯ

ขอห้ามในระหว่างตั้งครรภ์

1. ห้ามคนอื่นคลอญูตร
2. ห้ามไปเนาศพหรือเยี่ยมคนไขหนัก

3. ห้ามเย็บ กุดๆ ตรึงตะปู ฯลฯ
4. ห้ามยืมคานสิ่งต่างๆ เช่น กานประตู่ คานบันได
5. ห้ามถลกปลา ฆ่าสัตว์ ถลกาวเห็บ
6. ห้ามลนไฟ

— การถลก

ถลกปลา การถลก คือการที่เด็กถลกจากกรรมมารดา แล้วตกถึงฟาก (ทางภาคอีสานไซ้ไม้ไผ่สับติดเป็นแผ่นไซ้ในเวลาคดถลก เรียกว่า ฟาก) บิดา ควรจดเวลานาที วัน เดือน ปี เวลาถลกฟากของลูก เพื่อเอาไว้ให้โหรผูกดวงชะตา หรือสะกดกในการนับอายุเวลาบวช เวลาหมั้น แต่งงาน เพื่อหาฤกษ์ที่ดีในชีวิต

— ตักสลายสระคือ

โดยการมักเป็น เปราะๆ ไตแน่น ไตหักยาวเสมอเขาไก่ คนตักก็ควร เอาคนนิสัยดี มีความประพฤติที่ดีใจ เด็กจะไ้มีนิสัยคล้ายผู้ตัก

— การอาบน้ำเด็ก

ไหน่ก่อนอาบน้ำเด็ก แดงแดงมีไขมัน หรือเลือดติดอยู่มาก ก็ให้ใช้น้ำมันมะพร้าว ทาตัวเด็กเสียก่อนจึงอาบน้ำให้ วิธีอาบน้ำให้หนึ่งเหยียดขาทั้งสองข้างออกให้ตรง เอาเด็กวางระหวางขา หันหัวกระเด็กไปทางปลายเท้า แล้วอาบน้ำให้ แล้วเอาผ้าเช็ด พร้อมกับกัดแขน กัดขา กัดมือ กัดเท้าให้ตรงทวย ในบางแห่งนั้นเวลาจะลงอาบ บางแห่งเชื่อว่าจะต้องเอาเงิน ทอง สร้อย แหวน อย่างใดอย่างหนึ่งแล้วแคะจะมีหรือสะกดกใส่ลงในอ่างอาบน้ำ เพื่อเป็นเคล็ดว่าโตขึ้นภายภาคหน้าจะได้บริบูรณ์ทวยทรัพย์สินเงินทอง แล้วเอาวางบนเบาะ เอาเบาะวางขอบกระถาง แล้วใส่กระถาง ดินสอลงไป เพื่อหวังจะให้บุตรเป็นนักปราชญ์ราชบัณฑิต เรียนหนังสือเก่ง ส่วนรูกนำไปล้างให้สะอาด แล้วใส่ภาชนะดินเผา ใส่เกลือเพื่อไม่ให้เน่านำไปฝังภายหลัง เมื่อเด็กอายุได้ 3 วัน

— การอยู่ไฟ

เป็นการย่างตัว การอยู่ไฟมีกำหนด 7, 9, 11, 13, 15, 17 และ 21 วัน

อย่างมาก 29 วัน โดยนำโหนด ขมิ้นอบ ใบระนาก ผิวมะกรูดตากแดดแห้งเอี้ยก โรย
ไปบนเตาไฟ โห่ควันพองขึ้นมาสดแห้ง ผูกไฟทองนึ่งเดี่ยว มีขมิ้นและปูนผสมเหล้าทาทอง ทาหลัง
และปัสสาวะคือไว เสมอเพื่อขับพิษร้อนและรักษาร่างกาย

อาหารของผู้อยู่ไปทองงกของแสง โดยกินข้าวกับปลาแห้ง แกงเลียง เกลือ
และธัญญา เข้มห้ามตามสิ่งอัปมงคล

- การทำขวัญ

เมื่อเด็กอยู่ได้ 3 วัน พ่อแม่จะทำขวัญเด็กอย่าง เจ็บๆภายในครอบครัว มีการ
จัดนายศรีปากขาม เอาใบทองทำกรวย ข้างในใส่ข้าวสุกให้แน่น แล้วคว่ำลงตรงกลางขาม
โห่ขอกแหลมของกรวยอยู่ข้างบน บนยอดมีก้านไม้เสียบไขคมผูกปอกเปลือกแล้วฟองหนึ่ง ไขนี้
เรียกว่า ไวขวัญ แล้วปักพุ่มดอกไม้สดเป็นขอกเสียบลงบนยอดไขอีกที ปักใบทองเป็นรูปแมงคา
3 ตัว และทำบายศรี 3 ชั้น 3 อัน วางรอบกรวยนั้นชักกันไปรอบขาม

- การตั้งชื่อ

คนโบราณตั้งชื่อเด็กเพียง 2 พยางค์ เช่น บุญเป็น บุญมี บุญมา บุญดี เป็นต้น
การตั้ง บิดามารดาอาจจะตั้งเอง หรือให้ผู้ใหญ่หรือผู้ที่เคารพนับถือตั้งให้เพื่อเป็นสิริมงคล
หรือเพื่อให้มีความเจริญเหมือนคนตั้ง โดยเอาวัน เดือน ปีเกิดของเด็กมาเป็นเกณฑ์ในการ
ตั้งชื่อ และชื่อต้องไม่ซ้ำกับชื่อ อักษรแต่ละตัวประกอบควย บรวิวาร อายุ เกษ ศรี มล
อุสาหะ มนตรี กาลกิติ และมีชื่อนาสังเกตว่า ถ้าเป็นหญิงให้เอาศรีขึ้นหน้า ถ้าเป็นชายให้
เอาเลขขึ้นหน้า

- การทำขวัญไถ่ถอน

เด็กครบ 1 เดือน จะมีการตั้งชื่อ มีการสวดมนต์เป็นถือนวันอุกข์ 1 วัน
รุ่งเช้าเจียงพระ และทำขวัญตามพิธีโบราณมา คือ

1. คีของไชยบอกเวลาดูกษ

2. มีระชานหลังนำสังข์ขึ้นที่ระเค็ก หยิบมีกตะแถมเก็กพอเป็นพิธีว่าโกนให้
มีพระสวดมนต์โบราณมาดังที่ และที่บั้งเกาะว พินพาทย์ บโหรี บรรเลงเพลงมหาฤกษ์
อวยชัยให้พร เพื่อเป็นสิริมงคล

3. เมื่อเด็กถูกโกนผมหมด ก็มีการอาบน้ำเด็ก โดยใช้น้ำอุ่นผสมน้ำ
พระพุทธมนต์ เอาเด็กจุ่มลงไปพอเป็นพิธี จึงส่งเด็กให้หมอม (ปู่ ย่า ตา ยาย หรือผู้ใหญ่ที่
เคารพนับถือ) นำไปแต่งตัว แล้ววางลงบนเบาะข้างบายศรี

4. เอาสายสิญจน์มิกแขนขาเด็กเพื่อเป็นสิริมงคล เสร็จแล้วเอาสายสิญจน์
นั้นออกไปเผาเสีย

5. ลูกขอมือขอเท้าควยกายสายสิญจน์ใหม่ เจิมควยแปงหอม

6. เอาธอนเล็ก ๆ ถักนํ้ามะพร้าวอ่อน และใส่ปากเด็กพอเป็นพิธี ยกขึ้น
อวยพรแก่เด็ก 3 ครั้ง แล้วส่งออกไปให้กับญาติพี่น้องและแขกที่มาในงานให้เวียนเทียน โดย
หันขวาให้แกเด็ก และรับออกไปที่ละแวกทางซ้ายจนจบการเวียนเทียนสมโภช 3 รอบ

7. เมื่อการเวียนเสร็จแล้ว บรรพบุรุษเปิดเด็ก

สำหรับการโกนผมเด็กนั้น ผมที่โกนให้เหลือไว้ที่ขมอมหยอมหนึ่ง เชื่อว่าขมอม
ยังบางอยู่จึงให้ไว้เป็นจุก ส่วนผมที่โกนแล้วบรรจุลงในกระตมมีใบบัวหรือใบบอนรองก้น แล้ว
เอาไปลอยน้ำ เพื่อขอให้ขมอมเป็นสุขเหมือนแม่คงคา.

เมื่อเด็กมีอายุไคราว 3 เดือน มีกำลังแข็งแรงขึ้นก็จะพลิกตัวคว่ำได้ เวลา
รู้จักคว่ำครั้งแรก มักจะเอาหน้าโผล่มาเห็นวางลงบนหลังเด็ก เพราะเวลาเด็กพลิกคว่ำหน้าจะ
พับลง อาจว่าหน้าผากเขาจะจนหายใจติดขัด อาจเป็นอันตรายแก่เด็กได้ เมื่อเอาน้ำถึงหลัง
เด็กจะรู้สึกว่ามีอะไร เป็นๆและหนักก็จะสะกดหงายหัวขึ้นเอง ถ้าจะพลิกคว่ำในโอกาสต่อไป
ก็จะหงายหัวช่วยตัวเองได้ เพราะเคยมาแล้ว ถ้าผู้ใหญ่คอยช่วยหงายหัวให้ เมื่อเด็กพลิกคว่ำ
ไม่มีใครเห็น เด็กก็อาจไม่รู้จักช่วยตนเองได้ ทั้งๆที่มีความสามารถอยู่แล้วในตัว เพราะ
เหตุนี้ โบราณท่านจึงห้ามไม่ให้ช่วยเด็กโดยทรง ในเมื่อสอนคว่ำสอนเดินแล้ว ทองการให้
เด็กรู้จักช่วยตนเองดีกว่า

ตอนเด็กมีอายุ 3 เดือน จะให้กินข้าวบดกับกล้วยน้ำว้าอย่างงอม หรือจะเอา
กล้วยเผาก็ได้ จะให้แค่เนื้อกล้วย ไม่ให้ใส่กล้วย เพราะเหนียวย่อยยาก กล้วยที่ละเอียด
เด็กเลือกเอาชนิดที่มีสีขาว หรือเหลืองอ่อน ถ้าเป็นกล้วยสีแดง ไม่นิยมใช้เพราะมีรสเปรี้ยว
กินไม่ดี เครื่องบดข้าวกับกล้วย ใช้ธอนกะลามะพร้าว คือเอากะลามะพร้าวมาฉีกให้เป็น
รูปธอน และขัดให้เกลี้ยงเป็นเงางาม เอาธอนกะลาตัวนี้ บดข้าวและกล้วยในภาชนะขามเป็นคน

จนเห็นว่าละเอียดเข้ากันดีแล้ว ก็เอามือหยิบข้าวบด และปั้นเป็นก้อนเล็กๆตามสมควร ป้อนให้เด็กกิน กินข้าวอย่างเคี้ยวอาจฝึกและติดทน จึงต้องเอาน้ำหยอกตามลงไปด้วย ใช้นิ้วมือทั้ง 5 จุนลงในภาชนะใส่ข้าวเปีย แล้วห้อมมือมนำให้ติดขึ้นมาบางเล็กน้อย หยอกน้ำให้ไหลหยกลงไปในปากเด็ก เพื่อเป็นน้ำกลั้วกลืนในปากได้ง่าย ข้าวบดนี้บางรายก็ใส่ภาชนะตั้งไฟให้กวนสุกก็มี หากวากลวบนั้ยังไม่โตเผาให้สุก

ระยะเวลาที่เด็กรู้จักนั่ง คลาน พันขึ้น และตั้งไข่ เด็กมักมีอาการตัวร้อน สิวผด และท้องเสียทุกระยะ บางคนที่ไม่เป็นเลยก็มี บางคนเป็นบางระยะ คงเนื่องจากอวัยวะเปลี่ยนแปลงเจริญขึ้น จึงมีอาการผิดปกติคลกรวไป อาการอย่างนี้ถือว่าเป็นธรรมดา ทยอยไป 2 - 3 วัน ก็หายไปเอง ห้ามอย่างเกี่ยวไม้ให้พุดหรือหัก ถ้าเห็นวาสงมาแล้ว 3 - 4 วัน เด็กยังไม่หายเป็นปกติ จึงจะพาไปหาหมอ เมื่อเด็กโตขึ้นเวลาหัดเดิน ก็จะใช้กระดะเวียน เป็นเครื่องช่วยในการหัดเดิน

เมื่อเด็กอายุเจริญแล้ว พ่อแม่จะทำการตัดจุกเป็นการมงคลใหญ่ เด็กหญิงมักตัดจุกอายุประมาณ 11 ปีเป็นส่วนใหญ่ เด็กชายก็จะตัดจุกอายุ 11-13 ปี การไว้จุกนี้ต่อมาเริ่มเสื่อมความนิยมไปตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 เป็นต้นมา มีผู้ไว้จุกน้อยลงเรื่อยๆจนกระทั่งปัจจุบันจะมีเห็นบางตามนอกเมืองซึ่งก็มีอยู่ ที่เหลือไว้จุกนี้ก็มักจะเป็น เพราะเด็กคนนั้นเจ็บออกๆแอดๆ พ่อแม่จึงให้ไว้จุกหรือเปียเพื่อไม่ให้เจ็บไข้ ซึ่งก็เป็นความเชื่อมาจากสมัยก่อนนั่นเอง

จะเห็นว่าเด็กกวาจะเจริญเติบโตเป็นผู้ใหญ่ขึ้นมาได้นี้ ต้องผ่านการเลี้ยงดูตามประเพณีนิยมมาเป็นอย่างดี และถือว่าเป็นหน้าที่ของฝ่ายบิดามารดาจะต้องดูแลบุตรให้เป็นพลเมืองดี แขนบุตรจะดีหรือเลว บิดามารดาไทยสมัยก่อนมักยึดถือหลักตามพุทธศาสนาที่กล่าวถึงบุตรมี 3 จำพวก คือ อภิชาตบุตร อนุชาตบุตร และอวชาตบุตร

อภิชาตบุตรนั้นคือ บุตรชายบุตรหญิงที่มีใจรักตั้งใจอยู่ในถ้อยคำบิดาสั่งสอน และมีสติปัญญาเฉลียวฉลาด จะว่าเรียนวิชาการต่างๆหรือกิจการสิ่งใดก็ว่องไว เฉียบแหลมยิ่ง เกินบิดามารดา จะมียศศักดิ์ภาพพจน์สมบัติยิ่งกว่าบิดามารดา

อนุชาตบุตรนั้นสนใจตั้งใจอยู่ในถ้อยคำบิดาสั่งสอนบาง ประพฤติการที่ชอบประกอบคำบิดามารดาสั่งสอนบาง มีสติปัญญาเฉลียวฉลาดวิชาการสิ่งใดหรือประกอบไปถวายยศและสมบัติก็ไม่ยิ่งไม่ต่ำกว่าบิดามารดานัก พ่อแม่แสดงความทะนุถนอม

อวชาตบุตรนั้นมิได้ตั้งอยู่ในถ้อยคำวิภาษารากาสังสอน ประพฤติการสิ่งซึ่งมิชอบ
คบเพื่อนเสพสุราประกอบการทุจริตต่างๆ มีความประพฤติเลวกว่าวิภาษารากา จะคิดทำการสิ่งใด
ก็ไม่เป็นคุณประโยชน์ ไม่เป็นที่ชอบใจแห่งวิภาษารากาและวงศาภคณาตฺต

2. การบวช

ตามประเพณีของไทย เมื่อผู้ชายมีอายุครบ 20 ปี ก็จะทำการบวช เพราะถือว่าเป็น
ผู้ใหญ่ซึ่งจะต้องมีความรับผิดชอบในชีวิตของตนให้เป็นหลักเป็นฐานตามลำพังตัวเอง นอกจากนี้
การที่บวชทำให้ได้ใกล้ชิดกับพระพุทธศาสนา ซึ่งถือว่าเป็นศาสนาประจำชาติไทย การบวชเป็น
การช่วยอบรมสั่งสอนให้เป็นคนดี เป็นการทดแทนบุญคุณบิดามารดาที่ให้อำนาจเกิด เพราะถือว่า
ถ้าใครบวชก่อนแต่งงาน บุญคุณคือบิดามารดา
ผู้ที่มิควรละเลยการบวชไว้

1. อายุครบตามกำหนด
2. มีอาชีพไม่ผิดกฎหมาย
3. มีความประพฤติดี
4. มีความประพฤติดีนอกเรือน
5. มีร่างกายสมบูรณ์ไม่ทุพพลภาพ
6. มีบริวารครบถูกต้องตามพระวินัย
7. กล่าวคำบวชด้วยตัว เองถูกต้อง

บวช เณร

การบวชเณรมัยก่อน เป็นการฝากลูกให้พระครูดูแลอบรมสั่งสอน การบวชเณรอาจจะ
บวชแบบบวชนาคบวชเพื่อศึกษาพระธรรมวินัย และปฏิบัติฝึกหัด ภายหลัง วาจา ใจ เป็นคน
ดีก็จะบวชเณรได้จะต้องอายุตั้งแต่ 7 ปีขึ้นไป

ที่มาของคำว่า "บวชนาค"

คำว่า "บวชนาค" ที่นำมาใช้ในการอุปสมบทนั้น มีที่มาจากนิยายทางพระพุทธศาสนาว่า
เมื่อครั้งที่พระพุทธเจ้าทรงดำรงพระชนมายุนั้น มีพระยานาคแปลงกายมาเป็นมนุษย์ แล้วเข้ามา

บวชอยู่ในพุทธศาสนา ซึ่งการปลุกวิสัยของนาคนั้น สามารถจะแปลงกายเป็นสัตว์อะไรก็ได้ แต่เมื่อถึงเวลานอนหลับร่างกายก็จะกลับเป็นนาคตามเดิม อย่างไรก็ตามนี้ก็ยังสามารถอยู่ในคาถาเหื่องมาเป็นเวลาช้านานโดยไม่มีผู้ใดทราบ จนกระทั่งวันหนึ่งมีพระภิกษุรูปหนึ่งไปเห็นนาคตัวนี้ในขณะที่นอนหลับ เขาก็ตกใจ จึงไ้รับนำความไปกราบทูลพระพุทธเจ้าให้ทรงทราบ องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้โปรดให้เรียกพระยานาคเขาไปรับสั่งถาม นาคได้ยอมปฏิบัติตามตรงว่าตนนั้นเป็นนาคจริง เขาก็ความเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา จึงไ้ปลดอมตัวเป็นมนุษย์มาอาศัยบวช พระพุทธองค์ได้ทรงรับสั่งว่า ขรรณการปลุกวิสัยของสัตว์วิจิตรเจ้านั้นยอมสมควรจะอยู่ตามประสาสัตว์ ไม่สมควรจะปลดอมแปลงให้ผิดวิสัยเช่นนี้ เพราะวิสัยของสัตว์นั้นยอมส้างสภาพของตนให้ประจักษ์อยู่เสมอ ทั้งเขานาคเป็นคน เมื่อนอนหลับร่างกายของนาคก็จะกลับไปเป็นนาคตามเดิม ไม่สามารถจะเป็นมนุษย์ไ้ค้ดออกไป ถึงแม้วานาคจะมีศรัทธาในพระพุทธศาสนาเพียงใด แต่วิสัยของนาคก็เป็นอุปสรรคขัดขวางความวิสัยธรรมชาติอยู่แล้ว แม้จะบวชไปนานสักเท่าไรก็ไม่สามารถบรรลุประโยชน์สมควรความมุ่งหมายไ้ ถึงแมจะไ้เป็นพระก็ไ้เป็นไ้โดยตลอดวงเขาเท่านั้น และเป็นการผิดศีลอยู่เป็นประจำยอมไม่อาจสำเร็จประโยชน์ไ้โดยแน่นอน จึงทรงขอให้นาคสละเพศบรรพชิตนั้นเสียเถิด

ฝ่ายนาครู้สึกเสียใจ แต่เห็นด้วยกระแสน้ำของพระพุทธองค์ทุกประการ จึงจำใจต้องลาสิกขาเสียจากความเป็นพระ แต่ด้วยศรัทธาในพระพุทธศาสนา นาคจึงไ้กราบทูลพระพุทธองค์ว่า เมื่อคนไม่อาจที่จะบวชอยู่ในบวรพุทธศาสนาในฐานะพระภิกษุไ้ก็ขอให้ชื่อของตนคือคำว่า "นาค" นั้น เป็นชื่อของคนที่จะเขามาบวชในพระพุทธศาสนาเสียก่อนทุกครั้งไป พระพุทธองค์ได้ทรงรับไว้ด้วยพระเมตตาในศรัทธา ฉะนั้นตั้งแต่บัดนั้นมา ผู้ที่ใดเรียกว่า "นาค" จะนับเอาความเป็นนาคต่อเมื่อคนผู้ที่เขาบวชนั้นไ้โกณสมแล้ว และนงนหมพร้อมที่จะเขาอุปสมบทเป็นพระภิกษุ จนกระทั่งถึงการขอบวชในคณะสงฆ์ ครั้นเมื่อนงนหมครองผ้าเป็นภิกษุแล้วความเป็นนาคก็หมดไป

พิธีลาบวช

การลาบวชนี้มีธรรมเนียมอย่างหนึ่งว่า ผู้ที่จะเขาอุปสมบทในพระพุทธศาสนาจะต้องรำลึกถึงคุณพระรัตนตรัย เพื่อที่จะไ้ทำความดีใจของตนให้พร้อมที่จะบวช และยังช่วยรักษาความไม่เวียนรอยในทางพระศาสนาด้วย กล่าวคือในกรณีที่ผู้จะบวชนั้นมีหนี้ เจาหนี้

เราจะไต่ถามตัวให้วาระหนี้เสียก่อน มิฉะนั้นจะเกิดความยุ่งยากขึ้นได้ เมื่อเจ้าหนี้เลิกไปทาง
หนี้ระหว่างที่ครองฉาเหลือ ก็จะทำให้ฉาเหลือมีราคา เพราะมีข้อบัญญัติไว้ว่า ไม่ยอมให้
ผู้มีความประพฤติเสียในสังคมบวชในพระพุทธศาสนา นอกจากนั้นจะคงไม่เป็นโรคเรื้อน
ไม้นี้ราชการมา ใ้รับอนุญาตจากปิกามารกา หรืออายุครบ 20 ปี เป็นต้น

การทำขวัญนาค

การทำขวัญนั้น ผู้ที่จะบวชที่เรียกว่าเจ้านาคนั้น ในตอนเย็นจะโกนผมโกนหนวด
ก่อนวันที่จะบวชหนึ่งวัน แต่งกายเรียบร้อยและสวมเสื้อครุยหมี่เฉียงข้างหนึ่ง มานั่งในสถานที่
ที่จะทำขวัญ มีบายศรีและแว่นเวียนเทียน พริ้งพอมล้อมรอบควยตุ๊กตารูปนางและมิตรสหาย
รวมทั้งนำไตร บาตร เครื่องบริวาร และเครื่องสักการะทั้งปวงตั้งในที่ทำขวัญ พร้อมกับเชิญ
อาจารย์ที่มีเสียงไพเราะมาทำขวัญเป็นทำนองเหมือนเทศน์มหาชาติ หลายลาหลายแหล่
ครั้นเมื่อจบแล้วจะเปิดแว่นเวียนเทียน ผู้ที่แห่ทำขวัญเปิดแว่นเองบ้าง พราหมณ์เปิดแว่นบ้าง
ประโคมพิณพาทย์เวียนเทียนทำขวัญเจ้านาค

ถือกันว่าการทำขวัญนาคนั้น เป็นพิธีที่สำคัญ อันเกี่ยวเนื่องกับการปลุกความสำนึก
ในนาคไ้รำลึกในพระคุณของปิกามารกาที่ไ้คบเลี้ยงมาตั้งแต่คณอย การกล่อมขวัญนาคนี้
บางทีก็เป็นพิธีพราหมณ์ เพราะมีการตั้งเครื่องเช่นสังเวีย เช่น เครื่องบวงสรวง บายศรี
แต่โดยเนื้อแท้แล้ว เป็นความนับถือแบบไทยอันเกี่ยวเนื่องมาจากการเทศน์มหาชาตินั้นเอง แต่
โดยที่พราหมณ์กับพุทธมีความผูกพันกันมาตั้งแต่โบราณกาล จึงยากที่จะแยกได้ว่าอะไรเป็นพุทธ
อะไรเป็นพราหมณ์

การแห่ นาค

ตามประเพณีนิยม นาคจะหนุ่มหรืออาจจะสวมเสื้อครุยเทวคาแบบที่เล่นละคร
ก็ไ้ และระหว่างแห่นาคอันเป็นการประกาศให้ชาวบ้านไ้ทราบนั้น ตัวนาคจะขี่มาซึ่ง
ถือเป็นเกียรติ นาคจะทอมีความสำรวม ถือพนมมือถือคอกบัวขาวพรมรูปเทียนชุกหนึ่ง
ในบางรายที่ไ้คอกกับขาน ก็นิยมใช้คนแทนมา คือไ้หานาคขี่คอกคน

ส่วนกระบวนแห่นั้นนิยมพวกกระถางเสื่อ การเชิดสิงโต กระบวนกลองยาว
และกระบวนสาวสวยตุ๊กตารูปนางที่เกดพิณมา ถือพานเทียนประคัมประกาศวชนบัตร์ เพื่อแสดง
ความมั่งมีของพื่อนาค ต่อจากนั้นจะเป็นกระบวนของตุ๊กตารูปใหญ่ เช่น ปิกามารกาของพื่อนาค

ซึ่งมักจะสละพยานาคร ส่วนมารคาก็จะอุ้มไทร ญาติพี่น้องถือเครื่องธูปบริวารอื่นๆและเครื่องไทยธรรม ก่อนเคลื่อนขบวนไปวัดมีการโห่ 3 ลา พอถึงวัดขบวนแห่มาคองท่าทักษิณาวรรค (เวียนรอบอุโบสถ 3 รอบ) โดยเวียนจากซ้ายมาขวา เสร็จแล้วจุกฐปเตียนบูชาเสมาหน้าพระอุโบสถ ไปรบนานแล้วจึงเข้าอุโบสถ

เครื่องธูปบริวารมีดังนี้

1. บาตร
2. อินทรവാสน คือ ผาสะบง
3. อุกถราสงค์ " ผาจีวร
4. กายพินัน " ผาประคคเอาจ
5. สังฆาฏี " ผาพาคณา
6. หมกรก " หมอกรองน้ำ
7. กลองโศกคายและเขม
8. มีกโกณ
9. เครื่องบริวารอื่นๆ (เสื่อ ที่นอน หมอน มุ้ง ปิ่นโต ยาม ร่ม ฯลฯ)

การบวชนาค

เมื่อนาคเข้าโบสถ์ บิลาของนาคจะรับแขนผู้เป็นนาคจริงเข้าโบสถ์ ญาติพี่น้องของนาคจะเข้าสันทบจับชายเสื้อครุยของนาค เรียกกันว่า "จูงนาคเข้าโบสถ์"

พิธีบวชนาคนี้ถือกันว่าเป็นพิธีของสงฆ์ คือคณะสงฆ์จะทำพิธีบวชให้ โดยมีพระเถระผู้ใหญ่ การปรกติกโกแก่เจ้าอาวาสจะทำหน้าที่เป็นพระอุปัชฌาย์ ท่ามกลางสงฆ์ทั้งหลายที่มานั่งเรียงรายในโบสถ์

หลังจากนั้นภิกษุมารกาหรือผู้เป็นเจ้าภาพในการบวชจะนำไถรมามอบให้นาค และก่อนที่จะรับไถรมาจะครองกราบเสียก่อน ถือว่าเป็นการกราบครั้งสุดท้าย เมื่อรับไถรมาแล้วจึงอุ้มไถรเดินพนมมือไปหาพระอุปัชฌาย์ ขณะที่เขาไปผู้ประมุขสงฆ์ให้เดินเขาเข้าไป เมื่อเขาไปถึงพระอุปัชฌาย์ประมาณ 1 ศอก พระอุปัชฌาย์จะช่วยรับไถรไวกอน ต่อจากนั้นนาคถวายเครื่องสักการะ คอกไม้ จูบที่บนแท่นพระอุปัชฌาย์ หลังจากถวายสักการะแล้วกราบ

ถวายเบญจางพระภิกษุ 3 ครั้ง พระอุปัชฌาย์จะวางผ้าไตรให้เหนือข้อมือ ต่อมาขนาดประนมกลาวคำขอบรรพชาอุปสมบท และเมื่อกลาวจบแล้ว พระอุปัชฌาย์จะรับผ้าไตรมา นาคนั่งประนมมือรับฟังโอวาทจากอุปัชฌาย์

เมื่อพระอุปัชฌาย์ให้โอวาทจบแล้ว จะชักผ้าอังสะในไตรออกมาคล้องเจดีย์ข้างบาเมืองซ้ายให้ แล้วสอนให้รู้จักชื่อด้านไตรว่า นี่สังฆาฏิ (ผ้าพาดบ่า) นี่อุทตราสงค์ (ผ้าห่ม) นี่อันตรวาสก (ผ้าถุง) และจงออกไปนั่งหมี่ให้เป็นปริณิพผล นาคจะลุกขึ้นไปเปลี่ยนเครื่องนุ่งห่มเป็นพระภิกษุ โดยมีพระพี่เลี้ยงเป็นผู้ช่วยในการเปลี่ยนเครื่องนุ่งห่มเป็นพระ

นอกจากนั้นพระภคสวคือพระกรรมวาจาจารย์ และพระอนุสาวนาจารย์จะประกาศแก่พระสงฆ์ว่า ณ บัดนี้มีผู้ขึ้นนาคเข้ามาขออุปสมบทเป็นพระภิกษุในพระพุทธศาสนา เสร็จแล้วพระกรรมวาจาจารย์และพระอนุสาวนาจารย์จะออกไปซักถามถึงสอนนาค โดยบอกให้นาคตอบตามความเป็นจริงตามหัวขอมว่า

1. ท่านมีโรคภัยไข้เจ็บ (อันจะติดคอไค) หรือไม่ เช่น โรคเรื้อนกระดูก
กลาก เกื้ออื่น ฯลฯ

2. ท่านเป็นมนุषย์ (คือพญาเจ้าใจกัน) หรือไม่

3. ท่านเป็นบุรุษ (คือไม่แปลกปลอมมา) หรือไม่

4. ท่านเป็นอิสระแก่ตัวหรือไม่

5. ไม่มีหนี้สินหรือไม่

6. ไม่ไคหนี้ราชการมาหรือไม่

7. ท่านไครับอนุญาตจากบิดามารดาแล้วหรือไม่

8. ท่านมีอายุครบ 20 ปีแล้วหรือไม่

ครั้นเมื่อไคตอบคำถามที่เรียกว่า "ชานนาค" จบแล้ว พระกรรมวาจาจารย์จะกลับเข้ามายังที่ชุมนุมสงฆ์ โดยเรียกให้นาคตามเขาไปขออุปสมบทต่อคณะสงฆ์ ในตอนนี้พระกรรมวาจาจารย์และพระอนุสาวนาจารย์จะไคถามเจานาค (ชานนาค) ในที่ประชุมสงฆ์อีกครั้งหนึ่ง แล้วจึงสวดอุทิศประกาศต่อคณะสงฆ์ไคความว่า บุรุษผู้นั้น ชื่อนั้น เป็นผู้นิสิตที่มีบารมีวัชรบริบถวน เขามาขออุปสมบทแก่คณะสงฆ์ และจะถือเอาท่านผู้นั้นเป็นพระอุปัชฌายาจารย์

ถ้าเห็นทวยและยอมรับ ขอบใจอยู่เพื่อแสดงความยินยอม ต่อจากนั้นจึงสวด (ญัตติ) ซ้ำอีก 3 ครั้ง ทั้งนี้เพื่อให้เป็นที่แน่ใจว่าไม่มีผู้ใดคัดค้าน และไม่มีทางจะแก้ไควาไม่ทันฟังหรือฟังไม่ทัน เมื่อไม่มีการคัดค้านก็เป็นอันว่าเป็นสงฆ์ต่อไปได้ พระอุปัชฌาย์จะดูเวลาดลลงไควา พระสงฆ์องค์นั้นเป็นสงฆ์ในเวลาใด เพราะเกี่ยวกับการนับอายุโสตามเวลาที่กำหนดไว้ในพุทธบัญญัติ

เมื่อจบอนุสาสน์แล้ว พระสงฆ์ที่บวชใหม่ถวายของบูชาพระคุณแก่พระสงฆ์นั้นทั่วทุกรูปแม้ทั้งแก่พระอุปัชฌาย์ พระกรรมวาจาจารย์ พระอนุสาวนาจารย์ และพระสงฆ์ในสมาคม นั้นทั่วทุกองค์ เมื่อพระบวชใหม่ถวายของพระแล้ว หลังจากนั้นบรรดาญาติพี่น้องและเพื่อนจะถวายของแก่พระใหม่ และจัดการรวบรวมนำสิ่งของไปยังกุฏิ เพื่อจัดเตรียมการจำวัดและการฉันในระหว่างศึกษาพระธรรมวินัยจนกว่าจะลาสิกขา

3. การปลูกเรือน

การปลูกเรือนนั้น กองทัพไปตามภูมิประเทศ ทองดินดินฟ้าอากาศ วัตถุประสงค์ปลูกสร้าง ความเป็นอยู่และคติความเชื่อในลัทธิศาสนา เป็นเรื่องบังกับ เรือนไทยสมัยเก่ามักปลูกเป็นเรือนไม้ชั้นเดียว เป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า กว้างขวางหนึ่งมีระเบียง ยกพื้น มีโคกสูงประชาชนชาวไทยแต่โบราณเมื่ออาศัยส่วนใหญ่อยู่กับการเพาะปลูก จึงสร้างบ้านเรือนอยู่ใกล้แม่น้ำ ลำคลอง หนองบึง เพื่อใช้น้ำทำประโยชน์แก่การกรอชิงฟโคสะควก ถึงฤดูฝน ฝนตกหนักน้ำของพื้นดิน หนาน้ำ น้ำท่วมฉับพลัน พื้นที่สำคัญบ้านจึงยกสูงหรือเลือกหาที่สูงเพื่อหนีน้ำ ส่วนเรือนที่ปลูกอยู่ในกระบวนบ้าน ถัดขึ้นเรือนที่สูง เพื่อใช้ประโยชน์ของโคกนบ้านเพื่อเป็นที่ประกอบกิจการประจำวัน มีบันไดฝ่าย พลทก เป็นคน

การปลูกเรือนแต่ก่อนถือคติว่า

1. ห้ามปลูกเรือนขวางตะวัน เพราะคนที่อยู่จะไม่มีความสุข ต้องหันข้างเรือนไปทางทิศเหนือหรือทิศใต้ จึงจะเป็นมงคล อยู่เย็นเป็นสุข
2. ไม่นิยมมีไรไม่กระเบา ไม่พยอม และไม่ตะเคียนเป็นเสาเรือน เพราะชื่อไม่เป็นมงคล เสาคนนำมัน (คือเสามีชัน เช่นไม้ตะเคียน ไม้เต็งรัง) ที่ถือเป็นอัมงคล
3. ไม่นิยมปลูกเรือน บนโขก บนเนิน กรอมหลัก กรอมคอ กรอมคนไม่ ถือว่าเป็นเลียมัยกจัดไร

4. เสาเรือนจัดเป็น 5 ชนิด เสาค้ำ เสาเอก เสาโท เสาตรี เสาพล เสาสามัญ ถ้ามีขนาดจากกระเบื้องออกมาอีก จะใช้เสาชนิดอื่นไม่เลยเพิ่มขึ้นไป เรียกว่า "เสาคอหม้อ"

5. ห้ามทำประตู หน้าตารวมกันเป็น 7 ช่อง และถากันฝาตลอด 3 ห้อง ก็จะต้องมีประตูห้องรวมกันเป็น 3 ประตู และประตูกระเบื้องอีก 1 เป็น 4 ประตู ตามตำรา ห้ามเพราะเห็นว่าทองจะมีคและไม่มีทองโง่งสำหรับการงานและรับแขก

ส่วนต่างๆของบานเรือนไทย

เสาเรือน มี เสาค้ำ เสาเอก เสาโท เสาตรี เสาพล หรือเสาสามัญ รอก คือ ไม้ที่สอดเข้าไปในเสา สำหรับยึดเสาคอนที่จะวางพื้น เป็นค้ำกัน ไม้ขึง คือ ไม้กระดานปักหัวคาน คานสลัก และปักหัวกระดานพื้นคานขวาง ไม้จึงเป็นค้ำกรอบล่างของเรือน เคา คือ ไม้ที่ยื่นออกจากเสาคานข้างของเรือน ใต้อีตรัดมรรวศอกหนึ่ง หัวเทียน คือ เป็นเกลียวหัวเสาสำหรับสวมรื้อ ไขควงหรือหันหัว เสาให้รอบ แลวปากข้างถึงเย็บให้เหลือแฉกใน กลมอย่างมากไม่เกิน 4 นิ้ว คอสอง คือ ระยะกึ่งแฉกหัวเทียนลงมาถึงหลักเคา จั่ว คือ เครื่องบนของเรือน ประกอบด้วยทรงเป็นสามเหลี่ยม ช่อ คือ เครื่องบังกับปลายเคาไม่ให้เซ ไม้จันทน์ คือ ไม้ที่กั้นทะแยงมุมประกบ 2 ข้างหัว - ท้ายช่อ ตอนบนจกกับใบค้ำ ไม้ค้ำ คือ ไม้ต้นกลางวางบนหลังช่อ ไปจกหัวจั่วปลายใบค้ำ บากหลั่น ทำเคียบ ใบค้ำ ซึ่งบากเตรียมไว้สำหรับยึดส่วนบนของจั่วตลอดไป ตั้งแต่หัวเรือนไปท้ายเรือน ไม้อกไก จึงเป็นสันของเรือน

แป คือ ไม้ที่วางพาดทับหัวช่อ จากปลายเสาคานช่อแดนไปตามยาวตลอด หัวท้ายทั้ง 2 ข้างหัวเรือน

หลังคาเรือน คงใช้มุงด้วยหญ้าคา นอกจากนี้ยังมีแปก ปรีอ ใบจาก ใบตาล ใบมะพร้าว ฯลฯ

ผาเรือนมี 4 ชนิด คือ

1. ผาประจำทอง คือผาก้านทอง
2. ผาประจันทอง คือผากันทอง
3. ผาหมักทอง คือผากันชื้อ ซึ่งทองหมักผาประจำทอง (ทองหมักผาประจำทอง

เช่นอย่าง เอาหมักหมักทอง

4. ผาเสี้ยว คือ ผากระเบื้อง

การปลูกเรือน เมื่อลงเสาทองลูกกุญ มีกล้วย อ้อย ผักไผ่กล้วยเส้า เป็นเครื่อง
หมายแสดงความอุดมสมบูรณ์ และจะมีการทำขวัญเสา พร้อมกับทำขวัญจั่ว มีเจิมจั่วเป็น 5 จุด
ออกหันกันไปอย่างรูปจั่วสามเหลี่ยม การทำขวัญจั่วนั้น โดยมีผ้าขาวแดง เย็บประกบกัน ผูกห้อย
ไว้ที่หน้าจั่ว เพื่อเป็นสิริมงคลแก่เรือน

คนไทยมักทำบันไดเป็นจำนวนคู่ ไม่ทำจำนวนคี่ เพราะถือเป็นบ้านผี และถ้าไม่มี
ระเบียงก็ถือเป็นบ้านผีอีก

เรือนหมั้น เกิดจากการปลูกเริ่มเดิมเข้าไปในเรือนไทยอีกข้างละหลัง สำหรับ
ลูกที่เจริญเติบโตเป็นหนุ่มสาว เรือนที่ก่อเริ่มนี้มีขนาดย่อมกว่าหลังเดิม โดยเรียกหลังเดิมว่า
"หอกลาง" เรือนที่อยู่ข้างหอกลางไปข้างหน้าเรียก "หอริ" ส่วนที่อยู่ด้านหลังออกไปเป็นเรือน
ปลูกตามขวางก็เป็น "หอขวาง" ซึ่งมักเป็นเรือนขวางตะวัน ไม่ใช่เป็นที่นอน กลางชาน
เป็นเรือนสำหรับนั่งเล่น หรือใช้ในเวลาย่างงาน เช่น สวดมนต์ เติ่งพระ เป็นต้น เรียกว่า
"หอแจ้ง"

ตามประเพณีเก่า ธรรมเนียมเรือนมักทำสี่คันทอง ถือว่าเป็นสิ่งสำคัญ เป็น
อาณาเขตของผีประจำเรือน การเหยียบธรณีประตูจึงไต่ห้าม

เรือนไทยของเราไม่นิยมมีช่อฟ้า นอกจากเรือนหลวง หรือเรือนเจ้านายใหญ่โต
และโบสถ์วิหารซึ่งเป็นสิ่งก่อสร้างของวัด คนสามัญทำเรือนมีช่อฟ้าไม่ได้ ถือว่าเป็นเสียด
จังไร เมื่อจะอยู่อาศัยในนานจะก่อทำบุญขึ้นบ้านใหม่ เพื่อเป็นสิริมงคลแก่ผู้อยู่อาศัย

4. การแต่งงาน

ประเพณีการแต่งงานของไทยแต่โบราณ หรือในปัจจุบันก็ตาม จักว่าเป็นงานพิธีมงคลอย่างหนึ่ง ตามธรรมเนียมพ่อแม่ที่มีบุตรหรือธิดาโตขึ้น สมควรจะมีเหย้ามีเรือนไว้แล้ว ก็จะชวนชวายนาคครองให้ โดยฝ่ายชายจะส่งเงาแก่ฝ่ายหญิง ถ้าฝ่ายหญิงตกลงกับการทาบหมั้นนั้น ก็จะขอ วัน เดือน ปี เกิดของชายที่จะเป็นเขยในอนาคตนั้นมาตรวจดู คุ้มกัน วัน เดือน ปี เกิดของลูกสาวคนเสียก่อน ถ้าวันเดือนปีเกิดตรงกัน และฝ่ายหญิงพอใจแล้ว ก็กำหนดแต่งงานต่อไป โดยเงาแก่ทั้งสองฝ่าย ก็ตกลงสัญญากันที่จะมีบุตรสืบสกุลและเรือนหอ พอถึงวันฤกษ์งามยามดี บิดามารดาหรือญาติของฝ่ายชายก็ให้เงาแก่ขันหมากหมั้นไปให้ฝ่ายหญิง ประเพณีของขันหมาก ก็มีขันลูกหมากใบหนึ่ง ขันใส่ผลไม้หนึ่ง ทองคำทราย ทองคำใบ หรือ ทองรูปพรรณต่างๆ เป็นต้น

การที่มีขันหมากเช่นนี้ ก็เพื่อรักษาขนบธรรมเนียมและจารีตประเพณีที่ดีของไทยเราไว้ และ เพื่อป้องกันความเสียหายที่จะเกิดขึ้นแก่ฝ่ายหญิงด้วย ถ้าฝ่ายชายให้เงาแก่ไปส่งขอ และมีขันหมากหมั้นไว้แล้วไม่ไปทำการสัญญา ขันหมากหมั้นนั้น ฝ่ายชายจะขอคืนไม่ได้ และหญิงนั้น จะเรียกว่า หม้ายขันหมาก แต่ถาหญิงนั้นประพฤติก้าวไม่ดี ฝ่ายหญิงก็ต้องคืนขันหมากให้กับฝ่ายชาย แต่ถาทั้งสองฝ่ายตกลงกันใจ ก็จะมีพิธีแต่งงานกัน เมื่อเงาแก่นำขบวนขันหมากไปถึงประมาณเจ้าสาวแล้ว คนในขบวนฝ่ายเจ้าสาว 2 คน ถือชามนางขางตะขากันขวางทางไว้ เรียกกันว่า ปิดประตูขันหมาก ประตูขันหมากมี 2 ประตู คือ

1. ประตูชัย คือ การกันประตูโดยโซ่สายนา

2. ประตูเงิน คือ ประตูที่กันโดยโซ่สายแพร

แต่อย่างที่เขาก็คือเรียกว่า ประตูเงิน ประตูทอง บางทีก็มีประตูนาคอีกด้วย ในการกันประตูนี้ เงาแก่ฝ่ายเจ้าสาวจะให้อของแถมพวก แถงที่ปิดประตูทั้ง 2 คน ในแต่ละประตูที่ผ่าน

พิธีแต่งงาน ก่อนวันแต่งงาน 1 วัน ซึ่งเรียกว่าวันสลกิบ ตอนเย็น เจ้าสาวและเจ้าสาวต้องไปตั้งพระสวามีเรือนหอ ซึ่งมีพิธีในทางศาสนา ในที่นี้เจ้าสาวและเจ้าสาวนั่งชิดกัน ทั้งเจ้าสาวและเจ้าสาวสวมมงคลแฝด เพื่อนเจ้าสาวและเจ้าสาวนั่งอยู่ข้างหลัง ฝ่ายละ 2 คน หรือ 4 คนก็ได้ พระสงฆ์สวดชัยนโค ชักนำพระพุทธรูปให้คู่บ่าวสาวและตัวๆไป

ตกกลางคืนก็มีประเพณีกล่อมพ่อ และกินเลี้ยงกันระหว่างเพื่อนฝูงและญาติๆ รุ่งขึ้นเจ้าขาวและ
เจ้าสาวโสดากรรมชนก็แยกกัน การจับทัพพีก็มีธรรมเนียมสืบกันมาแต่โบราณเหมือนกัน โดย
เจ้าขาวจับทัพพีตอนบนส่วนเจ้าสาวจับที่ตอนล่าง การประเคนอาหารคาวหวาน และเครื่อง
ไทยทานต่างๆแก่พระ ก็ต้องประเคนพร้อมๆกัน เมื่อเลี้ยงพระเสร็จแล้ว ทางฝ่ายญาติเจ้าสาว
ก็จัดอาหารคาวหวานอย่างละครับ ไปในแกมมีการคาวผายชาย เพื่อต้องการเตือนให้ทราบวา
พิธีทางศาสนาเลี้ยงพระใกล้เสร็จสิ้นลงแล้ว ขางบิการคาวผายชายได้รับของเตือนมาเช่นนั้น
จึงจัดขบวนขึ้นหมาก มีคนกรับร เร่งแหไปอย่างกรีกกรันตามธรรมเนียมของไทย ก่อนจะลงจาก
บันไดมาน ก็มีการให้ 3 ลา เมื่อเดินถึงกลางทางก็มีการให้อีก จนกระทั่งถึงบ้านเจ้าสาว

พิธีรดน้ำ ส่วนมากมักจะทำเป็นห้องพิธีโหวงเฉพาะห้องหนึ่ง ในสมัยก่อนใช้เทียน
ปลูดยใส่ถาด ไขเทียนกัน เจ้าขาวและเจ้าสาวนั่งเคียงกัน ขาวโสดหยิบมงคลแฝดสวมที่พระ
หิ้งๆ พระสงฆ์เริ่มสวดชัยนโมให้ลือโหรร ก่อนนี้บรรดาแขกหรือทั้งหลายที่มาชุมนุม เริ่ม
ทยอยกันร่อนำจนหมดแขกเป็นเสร็จพิธี เจ้าขาวออกมาดัดผ้านุ่ง มีเงินชอกชายผ้านุ่งไว้ตาม
สมควร แล้วเก็บผ้าเจ้าสาวจะนำไปปักตาก ถ้าไม่มีเงินชอกชายผ้านุ่งไว้ผ้านั้นเด็กไม่กองนำ
มาคืน การนิมนต์พระมาทำพิธีแต่งงานนี้ ส่วนมากมักนิมนต์เป็นคู่ เช่น 8 องค์ 12 องค์ เป็นต้น

พิธีมงคลเถียงวิวาท เถียงวิวาทภายในเรือนหอ ก็จะต้องมีพิธีเหมือนกัน ทั้งนี้
เพื่อความสวัสดิมงคลและโชคลางต่างๆ ก่อนที่บ่าวสาวจะนอนบนกองผ้าพิธีเชิฐสามี่ ภรรยาคนหนึ่ง
ซึ่งมีความรักยังยืนและมีฐานะดี อายุน้ำโหรวิศย์คนมองเสียก่อน ก่อนทำพิธีดังไปนอน การนอน
ก็จะมีพักเชิฐผาดหนึ่ง หมอนใหม่ใส่น้ำหอมหนึ่ง พานถั่วงาพานหนึ่งไปวางข้างๆที่นอน ของต่างๆ
เหล่านี้ เป็นความเชื่อที่ว่า

น้ำแฉะผาดพัก เพื่อให้มีจิตใจผ่องใสและเยือกเย็น

หมอนใหม่ เพื่อให้มีจิตใจแข็งแรงงคูกิดา

ถั่วงา เพื่อเป็นสัญลักษณ์ว่า ต่อไปก็งจะเจริญงอกงามต่อไปภายภาคหน้า

การนอนของสามีภรรยาคว้อย่างนั้น จะต้องมีพิธีดังนี้ กล่าวคือ ภรรยาจะนอน
ข้างชาย สามี่จะนอนข้างขวาแล้วก็อวยพรให้บ่าวสาวตามสมควร ก็เป็นอันเสร็จสิ้นเรื่อง
เถียงวิวาทเฉพาะคืนนี้ จะมีไหว้กล่อมพ่อต่อไปอีกแล้วแก่ทุกๆ คือ ส่งตัวเจ้าสาวไปอยู่กับเจ้าขาว

ที่เรือนหอ บางทีเจ้าบ่าวทองนอนเฝ้าหอดูคนเคียวหลายวัน ทั้งนี้แล้วแต่ฤกษ์ก็จะกำหนด
อย่างใดอย่างหนึ่ง กามลัทธิประเพณีโบราณ บิการมารการสังสนบกรสาวของตน ให้มีความ
เคารพนับถือสามีที่สุด หรือบางทีก่อนแรกที่จะฝังตัวเขา เรือนหอเพื่อหาเจ้าบ่าว เจ้าแกลแนะนำ
ให้เจ้าสาวกราบไหว้เจ้าบ่าวทองนอนทุกคืน ก็ให้กราบไหว้ที่เท้าของเจ้าบ่าวด้วย ซึ่งเป็น
ประเพณีนิยมมาแต่โบราณกาล โดยจะเป็นสวัสดิคิมงคลแก่ตนเองและครอบครัวยิ่งขึ้นไป

5. การตาย

ตามคติธรรมทางพระพุทธศาสนาถือว่า สังขารมนุษย์นั้นปรุงแต่งขึ้นมาจากธาตุทั้ง 4 คือ

1. ดิน ไตถ แอื่อ หนึ่ง กระดก
2. น้ำ " น้ำเลือด น้ำเหงื่อ น้ำลาย ฯลฯ
3. ลม " ลมหายใจ
4. ไฟ " ความร้อนในร่างกาย

เมื่อมีการเกิดขึ้นก็ย่อมมีการแตกดับเป็นของธรรมดา หรือตามสภาวะธรรมของ
สังขารทั้งหลายที่ไม่เที่ยงแท้แน่นอน ที่เป็นทุกข์เพราะทนอยู่ในสภาพเดิมไม่ได้ และเป็นอนัตตา
คือไม่อยู่ในการควบคุมของใคร หรืออาจกล่าวได้ว่า ความตายนั้นจะเกิดขึ้นเมื่อใดก็ได้ ไม่มี
ผู้ใดจะไปบังคับให้ตายหรือไม่ให้ตายได้ เพราะฉะนั้นพระพุทธองค์จึงทรงสอนให้คนเรารำลึกถึง
ความตายอยู่ตลอดเวลา เพื่อจะได้ละเว้นความชั่ว ประพฤติแต่ความดี

อาบน้ำศพ

พิธีที่จะกระทำในเมืองคนให้แก่ผู้ตายคือการอาบน้ำศพ ไตถการชำระศพให้สะอาด
ถ้าจะพูดตามแบบโบราณก็กองขม้น้ำควยหมอดิน เก็บเอาใบไม้สดซึ่งจะเป็นใบอะไรก็ได้ไปควย

สำหรับการอาบน้ำศพนั้นต้องอาบควยน้ำรดจนเสร็จแล้วจึงอาบควยน้ำเย็น
พลกวยสมมะกรคชำระล้างให้สะอาด น้ำขมิ้นสกัดกับผิวมะกรูดมาซักตัวร่างกายอีกครั้งหนึ่ง
ถ้าเป็นศพผู้ใหญ่ก็ยืมเอาผ้าขาวสี่เหลี่ยมขนาดเท่าหน้าเช็ดหน้าขนาดใหญ่มาชับฝาเท้าผูกชายตอนเอ
รอบผ้าเท้าไว้สำหรับแจกแก่ลูกหลาน เพื่อเก็บไว้เป็นที่ระลึก

การอาบน้ำศพที่มาจากศาสนาพราหมณ์ กล่าวคือ พราหมณ์ถือว่าการจะเข้าพิธี

สำคัญนั้นจะชำระร่างกายให้สะอาดเสียก่อน จึงจะเข้าพิธี สำหรับผู้ตายนั้นเข้าใจกันว่าจะต้องไปสู่อีกโลกหนึ่ง ซึ่งเป็นไปอย่างไรก็ไม่มีทางทราบได้ จึงสมควรชวนำชำระร่างกายให้สะอาดปราศจากมลทิน

ต่อมาได้มีการเปลี่ยนแปลงคือขอยพิธีให้สั้นลง คงเป็นเพราะการอาบน้ำศพในสมัยนี้ไม่กoyสวดเหมือนแต่ก่อน จึงร่นน้ำที่มือพอเป็นพิธีเท่านั้น

หรีบมศพ

เมื่อเสร็จพิธีอาบน้ำศพแล้ว ก็มีการหรีบมศพ ซึ่งต้องแบ่งหรีบมาหัดซ้ายขวาละครึ่ง การหรีบหัดซ้ายขวาเช่นนี้แสดงว่า หรีบสำหรับคนตายและหรีบสำหรับคนเกิด เมื่อหรีบแล้วต้องหักออกเป็นสองท่อนวางทิ้งเสีย หรือบางรายก็โยนลงไปในโลงศพ เขาใจว่าคงจะรังเกียจว่าหรีบคนตายมีมลทิน จะใช้หรีบคนเป็นไม้ได้ ถ้าไม่หักทิ้งเสีย คนที่มีชีวิตอยู่อาจหลงนำไปใช้ร่วมกับคนตายได้ บางรายหักหรือออกเป็น 3 ท่อน แล้วกล่าวว่า อนิจฺจํ ทุกฺขํ อนตฺตา ซึ่งพอจะอนุโลมให้เข้ากับปริศนาธรรมว่า หรีบก็สามารถหักออกได้เป็น 3 ท่อนดังนี้คือ ชีวิต มนุษย์ก็ฉนั้น กองแตกก็เป็ธรรมคา

การเอาเงินใส่ปากศพ

การเอาเงินใส่ปากศพนั้น ในกรณีที่เจ้าภาพมีฐานะดีก็บรรจก้วยของมีค่า เช่น แหวนทอง เป็นคน สมัยนี้นิยมใช้เหรียญบาททองย่นขาว และผูกชายผ้าให้แน่น เอาปลายเชือกให้ห้อยออกมานอกปาก หรือห่อให้โตเพื่อที่จะไม่ให้เลื่อนลงไปในลำคอได้ กรันถึงตอนเผ่าจะโคเอาศพขึ้นออกมา กล่าวกันว่าเมื่อยจะโคเอาเงินติดตัวไปใช้ในเมืองผี หรือเป็นการแสดงให้เห็นว่า บรรดาทรัพย์สมบัติที่ตนตายสะสมไว้นั้น เมื่อตายแล้วเอาอะไรไปไม่ได้เลย แม้แต่เงินที่ตนหามาได้ คงเหลือแต่อยู่กับบาปที่ติดตามมาจุเงาของคน ซึ่งจะส่งผลให้เป็นสุขหรือทุกข์ตามกรรมที่ตนได้กระทำไว้ หรืออีกนัยหนึ่ง เพื่อเป็นคางจางแก่สัปเทรหรือที่จะนำศพไปเผา จึงไ้เอาเงินใส่ปากศพไว้ก็ได้ เพราะในสมัยก่อนเงินเป็นของมีค่ามากและหายาก เมื่อมีเงินอยู่ที่สัปเทรจะโคเชือใจว่าเจ้าภาพไม่มีทรัพย์ในเรืองคางจางแ

การควาสังศพ

เมื่อแ่งศพพยามพิธีเสร็จแล้ว ก็จะทำการมัดศพ เรียกว่า ควาสัง ผู้ตายจะถือ

กรวยกลอกไม้รูปเตียน เครื่องตราสังไชยกายทิพย์กันจนเหนียวให้เหนียวถึงไม้ฉาก แล้วทำเป็น
 หวงกลองกลอกพร้อมกับเดินกล่าวว่ "มฤโค คีเว" หมายความว่า หวงลูกกลอง เสรีจ
 แลวโยง เชือกมากกลางตัว ทำหวงตะกรุดเป็นคอกหัวแม่มือแล้วรวบรัดคอกมือทั้งสองให้พนมไว้ที่หน้าอก
 เดินกล่าวว่ "อนิ หฤเด" หมายความว่า หวงทรัพย์สินคอกมือ แลวโยง เชือกมาที่เท้าทำหวง
 ผูกเท้าทั้งสอง เดินกล่าวว่ "ภริยา ปาเท" หมายความว่า หวงภรรยาผูกเท้า
 หวงทั้งสามนี้ยอมผูกมัดสัตว์โลกให้จมอยู่ในห้วงแห่งสังสารวัฏไม่หลุดพ้นไปได้
 ต่อเมื่อศกขวงนี้ฉากจึงจะพ้นทุกข์ได้

เสร็จตราสังไชยขาวมีใหญ่พอพิไลมัดตัวให้ชายผ้าขาวมวคอยทางศีรษะ แล้วเอา
 กายทิพย์ขนาดนิ้วมือ มักเป็นเปลาะๆรอบมคฺชีให้แนบ 5 เปลาะ บางตำรากล่าวว่ 8 เปลาะ
 จากปลายเท้าขึ้นไป การที่มี 5 เปลาะนั้นเป็นปัญหารัทธิให้ระลึกถึง เบญจขันธ์ คือ รูปขันธ์
 เวทนาขันธ์ สัญญาขันธ์ สังขารขันธ์ วิญญาณขันธ์ ทั้ง 5 นี้เป็นของไม่เที่ยงแท้ มีการเกิด
 ดับแปรและแตกสลายไปในที่สุด เมื่อครั้งมีชีวิตอยู่มีการห่วงหาเหว่สิ่งนั้นเป็นของเรา แต่เมื่อ
 หมกมหลายใจแล้ว ทุกสิ่งทุกอย่าง เปลี่ยนแปลงไปเป็นของคนอื่นหมด

การสวดหนาศพ

มีประเพณีนิยมใหญ่เป็นเจ้าภาพกระทำเพื่ออุทิศส่วนกุศลให้แก่ผู้ตาย และเป็นการ
 ประกาศให้ใครทราบว่ผู้ใดเป็นผู้สวดสวด เพราะฉะนั้นผู้ที่มาเยี่ยมเคารพศพจึงมีโอกาศที่จะร่วม
 ทำบุญและมาเยี่ยมผู้สวดสวดด้วย

นอกจากนี้การสวดหนาศพหรือการสวดอภิธรรมนั้น เป็น เรื่องสอนคนที่ยังมีชีวิตอยู่
 จะใคร่พิจารณาในมรณานุสสติก็มีพื้นฐาน คือให้ระลึกถึงถึงความตายอยู่เสมอ เพราะบทสวด
 กล่าวถึงความไม่เที่ยงแท้ของสังขาร ห่วงองว่เมื่อเธอก็ยังเห็นหน้าอยู่ ตกตอนเย็นตายเสียแล้ว
 เป็นคน

การสวดหนาศพจะสวดกลองทั้ง 7 คั่น หรือ 3 คั่นก็ได้ ตามแต่ความสะดวกของ
 เจ้าภาพ พระสงฆ์ที่ใคร่รับนิมนต์มาสวดศพ ไซ้บทสวด "มคฺติกา" มักมีคำแปลเพื่อให้นุม่าฟังสวด
 ใคร่เข้าใจด้วย เนื้อความในบทสวดเป็นการปลอบใจเจ้าภาพและญาติข้างหลังให้ตระหนักว่
 ความตายเป็นของธรรมดาที่ไม่มีใครหลีกเลี่ยงได้ ไม่ว่จะเป็นพระเจ้าแผ่นดิน เสด็จผู้ หรือยาจก
 เป็นแต่จะช้าหรือเร็ว เท่านั้น

การบรรจุศพ

เมื่อพิธีสวดหน้าศพผ่านพ้นไปแล้ว ในกรณีที่เจ้าภาพยังไม่พร้อมที่จะกระทำการฌาปนกิจก็จะมีการบรรจุศพเก็บไว้ก่อน ในการนี้เจ้าภาพจะทอดกตเวทิต์ เจาหน้าที่ของวัดให้ขึ้นคินก่อนแล้วทอดถวายกระดามสี่คำ สี่ขาว ให้เพียงพอกับจำนวนแขกที่มา และบางรายจะเตรียมเหรียญสลึงหรือสองสลึงใส่พานไว้สำหรับให้แขกใส่ในหีบบรรจุศพด้วย เขาใจกันว่าอาจจะเป็นค่าเช่าหีบหรือซื้อหีบศพอาถรรพ์

เมื่อได้เตรียมการทุกอย่างพร้อมแล้ว และได้เวลาเชิญศพจากศาลา นิมนต์พระ 10 - 20 รูปมาบังสุกุลก่อนจึงจะยกศพ ในขณะที่เชิญศพไปบรรจุให้นิมนต์พระ 1 รูปนำทางออกจากโบสถ์หรือหลานเชิญเครื่องทองน้อย ถ้าไม่มีใช้กระดางชุบแทนก็ได้ และในบางรายจะมีการไหลลดหลาด เชิญรูปหน้าศพไปถวาย การกระทำเช่นนี้เชื่อว่าพระสงฆ์ที่เดินนำหน้าและแสงสว่างของเทียนจะส่งดวงกายไปสู่สุคติ จึงมีธรรมเนียมที่พระผู้นำหรือผู้เดินตามไม่ให้เหลียวหลัง เพราะถ้าวางตามจะไปสู่สุคติ โดยไม่มีความห่วงใย เมื่อศพถึงที่ที่จะบรรจุให้วางในหีบบรรจุเพียงครึ่งหนึ่งก่อน ถอดจากนั้นเจ้าภาพจะทอดไตรหรือจีวร สบงให้พระที่นำศพบังสุกุลแล้วจึงเลื่อนหีบศพให้เขารวางในโดยเรียบรอย หลังจากนั้นเชิญแขกทำพิธีบรรจุ ทั้งควรจะนำดอกไม้มาถวาย (ในปัจุบันนี้เจ้าภาพใดแจกดอกไม้ ทั้งนี้เพื่อความสะดวกแก่แขกที่มา) เอาวางไว้บนหีบหรือข้างหีบพร้อมกับเทียนหรือธูปตามที่เตรียมไว้ การที่คองมีกอนคินวางไว้ เขาใจว่าในสมัยโบราณคองขุดขึ้นดินจริงๆให้กว้างยาวและลึก เพื่อจะไกววางหีบลงไปแล้วกลบดินให้เรียบรอย เรียกว่าฝังศพ การเก็บศพวิธีนี้ได้เก็บนาน หีบอาจแห้งและสัตว์เล็กสัตว์น้อยไปรบกวนศพได้ ครั้นเมื่อโลกเจริญขึ้น จึงมีการคักแปลงโดยการก่ออิฐก่อปูนขนาดเล็กให้หีบสอดเก็บไว้ข้างในได้ แล้วปิดฝาด้วยแผ่นกลึงฉนวนถาว์วางไว้ใต้ดิน และคักแปลงคำใหม่เรียกว่า "บรรจุ"

เผาศพ

ความเชื่อในเรื่องเผาศพหรือฝังศพนั้นมีที่นาแตกต่างกัน เช่น ชนชาติที่นับถือศาสนาคริสต์และอิสลามนิยมฝังศพ เพราะมีคติเชื่อกันว่าในวันสิ้นโลกจะมีเทพขึ้นมา เป่าแตร คนที่ตายจะกลับฟื้นขึ้นมาจากหลุมเพื่อรับคำพิพากษาครั้งสุดท้ายในบาปบุญที่ตนได้กระทำไว้ในขณะที่ตนมีชีวิตอยู่ ถ้าเผาซากเสียแล้วจะไม่มีอะไร เป็นเครื่องรองรับในคอนเป็นขึ้นมา สำหรับชาติที่มี

ประเพณีเฝ้าศพนั้น มีเหตุผลว่าเป็นการป้องกันผีโคกที่สุด เพื่อที่จะไม่ให้มารบกวนทำร้ายคนที่ยังมีชีวิตอยู่

เมื่อถึงเวลาจะเฝ้าศพ มีประเพณีวางหน้าศพ กล่าวคือ นำมะพร้าวมาหนึ่งผล แฉกผ่าเอาเนื้อมะพร้าวตกลงบนหน้าศพ เรียกว่า "วางหน้าศพ" ซึ่งมีเรื่องเล่าสืบต่อกันมาว่า น้ำในมะพร้าวนั้นมีเครื่องหอมหลายชั้น ถือกันว่าเป็นน้ำที่สะอาด เพราะฉะนั้นถ้าผู้ใดอุทิศน้ำไปเพื่อการกุศลและประเพณีในทางสุจริต ถอดจนทำจิตใจให้สะอาดประจักษ์ในผลมะพร้าวแล้ว ก็จะไ้ประสบการณ์ความสุข ในเมื่อละจากโลกนี้แล้วจะไปสู่สวรรค์ บางตำราอธิบายว่า น้ำมะพร้าวมีเครื่องหอมหลายชั้น เป็นน้ำสะอาดนิยมนำไปจากน้าธรรมชาติซึ่งขุ่นระคนไปควย เปลือกกมเปรี้ยว เสมือนกลิ่นเสียดระคนคองสันคานอย ที่เอาน้ำมะพร้าววางหน้าศพก็หมายความว่าให้น้ำสะอาดจริงๆวางสิ่งโสโครก ซึ่งเท่ากับเอาคุณศดกรรมล้างออกศดกรรม

กินสามหาย

เมื่อเฝ้าศพแล้วในตอนเช้ารุ่งขึ้น เจ้าภาพจักชาวของถวายพระรวมสามหาย ซึ่งมีหมอลำเจิงกราน (จะเปลี่ยนเป็นอั้งโล่ก็ได้ เพราะเจิงกรานสมัยนี้หายาก) บรรจขาวสารพริก หอม กระเทียม กะปิ และสิ่งอื่นใดก็ได้ ขอให้เป็นเครื่องเสียบึงกรัง ใส่ไว้ในสาแหรกข้างหนึ่ง ส่วนสาแหรกอีกข้างหนึ่งบรรจุอาหารคาวหวาน ทำดังนี้เหมือนกันหมดจำนวน 3 หาย สำหรับสาแหรกและคานไชมาชาวหรือมิฉะนั้นหาคินสอพอง แล้วให้ลูกหลานหรือญาติ 3 คน หนึ่งคน เป็นผู้หาคันคานไช นอกจากนั้นจักให้คนถือผ้าไตร เดินนำหน้าอีกหยาบละหนึ่งคน โดยเดินเวียนรอบกองฟอน ทางซ้ายคนละ 3 รอบ เวลาเดินจะร้อง กวทุนละ 3 ครั้ง และคนอื่นจะกู่ขานรับ แล้วนำหยาบไปถวายพระ คือเอาไปตั้งเรียงเอาไว้ที่อาสนสงฆ์ เจ้าภาพนำผ้าไตรไปทอดที่กองฟอน นิมนต์พระ 3 รูปมาชักผ้าบังสกุล เสร็จแล้วถวายของในหยาบทอดจากนั้นพระสงฆ์สวดกยดาสัพพี เจ้าภาพทรวจนาคิให้แกณตาย เป็นเสร็จพิธี สำหรับการเดินรอบกองฟอน 3 รอบนั้น เป็นปริศนาธรรมว่าสัตว์ทั้งหลายต้องเวียนว่ายตายเกิดอยู่ในสภาพทั้ง 3 และถ้ายังไม่ถึงอมตกรรมอยุ่กราบใดแล้วจะพ้นไปจากภพทั้งสามนั้นไม่ได้ และที่ถูเรียกว่า 3 ครั้งแสดงว่า ไม่ทราบว่าจะตายไปเกิด ณ ที่ใด จึงใคร่เรียกเพื่อให้ร่ายบรรคาญาติพี่น้องให้พ้นทุกข์ส่วนกุศลส่วนบุญไปให้แล้ว

การแปรรูปเก็บอัฐิ

เมื่อเสร็จพิธีเคินตามหาบแล้ว จะมีการแปรรูปเก็บอัฐิ และก่อนที่จะแปรรูปนั้น ควรสังเกตกองฟองว่า จะมีรูปอะไรปรากฏอยู่บ้าง เพราะมีเรื่องราวเล่าสืบกันมาว่า บางรายมีภาพเป็นรอยเท้าเล็กบ้าง เป็นรอยเท้าสัตว์บ้าง เช่น รอยเท้าคน รอยเท้าเสือ อยู่ในกองเถ้าถ่านนั้นซึ่งสันนิษฐานว่า รูปรอยเท้าเหล่านั้นบางทีจะเป็นเครื่องหมายแสดงคติกำเนิดของผู้ที่ตายนั้นไปเกิด การแปรรูปนั้นในครั้งแรกทำรูปกองกระดูกนั้นให้เป็นรูปคนนอนหงาย หันศีรษะไปทางทิศตะวันตกโดยสมมุติว่าตายแล้ว จึงนิมนต์พระมาชักบังสุกุลตาย แล้วดบรูปเก็บเสียแล้วทำรูปขึ้นใหม่ ให้เป็นรูปคนหันศีรษะไปทางทิศตะวันออกสมมุติว่าเกิด บางรายเจาภาพเสาแถวแถวเงินทองโปรยลงบนกระดูก ประพรมควายของหอม แล้วจึงนิมนต์พระมาชักบังสุกุลเป็น เมื่อพระบังสุกุลเสร็จแล้ว บุตรหลานจะช่วยกันเก็บเอาไปรักษาไว้ โดยถือว่า เป็นอัฐิเงินอัฐิทอง เป็นของที่มีศิริมงคล ส่วนมากเก็บอัฐินั้นเลือกเก็บเอาอัฐิศีรษะ แขนขา - ศีรษะ อย่างละเอียดอย่างละเอียดนำไปเก็บรักษาไว้ในโกศ ส่วนอัฐิอื่นนั้นรวมทั้ง เถ้าถ่านจะเก็บรวบรวมไว้ก่อน แล้วนำไปบรรจุไว้ในเจดีย์หรือ ฼ ที่ใดต่อไปวันหลัง

6. วันสงกรานต์

ความเป็นมา

คนไทยโบราณมองกลมดาวบนท้องฟ้า ก็นึกเห็นเป็นต่างๆ เช่น นี้นดาวใด นั้นดาวจรเซ โนนดาวตกลูก เป็นคน ในบรรดาดาวเหล่านี้มีอยู่พวกหนึ่งซึ่งสมมุติอยู่ในแนวที่เป็นวิถีที่พระอาทิตย์โคจรผ่านไป วิถีหรือทางที่สมมุติว่าพระอาทิตย์ผ่านเขาไปนี้ มีรูปโค้งเป็นวงกลมคล้ายรูปไข่ จากเหนือไปใต้ เรียกว่า "จักรราศี"

จักร -- วงกลมจากรางรด

ราศี -- กองหรือหม

จักรราศีนี้แบ่งเป็น 12 ส่วน เรียก 12 ราศี แต่ละราศีก็มีหมดาวหนึ่ง ซึ่งมีชื่อตามที่นึกเห็น เป็นดาวแกะ ดาววัว ดาวคนคู่ ดาวปู เป็นต้น จนครบ 12 ราศี

เมื่อพระอาทิตย์แรกผ่านเข้าไปในจุดของหมวกอะไรและเมื่อไร ภาษาไทยใช้ว่า "ยกขึ้นสู"

เช่น พระอาทิตย์แรกผ่านสควาและกิโซว่า "ยกขึ้นสูราศีเมษ" (เมษ = แกะ)

เวลาเมื่อพระอาทิตย์แรกผ่านเข้าสู่หมวกใด เรียกว่า "สงกรานต์เดือน" สงกรานต์ คือ ผ่านหรือเคลื่อนย้ายเขาไป เพราะระยะเวลาตั้งแต่ พระอาทิตย์แรกยกขึ้นสูราศีหรือหมวกใด กว่าจะผ่านพ้นแล้วเข้าสู่ราศีหนึ่ง ก็เป็นเวลาใดเดือนหนึ่ง เมื่อนานไปตามจักรราศีโดยลำดับจนครบ 12 ราศี ก็เป็นเวลาใดปีหนึ่ง

ที่เราเรียกชื่อเดือนของเราว่า เมษายน พฤษภาคม ฯลฯ ก็เรียกเอาตามชื่อของหมวกข้างตน

ในประเทศอินเดีย เฉพาะเดือนเมษายน เมื่อพระอาทิตย์ยกขึ้นสูราศีเมษ เรียกเป็นพิเศษว่า "วันมหาสงกรานต์" มหาสงกรานต์ เป็นวันที่พระอาทิตย์เคลื่อนจากใต้ไปสู่เหนือ ดังสังเกตได้จากแถบที่มันย้ายที่จากใต้ไปเหนือที่ละน้อยๆ จนมาถึงถึงกลางภิกพที่เรายูฟอดี้ เวลากลางวันและกลางคืน เท่ากันทั่วโลก ช่วงเวลานี้น่างเข้าสู่ฤดูใบไม้ผลิ แต่มารวมกับไทยเราในระยะเวลาที่ชาวไทยซึ่งส่วนใหญ่ประกอบกิจกรรมกำลังวางจากการทำไร่ไถนา และเก็บเกี่ยวข้าว เราจึงถือเอาวันสงกรานต์เป็นวันทำบุญใหญ่วันหนึ่งในรอบปี และเล่นสนุกรื่นเริงกันเป็นเวลาต่อไปอีก 2 วัน

วันมหาสงกรานต์ ก็ตรงกับวันที่ 13 - 14 เมษายน ซึ่งในสมัยก่อนไทยเราก็คือว่าเป็นวันขึ้นปีใหม่ ซึ่งต่อมาในปี พ.ศ. 2483 ก็เปลี่ยนเพราะถือหลักว่า ในวันเดือน ปี ต้องควบปฏิทินสากลทั่วไป ดังนั้นจึงเปลี่ยนเป็นวันที่ 1 ของเดือนมกราคมของทุกปีเป็นวันขึ้นปีใหม่

แต่คนไทยส่วนมากก็ยังถือว่า วันสงกรานต์หรือวันมหาสงกรานต์นี้เป็นวันเถลิงศกนั่นเอง ฉะนั้นในวันนี้ ชาวไทยที่นับถือพุทธศาสนา ก็จะมีการทำบุญเลี้ยงพระ และแฉส่วนกุศลไปถึงบรรพบุรุษที่ล่วงลับไปแล้วด้วย

ประเพณีเนื่องในวันสงกรานต์

ประเพณีสงกรานต์นี้ ไทยเราได้รับมาจากอินเดีย ซึ่งก็ถือเป็นวันขึ้นปีใหม่เหมือนกัน ประชาชนชาวอินเดียก็มีการสนุกสนานรื่นเริงกัน มีการสาธิตสีกัน เพื่อให้เกิด

ความสวยงาม ไทยเรานอกจากจะรับมาแล้ว ยังมาดัดแปลงให้เข้ากับลักษณะประจำ และให้เข้ากับนิสัยของคนไทย ที่ชอบทำบุญตักบาตรถวาย

การทำบุญสงกรานต์

ก่อนถึงวันสงกรานต์ ฝ่ายหญิง (โดยเฉพาะในชนบท) จะเตรียมอาหารคาวหวาน สำหรับทำบุญ เช่น อาหารการกินมักจะเป็นขนมจีน ของหวานก็คือกะละแม ฝ่ายชายจะช่วย ทำความสะอาดพระ โต๊ะบูชาพระ บานเรือน และบริเวณทั้งภายในภายนอกเรือนให้สะอาด รุ่งขึ้นซึ่งเป็นวันสงกรานต์ อาจจะมีการทำบุญตักบาตรได้ 2 แห่ง คือที่วัดหรือใน บริเวณงานที่จัดไว้แล้ว เช่น ศาลากลาง โรงเรียน สนามเด็กเล่น

ในวันสุดท้ายแห่งงานสงกรานต์ก็ไปทำบุญกันอีก บางแห่งนิยมเลี้ยงข้าวแซ่แก่ พระภิกษุสามเณร (อาจจะเห็นว่าอากาศร้อน ข้าวแซ่จะช่วยให้เป็นชื่นใจ และกับข้าวก็ทอด เสียเกือบทุกอย่าง จึงสะอาดปราศจากโรค) เสร็จแล้วมีการฟังเทศน์และบังสกุลงกระตูกของ บรรพบุรุษ เสร็จแล้วจึงกรวดหน้าอุทิศส่วนกุศลแก่ผู้ล่วงลับไปแล้ว หรือแก่ผู้มีพระคุณ ตลอดจน ถึงสัตว์ทั้งหลายทั่วหน้ากัน แล้วสงฆ์นำพระ แพร่พระ ชักพระ ก่อพระเจดีย์ทราย รดน้ำผู้ใหญ่ รับศีลรับพรจากท่าน จากนั้นหนุ่มสาวจะเก็บดอกไม้จากป่า เพื่อเอาไปบูชาพระประธานในโบสถ์ แล้วร้องเพลงพินิจฐานลอ เลียนกัน เป็นที่สนุกสนาน

หลังจากนั้นก็ไปปล่อยนก ปล่อยปลา ปลาที่เป็นปลาที่ช่วยวิเศษจากหนองน้ำที่จวนจะแห้งไปปล่อยในแม่น้ำ ลำคลอง เพื่อไม่ให้ปลาตาย การปล่อยนกปล่อยปลานอกจากจะไถ่กุศลแรง ยังช่วยสงวนพันธุ์นกและปลาให้มีอยู่ตลอดไป

7. ลอยกระทง

การลอยกระทง นิยมกันในวันเพ็ญเดือน 11 เดือน 12 แต่ที่นิยมมาก คือ ทำกัน ในวันเพ็ญเดือน 12 เพราะเป็นวันที่ออกโคมไฟในเทศกาลพินิจ และเป็นวันที่พระจันทร์มีแสง สว่างที่สุด ตลอดจนเป็นวันที่แม่น้ำสะอาด และเจิ่งปริ่มฝั่ง การรื่นเริงในยามนี้จึง เป็นที่ สนุกสนาน

ประเพณีการลอยกระทงนี้มีมาตั้งแต่สมัยกรุงสุโขทัย ซึ่งเป็นพระราชพิธีอันหนึ่ง เรียกว่า พระราชพิธีจองเปรียงชักโคมลอย เกมที่เกี่ยว เป็นพิธีของพราหมณ์ ซึ่งเป็นการทำขึ้นเพื่อบูชาพระเป็นเจ้าทั้งสาม คือ พระอิศวร พระนารายณ์ พระพรหม ต่อมาได้อัดตามพระพุทธศาสนา กล่าวคือ เป็นการชักโคมเพื่อบูชาพระบรมสารีริกธาตุ

ที่มาของการมีลอยกระทง มีการสันนิษฐานหลายประการ คือ

1. บุษยาเพชเจ้าประจำอำนาจ เพราะกลัวว่ามีเทพเจ้าอยู่กับธรรมชาติ หรือมีสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในโลกที่บันดาลให้เกิดภัยและโทษแก่ตน ตลอดจนน้ำที่ไหลลงกระแสน้ำในมหาสมุทรในทุกลาน และมนุษย์ก็ไล่ไหลลงเสียชีวิต อีกประการหนึ่งมนุษย์ก็มักจะทิ้งและถายสิ่งสกปรกลงไปในแม่น้ำ ลำคลอง ทำให้สกปรก จึงลอยกระทงไปขอขมาลาโทษแก่พระคงคา
2. เป็นการรื่นเริงและพักผ่อนหย่อนใจ โดยการจัดหาสิ่งของลงไปลอยแม่น้ำ และหาโคมไฟติดไว้ด้วย
3. บุษยาพระพุทธรูปที่หาคทรายแม่น้ำนัมมา (ปัจจุบันเรียกว่า แม่น้ำเนรพุทรา) อยู่แถวณฑกขินาเขต ประเทศอินเดีย
4. บุษยาพระสรีระ
5. บุษยาบรรพบุรุษ
6. บุษยาพระอุปคุต (พระอุปคุต เป็นพระอรหันต์ผู้มีฤทธิ์สามารถปราบพระยา มาริโหดินพยศจนพระเจ้าอโศกสามารถสร้างเจดีย์โคสสำเร็จ - ในปฐมสมโพธิกถา) เป็นความเชื่อของคนทางภาคเหนือ

8. ประเพณีแห่หางแมว

เมื่อ ๓ ที่ใดเกิดการแล้งจัดขึ้น ฝนตกไม่คงตามฤดูกาล ชาวกลาในนาได้รับความเสียหาย ชาวบ้านก็จะพากันแห่หางแมวกัน เพื่อให้ฝนตกลงมา โดยการที่พวกเขาจะจับควายตัวหนึ่ง จับแมวใส่กรง แล้วนำไปตามบ้านทางรอบหมู่บ้าน เมื่อผ่านบ้านใคร ก็จะเอาน้ำสาธเขาไปในกรงแมว ทำให้ไปเรื่อยจนกว่าฝนจะตกลงมา จนบางครั้งแมวต้องตายไปหลายตัวก็มี

ประเพณีแห่หางแมงนี่ เป็นประเพณีที่มนุษย์ทำขึ้น เพื่อที่จะควบคุมธรรมชาติ และ
 เป็นไปในลักษณะประชดประชันธรรมชาติ เพราะว่าแมง เป็นสัตว์ที่กลัวน้ำ เพื่อเป็นการรอง
 ขอน้ำจาก เทวดา ว่าตอนนี้แสงจืดแล้วแมงแต่แมงซึ่ง เป็นสัตว์ที่กลัวน้ำที่สุดยังต้องการน้ำเลย
 เทวดายังจะใจดำไม่ยอมให้บ่้ากกกลงมาอีกหรือ

9. ประเพณีปั้น เมฆ

เป็นประเพณีคล้ายกับประเพณีการแห่หางแมง เป็นการประชดประชัน เทวดาที่
 ไม่ให้ฝนตกต้องตามฤดูกาล

ประเพณีปั้น เมฆนี้ ห้ามผู้หญิง เข้าไปยุ่ง เกี่ยวกับเด็กชาย มักจะไปทำกันในที่
 ใกล้เคียง ตามทุ่งนา ในหมู่บ้าน ในพิธีปั้น เมฆจะปั้นเป็นรูปเทวดา และนางฟ้าเปลือยกาย
 เล่น เสพกามารมณ์ แล้ววางไวกลางทุ่งนั้น แล้วจะพากัน ตีเกราะ เคาะไม้ ตะโกนร้อง
 คอยเสียงอันดัง ประจันเทวดา ว่ามัวแต่เสพสุขจนลืมให้ฝนแก่มนุษย์ ถ้าหากยังไม่ให้ฝนตก
 ลงมาอีก ก็จะประจันเทวดาให้อาย เมื่อเทวดาได้ยินเสียงประจันตนเอง ก็จะมองลงมา
 จากเมฆ เมื่อเห็นรูปปั้นก็จะอาย แล้วทำให้ฝนตกลงมาละลายรูปปั้นนั้น เพื่อไม่ให้ใครมาเห็นอีก

10. เข้าพรรษา

ความเป็นมา

ในสมัยพุทธกาล พระภิกษุ ท่านมีหน้าที่จะต้องจาริกโปรดสัตว์ไปในที่ต่างๆ
 เพื่อเผยแผ่พระธรรมคำสั่งสอนแก่ประชาชน จึงไม่จำเป็นต้องมีที่อยู่เป็นประจำ เมื่อเข้า
 ฤดูฝน ถนนหนทางเป็นโคลน เล่น หล่ม ปลัก ทั่วไป ก็จำเป็นต้องหยุดพักไม่เดินทางเสีย
 ชั่วคราวในระยะฝนตกหนัก แถพระฉัพพัคคีย์ ยังคงถือคั้ง คอยเพราะความจำเป็นอย่างไร
 ก็ตามที่ เมื่อเป็นเช่นนั้นท่านคงไม่เดินไปตามทางที่เป็นโคลน เล่น จำเป็นต้องลัดเลาะไป
 บนที่สูงจะเดินไปไค่สะดวก บางทีก็เหยียบบ่้าเขาไปในนาของชาวบ้าน ชาวบ้านก็บ่น ในฤดูนี้
 พวกสัตว์ต่างๆก็จะเข้าสู่อุทฺธรมสมพันธ์ เกิดลูกสัตว์น้อยๆที่ยังช่วยตัวเองไม่ได้ พระท่านก็เหยียบ

สักร์เหล่านี้หายไปก็มี ความทราบถึงพระพุทธเจ้า ท่านจึงบัญญัติให้ภิกษุสงฆ์หยุดพักการ เดินทางวัฏฏะ 3 เดือน คือ เชาวพรรษา แต่ก็ไม่ทรงห้ามเฝ้าชาค ถ้ามีความจำเป็นก็อนุญาตให้ ซึ่งในการประชุมสงฆ์ ตรีสีให้พระสงฆ์เฝ้าชพรษาในวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 8 เรียกว่า "เฝ้าปฐมพรรษา" (ปฐมพรรษา - พรรษาแรก) หรือวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 9 ซึ่งเรียกว่า "เฝ้าปัจฉิมพรรษา" (ปัจฉิมพรรษา - พรรษาหลัง) คือถ้าพระภิกษุรูปใดจะเฝ้าชพรษาในปฐมพรรษาไม่ทัน ก็ให้เฝ้าในปัจฉิมพรรษาได้ โดยไม่ชาคพรรษาและไม่ตองควยอาบัติข้อใดๆเลย

แต่การ เฝ้าชพรษาทั้ง 2 สถานนี้ จะต้องจำพรรษาอยู่ตลอดจนครบ 3 เดือน หากภิกษุของคเณชาคพรรษา คือออกจากอารามที่จำพรรษานั้นไปจนอาทิตย์ขึ้น ณ ที่แห่งอื่นๆ ภิกษุนั้นตองอาบัติทุกกฏ และรับอนุโมทนาบุญไม่ได

เมื่อพระสงฆ์มีความจำเป็นตองอยู่รวมกัน เช่นนี้ ความจำเป็นอย่างอื่นก็เกิด ตามมาคือ ขรवास หรือชาวบ้านตองส่ง เคาระให้พระท่านใดได้รับความสะดวกสบาย เช่น

1. ปลุกสร้างที่อยู่อาศัย หรือเรียกว่า "เสนาเสนาะ" ให้ท่านอยู่เป็นเครื่อง กันแดด กันฝน จึงเกิดเป็นวัฏฏะอารามขึ้น ซึ่งแต่เดิมในสมัยพุทธกาลตอนคนไม่มี พระสงฆ์ จะอาศัยไปหลบฝนตามถ้ำ ซึ่งถ้ำหากจะไปจำพรรษาอยู่ตามถ้ำก็จะเป็นการยากลำบากมาก

2. จัดสิ่งของเครื่องใช้ อุปโภค และบริโภคถวาย ของที่จำเป็นสำหรับ พระสงฆ์เรียกว่า "จตุปัจจัย" คือ

- อาหาร
- เครื่องนุ่งห่ม
- ยารักษาโรค

เลยเกิดเป็นประเพณีถวายของ เฝ้าชพรษา เช่น ดอกไม้ ธูป เทียน เครื่องสักการบูชา เครื่องอื่นอย่างอื่น ตลอดจน เทียน เฝ้าชพรษา ซึ่งชาวบ้านช่วยกันประดิษฐ์ประคองประชันกัน แลวแหแหไปวัด เป็น เทียน เสด็จใหญ่จุฑาธุชาพระพุทธรูปไว้ตลอดพรรษา การทำบุญตักบาตร นั้น เป็นกิจวัตรประจำวัน

3. กระทำพิธีอุปสมบท คือ บวชพระ ผู้ที่บวชก็บวชอย่างน้อย 1 พรรษา หรือไตรมาส (3 เดือน) การบวชในตอนนี้เพราะถือว่า พระภิกษุท่านอยู่พรอม สะดวก

แก่การทำกิจสิ่งดีที่จะทำหน้าที่เป็นอุปัชฌาย์ อาจารย์ก็หาง่าย เลยเกิดเป็นประเพณี อุปสมบท
กุลบุตรในอุกุนีกัน

พิธีเข้าพรรษา ชาวไทยเราปฏิบัติกันมาแต่โบราณ และเรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน
จนบัดนี้ถึงวันนี้ ทั้งชาวบ้านและชาววัดก็มีการสงเคราะห์ซึ่งกันและกัน เช่น พระภิกษุ
ท่านก็รับอุปสมบทกุลบุตรที่อายุถึงปีบวชให้ หรืออบรมสั่งสอนชาวบ้านในทางธรรม อาทิเช่น
จัดให้มีการแสดงธรรมเทศนาขึ้น อย่างน้อยทุกวันพระ ในกรณีเช่นนี้ชาวบ้านก็ยอมกอง
เอาใจใส่ในพระศาสนายิ่งขึ้น เช่น มาประชุมฟังพระธรรมเทศนา กระทำจิตใจให้ผ่องแผ้ว
ละกิเลสมลทิน สมาทานรักษาศีลให้เคร่งครัดยิ่งขึ้น เช่น สมาทานเบญจศีล หรือถือศีล 5
ตลอดเวลาเข้าพรรษา หรือในวันพระก็ถือศีล 8 สิ่งใดเป็นกิลเลส เป็นอบายมุข ก็ถือ
โอกาสละเว้นเสียควย เช่น ที่เข้านักก็มิได้ละเว้นจากการก้มเสียนในเวลา 3 เดือนนี้ ก็จะมี
ทำให้จิตใจผ่องแผ้วสุขุม เยือกเย็นควย

การถวายผ้าจำนำพรรษา

ผ้าจำนำพรรษา ตามภาษาบาลี เรียกว่า "วัสสาลิกสาฎก" คือผ้าที่
ถวายแด่พระภิกษุอยู่จำพรรษารอบ 3 เดือน ตามวินัย ทั้งนี้สักแต่ใครจะนำเอาผ้าชนิดใด
ชนิดหนึ่ง จะเป็นสบงหรือจีวรก็ได้ นิยมถวายตั้งแต่วันแรม 1 ค่ำ เดือน 11 จนถึง
กลางเดือน 12 มีอนุญาตพิเศษแก่ภิกษุผู้ใดกรานกฐิน ให้ขยายวันสำหรับภิกษุนั้นออกไปได้อีก
จนถึงกลางเดือน 4 เพราะการถวายผ้าจำนำพรรษานี้ มีบัญญัติอนุญาตให้ถวายเร็วกว่านี้ได้
สำหรับผู้ที่ถวายรีบร้อนอยากถวายก่อนโดยความจำเป็นจะต้องไปไกล แคนท์ที่ถวายก่อนกำหนดคน
ไปเรียกว่า "ผาจำนำพรรษา" เรียกว่า "อัจเจกจีวร"

เหตุที่มีการถวายผ้าจำนำพรรษา เพราะเกิดจากรู้ว่า เมื่อภิกษุอยู่จำพรรษา
ครบ 3 เดือน พอออกพรรษาแล้วต้องเดินทางไปในที่อื่นๆ เพื่อสั่งสอนคน พระพุทธเจ้า
จึงทรงอนุญาตให้รับผ้าสำหรับใช้ต่อไปได้ และที่เราเรียกผ้าจำนำพรรษานั้น หมายความว่า
เป็นผ้าที่ภิกษุจะใคร่ใช้ต่อไปเมื่อออกพรรษาแล้ว

การหล่อเทียนเข้าพรรษา

เดิมมีการจุดไฟเฉพาะวัดหลวง ไม่มีการแห่ ส่วนวัดราษฎร์นั้น จะหล่อเทียน

ก่อนเข้าพรรษา 1 เดือน โดยนายกของวัดในละแวกหมู่บ้านจะจัดการ
เรียกรอชิง เมื่อใกล้พอแล้ว ชาวบ้านก็จะนำมาหล่อเป็นเทียนในบริเวณวัด มีขนาดเท่าโค
แล้วแต่จำนวนซึ่งขึ้นที่หามาได้ จุกโคตลอด 3 เดือน (1 พรรษา) ไม่หมดก็มี รูปเทียนอาจ
เป็นรูป 8 เหลี่ยมบาง กลมบาง แล้วแต่ประคับประคองให้สวยงาม พอถึงวันเพ็ญเดือน 8
ก่อนเข้าพรรษา 1 วัน) ก็จะทำการฉลองเทียน มีการสวดมนต์เป็น รุ่งเช้ามีการฉันท้เขา
แล้วก็เตรียมแห่เทียน เมื่อเวลาประมาณ 13.00 น. ก็จะแห่เทียนเข้าไปในโบสถ์ ตั้งไว้
หน้าพระประธาน พอเวลา 15.00 น. ชาวบ้านก็จะเตรียมเครื่องไทยธรรมเป็นกรวยใบตอง
กนแหลม ภายในบรรจุ ผล หนาก ใบยา พร้อมทั้งดอกไม้ รูปเทียน สำหรับถวายพระ นำไป
ที่ลานวัด นั่งเป็น 2 แถว เว้นระยะทรงกลางไว้ 2 เมตร เป็นทางไปสู่โบสถ์ พระ
ในวัดก็จะเดินไปตามทาง โดยเดินเรียง 2 ชาวบ้านก็จะถวายเครื่องไทยธรรม พระก็จะ
รับแล้วเดินเข้าโบสถ์ สมภารเจ้าวัดก็จะจุดเทียนเข้าพรรษา และทำพิธีเข้าพรรษากันตาม
ธรรมเนียม พิธีนี้เรียกว่า ใส่บาตรกรวย

ประเพณีต่างๆของไทยนั้นยังมีอีกมาก ซึ่งไม่สามารถจะเขียนบรรยายในเอกสาร
ประกอบการสอนได้หมดครบทุกประเพณี เพียงแต่ได้เป็นพื้นฐานให้รู้เรียนใ้ได้อ่านประกอบ เท่านั้น
สำหรับประเพณีอื่นๆนั้น ผู้เรียนยังต้องไปศึกษาค้นคว้าเพิ่มเติมด้วยตนเองอีกมาก

วิธีสอน

1. ผู้สอนบรรยายตามหัวข้อ
2. ใ้หนังสือตำรารายงานประเพณีต่างๆของไทยที่เกี่วกัน
3. ใ้หนังสืออภิปรายประเพณีต่างๆของไทยที่ใ้ประโยชน์และยังม่คุณค่าอยู่ และประเพณี
ใ้ที่ควรยกเลิก
4. กำหนดเอกสาร หนังสือใ้ได้อ่านประกอบเพิ่มเติม

หนังสืออ่านประกอบ

กิจจา บุรณัน ขนบธรรมเนียมประเพณีของไทย ประมวลสาส์น 2513

เกษม บุญศรี ประเพณีทำบุญเนื่องในพุทธศาสนา องค์การศาสนา 2504

- คณะราษฎร ประเพณี — พิธีสำคัญของไทย เสริมวิทยบรรณาคาร 2512
- ไตรศัลยกิจ วัฒนธรรมของไทย พิมพ์เป็นที่ระลึกในงานสถาปนาจิตพ นายชม รัตนเศวคนันท์
2496
- ประพันธ์ ศรีวงศ์ พิธีต่างๆและพุทธาภิเษกบัตถกาสถาสน์ 2513
- ปริญญากิจกฐิ ประเพณีไทยโบราณ ศิริธรรม 2510
- แปลก สนิธิรักษ์ พิธีกรรมและประเพณี ไทยวัฒนาพานิช 2514
- พนพิศมัย กิสกุล, ม.จ. หอวัง ประเพณีไทย โรงพิมพ์บำรุงนุกุลกิจ 2516
-
- พิธีของทุกคน เกษมบรรณกิจ 2504
- ราชวรานุกุล, พระยา ประเพณีเกี่ยวกับชีวิต กรมศิลปากร 2507
- สมพงษ์ เกรียงไกรเพชร ประเพณีไทยและเรื่องนารู แพรวพิทยา 2519
- สมภพ ภิณย์, นอ. บ้านไทยภาคกลาง พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ นายคันธีวเม้ง
หวั่งหลีและนางทองพุด หวั่งหลี 10 มกราคม 2515
- สุพิศรา สุภาพ สังคมและวัฒนธรรมไทย ไทยวัฒนาพานิช 2520
- เสรีयरโกเศศ (นามแฝง) ทำขวัญและประเพณีทำขวัญ กวางหนา 2506
-
- ประเพณีเก่าของไทย แพรวพิทยา 2500
-
- ประเพณีเกิด — ตาย สำนักพิมพ์สมาคมสังคมศาสตร์ 2510
-
- ประเพณีक्रम — สารท สำนักพิมพ์สมาคมสังคมศาสตร์ 2516
-
- ประเพณีเบิกเตล็ด สำนักพิมพ์สมาคมสังคมศาสตร์ 2508
-
- ปลูกเรือน — แต่งงาน สำนักพิมพ์สมาคมสังคมศาสตร์ 2514
-
- อานนท์ อากาภิรม สังคมวัฒนธรรมและประเพณีไทย แพรวพิทยา 2519
- อุรุคินทร วิริยะบุรุษ ประเพณีไทยฉบับมหาราชครู โรงพิมพ์ระจักษ์วิทยา 2512

พื้นฐานทางคันศิลป์ไทย

ศิลป์ไทยนั้นได้รับอิทธิพลมาจากอินเดีย เป็นสำคัญ เพราะพอลาชาวอินเดียได้เดินทางเข้ามาค้าขายแถบ เอเชียอาคเนย์ทั้งทางบกและทางเรือ พอลาชาวอินเดียเหล่านี้ยังได้เข้ามาตั้งรกรากอยู่ตามเมืองท่าและโคเนียบแพร่วัฒนธรรมอินเดียให้กับชาวพื้นเมืองของเอเชียอาคเนย์ด้วย ฉะนั้นศิลปกรรมอินเดียที่เป็นต้นเค้าศิลป์ไทยนั้น แยกได้เป็นสมัยดังนี้

ศิลปคันธาระ (พุทธศตวรรษที่ 3 - 7)

ศิลปคันธาระหรือคันธาระนี้ เป็นอารยธรรมของกรีกเข้ามาแผ่อิทธิพลในตอนเหนือของอินเดีย โฉน้าเอาศิลปการก่อสร้างแบบตะวันตกและการสร้างสิ่งเคารพขึ้น เช่นการก่อสร้างพระพุทธรูปเริ่มแรกสุดในโลก ซึ่งก่อนหน้านั้นยังไม่มี การก่อสร้างรูปของพระพุทธเจ้าในอินเดีย คงสร้างแต่สัญลักษณ์แทนนั้น เช่น ธรรมจักรมีวงกลมรอบแสดงตอนปฐมเทศนา รูปดอกบัวแทนปางประสูติ และถอนปรีนิพพานแทนถวายพระสละเป็นคน

เมื่อหรือได้มีการริเริ่มขึ้นในเรื่องการสร้างสิ่งเคารพนั้น เราพอจะสรุปลักษณะพระที่ได้รับอิทธิพลจากกรีกได้ดังนี้

พระพักตร์ ; จะเหมือนเทพนางของมนุษย์มาก ส่วนพระเศศาทำเป็นเกล้ามวยผมสูง ภายหลังโคแปงเป็นเกลุมาลา รูปโพธิสัตว์มักจะมีพระมัสสุศวบรวมทั้งมีการตกแต่งอาภรณ์ มีพระอุมาโอมระหว่างพระชนง พระเศศาทำเป็นเส้นหยักโศกคล้ายคลื่น และกระหมวกเป็นเมาลีทำเป็นเส้นวนอย่างทักษิณาวาลูฏ พระรัศมีทำเป็นแบบประภามณฑลเป็นวงกลมอยู่เบื้องหลัง พระปฤษฎางค์ ฉาคีครองทำอย่างห่อหุ้มม กลีบฉาเหมือนของจริงมีรอยบน รุนแรกนิยมให้ฉาคีหนานามาก ต่อมาจึงทำให้บางลงกว่าเดิม ปางสมาธิทำชายจีวรปลดอยตกพันพระชนงลงมาคลุมฐาน จีวรแบบการหมอบอย่างเก่า รูปสาวกทำเป็นจำหลักกลีบจีวร ส่วนรูปพระโพธิสัตว์และรูปพระสาวกนั้นลักษณะมีมือข้างอาจสัง เกตโคในทำนองเดียวกันกับพระพุทธรองค์

ศิลปแบบมถุรา (พุทธศตวรรษที่ 4 - 10)

ได้ดัดแปลงรูปพระประติมากรรมได้อีกแบบหนึ่งคือ ทำพระพุทธรูปไม่ปรากฏว่า

กระมุขพระเศียรอย่างพระของกัณธารราช และแทนที่จะประทับนั่งบนดอกบัวกลับทำอยู่บนสิ่ง
ประกับกวยรูปโพธิสัตว์และเหล่าอภินิหาร ถ้าเป็นพระพุทธรูปยืนก็มักจะยืนอยู่บนสิ่งหมอบ จีวร
ริ้ว เป็นระเบียบคลุมทั้งองค์ ทั้งพระพุทธรูปและพระโพธิสัตว์มักจะอวสานสมบูรณ์ และแสดงถึง
ธรรมชาติแห่งสรีระของชาวอินเดียนมากกว่าความดี ที่จะประจักษ์ขึ้น ลักษณะที่สังเกตเห็นได้คือ
คล้ายสตรีมาก

ศิลปแบบอมรวดี (พุทธศตวรรษที่ 7 - 10)

ศิลปในสมัยนี้ได้แบบอย่างมาจากกัณธารราชกับมอญ ที่แพร่เข้ามาหลายรูปแบบ
จึงเกิดศิลปอีกสกุลหนึ่ง ซึ่งกำหนดเรียกว่าศิลปแบบอมรวดี เป็นแบบ เริ่มแรกของความคิดประดิษฐ์
ทั้งในทรวดทรง จีวรกรอง เม็กเกศา และเกตุมาลา จักเขาเป็นแบบศิลปตามอุคคคติ

ศิลปแบบคุปตะ (พุทธศตวรรษที่ 10 - 12)

ศิลปแบบคุปตะรุ่งเรืองในสมัยราชวงศ์คุปตะ ตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 10 และเป็นที่
ยอมรับนับถือกันว่ามีกาสะสลไกในงานศิลปกรรมอินเดีย บรรดาสถาบันกิจกรรมไม่ว่าจะเป็นทาง
บ้านเมืองหรือศาสนาได้สร้างขึ้นเป็นอย่างมาก งานที่นับว่ารุ่งพุทธศาสนาเป็นไปอย่างเต็มที่
การสร้างพระพุทธรูปมีกันอย่างแพร่หลาย ศิลปสมัยคุปตะนิยมการวางในทาวางพระหัตถ์แตกต่าง
ไปจากสมัยอื่น จีวรทำบางแบบเนื้อ ให้เห็นทรวดทรงขององค์พระ เป็นแบบอุคคคติยิ่งขึ้นจน
เป็นแบบประจำชาติเสมอ เคาของสุโขทัย

ศิลปแบบคุปตะสมัยหลัง

สังเกตได้จากภายหลังสมัยคุปตะแล้วอิทธิพลทางการสร้างจะไม่ค่อยมีความงดงาม
และภายหลังเมื่ออิสลามได้ครอบครองการศาสนาในอินเดียแล้ว การนับถือศาสนาตลอดจนความ
เจริญทางศาสนาพุทธได้หยุดลงจนเกือบสูญสลายไปในที่สุด

ศิลปแบบปาละ (พุทธศตวรรษที่ 14 - 18)

ปี พ.ศ. 1745 เป็นปีที่พุทธศาสนาได้สูญไปจากอินเดียแล้ว ราชวงศ์
ปาละเสนอการนับถือพุทธศาสนาได้เกิดขึ้นมาอีกลัทธิหนึ่ง เรียกว่าลัทธิคันถะ เป็นลัทธิคล้าย

มาจากมหายานปนควยลัทธิความเชื่อถือในอินคุ เกิดการนับถือพระโพธิสัตว์ พระเจ้าสร้างโลก ศิลปะ เป็นแบบสืบมาจากศิลปะและหลังศิลปะ ทำให้ไม่เกิดความงามแบบธรรมชาติ

ลักษณะของศิลปสมัยปาละ

จิ๋วบางแบบ เนื้อ พระพักตร์ เข้มคม นาสีงุ้ม พระเนตรห้อยกริ่งภาวนา พระขนงกับพระเนตรคม ศิลปะแบบนี้มีความเจริญสูงสุดในระหว่างพุทธศตวรรษที่ 15-18 และ โคนฉัทธิพลให้เบต - เปาล และภาคใต้ของอินเีย

ประวัติศิลป์ไทย

ในสมัยพุทธกาลนั้น พวกที่นับถือพุทธศาสนาจะนับถือแต่พระพุทเจ้า พระธรรม และพระสงฆ์เท่านั้น ซึ่งทั้งสามสิ่งนี้รวมกันเรียกว่าพระรัตนตรัยหรือไตรสรณคมน์ ยังไม่มีการสร้างวัตถุใดขึ้นมาเพื่อทำการเคารพในศาสนา บรรดาเจดีย์ พระพุทธรูปล้วนแต่เป็นของมีขึ้นในภายหลังจากที่พระพุทธเจ้าปรินิพพานแล้ว

ศิลป์ในไทยในส่วนที่เกี่ยวข้องกับศาสนานั้น ส่วนใหญ่เราได้รับ เอาแบบอย่างมาจาก อินเียเกือบทั้งหมด ไม่ว่าจะเป็นส่วนของพุทธและพราหมณ์ เพราะว่าเรารับเอาศาสนาเข้ามา จากอินเียนั่นเอง อิทธิพลทางศิลป์เราพอจะแยกออกเป็นสองระยะสมัยคือ

1. สมัยก่อนที่พระพุทธศาสนาจะแผ่เข้ามาในแหลมอินโคจีน ซึ่งเป็นระยะที่ศาสนาพราหมณ์โคโนอิทธิพล เขากรอบกลุ่มอารยธรรมทุกประเทศในแหลมอินโคจีน เช่น ขอม เป็นต้น
2. สมัยที่พระพุทธศาสนาเริ่มแผ่เข้ามาหลังจากที่พระเจ้าอโศกมหาราชไกรวมกับพระสงฆ์ในยุคนั้นทำการสังคายนาแล้วไคโนสงฆ์ออกมาเผยแผ่พุทธศาสนาทั่วทุกทิศ และในสมัยนี้เองทำให้พุทธศาสนาเริ่มแผ่อิทธิพล เขามามีบทบาทในชีวิตของชาวเอเซียเกือบทั่วไป ซึ่งรวมทั้งประเทศไทยด้วย หลักฐานที่ทำให้เราทราบคือ พระปฐมเจดีย์ซึ่งสร้างเป็นทรงบาตรคว่ำในจังหวัดนครปฐม

การสืบเนื่องทางศิลปะนั้น ทำให้เราทราบว่า มีการสร้างพระพุทธรูปองค์แรกขึ้นในสมัยของพระเจ้าอเล็กซานเดอร์มหาราชของกรีกที่ไคโนอำนาจ เขามากรอบครองอินเีย

แล้วรับเอาพุทธศาสนาเข้าไว้ เมื่อก่อนนั้นกรีกนับถือเทพเจ้าและมีการสร้างรูปสมมติขึ้นเคารพ เมื่อรับเอาพุทธศาสนาเข้าไว้ก็ยังไม่ไถ่ละวิธีการเดิม จึงไต่สร้างรูปของพระพุทธเจ้าขึ้น เคารพบูชา คือพระพุทธรูป (คือปะในสมัยนี้เราเรียกว่าพระพุทธรูปสมัยคันธารราฐ เมื่อราวปี พ.ศ. 370 ซึ่งมีลักษณะพิเศษ เป็นแบบของกรีกที่พอจะสังเขปลักษณะไว้ดังต่อไปนี้

พระพุทธรูปสมัยคันธารราฐ

1. พระเกศาทำเป็นเส้นยาวคดเคี้ยวคล้ายกับคลื่น แล้วกระหนวมคั่นเป็น เม้าที่ทำเป็นเส้นวนอย่างทักษิณาวัตร
2. รัศมีทำเป็นรูปประภาณกลมเป็นรูปวงกลมอยู่เบื้องหลังเศียร
3. พระพักตร์ มีพุทธลักษณะเหมือนเทวรูปของกรีก มีอุณาโลมอยู่ระหว่างคิ้ว
4. จีวร มีสองแบบคือ ชนิดห่มคลุมและห่มกอง จำหลักลึบมาเป็นริ้วแล่นขนานกัน รุนแรกนั้นทำยาวที่หม่นนามาก รุนที่สองมาห่มข้างลง พระพุทธรูปนั่งขัดสมาธิทำชายผ้าตกคลุมลงมา ถึงพระชงฆ์คลุมฐานก็มี หรือแบบชนิดที่คลุมกระชับซ่อนชายผ้าใต้พระชงฆ์ หรือชนิดรวบจีวรพันเข้า ก็มี ซึ่งเหล่านี้ล้วนเป็นลักษณะของพระพุทธรูปแบบคันธารราฐ เฉพาะในยุคแรก ส่วนอีกชนิดที่ทำแบบคลุมเข้าทั้งสองข้าง เป็นแบบรุ่นหลัง
5. พุทธบัลลังก์ ทำรูปประกอบเป็นสิงห์ข้าง หรือรูปพระสาวกหรือบางองค์ก็ทำเป็นจำหลักรูปคอกบัวกลีบ

ส่วนรูปโพธิสัตว์และพระสาวกนั้น ลักษณะการฝีมือก็พอจะสังเขปได้ในลักษณะแบบเดียวกันกับพระพุทธรูป

หลังจากที่ชาวกรีกได้เป็นชนกลุ่มแรกที่ได้แบบอย่างในการสร้างพระพุทธรูปแล้ว ชาวอินโดโยคตลอดจนเหล่าพระสาวกก็มีความกึกและความเห็นแก่ต่างกันออกไปเป็นแบบต่างๆ ซึ่งก็มีส่วนผลักดันให้มีการสร้างรูปพระพุทธขึ้นมาทำการเคารพบูชา มลเหตุอันหนึ่งที่มีอิทธิพลทำให้มีการสร้างพระพุทธรูปขึ้นก็คือ อิทธิพลของศาสนาพราหมณ์ในส่วนที่เกี่ยวกับการสร้างเทวรูปขึ้นมาเคารพบูชา และการแข่งขันกันระหว่างศาสนาพุทธกับพราหมณ์ ซึ่งพุทธศาสนามุ่งให้บุคคลยึดถือเหตุผลและผลกรรมหรือการกระทำ ไม่ให้ยึดถือในเทพหรือพระเจ้า แต่การฝังรากลึก

มาจาคืออิทธิพลของศาสนาพราหมณ์ ทำให้บุคคลที่ยังยึดมั่นในแบบ เกาไม คอยนิยมเพราะไม่เห็น
ตัวตนแบบ เทวะ ของพราหมณ์ พระสาวกจึงได้มีโอกาสสร้างพระพุทธรูปขึ้นมาแข่งขันกับพราหมณ์
นับแต่นั้นการสร้างพระพุทธรูปก็แผ่ขยายกว้างออกไป

ก่อนหน้าที่จะมีการสร้างพระพุทธรูปขึ้น เคารพในอินเดียนั้น ครั้งแรกนิยมสร้างเป็น
สัญลักษณ์ที่เป็นคนดำเป็นวงพระศกศาสนา เช่น คบโพธิ์ ซึ่งแสดงถึงการครีตรู ธรรมจักรที่มี
กวางหมอบแสดงถึงปัญาเทศนา กอแก้วแสดงถึงตอนประสูติ สกปเจกีย์ แสดงถึงตอนปรินิพพาน
เป็นคน คอมาภายหลัง เมื่อกรีกิรี เริ่มสร้างจึงได้มีการนิยมสร้างรูปเหมือนขึ้นมา เคารพแทน
สัญลักษณ์แบบ เกา

การฟื้นฟูพุทธศาสนาครั้งใหญ่มีขึ้นในสมัยของพระเจ้าอโศกมหาราช สมัยที่มีการ
สังคายนาพระพุทธศาสนาครั้งนี้ ทำให้มีการแผ่ขยายพุทธศาสนาออกไปอย่างกว้างขวาง มีการ
สร้างสถูปเจกีย์ขึ้นอย่างมากมายพร้อมทั้งการจารึกหลักธรรมในพระพุทธรูปศาสนาลงในแผ่นศิลา
(ซึ่งไทยในสุโขทัยก็เอาแบบอย่าง) พระพุทธศาสนามีความมั่นคง เป็นปึกแผ่นและแผ่กว้างทั่วไป
ในอินเดียสมัยนั้น

ศิลปกรรมในประเทศไทย

ศิลปกรรมที่พบในประเทศไทย แบ่งเป็นสมัยใหญ่ๆได้ 2 สมัย คือ

สมัยก่อนประวัติศาสตร์ หมายถึงระยะเวลาในอดีตที่มนุษย์ยังไม่มีภาษาเขียน เพื่อบันทึกเรื่องราว
ต่างๆของตน แนวทางจะปรากฏมีงานศิลปกรรม เครื่องมือเครื่องใช้
หลงเหลือเป็นพยานแสดงหลักฐานของกลุ่มชน ที่มีความเจริญอยู่ก็ตาม
ซึ่งแบ่งออกเป็น 2 ยุค คือ ยุคหิน และยุคโลหะ

สมัยประวัติศาสตร์ หมายถึงระยะเวลาที่มนุษย์เริ่มรู้จักใช้ตัวหนังสือบันทึกเรื่องราว
ของกันในงานที่เรียกว่า ศิลปจารึกและตัวหนังสือนั้น สามารถ
อ่านเข้าใจ และทราบความเป็นไปของชุมชนนั้นๆได้เป็นอย่างดี

ศิลปสมัยประวัติศาสตร์ในประเทศไทย ส่วนใหญ่เป็นศิลปะเนื่องในศาสนาพุทธ และศาสนาพราหมณ์ ประติมากรรมมี พระพุทธรูป, เทวรูป เป็นสำคัญ สถาปัตยกรรม เช่น สลอบเจดีย์ โบสถ์ วิหาร, เทวสถาน จิตรกรรม ส่วนใหญ่เป็นภาพชาดก หรือพระพุทธรูปประวัติเป็นสำคัญ ศิลปกรรมเหล่านี้ แบ่งออกเป็น 2 สมัย คือ

ก. ศิลปสมัยก่อนที่ชนชาติไทยเข้าปกครองประเทศ มี 5 แบบ คือ

1. วัตถุฐานเก่าที่ค้นพบในประเทศไทย มีอายุราว พ.ศ. 400 - 1200
2. แบบทวารวดี (มอญ) มีอายุราว พ.ศ. 1100 - 1600
3. แบบเขมรโบราณ มีอายุราว พ.ศ. 1100 - 1400
4. แบบศรีวิชัย หรือศิลปกรรมภาคใต้ มีอายุราว พ.ศ. 1200 - 1800
5. แบบลพบุรี มีอายุราว พ.ศ. 1500 - 1800

ข. ศิลปสมัยที่ชนชาติไทยเข้าปกครองประเทศ มี 5 แบบ คือ

1. ศิลปแบบ เชียงแสน หรือศิลปกรรมทางภาคเหนือ มีอายุราว พ.ศ. 1500 - 2200
2. ศิลปแบบสุโขทัย มีอายุราว พ.ศ. 1780 - 2000
3. ศิลปแบบอู่ทอง มีอายุราว พ.ศ. 1600 - 2000
4. ศิลปแบบอยุธยา มีอายุราว พ.ศ. 1893 - 2310
5. ศิลปแบบรัตนโกสินทร์ มีอายุราว พ.ศ. 2325 - ปัจจุบัน

ศิลปแบบลพบุรี

(ราว พ.ศ. 1500 - 1800)

ศิลปลพบุรี เป็นการเรียกศิลปะในประเทศไทยแบบหนึ่งที่มีลักษณะคล้ายกับศิลปะขอม ในอาณาจักรเขมร และกบฏเหตุที่ไทยศิลปะนี้ที่จังหวัดลพบุรีเป็นครั้งแรก จึงเรียกว่า ศิลปแบบลพบุรี แคว้นใหญ่จะพบทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

โบราณวัตถุทั้งหลายนี้ ส่วนใหญ่จะมีลักษณะแบบขอม แบบปาปวน หรือแบบนครวัด หรือแบบบาเยน ซึ่งมีอายุอยู่ระหว่าง พ.ศ. 1500 - 1800 แต่ที่มีอายุเก่ากว่าก็มีบ้างแต่เป็นส่วนน้อย

พวกประติมากรรม มีทั้งที่สลักจากหินและหล่อด้วยสำริด ส่วนใหญ่เป็นศิลปวัตถุที่เนื่องในพระพุทธศาสนา ลัทธิมหายาน จึงมีรูปพระโพธิสัตว์, โลกิเศศวร พระเมตไตรยโพธิสัตว์ นางปรัชญาปารมิตา และพระศรีกาย คือ พระพุทธรูป 3 องค์ นั่งเรียงกันบนฐานเดียวกัน อันหมายถึงธรรมกายและนิรมานกาย เป็นส่วนมาก เทวรูปในศาสนาพราหมณ์ เช่น พระอิศวร พระนารายณ์ พระวิศvakarm ก็มิเช่นนั้น

ลักษณะประติมากรรมแบบลพบุรี โดยทั่วไปจะมีพระพักตร์รูปสี่เหลี่ยม พระขนงทอดกันเกือบเป็นเส้นตรง พระเนตรเหลือบต่ำเล็กน้อย พระนาสิกเป็นสัน พระโอษฐ์อมยิ้มน้อยๆ แนวเส้นพระโอษฐ์กรง ริมพระโอษฐ์หนา ถ้าเป็นพระพุทธรูปที่นิยมสร้างคือพระพุทธรูปประทับปาริภักสาสน (ชักสามขา) พระหัตถ์แสดงชยานมูทรา (สมาธิ) กับพระพุทธรูปนาคปรกทรงเครื่อง ซึ่งแบบหลังนี้ บางองค์แตกวางไปจากศิลปะขอม ก็คืออุทิส (กระบี่หนา) จะมีลวดลายแทรกในขณะที่ยังศิลปขอมไม่มี

สำหรับพระพิมพ์ที่สร้างด้วยดินเผาและโลหะ สร้างทั้งรูปพระพุทธรูปและรูปเทวรูป แต่มักมีรูปพระปรมาภิไธยประกอบด้วยเสมอ

สถาปัตยกรรม ในแบบลพบุรี มักเรียกว่าพระปรางค์หรือปราสาทซึ่งขึ้นอยู่กับขนาดของอาคาร ส่วนใหญ่สร้างด้วยศิลา และอิฐ สร้างเป็นพุทธสถานบาง เทวสถานบาง สถาปัตยกรรมเหล่านี้มีอายุตั้งแต่ พ.ศ. 1100 - 1200 เช่น ปราสาทอิฐ วัดทองทั่ว จังหวัดจันทบุรี ปราสาทภูมิโพน อำเภอลำดวย จังหวัดสุรินทร์ ปราสาทพนมวัน จังหวัดนครราชสีมา ปราสาทเมืองแขก จังหวัดลพบุรี ปราสาทพนมรุ้ง จังหวัดบุรีรัมย์ และปราสาทหินพิมาย จังหวัดนครราชสีมา เป็นต้น

นอกจากนี้ยังมีเครื่องมือเครื่องใช้ที่หล่อจากสำริด เช่น เครื่องประดับราชยานคานหาม และยังมีเครื่องปั้นดินเผา ที่มีน้ำเคลือบสีขาว สีเขียวอมใส และสีน้ำตาลเข้ม ทำเป็นภาชนะต่างๆ เช่น ไห ชาม กระปุก กาน้ำ และรูปสัตว์ต่างๆ อีกด้วย

สมัยก่อนประวัติศาสตร์ในประเทศไทย

รายงานของ ดร. พัน อีเกอเรน เมื่อ พ.ศ. 2485 เกี่ยวกับเรื่องมนุษย์ก่อนประวัติศาสตร์ในประเทศไทยนั้น ปรากฏว่า ขณะที่เขาเป็นเชลยศึกของญี่ปุ่น ปฏิบัติการสร้างทางรถไฟสายมรณะที่ริมแม่น้ำแควตอนล่าง แถบบริเวณบ้านเกาเหิน โคกพบเครื่องมือขวานหินกำปั้นสมัยหินเก่าตอนต้นปะปนอยู่ในกองดินกรวด จากนั้นจึงได้เริ่มมีการศึกษาเรื่องราวก่อนประวัติศาสตร์ในประเทศไทยกันมากยิ่งขึ้น

สมัยก่อนประวัติศาสตร์ เป็นการศึกษาด้านการวิวัฒนาการการดำเนินชีวิตของคนในยุคที่ยังไม่มีการบันทึกเรื่องราวเป็นลายลักษณ์อักษร หรือยังไม่มีตัวหนังสือใช้ แต่สามารถศึกษาได้จากงานศิลปกรรมเครื่องมือเครื่องใช้ ที่ทำขึ้นจากวัสดุธรรมชาติ มีลักษณะเรียบง่าย และค่อนข้างมีความละเอียดประณีตและมีกรรมวิธีในการประดิษฐ์สลับซับซ้อนมากยิ่งขึ้น เมื่อมีวัฒนธรรมสูงขึ้น จากวัสดุที่นำมาทำเครื่องมือเครื่องใช้ และลักษณะการประดิษฐ์ สามารถแบ่งลักษณะวัฒนธรรมสมัยก่อนประวัติศาสตร์ตามลักษณะสากล ออกเป็น 2 ยุคใหญ่ๆ

ก. ยุคหิน สามารถแบ่งได้เป็น 3 สมัย คือ

1. ยุคหินเก่า (200,000 B.C.— 11,000 B.C.) เครื่องมือทำจากหินกรวดแม่น้ำ นำมาทำเครื่องมือที่เรียกว่าขวานกำปั้น ซึ่งเป็นการนำหินกรวดแม่น้ำมากระแทกตามขอบริมให้มีความคมเพียงด้านเดียวอย่างหยาบๆ เพื่อนำมาตัดหรือฟันของ ที่มีอายุเก่าแก่ที่สุดมีที่บ้านเก่า จังหวัดกาญจนบุรี ที่สืบทอดว่า อาเภอบึงสามพัน จังหวัดเชียงราย และจังหวัดแม่ฮ่องสอน

คนยุคนี้เป็นพวกเร่ร่อน อาศัยอยู่ตามถ้ำ ใช้เครื่องมือหินกะเทาะในการล่าสัตว์ และเก็บผลไม้เป็นอาหาร แต่ในเมืองไทยยังไม่พบโครงกระดูกของคนยุคหินเก่า

2. ยุคหินกลาง (11,000 B.C.— 8,350 B.C.) พบเครื่องมือเครื่องใช้ที่ประดิษฐ์ขึ้นกว่ายุคหินเก่า เช่น ขวานหิน ก็ประดิษฐ์ให้เหมาะที่จะใช้ยิ่งกว่าที่จะกะเทาะอย่างหยาบ มีทั้งกะเทาะหนาเดียวและสองหน้า มีลักษณะหนาและนูนสูง สามารถทำภาชนะดินเผาผิวเกลี้ยง เป็นเงา กับพวกที่มีลายเชือกทาบ เช่น หม้อ จาน ชาม ไคแลว และพบร่องรอยของคนในยุคนี้ กระจัดกระจายอยู่ทั่วไป พวกนี้ยังรู้จักใช้เครื่องมือทำควยกระดูกสัตว์ และมี

เครื่องมือชุกทำควยเปลือกหอย บุคนี้จากการสำรวจก็ยังได้พบหลักฐาน คือโครงกระดูกที่นำพระ
คำบลไทรโยค อำเภไทรโยค จังหวัดกาญจนบุรี การฝังศพนั้นฝังให้ศพนอนหงายชันเข่าอยู่
บนก้อนหินก้อนใหญ่ เห็นศีรษะไปทางทิศเหนือ หันหน้าไปทางก้นขวา คินที่คลุมร่างมีร่องรอย
ของการโปรยดินสีแกงไว้ เราใจว่าหมายถึงการให้เลือดและชีวิตแก่คนตาย และยังมีกระดูก
สัตว์และเปลือกหอยวางบนตรงอก เราใจว่าเป็นการให้อาหารแก่คนตายนั้นเอง

3. บุคหินใหม่ (8500 B.C. - 1000 B.C.) จากการสำรวจและขุดค้นทาง
โบราณคดีทำให้ทราบว่าคนในยุคนี้มีเลือกสถานที่ตั้งหมู่บ้าน ทำมาหากินอยู่ตามริมแม่น้ำ และ
พบร่องรอยอยู่ทั่วประเทศ เครื่องมือเครื่องใช้มีขวานหินขัด อาวุธ เช่น หัวลูกศร สิว เข็ม
มีด ทำควยเขาสัตว์ กระดูกสัตว์ และเปลือกหอย และปรากฏว่าคนในยุคนี้สามารถทำ
ภาชนะเครื่องปั้นดินเผาแบบต่างๆได้มากมาย ทั้งยังรู้จักทอผ้าไหมแล้ว เพราะได้พบแกนเหล็กใน
ดินเผาที่ใช้ในการปั่นฝ้าย รู้จักประคัมร่างกายควยเปลือกหอย และกระดูกสัตว์นำมาทำเป็นสร้อย
คอ แหล่งใหญ่ที่พบโครงกระดูกของคนยุคหินใหม่ คือ ที่จังหวัดกาญจนบุรี พบ 34 โครง

ข. บุคโลหะ (1000 B.C. - 500 B.C.) ในยุคนี้คนเริ่มมีวิถีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นกว่าเดิม
รู้จักหลอมโลหะนำมาทำเครื่องมือเครื่องใช้ เช่น ขวาน พร้า กำไล แหวน ฯลฯ เมว
เครื่องมือหินจะยังใช้สืบทอดมา โดยทั่วไปแล้ว บุคโลหะนี้จะแบ่งตามลักษณะโลหะที่นำมาใช้ เป็น
2 ยุค คือ ยุคเหล็กและยุคสำริด แต่สำหรับในเมืองไทย ยังไม่สามารถแบ่งออกได้อย่างแน่นอน
เพราะมักจะพบเครื่องมือของทั้งสองชนิดอยู่รวมกันเสมอ แหล่งที่สำคัญในเมืองไทย คือ ที่เรียก
ว่าวัฒนธรรมบ้านเชียง ซึ่งปรากฏว่ามีอายุที่เก่าถึง 3000 B.C. ส่วนที่อื่นก็มีพบที่ศูนย์การทหาร
ปืนใหญ่ลพบุรี และพบทั่วไปทุกภาค

จากหลักฐานที่พบ ทราบว่าคนในยุคนี้ดำรงชีพด้วยการหาปลา ล่าสัตว์ และเพาะปลูก
มีนาฝาย และนาไหม ตลอดจนแต่งร่างกายควยเครื่องประดับโลหะที่วิจิตรพิสดาร สวบางม รู้จัก
เขียนภาพตามผนังถ้ำควยสีดินแกง แสดงถึงความมีอารยธรรมที่จัดอยู่ในขั้นสูงทีเดียว

วัตถุนกเขาที่ค้นพบในประเทศไทย

(ราว พ.ศ. 400 - 1300)

วัตถุนกเขานี้หมายถึงศิลปกรรมโบราณจากต่างประเทศที่พบในประเทศไทย ที่สำคัญมีตะเกียงโรมันสำริด มีอายุก่อน พ.ศ. 500 เป็นตะเกียงที่กลาว่าหล่อขึ้นตามแบบตะเกียงโรมันที่เมืองอาเล็กซานเดรีย ในประเทศอียิปต์ พบที่ตำบลพงคึก อำเภอดงมะดะกา จังหวัดกาญจนบุรี

พระพุทธรูปอินเดียแบบอมราวดี หรือพระพุทธรูปลังกาแบบอนุราชปุระ มีอายุระหว่าง พ.ศ. 700 - 900 พบในจังหวัดนครราชสีมา เพชรบุรี นครศรีธรรมราช นราธิวาส นอกจากนี้ยังพบพระพุทธรูปขนาดเล็กของอินเดียแบบคุปตะ (ราว พ.ศ. 800 - 1200) ที่เวียงสระ อำเภอบ้านนาสาร จังหวัดสุราษฎร์ธานี กับแบบหลังคุปตะ (ราว พ.ศ. 100 - 1300) ที่ตำบลพงคึก อำเภอดงมะดะกา จังหวัดกาญจนบุรี กวบ รวมทั้งพบพระพุทธรูปอินเดียแบบปาละ (ราว พ.ศ. 1300 - 1500) ในกรุพระปรางค์วัดราชบูรณะ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา กวบ แสดงให้เห็นว่าดินแดนประเทศไทยนี้ได้มีการติดต่อกับต่างประเทศโดยเฉพาะอินเดียมานานก่อนพุทธศตวรรษที่ 5 แล้ว

เทวรูปนกเขา

(ราว พ.ศ. 1100 - 1600)

เทวรูปนกเขาแบบนี้ที่พบในประเทศไทยส่วนมากสลักจากหิน มีอายุร่วมสมัยกับศิลปแบบทวารวดีที่มีอายุระหว่าง พ.ศ. 1100 - 1400 และส่วนใหญ่จะพบในที่ที่เกี่ยวกับที่พบพระพุทธรูปแบบทวารวดี จึงเชื่อว่าเป็นประติมากรรมทางศาสนาพราหมณ์ในศิลปแบบทวารวดี เทวรูปนกเขาที่เก่าที่สุด คือ เทวรูปพระนารายณ์ พบที่อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี แสดงอิทธิพลศิลปอินเดียแบบคุปตะและอมราวดี จึงควรมีอายุในระหว่าง พ.ศ. 500 - 900 และยังพบ เทวรูปเช่นนี้ที่นครศรีธรรมราช พังงา และปราจีนบุรี กวบ

ลักษณะทั่วไปเป็นรูปพระนารายณ์ 4 กร ทรงถือ จักร สังข์ กฐา และธรรณี ซึ่งจะทำ

เป็นลักษณะกอนกักรูปกลม สวมหมวกทรงกระบอก นุ่งผ้ายาวมีจีบด้านหน้า มีทั้งที่คาดผ้าเฉียง และคาดผาตรงซึ่งส่วนใหญ่พบทางภาคใต้

ศิลปะแบบทวารวดี

(ราว พ.ศ. 1100 - 1600)

จากบันทึกของหลวงจีนเหียนจิ่ง ในพุทธศตวรรษที่ 12 ที่บันทึกว่ามีอาณาจักรโคโลโปตี อยู่ระหว่างอาณาจักรอิสานปุระ (เขมร) ทางตะวันออก กับอาณาจักรศรีเกษตร (พม่า) ทาง ตะวันตก นักโบราณคดีจึงสันนิษฐานว่า น่าจะตรงกับคำว่าทวารวดี นอกจากนี้ยังได้พบเงิน 3 เหรียญ ที่นครปฐม ที่อำเภอทอง สุพรรณบุรี และที่อำเภออินทร์บุรี จังหวัดสิงห์บุรี จารึก เป็นภาษาสันสกฤตว่า "ศรีทวารวดี ศวรมุขย" อันแปลใจความว่า บุญกุศลของพระราชแห่ง ทวารวดี จึงนับ เป็นข้อสนับสนุนว่าสันนิษฐานของนักโบราณคดีได้กลายเป็นความจริง

ศิลปกรรมแบบทวารวดี เป็นศิลปในพระพุทธศาสนาเถรวาท นิยมสร้างพระ พุทธรูปที่แสดงอิทธิพลอันเกี่ยวพันแบบอมราวดี แบบคุปตะและหลังคุปตะในระยะต้น จากนั้นก็ค่อย วิวัฒนาการมาเป็นลักษณะของตนเองตามแบบพื้น เมืองมากยิ่งขึ้น และในสมัยหลัง เริ่มรับอิทธิพล ศิลปะเขมรแบบปาปวนเข้ามาด้วย ศิลปกรรมแบบทวารวดี แพร่หลายอยู่ในทุกภาคของประเทศไทย โดยเฉพาะในภาคกลางและภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

ลักษณะศิลปะแบบทวารวดี (โดยทั่วไป) พระพุทธรูปมีพระพักตร์แบบรูปสี่เหลี่ยม พระขนงทรงคอกันเป็นรูปปีกกา พระเนตรโปนนูน เหลือบมองต่ำ พระนาสิกใหญ่ พระโอษฐ์ งามยิ้ม ริมพระโอษฐ์หนา กรองฉาอุดตตรสงค์ (จีวร) ทั้งแบบหมอลุมและหมเดียงบา เปิก พระอังสาขวา ผาฉัตรวาลก (สบัง) บางแบบพระองค์ พระพุทธรูปมีทั้งประทับยืน ประทับ นั่งห้อยพระบาท และประทับนั่งปางยังกาสณ พระหัตถ์แสดงปางประทานธรรมบาง สนาธิ และประทานพร พระหัตถ์และพระบาทใหญ่ไม่ไค่สวนกับพระวรกาย

นอกจากนี้ยังพบพระพุทธรูปประทับ เท้าหลังพนัสบดี อันเป็นสัญลักษณ์ที่หมายถึง เทพเจ้าในศาสนาพราหมณ์ ถิ่นมีเขาเขมรเขาคี ซึ่งเป็นพาหนะของพระอิศวร มีงอยปาก

เหมือนปากนกอินทรีถึงครุฑ ซึ่งเป็นพาหนะของพระนารายณ์ และมีปีกแบบปีกนก อันหมายถึง ปีกหงส์ ซึ่งเป็นพาหนะของพระพรหม พุทธธรรมจักรและดวงหมอบ หมายถึงปางประหาญปฐม เทศนา ณ ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน ที่เมืองพาราณสี อันเป็นคดียิ่ง เจริญของอินทรีอีกด้วย

พระพิมพ์ในสมัยทวารวดีเป็นพระพิมพ์ดินเผา และมักจะจารึกฉาฉา เบ ชุมมา ฯ ซึ่งเป็นหัวใจของพระพุทธศาสนาไว้มากมายในฐานพระหรือที่ด้านหลัง

สถาปัตยกรรมแบบทวารวดี เท่าที่สำรวจ มีที่วัดพระเมรุและเจดีย์จุลปะโทน จังหวัดนครปฐม ที่อำเภอทอง จังหวัดสุพรรณบุรี ที่คูบัว จังหวัดราชบุรี ที่บ้านโคกไม้แก่น จังหวัดนครสวรรค์ ที่เมืองฟ้าแก่งสูงยาง จังหวัดกาฬสินธุ์ และเมืองพระรถ กงศรีมหาโพธิ์ จังหวัดปราจีนบุรี เป็นสำคัญ

ลักษณะสถาปัตยกรรม

ศาสนสถานของแบบทวารวดี ส่วนใหญ่จะเป็นศาสนสถานทางพระพุทธศาสนา วัสดุที่นิยมใช้ในการก่อสร้างคืออิฐ บางครั้งก็ใช้พร้อมกับศิลาแลงซึ่งจะใช้ก่อเป็นฐานส่วนหนึ่งหรือทั้งหมด การตกแต่งศาสนสถานจะใช้ปูนปั้นประดับ เป็นลวดลายเครื่องประดับ แตกต่างกันไปเช่น ฉนวน อิฐของแบบทวารวดีนี้จะมีขนาดใหญ่ เนื้ออิฐนั้นจะใช้ดินผสมขาว เปลือก

ลักษณะทรงของอาคารก่อสร้างในสมัยนี้ ส่วนใหญ่จะเป็นอาคารทางพระพุทธศาสนา เช่น เจดีย์ วิหาร และมีศาสนสถานของศาสนาพราหมณ์บ้าง สำหรับเจดีย์นั้น ส่วนมากส่วนยอดจะหักพังไปหมดเหลือร่องรอยแค่เพียงส่วนฐาน ซึ่งสามารถจำแนกได้เป็น 3 แบบ คือ

1. แบบฐานรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส ขอบด้านขึ้นไป 2 - 3 ชั้น รอบฐานจะแบ่งเป็นช่องๆเพื่อประดับลวดลายและภาพเล่าเรื่อง ซึ่งส่วนมากจะเป็นเรื่องชาดกทางพระพุทธศาสนา เช่น ภาพเล่าเรื่องที่เจดีย์จุลปะโทน จังหวัดนครปฐม และที่คูบัว จังหวัดราชบุรี
2. แบบฐานเป็นรูปแปดเหลี่ยมย่อมุม ซึ่งไม่ค่อยมีมากนัก พบที่อำเภอทอง จังหวัดสุพรรณบุรี

3. แบบทรงกลม คล้ายกับ เจดีย์ทรงกลมแบบลังกา ส่วนใหญ่จะทำเป็นสถูปเล็กๆ

เจดีย์หรือสถูปแบบทวารวดี นิยมสร้างฐานสูงมีนั้ฐานหรือมีลวดลายบัวประกอบฐานนี้ใช้เป็นฐานสำหรับนุมาบูชาโคทำประพักนิม เขาใจว่าเจดีย์จะประกอบควฐานสูง องค์ระฆังและยอด แต่ส่วนมากองค์ระฆังและยอดปรักหักพังหมด แต่อาจจะทราบลักษณะโคบางจากชิ้นส่วนที่พบจากการขุดแต่งองค์ระฆัง บางที่เป็นทรงกลมหรือรูปแปดเหลี่ยม หรือเป็นรูปคล้ายบาตรคว่ำ มียอดเป็นแผนกลมซ้อนขึ้นไปเป็นชั้นๆ และยอดสุดเป็นรูปดอกบัวตูม

ศิลปกรรมแบบศรีวิชัย หรือศิลปกรรมภาคใต้

ศิลปกรรมแบบศรีวิชัย หรือศิลปกรรมแบบภาคใต้นั้น จากจดหมายเหตุจีนในสมัยราชวงศ์ถัง เรียกดินแดนทางภาคใต้ว่า เซลิโฟเซ คอม่าในสมัยราชวงศ์ซ่ง (ซ่ง) เรียกว่า ชันโห่ และจากจดหมายเหตุอาหรับในสมัยเดียวกันเรียกว่า ซาบาก

ประติมากรรมส่วนใหญ่ในระยะนี้ราว พ.ศ. 1200 - 1800 ได้รับอิทธิพลศิลปอินเดียแบบคุปตะ หลังคุปตะ และปาละ ซึ่งมีลักษณะคล้ายกับศิลปกรรมที่พบในประเทศอินโดนีเซีย โดยเฉพาะที่เกาะชวามาก ศิลปกรรมทางภาคใต้เป็นศิลปกรรมในพระพุทธศาสนา ลัทธิมหายาน ส่วนใหญ่จะสร้างรูปพระโพธิสัตว์ เช่น พระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวร พระเมตไตรยโพธิสัตว์ นางปรัชญาปารมิตา เป็นต้น

ลักษณะประติมากรรมแบบศรีวิชัย จะมีลักษณะเหมือนมนุษย์ธรรมดา พระหัตถ์และพระบาทผสมลงกับพระวรกาย พระพักตร์กลมเขม พระเกศาหว่าเเกดเป็นมวยทรงสูง แล้วปล่อยให้ชายผมสยายลงมาบนพระปฤษฎางค์ พระองค์ทรงสิราภรณ์ พระขนงโค้งเรียว พระเนตรเหลื่อมมองต่ำ ทางพระเนตรขาว พระนาสิกโค้ง พระโอษฐ์อมยิ้มเป็นรูปกระจู๊ พระหูเป็นปม มีทั้งประทับยืนแบบตรีภังค์ ประทับยืนตรง หรือประทับนั่งแบบลิตาสนะ นาทรงยาว บางแบบพระองค์ ไม่ทรงฉลองพระองค์ ประทับเครื่องทรงตามแบบอินเดีย เช่น กรองพระศอ พาทูรัก สายธูราปวัก

นอกจากประติมากรรมดังกล่าวแล้ว ยังนิยมทำพระพิมพ์ดินคิย และสถูปดินคิย เล็กๆ อีกด้วย

ต่อมา เมื่ออิทธิพลของพุทธศาสนาลัทธิเถรวาทจากลังกา หรือที่เรียกว่าลัทธิลังกาวงศ์ แพร่เข้ามาถึงทางใต้ ราว พ.ศ. 1850 – 2000 ประติมากรรมก็เริ่มนิยมสร้างพระพุทธรูปกันมากขึ้น ดังที่พบมากที่อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี มีทั้งพระพุทธรูปประทับนั่งปาริยงกาสณ (ขัดสมาธิราบ) และพระพุทธรูปประทับยืน พระหัตถ์แสดงอภยมุทรา ซึ่งแบบหลังมีรัศมีเป็นรูปใบโพธิ์ ตรงกานหนาของพระเกตุมาลา ที่ต่อกับพระรัศมี เป็นลักษณะโดยเฉพาะ

ในราว พ.ศ. 2000 – 2200 เป็นต้นมา ก็เกิดนิยมพระพุทธรูปประทับวิชรสถาน (ขัดสมาธิเพชร) พระหัตถ์แสดงกมุทิสปรศมุตตรา (มารวิชัย) กันมาก ซึ่งเรียกพระพุทธรูปแบบนี้ว่าแบบนครศรีธรรมราช

แบบแรก สำหรับลักษณะสถาปัตยกรรม ของทางภาคใต้ จำแนกได้เป็น 2 แบบใหญ่ๆ คือ เป็นเจดีย์มีฐานสูงรูปสี่เหลี่ยม เรือนธาตุยอดทำเป็นเจดีย์แบบห้ายอด หลังคาซ้อนกันเป็นชั้นๆ มีเจดีย์จำลองเล็กๆ ประดับบนหลังคาแต่ละชั้น แต่ละมุม ล้อมรอบเจดีย์ประธานองค์กลาง เช่น เจดีย์พระบรมธาตุไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี ลักษณะเจดีย์แบบนี้คล้ายกับ เจดีย์หรือเจดีย์ในเกาะชวามาก

แบบที่สอง เรือนธาตุเป็นเจดีย์ทรงกลมแบบโอคว่ำ ตั้งบนฐานรูปสี่เหลี่ยม รอบฐานชั้นล่างมีซายันประคองอยู่โดยรอบ เช่น เจดีย์พระบรมธาตุ จังหวัดนครศรีธรรมราช เจดีย์วัดพะโคะ เจดีย์วัดสทิงพระ และเจดีย์วัดพระงาม จังหวัดสงขลา นอกจากนี้มีพระเจดีย์ที่วัดแก่ง ซึ่งมีลักษณะเหมือนปราสาทจามในสมัย พ.ศ. 1300 นี่อีกแบบหนึ่ง เป็นพิเศษอีกด้วย

ศิลปแบบสุโขทัย

(ราว พ.ศ. 1780 – 2000)

ศิลปแบบสุโขทัย เริ่มตั้งแต่สมัยพ่อขุนศรีอินทราทิตย์ทรงตั้งกรุงสุโขทัยเป็นราชธานี ในราว พ.ศ. 1780 จัดเป็นศิลปะไทยที่งดงามที่สุด และมีลักษณะเป็นของตนเองมากที่สุด ศิลปกรรมสมัยนี้เป็นศิลปกรรมเนื่องในพระพุทธศาสนา ลัทธิเถรวาท นิกายลังกาวงศ์ จากเกาะลังกา อิทธิพล

ของศิลปสถาปนาปรากฏอยู่ในงานประติมากรรมน้อยกว่าทางสถาปัตยกรรม

แบบแรก ประติมากรรมส่วนใหญ่หล่อด้วยสำริด ลักษณะของพระพุทธรูป แบ่งเป็น 4 แบบ
เรียกว่าทวารวดีตะวันตก เป็นพระพุทธรูปแบบสุโขทัยที่มีลักษณะศิลปแบบ เชียงแสน
เข้ามาอยู่มาก มีลักษณะพระพักตร์ค่อนข้างกลม พระนลาฏแคบ ชายสังฆาฏิสั้น
เล่นกลีบบนเหนือพระถัน สรางควมูนบนทาราค เกศาเคลมเลือนไปมาก พระ
พุทธรูปหมวดนี้ค้นพบที่วัดกระกวน จังหวัดสุโขทัย เป็นครั้งแรก เชื่อกันว่าน่าจะ
เป็นพระพุทธรูปรุ่นแรกของศิลปสุโขทัย

แบบที่สอง เรียกว่าทวารวดีใหญ่ เป็นลักษณะของศิลปสุโขทัยโดยเฉพาะ คือพระพักตร์รูปไข่
ขมวดพระเศียรปกนทอย กานหนามี่แนว เม็ดพระศกยอยลงตรงกลาง เหนือพระนลาฏ
พระรัศมีเป็นเปลว พระขนงโก่ง พระเนตรเหลื่อมมองต่ำ ปลายพระเนตรชี้ขึ้น
พระนาสิกโค้งงุ้ม พระโอษฐ์อมยิ้ม มุมพระโอษฐ์หยักขึ้น พระอังสาใหญ่ บั้น
พระองค์เล็ก ทรงผาดอศตรสงค้เฉียง เบิกพระอังสาขวา แต่ปรากฏยอดพระถัน
ทั้งสองข้าง ชายผาสังฆาฏิแคบยาวปลายหยักเป็นรูปเขี้ยวตะขามจรดพระนาภี
ปรากฏขอบผาดอศตรสงค้และผาดันตราวาลกที่ใต้พระฐาน และที่ขอบพระบาททั้ง
สองข้าง นิยมสร้างพระพุทธรูป 4 อิริยาบถ คือ นั่ง นอน ยืนและเดิน นิ้ว
พระหัตถ์ไม่เท่ากันแต่มีลักษณะกลมเรียวยาว ข้างนิยมปั้นเล่นนิ้วพระหัตถ์

แบบที่สาม เรียกว่าทวารวดีกำแพงเพชร พระพักตร์ส่วนบนจะกว้าง พระหนุ (คาง) จะเลี่ยม
พระศกขมวดเป็นกนทอยเล็กลงทวารวดีใหญ่ แนวขมวดพระเศียรหอยยอยลงตรง
กลางเหนือพระนลาฏ พระพักตร์คล้ายรูปหัวใจ พระรัศมีเป็นเปลวสูงชันระหว่าง
ยอดพระเมาลีกับพระรัศมีจะประกบกันควมดากลิ่นบัว

แบบที่สี่ เรียกว่าทวารวดีพระพุทธรูปราชย์ เชื่อว่าเริ่มสร้างในรัชกาลพระเจ้าลิไท ในต้น
พุทธศตวรรษที่ 20 พระพุทธรูปในหมวดนี้ พระพักตร์กลมขึ้น พระองค์อวบอ้วน
ที่แปลกคือจะพาดปลายนิ้วพระหัตถ์ยาว เสมอกันทั้งสองนิ้ว พระพุทธรูปจะประทับนั่งบน
ปัทมอาสน์ มีเรือนแก้วประดับรอบพระองค์เป็นพิเศษ

นอกจากนี้มีการสร้าง รอยพระพุทธรูป และเทวรูปในศาสนาพราหมณ์ เช่น พระอิศวร พระนารายณ์ พระหริหระ พระพรหม และพระอุมา ควบ และยังผลิตเครื่องปั้นดินเผาเคลือบ ที่เรียกว่าเครื่องสังคโลก โคอย่างงครามอีกควบ โดยพบแหล่งเก่าทั้งที่ อำเภอเมืองเกาสุโขทัย และที่เกาะนอบ อำเภอศรีสัชชาลัย จังหวัดสุโขทัย

สำหรับสถาปัตยกรรมแบบสุโขทัย แยกได้เป็น 4 แบบคือ

- แบบที่ 1 เจดีย์ทรงพุ่มข้าวบิณฑ์ หรือรูปดอกบัวตูม ตั้งอยู่บนฐานสี่เหลี่ยมสามชั้น อันเป็นลักษณะโดยเฉพาะของศิลปะแบบสุโขทัย
- แบบที่ 2 เจดีย์ทรงกลมแบบลังกา เข้าใจว่ารับอิทธิพลมาจากเกาะลังกา เมื่อรับพระพุทธศาสนาในภายหลัง เจดีย์ทรงกลมนี้ตั้งบนฐานสี่เหลี่ยมเหมือนเรือนธาตุ ทรงบัลลังก์ยังไม่มีส่วนเหมือนสมัยอยุธยา ที่ฐานมีช้างประคองอยู่โดยรอบ เช่น พระเจดีย์ที่วัดช้างล้อม
- แบบที่ 3 เจดีย์แบบศรีวิชัย เป็นเจดีย์รูปสี่เหลี่ยมมีฐานสูง บางครั้งทำคูลงสำหรับประดิษฐานพระพุทธรูปควบ เช่น พระเจดีย์ราย ที่วัดเจดีย์เจ็ดแถว
- แบบที่ 4 พระปรางค์ ซึ่งมีอิทธิพลศิลปะแบบขอม เช่น พระปรางค์วัดศรีสวาย ศาสดาตามแกง และพระปรางค์ที่วัดพระพายหลวง

ศิลปะเขียงแสนหรือศิลปะกรรมทางภาคเหนือ

(ราว พ.ศ.1500-2300)

ศิลปะแบบเขียงแสน เป็นศิลปกรรมเนื่องในพระพุทธศาสนา ลัทธิหินยาน โดยทั่วไปพระพุทธรูปในศิลปะแบบนี้ตลอดควบสำริก มีการแบ่งออกเป็น 3 แบบ และโดยเหตุที่มักเรียกพระพุทธรูปแบบนี้ว่า พระสิงห์ จึงแบ่งเรียกเป็น สิงห์หนึ่ง สิงห์สอง และสิงห์สาม โดยการแบ่งจากความสั้นยาวของชายสังฆาฏิเป็นสำคัญ ฉาชายสังฆาฏิสั้นเหนือพระตันเรียกว่า สิงห์หนึ่ง ฉาชายสังฆาฏิยาวลงมาใตพระตัน เรียกว่าสิงห์สอง และฉาชายสังฆาฏิยาวจรดพระนาภีเรียกว่าสิงห์สาม

อย่างไรก็ดีลักษณะโดยทั่วไปของพระพุทธรูปแบบ เชียงแสนนี้ มีพระพักตร์กลม ขมวก พระเกศาเป็นรูปก้นหอย เวียนขวาปมใหญ่ พระขนงงโค้ง พระเนตรเหลือบมองต่ำ หลังพระเนตรอมปอน ทางพระเนตรชี้ขึ้นเล็กน้อย บางที่มีการฝังหรือประดับพระเนตรควบ เปลือกหอยมุก พระนาสิกโค้งโค้ง เป็นรูปขอ พระโอษฐ์เล็ก อมยิ้มเป็นรูปกระชับ มีเส้นเนนพระโอษฐ์ทั้งริมฝีพระโอษฐ์บนและล่าง มุมพระโอษฐ์ทั้งสองหักขึ้น พระหนุเป็นปม พระกรรณโค้งงอนที่ปลายเล็กน้อย ยอดพระเมาศีเป็นรูปบัวตูมในระยะแรก แต่ระยะหลังจะเปลี่ยนเป็นรูปเปลว

พระองค์อาวฉวน ทรงผาดูศตรสงค์เฉียง เปิดพระอังสาขวาเผยให้เห็นยอดพระตัน ชายนางสังฆาฏิแคบสั้น ปลายหักเหนือพระตัน แดสมัยหลังจะยาวลงมา นิยมสร้างให้ประเพณีวัชรสาณ (ชัชวาลิเพียร) พระหัตถ์แสดงภูมิสมุทรา (มารวิชัย) ประทับเหนือปัทมาสนะที่ประทับควบเศรวัวอยู่โดยรอบ

นอกจากนี้ยังนิยมสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่อง และพระที่แกะจากหินควย

ส่วนที่แปลกออกไปคือที่จังหวัดพะเยา จะพบวานิยมสร้างพระพุทธรูปแกะจากหินทราย แต่เขาใจว่าจะสร้างขึ้นในสมัยหลัง คือราว พ.ศ. 2000-2300 และเป็นพิเศษที่จังหวัดลำพูน ซึ่งมีศิลปะแบบของตนเอง เรียกว่า แบบหริภุญไชย มีอายุราว พ.ศ. 1600-1836

สถาปัตยกรรมที่เหลืออยู่มากเป็นสถาปัตยกรรมในสมัยพอลูนมังราย เป็นคนมา และสร้างควยไม้หรือใช้ไม้ประกอบมาก เช่น โบสถ์วิหาร สำหรับพระเจดีย์แสดงให้เห็นถึงอิทธิพลจากเจดีย์แบบทวารวดีที่รู้จักกัน จังหวัดลำพูน เช่น พระเจดีย์เหลี่ยม ต่อมารับอิทธิพลสุโขทัย จึงเป็นพระเจดีย์ทรงกลม แต่มีฐานสูงย่อมุม เช่น พระธาตุลำปางหลวง จังหวัดลำปาง ทั้งยังปรากฏลักษณะสถาปัตยกรรมแบบศรีวิชัยควย ดังคูไลจาก เจดีย์วัดป่าสัก อำเภอยางแสน จังหวัดเชียงราย

นอกจากนี้ยังได้พบ เคาเผาเครื่องถ้วยชามหลายแห่งที่สำคัญคือ เคาเวียงกาหลง อำเภอยางป่าเป้า เคาโป่งแดง อำเภอยางพาน จังหวัดเชียงราย และที่อำเภอยางกันเภา จังหวัดเชียงใหม่

นอกจากนี้ยังปรากฏว่านิยมสลักรูปพระพุทธรูปด้วยหินทรายในระหว่างพุทธศตวรรษที่ 22-23 ควย ซึ่งปรากฏว่าจะมีการ เนิชขอบพระโอษฐ์เป็นสันนูน และทำรองพระนาสิกเป็นเส้นตรงมาจรค

ปลายพระหนุ และต่อมาตอนปลายสมัยอยุธยา นิยมสร้างพระทรงเครื่องมาก มีทั้งทรงเครื่องใหญ่ และทรงเครื่องน้อย ทั้งยังมีการสร้างเทวรูปพระโพธิสัตว์ และพระสาวกอีกด้วย

พระพุทธรูปแบบนครศรีธรรมราช

ในสมัยอยุธยา (ราว พ.ศ. 2000–2200) ปรากฏว่า ทางภาคใต้ได้นิยมหล่อ พระพุทธรูปตามแบบอย่างรูปพระพุทธรูปหิंसักของนครศรีธรรมราชอย่างมาก ซึ่งพระพุทธรูปแบบ นครศรีธรรมราชนี้ มีลักษณะคล้ายกับพระพุทธรูปแบบ เชียงแสนมาก คือประทับนั่งวัชรसन พระหัตถ์แสดงปางภูมิสถาปนาพระราชมุทรา แต่พระพักตร์แบนกว่า

ลักษณะพระพุทธรูป พระองค์อวบ้วน เตี้ยลำ เมื่อกพระพักตร์เป็นรูปก้นหอยขนาดย่อม ยอดมนพระเมาดีเป็นรูปบัวตูม พระพักตร์กลมอมยิ้ม พระขนงโค้งโค้ง เป็นสันแนว พระเนตร เหลือบองต่ำ รูปพระเนตรยาวเรียว ปลายพระเนตรชี้ขึ้นเล็กน้อย พระนาสิกโค้ง เป็นขอก้างพระนาสิกกว้าง พระปรางค์อิมกว้าง พระโอษฐ์ยิ้ม ที่มุมพระโอษฐ์เป็นขอบหยัก มีเส้น ขอบพระโอษฐ์เน้น เป็นเส้นนูน พระหนุเป็นปมเล็กน้อย พระกรรทยาว ปลายโค้งออก

ครองผ้าอศตรสงคหมีเฉียง เปิดพระอังสาขวา แฉกยอดพระถัน ชายสังฆาฏิสั้น เสนช่าย ปลายเป็นเชี้ยวตะขามอยู่เหนือพระถัน พระอุทรเป็นลอน เห็นขอบผ้าอันตรวาสก โศพระนาภีและที่โศพระชานุ และเหนือขอบพระบาทปรากฏขอบผ้าอศตรสงคหมีและผ้าอันตรวาสก

ลักษณะสถาปัตยกรรมแบบอยุธยา

โดยทั่วไปสถาปัตยกรรมแบบอยุธยาอาจแบ่งได้เป็น 4-แบบ คือ

แบบแรก

ระหว่าง พ.ศ. 1893-2031

นิยมสร้างพระปรางค์เป็นประธานของวัด เช่น วัดพุทไธสวรรย์ วัดพระราม วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ และวัดราชบูรณะ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

แบบที่สอง

ตั้งแต่ พ.ศ. 2006 เป็นต้นมา นิยมสร้างพระเจดีย์ตามอิทธิพลแบบสุโขทัย ที่รับมาจากลังกา เป็นประธานหลักของวัด เช่น พระเจดีย์วัดพระศรีสรรเพชญ์ พระเจดีย์วัดใหญ่ชัยมงคล และวัดพระศรีรัตนมหาธาตุ พิษณุโลก

แบบที่สาม

ในรัชกาลพระเจ้าปราสาททอง เริ่มนิยมถายแบบอย่างปราสาทและสถาปัตยกรรมขอมมาสร้างเพื่อเฉลิมพระเกียรติเนื่องจากทรงปราบกัมพูชาได้ เช่น พระปรางค์วัดชัยรัตนาราม และพระนครหลวง

แบบที่สี่

ระหว่าง พ.ศ. 2275 - 2310

นิยมสร้างเจดีย์เหลี่ยมหรือเจดีย์ไม้สิบสอง โดยเริ่มสร้างมาตั้งแต่สมัยพระเจ้าปราสาททอง แต่มานิยมมากในสมัยพระบรมโกศเป็นต้นมา เช่น พระเจดีย์ใหญ่ที่วัดกุฎีเขาทอง

ศิลปะแบบอยุธยา

(ราว พ.ศ. 1600 - 2000)

ลักษณะพระพุทธรูปแบบอยุธยา นี้ เกิดขึ้นทางภาคกลางของไทย เป็นลักษณะศิลปะที่ผสมระหว่างศิลปะแบบลพบุรีกับแบบทวารวดี ส่วนมากเป็นพระพุทธรูปประทับนั่ง ปางยังกาสน (จักสมาริวัณ) พระพักตร์แสดงภูมิปัญญาศุภมูรติ (ปางมารวิชัย) ประทับนั่งบนฐานกระดานแอน เป็นรองเขาข้างใน

พระพักตร์รูปสี่เหลี่ยมมน พระขนงตอนข้างตรงต่อกัน พระนาสิกเป็นสัน พระเนตรเหลื่อมกัน หางพระเนตรชี้ขึ้น พระโอษฐ์ยิ้มแนบขอบพระโอษฐ์ เมื่อกพระศกเล็ก มุขพระเมสสิทำเป็นรูปดอกบัวตูม หรือรูปกรวยแบบผ่าซีกว่า แต่เมื่อรับอิทธิพลจากแบบสุโขทัยในสมัยหลัง ขอบมนพระเมสสิทำจะเป็นรูปแปด ระหว่างพระนลาฏกับพระศกจะมีแถบไรพระศกเป็นกรอบคั่น ทำให้พระนลาฏกว้าง เป็นรูปสี่เหลี่ยม พระกรรตยาว

ครองผาดูกรสงฆ์เต็มเฉียง เปิกพระอังสาขวา พาดผาดังขานี้แคบยาว ปลายผามีทั้งกัศกรงและเป็นหยัก ยาวอวบเหนือพระนาภี ขอบสบงก้านข้างสูงและโค้งลงต่ำจากพระนาภี ทางคานหนา มีแนวสบงและจีวรที่ขอพระบาท เป็นขอบสองชั้น

ลักษณะสถาปัตยกรรม มีแบบเจดีย์ทรงกลมตั้งอยู่บนฐานสี่เหลี่ยมสองชั้นย่อมุมมีซุ้มทิศ ทั้งสี่ด้าน ส่วนบนเหนือซุ้มทิศมีเจดีย์จำลองประภักย์โดยรอบ เช่น เจดีย์พระมหาธาตุ วัดพระบรมธาตุ จังหวัดชัยนาท ทั้งยังมีแบบพระปรางค์ที่ย่อมุมมาก ประภักย์คล้ายคลายที่มีส่วนสูงมากกว่าปรางค์แบบลพบุรี เช่น พระปรางค์ที่วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ จังหวัดลพบุรี

ศิลปะแบบอยุธยา

(ระหว่าง พ.ศ. 1893-2310)

ในยุคแรก ตั้งแต่สมัยสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 (พระเจ้าอู่ทอง) ลักษณะพระพุทธรูปได้รับอิทธิพลจากลักษณะพระพุทธรูปแบบอู่ทองตอนปลายหรือแบบอู่ทองในยุคที่ 3 และนิยมมาจนถึงรัชกาลแผ่นดินสมเด็จพระบรมโกศ (พ.ศ. 1991-2031) ต่อมาเมื่อรับอิทธิพลศิลปะแบบสุโขทัย พระพุทธรูปจึงมีลักษณะเป็นแบบอยุธยาอย่างแท้จริง ตั้งแต่รัชกาลสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 2 (พ.ศ. 2034-2072) คือพระพักตร์เป็นรูปไข่ค่อนข้างกลม พระขนงโก่ง พระนาสิกเป็นสัน พระเนตรเหลือบลงต่ำ แนวพระเนตรตรง พระโอษฐ์ยิ้ม พระกรณยาว เบ้าพระศอกเป็นปม ยอดมุนพระเมตติเป็นรูปเปลว พระองค์สมบูรณ์ ครองฉัตรสูงสงกัณหเจ็ดชั้น เบ้าพระอังสาขวาแคบให้เห็นยอดพระฉัตร ฝ่าพระศอกซ้ายเป็นแถบแถบปลายหยักเป็นชั้นยาวจรดพระนาภี ขอบผาดันตรวาสก (สบง) ปรากฏอยู่เหนือขอบพระบาททั้งสองข้าง

ศิลปะแบบรัตนโกสินทร์

(พ.ศ. 2325 - ปัจจุบัน)

ในตอนแรก พระพุทธรูปส่วนมากสร้างตามแบบพระพุทธรูปที่มีมาแต่สมัยอยุธยา มิได้คิดแบบขึ้นใหม่แต่อย่างใด แต่นิยมสร้างพระพุทธรูปองค์เล็กมากขึ้น และมักจะสร้างเป็นภาพเรื่องพระพุทธรูปประวัติตอนต่างๆ ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 3 นิยมสร้างพระพุทธรูป พระพุทธรูปทรงเครื่องใหญ่ พระศรีอารียเมตไตรย์ และพระสาวก ที่ครองฉัตรสูงศักดิ์เป็นลายคอก

ต่อมาในรัชกาลที่ 4 ทรงแก้ไขพุทธลักษณะให้คล้ายมนุษย์สามัญ คือไม่มีพระเกตุมาลา และกรองอุตรสงค์เป็นวิว โดยประทับนั่งวัชรसन ในรัชกาลที่ 5 - 6 ทรงสร้างพระพุทธรูปปางขอฝนและพระไสยาสน์ ตามแบบศิลปะคันธารราฐ ของอินเดีย นับจากนั้นมาก็ได้มีการแก้ไขลักษณะพระพุทธรูปให้เหมือนสามัญชนยิ่งขึ้น

ลักษณะสถาปัตยกรรมแบบรัตนโกสินทร์

ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ลักษณะสถาปัตยกรรมยังเปลี่ยนแปลงหรือถ่ายแบบจากศิลปะแบบอยุธยาตอนปลาย ตัวอาคารและลักษณะหน้าบันยังคงมีลักษณะฐานและหลังคาอ่อนโค้ง เช่น วัดพระศรีรัตนศาสดาราม วัดสระเกศ วัดสุทัศน์เทพวราราม พระเจดีย์ยังคงนิยมเจดีย์ย่อไม้สิบสอง และเจดีย์ทรงกลม

ในสมัยรัชกาลสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงนิยมศิลปะแบบจีน ดังนั้นศิลปะจึงเปลี่ยนแปลงเป็นศิลปะผสมระหว่างแบบไทยและจีน อาคารต่างๆ ทั้งโบสถ์ และวิหาร ไม่นิยมมีซุ้มฟ้าโบระกา ซุ้มหน้าต่างก็ใช้เป็นซุ้มกลมไม้ที่คล้ายแบบจีน เช่น ที่วัดพระเชตุพน วัดวรนิเวศ นอกจากนี้ยังมีการสร้างโดมประสาทที่วัดราชนัคคา เรือสำเภาจีนที่วัดยานนาวา

พระปรางค์ที่มีมาแต่เดิมก็ทวีพัฒนาการมากยิ่งขึ้น คือมีฐานกว้างขึ้น องค์พระปรางค์เล็กเรียวขึ้น และประดับตกแต่งมาก เช่น พระปรางค์วัดอรุณราชวราราม ซึ่งจัดเป็นพระปรางค์แบบพิเศษ นอกจากนี้ยังนิยมศิลปะยุโรปเพิ่มขึ้นอีกด้วย จึงมีการสร้างอาคาร บ้านเรือน หรือลวดลายแบบยุโรปเข้ามาและจะพบเห็นอยู่ทั่วไป

อิริยาบถของการสร้างพระพุทธรูป

การสร้างพระพุทธรูปนั้นยังถึงลักษณะท่าทางและอิริยาบถของปฏิมากรรมเป็นสำคัญ ท่าทางที่แสดงนั้นเราเรียกว่า "ปาง" เช่น

1. พระหัตถ์วางซ้อนบนพระเพลา คือปางสมาธิ
2. พระหัตถ์ขวายกขึ้นรับ เป็นวง คือปางปฐมเทศนา
3. พระหัตถ์ทั้งสอง (หรือข้างเดียว) ยกขึ้นป้อง คือปางประทานอภัย หรือประทานพร

และทานังมี 9 ทา ดังนี้

1. ชักสมาธิเพชร ถือขาไขว่กัน
2. ชักสมาธิราบ ถือขาซ้อนกัน
3. นั่งหอยขาข้างหนึ่ง และวางราบข้างหนึ่ง
4. นั่งหอยขาข้างหนึ่ง และยกขึ้นข้างหนึ่ง เอามือพาดเขา
5. นั่งหอยขาทั้งสองข้าง เช่นพระพุทธรูปสมัยทวารวดี
6. นั่งคุกเข่าทั้งสองข้าง
7. นั่งชันเข่าหรือนั่งแยกขา
8. นั่งพับขา
9. นั่งพับเพียบ

ทานังทั้งหมดนี้ ในพุทธปฏิมามิใช่เพียง 3 ทาคือ สมาธิเพชร สมาธิ
ราบ และนั่งหอยขา

เจดีย์ในพระพุทธศาสนา

1. ธาตุเจดีย์ ไคแก่ เจดีย์บรรจุธาตุ
2. บริโกทเจดีย์ ไคแกสังเวชนียสถาน 4 แห่ง คือ ที่ประสูติ ตรัสรู้
ปฐมเทศนา และปรินิพพาน ถอดลงจนเครื่องอัฐบริขาร
3. ธรรมเจดีย์ ไคแก่พระธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้า พระไตรปิฎก
ซึ่งประกอบด้วย พระสูตร พระวินัย พระปรมัตถ์
4. อุเทสิกเจดีย์ ไคแก่ สิ่งที่สร้างถวายพระพุทธเจ้า โดยเจตนาสร้าง
เช่น วัด พระพุทธเจดีย์ ฯลฯ

ความหมายของคำต่างๆที่น่าสนใจ

สถูป (Stupa) สิ่งก่อสร้างซึ่งก่อไว้สำหรับบรรจุของควรสักการะบูชา มี
กระดูกแห่งบุคคลที่นับถือ เป็นคนว่า พระบรมสารีริกธาตุ พระบรมอัฐิของพระมหากษัตริย์

เจดีย์สถาน (Shrine) คือสถานที่เคารพ เช่น ที่ประดิษฐานพระพุทธรูปมา พระพุทธรูป—
บาท พระพุทธรูป และพระพุทธรูปวิจิตร

เจดีย์ในประเทศไทยมี 5 ชนิด คือ

1. เจดีย์แบบอินเดีย เป็นฐานสี่เหลี่ยม ยาวสูงขึ้นไป 1-2 ชั้น แล้วตั้งองค์
สถูป เช่น พระปฐมเจดีย์
2. เจดีย์ทรงมณฑป สันนิษฐานว่า แบบพระบรมธาตุไชยา (จังหวัดสุราษฎร์ธานี)
3. พระปรางค์ (ได้จากขอม)
4. เจดีย์แบบลังกา ถัดแปลงมาจากอินเดีย แต่ทำทรงขององค์ระฆังสูง
5. เจดีย์เหลี่ยม เกือบทุกแบบข้างบนนี้ ตั้งบนยอด 3 ชั้น นิยมสร้าง
เป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส

มณฑป, มรตป (Mondop) หมายถึงยอดที่มีรูปเหลี่ยม ใช้เป็นที่ประดิษฐานบุษนิยสถาน
วัตถุ ในทางพระพุทธศาสนา

ปรางค์ (Prang Sikhara) คือสถูปชนิดหนึ่งที่มียอดสูงขึ้นไป และมีนาคเพลาแยกเป็น
กิ่งอยู่ข้างบน ใช้เป็นที่สถิตยแห่งรูปเคารพทั่วไป นอกจากพระพุทธรูป

มีความหมายหลายอย่าง ได้แก่ วิหาร อนุสาวรีย์ กุฏิ เจดีย์

หมู่ หน้าต่างมี 3 ชนิด คือ หมู่เรือนแก้ว หรือ หมู่หน้าบรรพ หมู่ยอดมงกุฏ
หมู่ยอดพุ่มบก

หมู่ประณีต 4 ชนิด คือ หมู่เรือนแก้ว (หมู่หน้าบรรพ) หมู่ยอดมงกุฏ หมู่ยอด
พุ่มบก และหมู่ยอดปรางค์

แบบของศิลปะในประเทศไทยนั้น ขณะนี้ก็มีทฤษฎีใหม่โดยการแสดงข้อคิดเห็น
ของ ดร. พิริยะ ไกรฤกษ์ ได้เสนอทฤษฎีใหม่จากการศึกษาทางภูมิศาสตร์และประวัติศาสตร์ว่า
หลักใหญ่ของแบบศิลปะในประเทศไทยตั้งอยู่บนพื้นฐานของกลุ่มวัฒนธรรมอันสำคัญ ได้แก่ ชุมชนภาคใต้

มอญ เขมร และไทย จึงจำแนกศิลปไทยไว้ดังนี้

ศิลปแบบชุมชนภาคใต้	ราวพุทธศตวรรษที่	9 - 18
ศิลปแบบมอญ		
ภาคกลาง	ราวพุทธศตวรรษที่	11 - 15
ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ	" "	13 - 15
ภาคเหนือ	" "	15 - 18

ศิลปเขมร

ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ	" "	11 - 19
ภาคกลาง	" "	15 - 18

ศิลปแบบไทย

ล้านนา (ภาคเหนือ)	" "	18 - 24
สุโขทัย (ภาคเหนือตอนล่าง)	" "	18 - 20
ลพบุรี (ภาคกลาง)	" "	18 - 19
สุพรรณบุรี - สรรคบุรี (ตะวันตก-ภาคกลาง)	" "	18 - 19
อยุธยา	" "	19 - 23
รัตนโกสินทร์	" "	23 - ปัจจุบัน

จากแนวความคิดของทฤษฎีใหม่นี้ เป็นสิ่งหนึ่งที่นิสิตนักศึกษาควรไปศึกษาต่อไป เพื่อเปรียบเทียบกับแนวคิดเดิม อันเป็นการแสดงถึงความก้าวหน้าทางวิชาการที่ไม่มีการหยุดนิ่ง

พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนคร

คำว่า "พิพิธภัณฑ์" ปรากฏขึ้นครั้งแรกเมื่อพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดให้สร้างพระที่นั่งสำหรับจัดแสดงศิลปโบราณวัตถุขึ้น ในบริเวณพระบรมมหาราชวัง เรียกพระที่นั่งประพาสพิพิธภัณฑ์ ต่อมาเมื่อจัดตั้งสถานที่จัดแสดงศิลปโบราณวัตถุสำหรับประชาชนขึ้น ในสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงได้ใช้ศัพท์บัญญัติว่า พิพิธภัณฑ์สถาน ตรงกับ

ภาษาอังกฤษว่า museum

ในประเทศไทย พิพิธภัณฑ์สถานสำหรับประชาชนเริ่มขึ้น เมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดให้ตั้ง "มิวเซียม" ขึ้นที่หอทองคอกเคี้ยวหรือศาลาสหทัยสมาคมในพระบรมมหาราชวัง เมื่อ พ.ศ. 2417 ได้จัดแสดงวัตถุหลายประเภท คือ โบราณคดี ศิลปกรรมสาขาวิชา และธรณีวิทยา มีผู้จัดการฝ่ายไทยคือเจ้าพระยาภาสกรวงศ์และชาวอังกฤษคือนายอาดามาสเตอร์ มิวเซียมแห่งนี้ได้เปิดให้ประชาชนชมเป็นครั้งแรกในเฉพาะวาระพิเศษ เช่น วันเฉลิมพระชนมพรรษา เป็นคน ครั้นเมื่อเลิกตำแหน่งวังหน้าแล้ว สถานที่ในพระราชวังบวรสถานมงคลว่างลง จึงโปรดให้ย้าย "มิวเซียม" ไปตั้งใน พระราชวังบวรฯ ใช้เฉพาะพระที่นั่งคานหา 3 องค์ คือพระที่นั่งสิริโมกษพิมาน พระที่นั่งพุทไธสวรรย์ และพระที่นั่งอิศราวินิจฉัย เมื่อ พ.ศ. 2430 จนถึง พ.ศ. 2469 พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าฯ พระราชทานพระราชมณเฑียรในพระราชวังบวรฯ ทั้งหมด ให้จัดตั้งเป็นพิพิธภัณฑ์สถานสำหรับพระนคร ขึ้นอยู่กับราชบัณฑิตยสถาน แผนกโบราณคดี ซึ่งมีหน้าที่จัดการพิพิธภัณฑ์สถานและตรวจรักษาโบราณวัตถุสถาน ในครั้งนี้ได้มีการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงพิพิธภัณฑ์ใหม่ มีสมเด็จพระยาธำรงราชานุภาพทรงเป็นผู้อำนวยการ และได้อัดตัววัตถุสาขาวิชาวิทยาศาสตร์ออกเสีย คงเหลือแต่ศิลปโบราณวัตถุที่ค้นพบในประเทศไทย โดยมีวัตถุประสงค์จะให้เป็นที่รวบรวมสงวนรักษาศิลปโบราณวัตถุ และได้จัดพระที่นั่งสิริโมกษพิมาน เป็นสถานที่รวบรวมจัดแสดงศิลปาจารย์ สมุทไทย คัมภีร์โบราณ ตำรับตำราโบราณ และเรียกหอพระสมุดวชิรญาณ ตามพระนามฉายาของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (เมื่อทรงผนวช) และได้เปิดพิพิธภัณฑ์สถานสำหรับพระนคร กับหอสมุดวชิรญาณในวาระเฉลิมพระชนมพรรษาพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อวันที่ 10 เมษายน พ.ศ. 2469

ภายหลังเปลี่ยนแปลงการปกครองแล้ว รัฐบาลได้ตั้งกรมศิลปากรขึ้น เมื่อ พ.ศ. 2476 พิพิธภัณฑ์สถานสำหรับพระนครจึงเปลี่ยนมาสังกัดกองโบราณคดี กรมศิลปากร และได้ประกาศตั้งพิพิธภัณฑ์สถานสำหรับพระนคร เป็นพิพิธภัณฑ์แห่งชาติ พระนคร เมื่อ พ.ศ. 2477 ตามพระราชบัญญัติว่าด้วยโบราณสถาน ศิลปวัตถุ โบราณวัตถุ และ

การพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พุทธศักราช 2477 และมีพระราชบัญญัติฉบับที่ 2 พุทธศักราช 2486

พระราชวังบวรสถานมงคล

พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพระนคร ตั้งอยู่ในพระราชวังบวรสถานมงคล ซึ่งสมเด็จพระบรมราชเจ้ามหาสุรสิงหนาททรงสร้างพร้อมทั้งกรุงรัตนโกสินทร์ เมื่อ พ.ศ. 2325 เกือบบริเวณกว้างขวางมาก มาดกตักบริเวณนอกออกเสีย เมื่อยุบเลิกตำแหน่งพระราชวังบวรฯ ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยดัดแปลงเป็นถนนหน้าพระธาตุ เป็นสนามหลวง และสร้างสถานที่ราชการ อาคารที่ตั้งพิพิธภัณฑสถานนั้นเป็นส่วนพระราชมนเทียร ประกอบด้วยพระที่นั่งต่างๆ

ตำแหน่งกรมพระราชวังบวรสถานมงคล หรือที่รู้จักกันทั่วไปว่า "วังหน้า" เป็นตำแหน่งของผู้ที่จะสืบราชสมบัติ เท่ากับตำแหน่งพระมหาอุปราช ตามประเพณีสืบเนื่องมาแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา กับตำแหน่ง "วังหลัง" หรือกรมพระราชวังบวรสถานพิมุข

กรมพระราชวังบวรฯ ตามประเพณีเดิมอาจจะเป็นพระราชโอรส พระอนุชา หรือพระญาติพระวงศ์ผู้ใหญ่ของกษัตริย์ที่ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่ง "วังหน้า" ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์มีกรมพระราชวังบวรอยู่ 5 พระองค์ คือ

สมเด็จพระบรมราชเจ้ามหาสุรสิงหนาท (พ.ศ. 2325 - พ.ศ. 2347)

สมเด็จพระบรมราชเจ้ามหาเสนานุรักษ์ (พ.ศ. 2352 - พ.ศ. 2361)

สมเด็จพระบรมราชเจ้ามหาโกศลพิฆาต (พ.ศ. 2367 - พ.ศ. 2375)

พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. 2394 - พ.ศ. 2408)

กรมพระราชวังบวรวิชัยชาญ (พ.ศ. 2411 - พ.ศ. 2328)

เมื่อกรมพระราชวังบวรวิชัยชาญถึงแก่กรรมแล้ว พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงยกเลิกตำแหน่งวังหน้าเสีย เปลี่ยนเป็นตำแหน่งมกุฎราชกุมารสำหรับพระบรมโอรสาธิราชผู้สืบราชสมบัติ

วิธีสอน

1. เชิญวิทยากรผู้เชี่ยวชาญทางงานศิลป์ไทยมาบรรยาย
2. ฉายสไลด์ फिल्मสตริป ภาพยนต์ ประกอบการบรรยาย
3. พาไปสังเกตทัศนศึกษานอกสถานที่ เช่น
 - พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ กทม.
 - พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ สาขาทางจังหวัดตามโอกาสอันควร
 - พระบรมมหาราชวัง
 - วัดที่สำคัญในกรุงเทพมหานคร และทางจังหวัดตามโอกาสอันควร
4. ให้นักศึกษาภาพศิลป์ไทยสมัยต่างๆ เพื่อจัดนิทรรศการ
5. ทำรายงานกันกว่าเพิ่มเติม
6. กำหนดเอกสาร หนังสือให้อ่านประกอบ เพิ่มเติม

หนังสืออ่านประกอบ

น. ณ ปากน้ำ ศาสนาและศิลปกรรมในสยามประเทศและแหลมอินโดจีนสมัยโบราณ
ไอเคียนสโตร 2517

บริบาลบุรีรัตน์, หลวง พระพุทธรูปสมัยต่างๆในประเทศไทย โรงพิมพ์กรมศาสนา 2507

พิริยะ ไกรฤกษ์ แบบศิลป์ในประเทศไทยตามทฤษฎีใหม่ พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติขอนแก่น
กรกฎาคม - สิงหาคม 2523 ทางหนังสือพิมพ์ ส.ส. การพิมพ์ 2523

มานิต วังสิโลภม ศิลปกรรมสมัยอยุธยา อรุณยา รักนโกสินทร์ พระนคร 2510

วิทย์ พิกัดเงิน ปฐมนิเทศงาน พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ รองอำมาตย์ตรี
พิมพ์ วชิรเมฆานนท์ 2 ตุลาคม 2509

ศิลป์ พีระศรี ประติมากรรมไทย โรงพิมพ์ไทยเชน 2489

ศิลป์และโบราณคดีในประเทศไทย เล่ม 1 - 2 กรมศิลปากรจัดพิมพ์ เนื่องในโอกาส
วันเฉลิมพระชนมพรรษาพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว วันที่ 5 ธันวาคม 2518

สุเชษฐ สมิตินันท์ ประวัติศาสตร์ศิลป์ในประเทศไทย พิมพ์ในงานฌาปนกิจศพ นายจรูญ
อนุสุพรรณ 16 เมษายน 2515 กรุงเทพมหานคร 2515

สุภัทรทิศ ฤกษ์กุล, ม.จ. ศิลป์ในประเทศไทย คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร
2512

เสนอ นิดเอม ศิลป์ไทย โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ 2516

อภัย นากอง ความรู้เบื้องต้นวิชาประวัติศาสตร์ศิลป์ ทางหนังสือจากคำอธิบายบัณฑิต 2514

พื้นฐานทางกานวรรณคดีไทย

ความหมายของคำว่า วรรณคดี

วรรณ แปลว่า หนังสือ, คดี แปลว่า ทาง, แนวทางวรรณคดีจึงหมายถึง แนวทางการแต่งหนังสือ

วรรณคดี มีให้ความหมายไว้อย่างหลายท่าน เช่น

พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนคราธิปพงษ์ประพันธ์ ได้ทรงให้ คำจำกัดความว่า "วรรณคดีคือสิ่งสุนทร"

เสฐียรโกเศศ ได้ให้ความหมายว่า "วรรณคดีคือความรู้สึกนึกคิดของกวี ซึ่งถอดมาจากจิตใจปรากฏเป็นรูปหนังสือ มีถ้อยคำเหมาะเจาะเพราะพริ้ง เรายใจให้อ่านหรือฟัง เกิดความรู้สึก"

อาจารย์นิเทศ อยู่โพธิ์ ได้ให้ความหมายว่า "วรรณคดีคือ เรื่องที่เขียนขึ้นอย่างมีศิลปะของการนิพนธ์ เขียนขึ้นเป็นเรื่องเป็นราว มีความยาวทำให้เข้าใจเรื่องใด"

วรรณคดีเป็นคำที่ไทยบัญญัติขึ้นใช้แปลคำ Literature ปรากฏเป็นหลักฐานทางราชการ เป็นครั้งแรกในพระราชกฤษฎีกาวรรณคดีสโมสร เมื่อวันที่ 23 กรกฎาคม 2457 มาตราที่ 7 กำหนดไว้ว่า หนังสือที่เป็นวรรณคดีมีอยู่ 5 ชนิดคือ

1. กวีนิพนธ์ คือเรื่องที่ถูกผู้แต่งขึ้น เช่น ลิลิตพระลอ (ประเภท โกลง ฉันท กาพย์ กลอน)
2. บทละครไทย ที่เป็นบทละครว่า แต่งเป็นกลอน มีกำหนดหน้าพาทย์ ใต้แก่ เพลงที่บรรเลงประกอบกิริยาอาการ เคลื่อนไหวของบุคคลและธรรมชาติ
3. นิทาน คือเรื่องที่แต่งขึ้น ไม่ใช่เรื่องจริง เช่น เรื่องขุนช้างขุนตีศ ของยาขอบ และปัจจุบันได้ขยายความหมายของนิทานออกเป็นนวนิยาย และเรื่องสั้นอีกด้วย
4. ละครปัจจุบัน คือละครที่ไทยเอาแบบอย่างมาจากยุโรป ตัวละครแต่งตัวตามชีวิตจริง เช่น เรื่องหัวใจนักบวช

5. อธิบาย (essay) บางที่เป็นรูปบทความต่างๆ เช่น บทความในหนังสือพิมพ์ หรือเป็นหนังสือขนาดเล็กที่เรียกว่า pamphlet เช่นพระราชพิธีสิบสองเดือน หนังสือทั้ง 5 ประพันธ์นี้ถ้าแต่งดี ให้ถือว่าเป็นวรรณคดีได้ ในมาตรา 8 ได้กล่าวถึงคุณสมบัติของวรรณคดีไว้ว่า

1. เป็นหนังสือดี เป็นเรื่องซึ่งสาธารณชนอ่านได้โดยไม่เสียประโยชน์ หรือชักจูงไปในทางไม่มีแก่นสาร หรือจะชวนให้ควนวายทางการเมือง
2. เป็นหนังสือแต่งดี ใช้วิธีเรียบเรียงใดก็ตาม ต้องเป็นภาษาไทยที่ดี และต้องไม่เลียนแบบสำนวนภาษาต่างประเทศ

วรรณคดีจะประกอบไปด้วย

1. อารมณ์สะเทือนใจ
2. ความนึกคิด จินตนาการ
3. การแสดงออก
4. สไตล์ (ท่วงทำนองแต่ง)
5. เทคนิค (กลวิธี)
6. องค์ประกอบ

อารมณ์สะเทือนใจ เป็นบทความความคิดทั้งหลาย อารมณ์สะเทือนใจเป็นไปในรูปต่างๆ กัน เช่น ความรัก ความเศร้า เช่น

"สาวหยุดพุดพิงใจ

ทั้งวัง เขาซึ้งนัก

เจ้ามีศิลป์มีสัจย์

แต่พี่รักเจ้าคนเดียว"

"ถึงหน้าวังคังหนึ่งใจจะขาด คิดถึงบาพบพิตรอกิสร"

"รอนรอนสุริยไธ

เรื้อยเรื้อยดัม เมรุจ

รอนรอนจิตจำนง

เรื้อยเรื้อยเรียมคอยแหว

อัสคอง

คำแฉว

นุชพี่เพียงแม่

กลับลลายเรียมเหลียว"

ความนึกคิดและจินตนาการ ช่วยให้สร้าง เรื่องและตกแต่ง เรื่องใน หังทงามขึ้น

เช่น เรื่องขุนช้างขุนแผน ขุนแผนทอวานางพิมพา

เมื่อแรกเชื่อว่าเนื้อพิบิทมแท้ มาแปร เป็นพลอยหงไปเสียได้
กาลงว่าหงส์ใหม่ลงใจ ควบมีโคกหงอนแตกออกมา

หรือในนิราศนรินทร์

โคมแม่จักฝากฟ้า	ฤาจิน คีฤา
เกรงเทพไทรนรินทร์	ลอบกล่า
ฝากลมเดือนโคมบิน	บนเลา นะแม่
ลมจะขายชักช้า	ชอกเนื้อเรียมสงวน

การแสดงออก เป็น เรื่องสำคัญ เพราะเป็นพาหนะนำความนึกคิด ความสะเทือนใจ และ
จินตนาการของผู้แต่งออกสู่ผู้อื่นอ่าน

เช่น คำโคลงของศรีปราชญ์ว่า

เรียมรำน่านนครทวม	ถึงพรหม
พาหมสัถว์จอมจวม	ชีพมวญ
พระสุเบญ เปื่อย เป้นตม	พบทาว ลงแ
หากอีกนิรุพรหมจวญ	พิไวจึงคง

หรือบทกลอนสร้อยรำพึงในป่าช้า ของพระยาอุปถิตศิลปสารว่า

วังเอวยังเวง	หงางเหงงยาคำระพียงขาน
ฝูงวัวความฉายลาทิวากาล	คอยคอยผานทองทงมุงดินทน
ชาวนาเหี่ยวอายอนดางจรกดับ	กะวันดัยอัยแสงทกแห่งทน
ทั่วทุ่งให้มีกมัวท้อมถพล	และทิ้งทนถ เปด็ยวอยุ่ เคี้ยว เอย

ท่วงท่าองแตง (Style) หมายถึงท่วงท่าที่แสดงออกเป็นเฉพาะตัวขององแตงแต่ละคน
องแตงต่างมีแบบของตนเองซ้ำๆ เช่น ส่วนวนสามกก, สุนทรภณียมิโซลัมณัสมาก พระเจ้า
บรมวงศ์เธอสมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงไขประโยชน์อันง่ายเข้าใจง่ายไม่มีศัพท์สูง
เป็นต้น

ตัวอย่าง เช่น ในนิราศ เมืองเพชรของสุนทรภู่

เสียงชะนีที่เหล่าเขาเย้า
หวิวหวิวไหวไคยเบี่ยงกินไคย

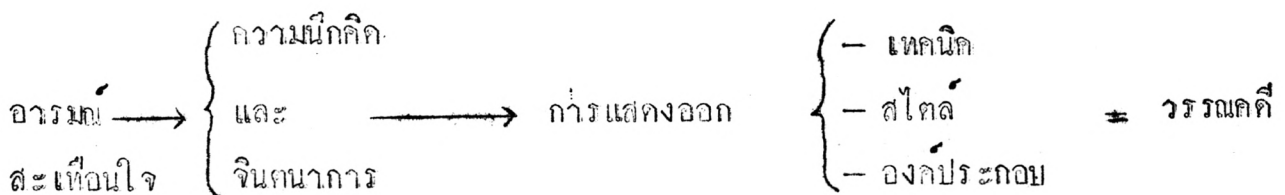
วิเวกหวานหวั่นหวั่นัวไว
ชะนีโหยหากไม่รูวาย

สไตล์การแต่งขวัญใญ่อาณโศกราบบุคลิกลภาพขององแตง เมื่ออ่านงานของนักเขียนคนหนึ่งๆ
หลายๆเรื่องก็จะทราบว่า นักเขียนคนนั้นชอบหรือไม่ชอบอะไร

เทคนิคหรือกลวิธี คือวิธีการซึ่งองแตงนำมาใช้ในการถ่ายทอดความนึกคิดหรือความ
สะเทือนใจ เป็นการแสดงว่า องแตงมี "ฝีมือ" ขนาดใด เพื่อใญ่อาณโศกราบบุคลิกลภาพหรือความรู้สึก
นึกคิดเหล่านั้นไคยอย่างซึ้งทราบ เช่นกลวิธีการเล่าเรื่องย้อนหลัง กลวิธีการเลือกองแตงเล่าเรื่อง
การแสดงลักษณะนิสัยของตัวละครโดยองแตงไม่ตองบรรยายไคยตรง วิธีเปิดเรื่องและปิดเรื่อง
ใญ่ประทับใจและการสร้างบรรยากาศ เป็นต้น

องค์ประกอบ ตองมีองค์ประกอบที่เหมะสม ก็คือจุดเด่นและมีส่วนประกอบมาเสริมสร้าง
จุดเด่นนั้นอย่างประสานกลมกลืน เช่น การสร้างบรรยากาศของฉากให้เหมะสมกับจุดเด่นของ
เรื่องในแต่ละตอน

สรุป วรรณคดีจะเกิดขึ้นไคยตองผ่านขั้นต่างๆเหล่านี้

ความเป็นมาของวรรณคดีไทย

ชาติไทยเป็นชนชาติที่มีนิสัยเจ้าบทเจ้ากลอน ชอบพูดให้สัมผัสคล้องจองกัน ดังปรากฏในศิลาจารึกหลักที่ 1 ว่า "ในนามีปลา ในนามีข้าว" "ไพร่ฟ้าหน้าใส" "กลางบ้านกลางเมือง" เป็นต้น ในชีวิตของคนไทยในอดีต นับตั้งแต่เป็นเด็กก็จะได้ยินคำคล้องจองจากเพลงกล่อมเด็ก เป็นหนุ่มสาวก็มีเพลงเกี้ยว เพลงยาว ขณะทำงานมีเพลงร้องเล่น เช่น เพลงเกี้ยวขาว การบวช ปลุกเร้า แข่งงาน งานศพ ก็มีท่อนร้องอยู่เสมอ

ตามหลักฐานวรรณคดีที่ปรากฏมีเอกสาร เก่าแก่ในสมัยสุโขทัย เป็นต้นมา ก่อนหน้านี้ไม่อาจหาหลักฐานได้

วรรณคดีสมัยต่างๆ แบ่งตามเมืองหลวงเป็นจุดศูนย์กลาง ดังนี้

1. สมัยสุโขทัย
2. สมัยอยุธยา
3. สมัยธนบุรี
4. สมัยรัตนโกสินทร์

สมัยสุโขทัย มักจะกล่าวถึงกันอยู่ 5 เรื่อง คือ

1. ศิลาจารึกหลักที่ 1
2. ศิลาจารึกวัดป่ามะม่วง
3. สุนทราภีพระร่วง
4. ไกรภูมิพระร่วง
5. นางนพมาศ หรือ คำรับท้าวศรีจุฬาลักษณ์

วรรณคดีสมัยอยุธยาตอนต้น (พ.ศ. 1893 – พ.ศ. 2072)

มีวรรณคดีที่กล่าวถึง 4 เรื่อง คือ

1. อิลิตโองการแต่งหน้า
2. อิลิตยวนน่าย เป็นการรบระหว่างไทยกับเชียงใหม่ เป็นอิลิตเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ

3. มหาชาติคำหลวง แต่งขึ้นสมัยพระบรมไตรโลกนาถ เป็นเรื่อง
มหาเวสสันดรชาดก
4. ลิลิตพระลอ เป็นวรรณคดีที่ไพเราะ ประกอบด้วยเนื้อเรื่องกินใจ
ศิลปะการเรียบเรียงคำประณีตไพเราะ เป็นวรรณคดีเพื่อความบันเทิงใจ

วรรณคดีสมัยอยุธยาตอนกลาง (พ.ศ. 2163 – พ.ศ. 2231)

ระหว่างรัชกาลพระเจ้าทรงธรรม – รัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราช มี
วรรณคดีเกิดขึ้น คือ

1. ภาพนิมิตมหาชาติ เป็นเรื่องมหาเวสสันดรชาดก ทำนองการเขียนอ่านง่าย
เพื่อให้ประชาชนทั่วทั้งเข้าใจได้โดยสะดวก (แต่งสมัยพระเจ้าทรงธรรม)
2. สมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชมีวรรณคดีต่าง ๆ ดังนี้

วรรณคดีร้อยกรอง ประเภทฉันท์ โคลงสี่สุภาพ กาพย์ห่อโคลง

วรรณคดีร้อยแก้ว กึ่งพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา หรือพงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐ
อักษรนิติ

แบบเขียน 1 เรื่อง คือ จินตคามตี
และมีหนังสือแต่งทำนองนิราศ และกำสรวลอีก 3 เรื่อง

กวี มี 8 ท่าน คือ

1. สมเด็จพระนารายณ์มหาราช	ทรงแต่ง	4 เรื่อง
2. พระมหาราชครู	แต่ง	2 เรื่อง
3. พระโหราธิบดี	แต่ง	2 เรื่อง
4. ศรีปราชญ์	แต่ง	2 เรื่อง
5. ขุนเทพกวี	แต่ง	1 เรื่อง
6. พระกรัณโสด	แต่ง	4 เรื่อง
7. ทิพหรือศรีทิพ	แต่ง	1 เรื่อง
8. เจ้าฟ้าอภัย	แต่ง	1 เรื่อง

สมเด็จพระนารายณ์มหาราช ทรงพระราชนิพนธ์ คือ

1. สมุทรโฆษคำฉันท์
2. โคลงสุภาภัก 3 เรื่อง คือ โคลงท้าวพรตสอนพระราม โคลงพาดิ
สอนนาง โคลงราชสวัสดิ์
3. เพลงยาวพยากรณ์กรุงศรีอยุธยา
4. โคลงเบ็ดเตล็ด

พระมหाराชนกรุ แท่ง เลื่อโลกำฉันท์ และสมุทรโฆษคำฉันท์ (ตอนคน)

พระโหราธิบดี แท่งจินตคามตี เป็นแบบเรียนภาษาไทยเล่มแรกของเรา และใช้มาจนถึง
สมัยรัชกาลที่ 5 และพระราชพงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์ เรียกชื่อว่า
พระราชพงศาวดารฉบับกรุงศรีอยุธยา แต่ต่อพระสมุคมาเปลี่ยนชื่อเรียกพระราช-
พงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐฯ เพื่อเป็นเกียรติแก่หลวงประเสริฐฯ ซึ่งไปไถหนังสือ
มาจากกรมการหนึ่ง เมื่อ พ.ศ. 2450

พระศรีมโหสถ แดงงานที่สำคัญคือ โคลงเฉลิมพระเกียรติพระนารายณ์ ภาพหล่อโคลง

โคลงนิราศนครสวรรค์ โคลงอักษรสามหมู่หรือโคลงกริพิตระดั

ขุนเทพกวี แท่งฉันทะภู่งสังเวทกลอนช้าง

ศรีปราชญ์ งานประพันธ์มี นิรุทธคำฉันท์ โคลงกำสรวลศรีปราชญ์ (นิราศนครศรีธรรมราช)

ทิต (ศรีทิต) แท่งโคลงนิราศหริภุญชัย

นอกจากนี้มีโคลงท้าวทศมาส ซึ่งเชื่อว่าแต่งในสมัยพระนารายณ์

สมัยอยุธยาตอนปลาย (พ.ศ. 2275 - พ.ศ. 2310)

ระหว่างรัชกาลพระเจ้าอยุ่หัวบรมโกศ ถึงรัชกาลขุนหลวงเอกทัศ ในช่วงนี้เกิดพวก
บพดะกรในมาก ซึ่งมีบพดะกรที่ไม่ปรากฏชื่อแต่งเหลือ 15 เรื่อง แต่ขาดหายไปครบ
บริบูรณ์เรื่องเดียว ใกล้เคียง

1. รามเกียรติ์	2. การเกษ	3. คาวี
4. โขบัต	5. พิกุลทอง	6. พิมพ์สวรรค์

7. พินธุวิวงศ์	8. นางมโนहरา	9. โหม่งป่า
10. มณีพิไชย	11. สังข์ศิลป์ไชย	12. สุวรรณศิลป์
13. สุวรรณหงส์	14. สังข์ทอง	15. โสวัต

กวีที่มีชื่อในสมัยนี้มี เจ้าฟ้าธรรมธิเบศไชยเชษฐาธิราช เจ้าฟ้ากุ้ง เป็นโอรสพระองค์ใหญ่ของพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ พระมารดาถือกรมหลวงอภัยนุชิต ทรงแต่งหนังสือไว้มากมาย คือ

1. นันทโศภนนิพนธ์กล่าวหลวง
2. พระมาดย์กล่าวหลวง
3. กาพย์เห่เรือ และกาพย์ทอไถ่
- 3.1 กาพย์เห่เรือ
- 3.2 กาพย์ประพาสธารทองแดง
- 3.3 กาพย์นิราศพระบาท
4. เพลงยาวเจ้าฟ้ากุ้ง

นอกจากนี้ยังมีกวีท่านอื่นๆ เช่น เจ้าฟ้ากมลฤดี และเจ้าฟ้ามิ่งขวัญ เป็นพระธิดาในพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ ทรงนิพนธ์บทละครว่า เรื่องกาหลงและเรื่องอิเหนา พระมหานาค วิชาพรายไกรแก้ว ปุณโณวาทคำฉันท์ หลวงศรีปริษา (เซ่ง) แต่งเรื่องศิริวิมลลิลิต ซึ่งลักษณะแต่งกลอนเป็นแบบ กลอนกลดบท เป็นคน

วรรณคดีสมัยกรุงธนบุรี (พ.ศ. 2310 - พ.ศ. 2325)

มีผู้แต่งหลายท่าน เช่น

สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี ทรงแต่งบทละครว่าเรื่องรามเกียรติ์ ไว้ 4 ตอน หลวงสรวิชัย (เจ้าพระยาพระคลัง หน) ไก่แก้วเรื่อง ลิลิตพระมงกุฎ และอิเหนาคำฉันท์

นายสวน (มหากเล็ก) เขียนโคลงยอพระเกียรติพระเจ้ากรุงธนบุรี พระยามหาอนุภาพ แต่งนิราศพระยามหาอนุภาพ หรือนิราศกว้างทุ่งภิรมย์นิพนธ์ แต่งกฤษณาสอนน้องคำฉันท์

วรรณคดีสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น (พ.ศ. 2325 – พ.ศ. 2394)

รัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าฯ ถึงรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าฯ
ผู้แต่งและวรรณกรรมสมัยพระพุทฺธยอกฟ้าฯ เท่าที่มีหลักฐาน คือ

1. พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าฯ
2. กรมพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาท
3. กรมพระราชวังหลัง
4. เจ้าพระยาพระคลัง (หน)
5. พระยาธรรมปรีชา (แก้ว)
6. พระเทพโมลี (กลิน)
7. สมเด็จพระวันรัต (พระอาจารย์สมเด็จพระปรมานุชิตฯ)

วรรณกรรมสมัยนี้แบ่งเป็นหมวดดังนี้

1. หมวดศาสนาจักร เป็นวรรณกรรมฝ่ายศาสนา มีการชำระพระไตรปิฎก เมื่อ พ.ศ. 2331

สังคีตยวังส์	}	สมเด็จพระวันรัต วัดพระเชตุพน นิพนธ์
มหายุทธการวังส์		
จุลยุทธการวังส์		
ไกรภูมิโลกวิจิตรพิศดาร	}	พระยาธรรมปรีชา (แก้ว)
รัตนพิมพวงส์		
มหาวงส์		
2. หมวดอาณาจักร เกี่ยวกับกฎหมาย ระเบียบ และ ประวัติศาสตร์

กฎหมายตราสามดวง ชำระเมื่อ พ.ศ. 2347

พงศาวดารฉบับพันจันทนุมาศ โปรดเกล้าฯ ให้เจ้าพระยาพิพิธพิชัยรวบรวม
และเขียนเพิ่มเติม
3. หมวดบันเทิงคดี
 - 3.1 บทละครว่า

รามเกียรติ์	}	บทพระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ 1
คุณรุท		
กาหัง		
อิเหนา		

3.2 ร้อยกรองที่สำคัญ เช่น

นิราศรบพม่าที่ท่าดินแดง บทพระราชนิพนธ์รัชกาลที่ 1

เพลงยาวนิราศรบพม่าที่ท่าดินแดง	}	พระนิพนธ์ในกรมพระราชวังบวรฯ
เพลงยาวรบพม่าที่นครศรีธรรมราช		

รายยาวมหาชาติกัณฑ์กุมารและมัทรี	}	เจ้าพระยาพระคลัง (หน)
บทมโหรีเรื่องกาศิ		
ลิลิตยหยาตราเพชรพวง		
สมบัติอันมีรัตนกราดอน		
กลอนจารึกเรื่องสร้างภูเขาทองที่รัชราชนครินทร์		

รายยาวมหาชาติกัณฑ์มหาพน	}	พระเทพโมลี (กลิ่น)
นิราศตลาดเกรียบ		

3.3 ร้อยแก้วเรื่องแปล

แปลจากเรื่องจีน สามก๊ก	}	เจ้าพระยาพระคลัง (หน) อำนวยการแปล
จากพงศาวดารมอญ ราชานิราศ		
พงศาวดารจีน เรื่องไท่ฮั่น		

กรมพระราชวังหลังทรงอำนวยการแปล

๖. ในสมัยพระพุทธเลิศหล้านภาลัย

1. พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ทรงพระราชนิพนธ์งานหลายเรื่อง คือ
บทละครเรื่องรามเกียรติ์ เฉพาะตอน
บทพากย์รามเกียรติ์ 4 ตอน

บทเสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน บางตอน

บทละคร เรื่องอิเหนา

บทละครนอก 5 เรื่อง ไก่แก้ว ไชยเชษฐ์ สังข์ทอง ไกรทอง มณีพิไชย และคารวิ

บทละครจัมปาเรื่องรามเกียรติ์

บทเห่เรือบางบท

2. สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระปรมานุชิตชิโนรส พระนิพนธ์ที่สำคัญ คือ

พระปฐมสมโพธิ

มหาชาติราชนาว 11 กัณฑ์

กฤษณาสอนน้องคำฉันท์

ฉันท์กฤษณาสั่งเวยกดอมช้างพัง

ราชทัณฑ์ชวัญนาค

โคลงยอพระเกียรติพระนั่งเกล้า

ลิลิตตะเลงพ่าย

ธรรมเทศนาพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา

จักรทิพย์ (ตำราโหราศาสตร์)

ลิลิตพยุหยาตรา พระกรุณาทางสถลมารคและชลมารค

ฉันท์มาศราชฤกษ์ และวรรณพิณ

สรรพสิทธิ์คำฉันท์

สมุทรโฆษคำฉันท์ (ถอนปลาย)

กลอนเพลงยาวเจ้าพระ

3. พระศรีสุนทรโวหาร (สุนทรภู่) งานสำคัญได้แก่

นิทาน 5 เรื่อง คือ โคนคร สิงห์ไตรภพ ลักษณะวงศ์ พระอภัยมณี พระไชยสุริยา

สุภามิต 2 เรื่อง คือ สวัสดิรักษา เพลงยาวถวายโอวาท

นิราศ - 8 เรื่อง

บทละครร่ำ เรื่องอภัยนุราช

บทเห่กล่อม (พระบรรทม) หลายตอน

เสภา 2 เรื่อง คือ เสภาขุนช้างขุนแผนตอนกำเนิกพลายงาม กับเสภาพระราชพงศาวดาร

4. พระยาทรงภูมิบาล แต่ง
นิราศตามเสด็จสำนักน้อย
นิราศกลาง

โคลงกั้นเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย

5. นายอินทร์วิเชียร (อิน) แต่งนิราศนรินทร์และเพลงยาว เบ็ญเจดีย์

กวีและงานสำคัญสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว

1. พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว
 - โคลงยอพระเกียรติรัชกาลที่ 2
 - บทละครเรื่องสังข์ศิลป์ไชย
 - เสภาเรื่องขุนช้าง ขุนแผน (บางตอน)
 - บทเพลงยาวต่างๆ โคลงและบทกลอนกลบทกลอักษรอื่นๆ

รอยแก้ว สารคดี เช่น กระแสพระราชดำริ เรื่อง เมืองเขมร นิทานแทรกในเรื่องนางนพมาศ และอื่นๆ

2. สมเด็จพระยาเอกอักษร
 - โดกนิคิคำโคลง
 - โคลงนิราศเสด็จไปทัพเวียงจันทน์

3. กรมหลวงวงศาธิราชสนิท
 - นิราศพระประธมประโทน
 - โคลงจินลำนที (แบบเวียน)
 - โคลงนิราศสุพรรณ

4. พระมหามন্ত্রী (ทรัพย์)

- บทละคร เรื่อง ระเด่นต้นไค
- เพลงยาวว่าพระมหาเทพ (ปาน)

5. คุณเพิ่ม

- เพลงยาว เสด็จพระเกียรติและ เพลงยาวฉลองสระบางโสมก
- บทสักวาต่างๆ

6. กรมหลวงภูเบศรมหรรณพ ทรงเป็นนักเลงสักวา และเพลงยาว เป็นคู่สักวา กับคุณเพิ่ม ทรงแต่งนิทานคำกลอนไว้มากหลายเรื่อง

7. คุณสุวรรณ

- บทละคร เรื่อง พระมะเหลเถไถ
- บทละคร เรื่อง อมรทอญ เรื่อง
- เพลงยาวจากหมายเหตุนิพนธ์กรมหมื่นอัปสรสุภาเทพประจวบ

8. นายมี

- นิราศ เคียน
- นิราศระแหงคงวัง
- นิราศกลาง (กลาง)
- นิราศสุวรรณ

9. กรมหมื่นไกรสรวิชิต

นิพนธ์โคลงและ เพลงยาวกลบท จารึกไว้ ณ วัดพระเชตุพน

วรรณคดีไทยสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. 2394 - 2411)

กวีและวรรณคดีที่สำคัญ

1. พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

1. บทละคร เรื่อง รามเกียรติ์บางตอน
2. ร่ายยาวมหาเวทย์สันครชาลก 5 กัณฑ์
3. ประกาศต่างๆและพระบรมราชาธิบายต่างๆ

2. พระองค์เจ้าอิศริยาณ

1. อิศริยาณภานิก

3. หม่อมราโชทัย

1. จกหมายเหตุราชทูตไทยไปอังกฤษ (รอยแก้ว)
2. นิราศลอนดอน (รอยกรอง)

4. มหาฤกษ์ (หลวงจักรปาตี)

1. นิราศพระปฐม
2. นิราศทวารวดี
3. นิราศกรุงเก่า
4. นิราศปดิว
5. เสภาเรื่องอาบหะชั้น
6. โคลงรามเกียรติ์

5. พระยาอิศราณภาพ (อน)

1. สุนค่านันท์
2. สุนค่านันท์
3. อุเพศค่านันท์

วรรณคดีไทยสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. 2411 - 2453)

ในสมัยนี้เกิดโบราณคดีสโมสรขึ้น เมื่อ พ.ศ. 2450 มีวัตถุประสงค์ส่งเสริมการประพันธ์ การศึกษาประวัติศาสตร์และโบราณคดี ได้มีการออกหนังสือชื่อ "วชิรญาณ" ลงเรื่องวรรณคดีโบราณซึ่งหาคนฉบับไยยาก และสารคดีที่ก้าวหน้าขึ้นใหม่ นอกจากนี้โบราณคดีสโมสรยังทำหน้าที่พิจารณาหนังสือที่มีคุณภาพทั้งเก่าและใหม่ แล้วประทับตราของสโมสรไว้เป็นเครื่องหมายประกาศเกียรติคุณ และในช่วงสมัยนี้เกิดความนิยมวรรณคดีตะวันตกขึ้น และมีการแปลออกเป็นภาษาไทย

กวีและวรรณคดีสำคัญ

1. พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

1. พระราชนิพนธ์สิบสอง เดือน
2. ไกลบ้าน
3. พระราชนิพนธ์ต่างๆ
4. อธิกนิพนธ์ราชาศัพท์
5. มหัทธนะ เรื่องเงาะป่า
6. กวีนิพนธ์เบ็ดเตล็ด

2. พระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย)

1. แบบเรียนภาษาไทย
2. พรรณพฤษภกับสัตววิธาน

3. เทียนวรรณ (ต.ว.ส. วัฒนาโก)

1. กุศยวิภาลพจนกิจ
2. ศิริพจนภาค

4. คณะกวีและนักเขียนนิยายสาร

1. ร่ายยาวมหาเวสสันดรชาดก
2. นิยายสาร เช่น พุทธโศก ธรรมจักร วิทยาคาร ฯลฯ

วรรณคดีสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. 2453 - 2468)

มีการเคลื่อนไหวในทางวรรณคดีหลายประการ คือ

1. วรรณคดีประเภทร้อยกรองเจริญถึงขีดสุด
2. วรรณคดีประเภทร้อยแก้วก้าวหน้ายิ่งขึ้นกว่าแต่ก่อน
3. คติทางตะวันตกเข้ามาในวงวรรณคดีไทยมากที่สุด (ถ้าเทียบกับสมัยก่อนๆขึ้นไป)
4. นิยมวรรณคดีสันสกฤตอีกวาระหนึ่ง เหมือนสมัยกรุงศรีอยุธยา แผลวนมาทาง

ฉบับที่แปลเป็นภาษาอังกฤษ

ถว้และวรรณคดีที่สำคัญ

1. พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเป็นองค์ประธานในการแต่งวรรณคดี ทรงสร้างสรรวรรณคดีประเภทต่างๆไว้มาก ทรงสนับสนุนแต่งหนังสือ และทรงพระราชทาน เสรีภาพในการเขียนหนังสืออย่างกว้างขวาง และทรงตราพระราชบัญญัติวรรณคดีสโมสร พ.ศ. 2457 งานพระราชนิพนธ์ต่างๆมี

ก. ประเภทบทละคร เช่น หัวใจนักรบ สำนวนรัก ศกุนตลา มัทนะพาธา พระร่วง ท้าวแสนปม พระเกียรติคุณ เวณีสวานิช ตามใจทนาย ปลดอยแก้ว หนามยอกเอาหนามบ่ง โรมีโอและจูเลียต เป็นต้น

ข. ประเภทประวัติศาสตร์และโบราณคดี เช่น เที้ยวเมืองพระร่วง ประเทศไอยคุปต์ สืบราชบัลลังก์ไปดั้นกั นารายณ์สิบปาง เป็นต้น

ค. ประเภทปราชญ์และบทความ เช่น ปลุกใจเสือป่า เทศนาเสือป่า ยิวแห่งบูรพทิศ โศคนกิลลอส เมืองไทยจึงขึ้นเกิด เป็นต้น

ง. ประเภทสารคดี ใ้แก่ เรื่องบ่อเกิดแห่งรามเกียรติ์ พระศุนหเศป

จ. ประเภทร้อยกรองทั่วไป เช่น พระนลคำหลวง ดิลกพายัพ นิราศพระมะเหลเถไถ กาพย์เห่เรือ ธรรมาธรรมะสงคราม มงคลสูตรคำฉันท์

ฉ. ประเภทบันเทิงคดี (ร้อยแก้ว) เช่น นวนิยายเรื่องหัวใจคนหนุ่ม เป็นต้น

2. พระเจ้าบรมวงศ์เธอสมเด็จกรมพระยาคำรงราชานุภาพ

1. ไทรยบพมา
2. นิราศนครวัด
3. เที้ยวเมืองพม่า
4. นิทานโบราณคดี
5. สำนวนสมเด็จ
6. เสกชิงประพาสคน

ฯลฯ

3. พระเจ้าบรมวงศ์เธอสมเด็จเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์

1. ฉาสน์สมเด็จ
2. บทละครดึกคำบรรพหลายเรื่อง

4. พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์

1. เถลิงพระเกียรติคำฉันท์ ลิลิตมหามงกุฎราชकुณาสวรรค์ ลิลิตตำนานพระแท่นมณีกลีดาอาสน์ ฯลฯ
2. เรื่องร้อยก่อกุ๊นหลาย เรื่องแปลอาหารบราครี บทละครสาวเครือฟ้า บทละครพระลอ บทละครไกรทอง

ฯลฯ

5. พระวรวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยาลงกรณ์ ทรงแต่งจดหมายจากวางหระ สืบราชสมบัติ ทลาคเงินตรา นิทานเวตาล พระนางสองไทเฮา กนกนคร พระนลคำฉันท์ ลิลิตสามกรุง

6. พระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย สาสด์ชน) แต่ง อิศราชคำฉันท์

7. หลวงธรรมมาภิมณฑ์ (เล็ก จิตรดิถี) แต่งโคลงนิราศวัชรวก กถาหกคำฉันท์

8. เจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี (ม.ร.ว. เปีย มาลากุล) แต่ง พลเมืองที่จรรยาแพทย์ สมบัติคุณ

9. เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี (สนั่น เทพหัสดิน ณ อยุธยา) แต่ง แบบเรียนธรรมจริยา โกลงกลอนครูเทพ บทละครพุกหลายเรื่อง

10. พระยาอุปกิตศิลปสาร (นิ่ม กาญจนาชีวะ) แต่งคำประพันธ์บางเรื่อง สงครามการทะคำกลอน แบบเรียนสยามไวยากรณ์

11. นายชิต บุรทัต แต่ง สามัคคีเกศคำฉันท์

12. เสฐียรโกเศศ และ นาคะประทีป แต่ง กามนิต ทิโศปเทศ นิยายเบงตลี ฯลฯ และยังมีคณะกวีและนักเขียนอีกมากมาย เช่น กุสศสมิต แม้วัน ทวีปญญา

ลักวิทยา ฯลฯ

อิทธิพลของวรรณคดีประเทศตะวันตกที่มีต่อวรรณคดีไทย

นับตั้งแต่สมัยสุโขทัยจนถึงรัตนโกสินทร์ตอนต้น อิทธิพลต่างประเทศที่มีต่อวรรณคดีไทยมาจากในทวีปเอเชีย เช่น อินเดีย เขมร ชวา จีน มอญ มาถึงสมัยรัชกาลที่ 3 อิทธิพลของตะวันตกเริ่มเข้ามามีบทบาทในวรรณคดีไทย เช่น มีการพิมพ์เกิดขึ้นและเกิดหนังสือพิมพ์ในประเทศไทยเมื่อ พ.ศ. 2387 หนังสือพิมพ์ฉบับแรกคือ บางกอกเรียลไทม์ มีการใช้ลิขสิทธิ์ คือกรรมสิทธิ์ในการพิมพ์หนังสือ เช่น หม่อมราชวงศ์โชติชายลิขสิทธิ์นิราศลอนดอนแก้หมอบรัดเลย์เป็นเงิน 400 บาท เมื่อ พ.ศ. 2405 มีการใช้จากในยุโรปบรรยายเรื่อง เช่น นิราศลอนดอน มีการใช้นามแฝงในการแต่งหนังสือ มีการตั้งหอสมุดแห่งชาติ เป็นหอสมุดสำหรับประชาชนแห่งแรกของประเทศไทย มีการแปลหนังสือ หรือบทความ และมีการแตงนวนิยาย เรื่องสั้น บทละครพูด บทละครร้อง เป็นต้น ซึ่งสิ่งเหล่านี้ ได้แนวมาจากประเทศตะวันตก

การแบ่งประเภทวรรณคดี

1. ประเภทที่แต่งเป็นร้อยแก้ว ความเรียง
2. ประเภทที่แต่งเป็นร้อยกรอง ซึ่งแบ่งออกเป็น
 - ก. แบ่งตามลักษณะการแต่ง เช่น กาพย์ กลอน โคลง ฉันท์ ร่าย ลิลิต ฯ
 - ข. แบ่งตามวัตถุประสงค์ในการใช้ เช่น

เพลงยาว

นิราศ

บทละครว่า, บทพากย์โขน ฯลฯ

บทร้อง เช่น เพลงต่างๆ

บทสวด, ไหว้

บทแสดงความคิด เช่น โคลงโลกนิติ

บทใช้ในพิธีกรรมต่างๆ เช่น ร่ายทำขวัญนาค ฯลฯ

ลักษณะของวรรณคดีไทย

แบ่งเป็น 2 ระยะคือ

ก. ระยะเวลาก่อนรัชธิพิลวรรณกรรมตะวันตก

ข. ระยะเวลาดังรัชธิพิลตะวันตกแล้ว

ระยะก่อนรัชธิพิลวรรณกรรมตะวันตก คือ ตั้งแต่สมัยสุโขทัยจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์
รัชกาลที่ 3 วรรณคดีไทยมีลักษณะสำคัญดังนี้

1. นิยมการเขียนร้อยกรอง

2. เนื้อเรื่อง ผู้แต่งจะเน้นหนักด้านศิลปะของการแต่งมากกว่าเนื้อเรื่อง เน้นคุณค่าด้านความงาม ความประพจน์ เรื่องจินตนาการ เรื่องไคลศว์ (เช่น เรื่องนรก, สวรรค์ ฯ) ฉะนั้นเนื้อเรื่องจึงอยู่ในวงจำกัด คือ - ศาสนาและคำสอน

- เรื่องเล่า ใช้เป็นเรื่องราวสำหรับอ่านหรือแสดง เช่น นิทาน โขน
- บทพรรณนา เช่น นิราศ
- บทเพลง เช่น บทมโหรี
- บทสุกฤดี บอเกียรติ
- ไซประกอบพิธีกรรม เช่น โองการแข่งน้ำ
- ประวัติ พงศาวดาร จดหมายเหตุ
- แบบเรียน
- กฎหมาย, กฎมเต็บบาล
- คำราชางเรื่อง

3. ธรรมเนียมนิยมในการแต่ง

3.1 มีโครงสร้างที่เป็นแบบแผน เช่น ขึ้นต้นด้วยบทไหวศว์ หรือมีลักษณะการแต่งที่เป็นแบบแผนบังคับ เช่น เขียนภาพยี่ห้อโคลง ต้องขึ้นต้นด้วยภาพยี่ห้อ 11 สดับกับโคลง 4 สุภาพ เป็นต้น และมีธรรมเนียมนิยมในการบรรยาย เช่น การชมเชย ชมไม ชมโฉม ฯลฯ ซึ่งมีลักษณะเด่นคำ เสนอความ เน้นเสียงเสนาะและโวหารเป็นสำคัญ

3.2 วรรณคดีของไทยในอดีต เป็นวรรณกรรมเพื่ออารมณ์มากกว่าที่จะเป็นวรรณคดีเพื่อปัญญา วรรณคดีที่แท้จริงนั้น ผู้อ่านแต่ละวัยจะมีความเข้าใจซาบซึ้งแตกต่างกันไป และจะเกิดปัญญานี้ในภายหลัง

3.3 วรรณคดีมักจะได้รับอิทธิพลจากศาสนาเข้ามา มีบทบาทอยู่มาก เช่น เรื่องศาสนาแต่มีหลายเรื่อง หรือการแทรกสอดปรัชญาในวรรณคดี แต่มักจะเป็นพุทธปรัชญา ง่ายที่คนทั่วไปเข้าใจ

3.4 มีลักษณะกวีโวหารที่สำคัญ เช่น การเปรียบเทียบอุปมาอุปไมย การพ้องกันความกว้าง เป็นต้น และมีทพวรรณธาตุที่ละเอียดถี่ถ้วน

3.5 บทกวีอธิบายในรูปสัญลักษณ์เป็นส่วนใหญ่

3.6 มีกวีชาวบ้านผสมปะปนและความเชื่อต่างๆ

3.7 เรื่องเกี่ยวกับการเมือง การประชดสังคม เกือบไม่มีเลย

3.8 ศาสนา พระมหากษัตริย์ และครอบครัว เป็นสถาบันที่ได้รับการยกย่อง

3.9 มีการร่อนนอมดอมคนของกวี

3.10 พิธีกรรมต่างๆ กวีจะแต่งไว้อย่างละเอียด จึงเป็นคู่มือศึกษาวัฒนธรรมงานชนบทนิยมประเพณี

3.11 มีการสวดสวดวิธรรณ เราใจผู้อ่านให้เห็นถึงความกล้าหาญ

วรรณคดีไทยเมื่อได้รับอิทธิพลตะวันตกตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 4 เป็นต้นมา มีลักษณะเด่น คือ

1. นิยมในวรรณกรรมสันสกฤต โดยการแปลจากภาษาอังกฤษ
2. มีการแปล แปลง วรรณกรรมประเภทต่างๆ จากวรรณกรรมตะวันตก
3. ความนิยมการเขียนร้อยกรองลดลง และร้อยแก้วเจริญขึ้นอย่างรวดเร็ว

วรรณคดีนับว่าเป็นศิลปชนิดหนึ่ง เป็นการสร้างสรรค์ความงาม ซึ่งกวีมุ่งทำให้ผู้อ่าน ผู้ฟัง เกิดอารมณ์ ความรู้สึก มีจิตคล้อยตามเรื่องราวต่างๆ ที่เขียนไว้ และสทอนให้ผู้อ่านเข้าใจลักษณะของยุคและสภาพสังคมในสมัยนั้นๆ รวมทั้งโลกทัศน์คติต่างๆ ซึ่งเป็นลักษณะปรัชญาชีวิตและปรัชญาศิลปะ นอกจากนี้ ในวรรณคดียังทำให้ผู้อ่านได้ทราบถึงขนบธรรมเนียมประเพณีต่างๆ ความเชื่อ คติและสุภาษิตที่นิยมกันในสมัยนั้นๆ ด้วย

วิธีสอน

1. บรรยายตามหัวข้อ
2. ใ้หนังสือศึกษาและวิจารณ์วรรณคดีเรื่องต่างๆที่เด่นๆ โดยจัดในรูปการอภิปรายกลุ่ม
3. ทำรายงานบทความเพิ่มเติมในหัวข้อสำคัญๆ
4. เชิญวิทยากรมาบรรยายหัวข้อเด่นๆตามโอกาสที่เหมาะสม
5. กำหนดเอกสารหนังสือให้อ่านประกอบเพิ่มเติม

หนังสืออ่านประกอบ

- กุลหลา มัลลิกะมาส วรรณคดีไทย โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง 2523
- กุลหลา มัลลิกะมาส วรรณคดีวิจารณ์ โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง 2522
- เจตนา นากวีขระ วรรณคดีวิจารณ์ โครงการตำรา 2514
- เบ็ื่อง น นคร ประวัติวรรณคดีไทยสำหรับนักศึกษา ไทยวัฒนาพานิช 2513
- โมรี พิเศกกุล และ เทือก กุสุมา ณ อยู่ชยา ประวัติวรรณคดีไทย โรงพิมพ์องค์การค้ำของกรุงสกา 2512
- วิทย์ ศิวะกริยานนท์ วรรณคดีและวรรณคดีวิจารณ์ สมาคมภาษาและหนังสือ 2504
- อนุนานราชชน, พระยา การศึกษาวรรณคดีในแง่วรรณศิลป์ โรงพิมพ์รุ่งวัฒนา 2515
- อาจารย์ภาษาไทยโรงเรียนเตรียมอุดม, คณะ ประวัติวรรณคดี โรงพิมพ์พิริยกิจ 2491

พื้นฐานทางนาฏศิลป์และดนตรีไทย

นาฏศิลป์ไทย

ชีวิตของคนไทยตั้งแต่สมัยโบราณนั้นอาจกล่าวได้ว่าเป็นชีวิตที่มีความสนุกสนานรื่นเริงประจำอยู่ในนิสัย เช่นในกวีนิพนธ์ของพ่อขุนรามคำแหง หลักที่ 1 กล่าวไว้ว่า "กบังกคัลลอบ กวยเสียงพาทย์เสียงพิณ เสียงเลื่อนเสียงขับ ไกรจักมักเล่น เล่น ไกรจักมักหัว หัว ไกรจักมักเลื่อน เลื่อน ..." เป็นต้น และในเพลงยาวพระราชนิพนธ์กรมพระราชวังบวรมหาสุรสีหนาท ไคพรรณมาถึงชีวิตในกรุงศรีอยุธยาไว้ว่า

"ทั้งพิธีปีเคื่อนกันวัน

สารพันจะมีอยู่อัตรา

ดุกี้โคกโคเลน เกษมสุข

แสนสนุกหัว เมืองทร ษา"

จากหลักฐานดังกล่าวทำให้เราเห็นว่า ชีวิตของคนไทยเป็นชีวิตที่มีความสนุกสนานรื่นเริง และในงานพิธีต่างๆของไทยก็จะต้องมีนาฏศิลป์และดนตรีประกอบ เช่น งานทำขวัญ งานแต่งงาน งานบวช งานศพ เป็นต้น และในงานเทศกาลหรือประเพณีต่างๆ เช่น งานเซาพรรษา ออกพรรษา ก็ต้องมีดนตรีและนาฏศิลป์มาแสดงให้เกิดความรื่นเริงกว้างขวาง

นาฏศิลป์และดนตรีไทยเป็นสิ่งที่สำคัญและจำเป็นแก่ชีวิตคนไทยสมัยก่อนดังกล่าวก่อนนั้นพระมหากษัตริย์รวมทั้งเจ้านายต่างก็ใฝ่อุปถัมภ์เกื้อหนุนนาฏศิลป์และดนตรีไทย นาฏศิลป์และดนตรีไทยในสมัยหนึ่งจึงเป็นเครื่องแสดงฐานะทางสังคม (status symbol) ของชนชั้นสูงในสมัยนั้น และมีการประกวดประชันกันมากระหว่างเจ้าของละครและเจ้าของปี่พาทย์ รวมทั้งวงมโหรีเรื่องสาย

ในสมัยรัชกาลที่ 6 ไคทรงตั้งกรมมหรสพขึ้นในกระทรวงวัง มีหน้าที่รักษาและส่งเสริมฟื้นฟูศิลปะทั้งสองอย่างนี้ แต่เมื่อสิ้นสมัยของรัชกาลที่ 6 ศิลปะทั้งสองก็หยุดลงและยืนอยู่กับที่มิได้มีการสนับสนุนพัฒนาต่อไป และในปัจจุบันไทยไครับอิทธิพลศิลปะและ

วัฒนธรรมตะวันตกมาก จึงทำให้นาฏศิลป์ไทยและดนตรีไทยกำลังถูกนาฏศิลป์และดนตรีจากตะวันตกเข้ามาแทนที่ ความรู้สึกของคนปัจจุบันจึง เห็นว่านาฏศิลป์ไทยและดนตรีไทย เป็นของที่ล้าสมัยและกลายเป็นของเขยไปนั่นเอง ฉะนั้นจึงจำเป็นต้องหาวิธีที่เราควรจะทำอย่างไรกับศิลปะและวัฒนธรรมไทยของเราทั้งทางด้านการนาฏศิลป์และดนตรีไทยพอเป็นสิ่ง เขย เพื่อช่วยกันรักษาและส่งเสริมศิลปะวัฒนธรรมนี้ไว้ต่อไป

ละคร หมายถึง การแสดงเพื่อให้เกิดความบันเทิง ได้มีการสันนิษฐานว่าไทยเราได้รับศิลปะวิทยาการทางนาฏศิลป์มาจากอินเดีย และถือว่า ท้าว หรือ นาฏศิลป์ มีกำเนิดมาจากองค์พระอิศวร เป็นเจ้าทรงประติมากรรมท้าวขึ้น เพื่อประทานแก่พระอมา แล้วได้ประทานต่อให้พระฤาษีที่ชื่อพระภรต ดังนั้นพระภรตนั้นจึงได้ชื่อว่าเป็นบรมครูต้นกำเนิดแห่งการละคร เราจึงสร้างพระฤาษีเป็นเครื่องหมายของพระภรตเป็นที่สักการะของนาฏศิลป์จนถึงปัจจุบันนี้ และในละครจะมีลักษณะของการระบำ รำ ฟ้อน อยู่ด้วย ระบำ คือการแสดงที่ท่าของศิลปะเป็นหมู่ เป็นพวก

รำ คือ การใช้มือกรีกกรายไปตามบทบาท

ฟ้อน คือ การใช้มือและเท้าก็ส่ายไปตามจังหวะ มุ่งความงามเป็นเกณฑ์ เช่น ฟ้อนเมือง ฟ้อนเงี้ยว ฟ้อนพายัพ ฯลฯ แก่บางท่านสันนิษฐานว่า ละครมาจากคำว่าเมืองนคร เนื่องจากการเล่นแก้แค้นของเราคือชาตรี ซึ่งเล่นที่เมืองนครศรีธรรมราช เมื่อเรียกสั้นๆว่า เมืองนครแล้วกลายเป็นละครไป

การละครของไทยแต่เดิมแบ่งเป็น 3 อย่าง คือ

1. ละครชาตรีหรือโนราห์
2. ละครนอก
3. ละครใน

1. ละครชาตรีหรือโนราห์ เป็นต้นกำเนิดของละครร่ำมาแต่โบราณ สมเด็จพระนเรศวรมหาราชทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ขุนศรีท้าวหน้าออกไปจากนครศรีธรรมราช ละครโนราห์มีการเล่นง่ายๆ มีตัวละคร 3 ตัว แสดงเพียง 2 เรื่องเท่านั้น คือ พระรถเสนกับนางมโนห์รา (ตัวละคร 3 ตัว คือ พระเอก นางเอก และตัวตลก) สำหรับทางใต้

นิยมแสดงเรื่องมโนราห์กันมาก จึงเรียกชื่อละครตามชื่อเรื่องว่า "มโนห์รา" และเนื่องจากเสียงทางใต้ก็เลยกลายเป็น "โนห์รา" ไป ละครโนห์รานี้ยังเป็นประเพณีเล่นแก้สับบน ซึ่งเป็นการสังเวชแบบโบราณกาลมา

2. ละครนอก เป็นละครวางบิลหนึ่งที่เป็นวิวัฒนาการมาจากละครโนราห์หรือชาตรี การแสดงคล้ายละครชาตรีมาก คือ แสดงโคกทุกเรื่องนอกจากเรื่อง อิเหนา รามเกียรติ์ และ อุรุท วิธีแสดงมุ่งดลกขบขัน เล่นเรื่องไหววเร้าหัวใจ แต่ตัวละครมีเพิ่มมากขึ้นกว่าละครชาตรี คือมี กั้วพด กั้วแม่ พระรอง นางรอง เสนา กำนัน ละครนอกแต่เดิมใช้ผู้ชายแสดงเป็นพื้นเพราะการแต่งและการขับร้องเหมาะแก่การใช้ผู้ชาย ต่อมาเมื่อเปิดการแสดงละครในโดยทั่วไปแล้ว ผู้หญิงจึงแสดงละครนอกมากขึ้น เพลงที่ใช้ เพลงรองและมีพาทย์มักเป็นเพลงชั้นเดียวหรือ 2 ชั้น จังหวะเร็วรวบรัด

3. ละครใน หมายถึงละครที่มีอยู่ในพระราชฐานขององค์พระมหากษัตริย์ (อาจเป็นชื่อเรียกย่อมาจากละครนางใน) ละครในทางกับละครนอกคือ วิธีแสดงมักเล่นเฉพาะเรื่อง อิเหนา หรืออุรุท ส่วนรามเกียรติ์นั้นเล่นเป็นโขน (โขน ก็เป็นละครในอย่างหนึ่งเหมือนกัน) ตามหลักฐานปรากฏว่า ละครในนั้น เป็นการแสดงที่มีส่วนของโขนกับละครนอกปนกัน ละครในใช้ผู้หญิงแสดง และสมัยโบราณมีข้อกำหนดกษัตริย์และกษัตริย์ชายแสดงละครใน มุ่งแต่การขับร้องไพเราะมีกระบวนรำงาม และดำเนินเนื้อเรื่องด้วยความประณีต การแต่งตัวของละครในพิถีพิถัน ละครในมักมีแสดงเฉพาะแต่ในพระราชฐานอย่างเดียว ต่อมาเมื่อคนทั่วไปแสดงละครผู้หญิงได้ ละครในก็มักมีอยู่ตามบ้านผู้มีหลักฐานดีและมีบรรดาศักดิ์ ต่อมาในรัชกาลที่ 6 ทรงพระราชนิพนธ์ละครในขึ้นอีก 2 เรื่อง คือ สกุนตลาภิเษกพระเกียรติยศ

โขน แต่เดิมนามมีเฉพาะโขนหน้าจอ คือใช้จอหน้าใหญ่แสดง จอนั้นเป็นผ้าขาวซึ่งแต่เดิมโปร่งพอเช็ดหน้าได้ แต่เมื่อเป็นโขนก็ใช้ผ้าหนาขึ้น กานยาวประมาณ 6 - 8 วา กานกว้างประมาณ 3 วา จอสูงประมาณ 4 วา มีประตู 2 คาน มีปีกพื้นปักกระดานขอกเสาดึงจอที่ปักทางนกลงและธงทิว เขียนภาพพญาวาฬและนาง และอีกคานหนึ่งเขียนรูปกรุงลงกา และเขียนรามสูร หรือเมฆธดาประกอบบาง โขนมักเริ่มแสดงตอนหัวค่ำ เริ่มเรื่องด่าไปถึงชาวสิงคโปร์ คือ สิงคโปร์ถึงสิงคโปร์กัน สิงคโปร์ สิงชาวขีมาหาพาณี

ถามจึงได้เกิดการแข่งขันกัน การรบของสิงคำสิงขรนี้ เรียกว่า "ท่าจับ" เป็นท่าที่น่าดูมาก และใช้เพลงเชิดนอก

โชนนั่งราว กลายกับโชนหน้าจอ แต่มีราวพาดไปตามส่วนยาวของโรง เพื่อให้ตัวโชนนั่งพัก แทนที่จะนั่งกับพื้น

โชนหน้าจอและโชนนั่งราว เริ่มใช้แสดงการพากย์และเจรจาอย่างหนึ่งใหญ่ คือ พากย์หน้าจอเท่านั้น ไม่มีบทขับร้อง เพิ่งจะมาเพิ่มการขับร้องอย่างละครในภายหลัง เรียกว่า โชนโรงใหญ่

โชนกลางแปลง เป็นโชนที่แสดงบนพื้นดิน กลางสนาม ไม่ปลูกโรงเล่น ตอนที่แสดงมักมีแต่คอนยกทัพและรบ คนครีมีแต่บรรเลงเพลงหน้าพาทย์ มีบทพากย์และเจรจา แต่ไม่มีบทร้อง

โชนโรงใน ได้รับการปรับปรุงและนำศิลปะของละครในเข้ามาผสม มีการยกโรงแสดง มีเตียง 2 เตียงตั้งกางขาข้างละตัว ผู้แสดงตัวพระราม พระลักษมณ์ ผัดหน้าแต่งตัวเหมือนละคร พากย์ขับ ถึงเท่านั้นที่สวมหัวโชน มีร้องส่งเหมือนละครรำ มีพากย์เจรจา บางบางตอน คำพากย์และเจรจาไม่คึกคักปฏิบัติหน้าที่เหมือนเมื่อก่อน แต่วิธีในราชสำนักหรือพระมหากษัตริย์ทรงพระราชนิพนธ์ขึ้นอย่างมีแบบแผน

โชนฉาก เข้าใจว่าเกิดขึ้นสมัยรัชกาลที่ 5 มีผู้คิดสร้างฉากประกอบการแสดงโชนบนเวทีขึ้นคล้ายละครดึกดำบรรพ์ วิธีเล่นและแสดงแบ่งฉากเล่นแบบเดียวกับละครดึกดำบรรพ์ แต่วิธีแสดงเป็นแบบโชนโรงใน มีขับร้อง กระบวนรำ ท่าเต้น มีหน้าพาทย์ตามแบบละครใน และโชนโรงใน การสร้างฉากก็เข้ากับเหตุการณ์และสถานที่ตามท้องเรื่อง จึงเรียกว่า โชนฉาก

การแสดงโชนในสมัยก่อนมักจะแสดงในงานสมโภช งานฉลองปูชนียสถาน ดังเช่นในสมัยรัชกาลที่ 1 เล่นโชนในงานฉลองวัดพระเชตุพน พ.ศ. 2344 สมัยรัชกาลที่ 6 เล่นในงานพระราชพิธีบรมราชาภิเษก งานสมโภชรับข้างเผือก งานเฉลิมพระชนมพรรษา งานฉลองวันประสูติเจ้านายสูงศักดิ์ ตลอดจนงานศพของเจ้านายสูงศักดิ์

ปัจจุบัน การแสดงโชนนั้นจะแสดงเป็นบางโอกาส โดยกรมศิลปากรเป็นผู้จัดทำ ออกแสดงให้ประชาชนชมในบางโอกาสเท่านั้น นอกจากนี้ ยังมีโชนธรรมศาสตร์ ซึ่งศาสตราจารย์ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช เป็นผู้ว่านวยการฝึกซ้อม ใ้แสดงทั้งในพระนคร และต่างจังหวัด

ละครในสมัยรัชกาลที่ 5 ละครราวและโขนมีแสดงมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ มาถึงสมัยรัชกาลที่ 5 ก็มีละครอื่นๆเกิดขึ้นมากมาย ซึ่งปรับปรุง เปลี่ยนแปลงไปจากละครวุ่นเอง เช่น ละครพันทาง ละครกึ่งคำบริพ ละครรอง ละครพูด (ละครรองและละครพูดได้แบบ อย่างมาจากต่างประเทศ)

ละครกึ่งคำบริพ

ในสมัยรัชกาลที่ 5 มีเจ้านายต่างประเทศเสด็จมาเป็นแขกเมือง พระองค์ จึงมีพระราชประสงค์จะให้มีการละเล่นสำหรับแขกเมืองชม เจ้าพระยาเทเวศรวงศ์วิวัฒน์ (ม.ร.ว.ทองหล่อ) ซึ่งเป็นจางวางมหาดเล็กเป็นผู้บังคับบัญชาการมหรสพหลวง และ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ได้ทรงคิดเพลงสำหรับร้องเข้ากับ เครื่องมโหรี ปี่พาทย์ การร้องและเล่นดนตรีที่กึ่งขึ้นนี้เรียกกันด้วยภาษาฝรั่งว่า "คอนเสิร์ต" (concert)

คอนเสิร์ตที่เล่นในตอนแรกนี้ มีคนร้องชายพวกหนึ่ง หญิงพวกหนึ่งนั่งบนเวที และขับร้องประสานเสียงชายหญิง เข้ากับ เครื่องมโหรี ซึ่งมีความไพเราะมาก

ต่อมาสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเทเวศรวงศ์วิวัฒน์ ได้ทรงจัดละครคอนเสิร์ต ให้ร้อง บทเป็น เรื่องเกี่ยวกับกึ่งเทศน์จนจบ และทำบทร้องต่างๆให้เข้ากับ เรื่อง จึงเป็น "คอนเสิร์ตเรื่อง" ขึ้น และคอนเสิร์ตเรื่องนี้เป็นต้นเค้าของละครกึ่งคำบริพต่อมา

ในปี พ.ศ. 2434 เจ้าพระยาเทเวศรา ไปยุโรป และเห็นละคร ออเปรา (opera) ของฝรั่งเล่นที่ไทยเรียกว่า "อุปรากร" ซึ่งเป็นการแสดงที่เป็นวิจิตรศิลป์ ขั้นสูง ดังนั้นเมื่อเจ้าพระยาเทเวศรากลับจากยุโรปแล้ว จึงได้ทูลชวนให้สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเทเวศรวงศ์วิวัฒน์ ทรงช่วยคิดขยายการละเล่นละครคอนเสิร์ตให้เป็นออเปราไทย เจ้าพระยาเทเวศรา สร้างโรง ทำเครื่องละครและให้ตัวละครหญิง สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเทเวศรวงศ์วิวัฒน์ และจักรพรรดินีเสด็จมาทอดพระเนตร โรงละครที่สร้างขึ้นใหม่มีชื่อว่า "โรงละครกึ่งคำบริพ" และประชาชนเรียกละครที่เล่นอย่างออเปราว่า "ละครกึ่งคำบริพ" ละครกึ่งคำบริพเล่น ครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. 2442 เป็นการรับแขกเมือง

ละครกึ่งคำบริพนี้ทำให้เกิดสิ่งใหม่ๆขึ้นหลายอย่างในการแสดงละครไทย คือ

1. การเขียนบท ได้เขียนเป็นตอนๆ มีการเปิดฉากเมื่อเริ่มการแสดง

ฉากหนึ่งและปิดเมื่อจบตอน

2. มีการใช้ฉากประกอบ (scenery) จึงแยกคั่นระหว่างปึกเปิด
มานาน ฉากหนึ่งๆ
3. มีการใช้เพลงใหม่ๆในการร้องบทของตัวละครซึ่งไม่เคยใช้มาก่อน
4. มีการปรับปรุงเพลงกับมีภาพเพื่อประโยชน์ของการแสดงโดยตรง
และเพื่อประโยชน์ให้คนดูได้ฟังสิ่งที่แปลออกไป
5. มีการนำทำนองเสนาะในการอ่านโคลงฉันท์กาพย์กลอน เช่น ทำนอง
เทศน์มหาชาติ ทำนองฉันท์วิลาส ทำนองสวคสรวิญญะ มาใช้
6. มีการนำเพลงชาวยาน เช่น เพลงฉ่อย การขับเสภา มาใช้
7. มีการเจรจาแทรกบทร้องโดยรักษาจังหวะตะโพนให้เข้ากับบท
บทละครที่ใช้แสดง

เรื่องที่ยอดนิยมมักจะเอามาจากวรรณคดีการละครเก่าๆ แต่มาดัดแปลงแสดง
และปรับปรุงแทรกบทเจรจาใหม่ เช่น เรื่องสังข์ทอง ลาวี อีเหนา สังข์ศิลป์ไชย
รามเกียรติ์ และสมเด็จพระเอกาทศรถขุนเพ็ชรบุรุษ (ในสมัยรัชกาลที่ 7) โศทรวงบทละคร
สำหรับละครฝึกคำบริพใหม่ คือ จันทกนิรี

ละครพันทาง เป็นละครรูปแบบละครนอกผสมกับละครใน เกิดในปลายสมัย
รัชกาลที่ 5 เจ้าพระยามหินทรศักดิ์ธำรง (เพ็ง) ต้นตระกูลเพ็งกุล ไล่ไปยุโรป และจึงนำ
เอาความคิดแบบยุโรปมาปรับปรุงละครนอกที่ทานเป็นเจ้าของใหม่ลักษณะแปลออกไป

การดำเนินเรื่องยกย่อง และเจรจาของตัวละครเท่าๆกัน มีหน้าพาทย์อย่าง
ละครว่า เพลงที่ร้องและดนตรีใช้ตามเชื้อชาติและที่ท่าของตัวละคร เรื่องที่เล่นนิยมกันมาก
คือพระรถ ราชาริราช ตอนสมิงพระรามอาสา และเรื่องพระอภัยมณี

ละครพันทางนี้ หมายความว่าหมายกว้างออกไป เป็นว่า ละครที่ใช้กระบวนว่า
ของไทยโดยไม่มีรูปแบบแน่นอน อาศัยการดำเนินเรื่องโดยการเจรจาเป็นส่วนใหญ่ และมีการ
ร้องบางก็เรียกว่าละครพันทาง ดังนั้นละครพันทางจึงอาจเป็นละครที่ใช้ศิลปะการร่ายอย่าง
ประณีต หรือใช้ศิลปะการร่ายอย่างง่ายๆ ก็ได้

ละครร้อง ละครร้องมีกำเนิดในสมัยรัชกาลที่ 5 กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์
ได้ทรงนำแบบแผนการแสดงละครของชาวตะวันตก (คือ ออเปร่า หรือ มหาอุปรากร)

มาก็คัดแปลง เป็นละครไทยอีกแบบหนึ่ง

วิธีแสดงใช้แสดงบนเวที เปลี่ยนฉากไปตามท้องเรื่อง แต่ใช้ท่ารำและเพลงคนตรีอย่างไทย ซึ่งเจ้าจอมมารคำเขียน (พระชนนีของพระองค์) เป็นผู้ควบคุมฝึกซ้อมคณะละคร และกัศปเลื่องท่ารำ หม่อมทวน วรวรณ (ม.ล. ทวนศรี มนตรีกุล) เป็นผู้ฝึกเพลงร้องและคนตรี กรมพระนราธิปประพันธ์พันธุ์และกำกับการแสดง เรียกคณะละครนี้ว่า "ละครหลวง นฤมิตร"

ต่อมาเปลี่ยนแปลงวิธีการแสดงใหม่ ใช้บทกวีทำทางอย่างสามัญชน (ไม่ว่า) ใช้เพลงร้องที่ประพันธ์ใหม่บ้าง มีตัวแสดงร้องเอง ลอกคำเป็นเรื่องราวอยู่ในโรง มีบทพูดสลับบ้าง การพูดเป็นเพียงแทรกและพูดทวนบทที่ร้องมาแต่เท่านั้น จึงเรียกละครชนิดนี้ว่า "ละครร้องสลับพูด" เพราะมีทั้งร้องและพูด แต่ยึดถือการร้องเป็นส่วนสำคัญกว่า

ผู้แสดงเป็นผู้หญิงทั้งหมด ผู้ชายเป็นแค่เพียงจำพวกประกอบ

การแสดงครั้งแรกแสดงที่โรงละคร "ปรีทาลัย" โดยคณะนฤมิตร เรื่องที่แสดงมี ภารตะ ตุ๊กตายอกรัก (The Enchanted Doll) สาวเครือฟ้า (Madame Butterfly) ฯลฯ ต่อมาผู้เข้าแบบแผนไปแสดงอีกหลายคณะ เช่น คณะปราโมทย์ ปราโมทย์เมือง ประเทืองไทย วิไลกรุง เป็นต้น และนอกจากเรื่องแสดงดังกล่าวแล้วยังมีเรื่องอื่นๆ เช่น พระดอนรถลักขณ์ สาวกวี ชาวคอยฝัน เด็กคอกไม้รวง เป็นต้น

ละครสังคีต คล้ายกับละครร้อง แต่ละครั้งก็ถือคำพูดและการร้องเป็นหลักสำคัญเสมอ กัน จะถ้อยคำอย่างใดอย่างหนึ่งออกไปได้ เรื่องที่แสดง เช่น วัณนี วิภาหพระสมุทร เป็นต้น ความสำคัญของละครสังคีตอยู่ที่ความไพเราะของเพลง ความงดงามของการแต่งท่ารำ ฉาก และเครื่องแต่งกายงามสามสมัย

ละครพูด เกิดในสมัยรัชกาลที่ ๕ คือ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อครั้งพระอิสริยยศเป็นสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช สยามมกุฎราชกุมาร ใ้ทอดพระเนตรเอาละครพูดเข้ามาแสดง ประมาณ พ.ศ. 2447 โดยดัดแปลงมาจากการแสดงละครของยุโรป

ลักษณะของละครพูด ใช้คำพูดตลอดเรื่อง ผู้แสดงแสดงกิริยาท่าทางตามธรรมชาติใหม่มากที่สุด บทเจรจาเป็นไปตามฐานะของตัวละคร เริ่มผู้แสดงใช้ผู้ชายล้วน แต่ต่อมาใช้ชายหญิงหญิงแท้เพื่อให้สมจริง เรื่องที่แสดง เช่น โพงพาง เจ้าชาสารวัตร

พระร่วง หัวใจนักรบ ฯลฯ ซึ่งล้วนแต่เป็นบทประพันธ์ของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้า-
อยู่หัวทั้งสิ้น

บทละครพดด้วงที่นิยมแต่งทั่วไป

ละครพดด้วง หัว ตัวละครใช้คำพูดกลบขบขันเป็นสำคัญ เช่น เรื่อง ลามก ก็สำคัญ
หนามยอก เอาหนามบ่ง

ละครพดด้วง เสรา แสดง เน้นความโศรกสลด เช่น เรื่อง ตอนรับลูก ฟอกไม่ขาว
ละครพดด้วง กิใจ มีเสราบาง ตอนบาง คุณแล้วเกิดความรักพอใจ ประทับใจจน
ละครพดด้วง ลูกใจ เราใจให้รักชาติ นึกถึงอุดมคติ เช่น เรื่อง หัวใจนักรบ
เสียดละ เห็นแก่ลูก เป็นคน

เพลงประกอบการแสดง โขนละคร มี 2 ประเภทคือ

เพลงหน้าพาทย์ คือเพลงที่ไซบรรเลงประกอบอากัปกิริยาของตัวโขน ละคร
หรือใช้สำหรับอัญเชิญพระเป็นเจ้า ฤาษี เทวดา และครูอาจารย์ ให้นำร่วมสโมส
สันนิบาตในพิธีไหว้ครู โดยทั่วไปไม่มีทรวง ไซบรรเลงแต่ท่วงนองดนตรีอย่างเดียว ต่อมา
มีบรรจุทรวงเขาไปบาง เช่น บรรจุในเพลงตระนิมิตร ที่อยู่ในเรื่องรามเกียรติ์ ตอน
แดลงศรพรหมาสถ์ เป็นคน

ตอนท่ายคำกลอนของโขน ละคร จะมีบอกเพลงหน้าพาทย์ต่างกัน เช่น ประณม
เชิด เชิดกิ่ง เป็นต้น

ประณม หรือ ปฐม เป็นเพลงเกี่ยวกับการจัดทัพและยกทัพ ตัวละครที่จะว่า
หน้าพาทย์เพลงประณมก็มี 2 ตัวเท่านั้น คือ

— สุกริพ แม่ทัพใหญ่ฝ่ายพลม้า เมื่อได้รับคำสั่งให้จัดทัพ ปี่พาทย์
จะบรรเลง เพลงปฐมให้ออกไปจัดทัพและว่า เพลงปฐม

— มโหธร แม่ทัพฝ่ายลงกา จะเป็นผู้ว่า เพลงปฐม

เชิด เป็นเพลงเกี่ยวกับการเดินทางหรือการไปมา หรือประกอบกิริยาที่
โลกไถ่กันไปมา

เชิดฉิ่ง ใช้ประกอบการแสดงที่ลี้ลับ หรือการแสดงที่เป็นจุดสำคัญในตอนนั้น
เช่น ใช้ในการแสดง

เพลงหน้าพาทย์ที่ใช้ประกอบการแสดงโขน ละครรำ สรุปตามประเภทของ เพลง
หน้าพาทย์ คือ

1. เพลงเกี่ยวกับรายเวทมนต์กาถาและแปลงตัว เป็นหน้าพาทย์ชั้นสูง ทำนอง
เพลงองอาจ สง่า นามเกรงขาม เช่น เพลงตระนิมิต ใช้บรรเลงประกอบท่าแปลงตัวของตัว
พระหรือตัวนางนุ่งกัก

2. เพลงที่เกี่ยวกับการแสดงฤทธิ์หรือแสดงอาการโกรธ เคืองของผู้มีฤทธิ์ เช่น
เพลงรั้วสามลา ลูกพาทย์ เช่น ตอนสุครีพโดนคนรัง หรือหนุมานหาว เป็นก้าวเป็น เคือน

3. เพลงที่เกี่ยวกับการจัดทัพและตรวจพล ในการจัดทัพใช้เพลงปฐมน และตรวจ
พลใช้เพลง กราวนอก กราวใน

กราวนอก ใช้ตรวจพลฝ่ายพลับพลา คือ พลฉิ่ง

กราวใน ใช้ตรวจพลฝ่ายลงกา คือ พลยักษ์

4. เพลงที่เกี่ยวกับการไปมาหรือเดินทาง

เสมอ ประกอบกิริยาไปมาในระยะใกล้ๆ แบ่งเป็น

- เสมอมาร สำหรับพญายักษ์
- เสมอถื่นนก สำหรับพระราม พระลักษมณ์
- เสมอเข่าที่ สำหรับดาบขึ้นสู่อาศรม
- เสมอสมุทรา สำหรับพระรามยกพลข้ามสมุทราไปลงกา

เชิดฉิ่ง ใช้ในการแสดง หรือการแสดงที่ลี้ลับ

เชิด ประกอบกิริยาที่โลดโลดคึกตามกัน

กลม ใช้สำหรับการไปมาของเทวดาชั้นใหญ่ เช่น พระวิมลกรรม

โกมเวียน ใช้ประกอบการไปมาของเทวดาชั้นน้อย

พญาเกิน ใช้สำหรับการเสด็จของพระมหากษัตริย์พร้อมขบวนบริวาร

กลองโยน เกินเป็นหมู่ เช่น กระบวนพยุหยาตรา

ฉิ่ง ใช้สำหรับหมู่หญิงชมสวน ชมป่า

และ ใช้ประกอบการไปมาของสัตว์มีปีก เช่น พญาครุฑ นกสาคู

5. เพลงที่เกี่ยวกับการนอน เช่น ทรนนอน
6. เพลงที่เกี่ยวกับการอาบน้ำ เช่น ลงสระ
7. เพลงที่เกี่ยวกับความภาคภูมิใจ เช่น เพลงฉุยฉาย
8. เพลงที่เกี่ยวกับการเบาะเบาะ หรือตีใจ เช่น เพลงกราวรำ
9. เพลงที่เกี่ยวกับเศร้าโศกเสียใจ ใจเพลงทะยอย โอด
10. เพลงที่เกี่ยวกับการอยู่เพียบและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ต่างๆ เช่น สาธุการ

เพลงกระ

เพลงสำหรับประกอบการรำละคร

ลักษณะละคร เล่นกับปีพาทย์มีสองกระบวน คือ

1. ไซรองเป็นหลัก
2. ไซปีพาทย์เป็นหลัก

— ไซรองเป็นหลักนั้น ลักษณะการร้องมี 3 จังหวะ คือ จังหวะช้า

จังหวะกลาง และจังหวะเร็ว

— ไซปีพาทย์เป็นหลัก มี 2 อย่าง คือ ทำโหมโรงและทำเพลงรำ โหมโรง คือทำปีพาทย์บรรเลงเวลาละครแต่งตัวก่อนจะเล่น เป็นการบอกกล่าวให้ชาวบ้านทราบ ทำเพลงรำก็มี 3 จังหวะ ไซปีพาทย์ทำ แต่โดยลำพัง หรือไซรองช่วยปีพาทย์

การแสดงที่เป็นศิลปะสืบเนื่อง

คือการแสดงที่มีใจจัดเข้าในพวก โขน ละคร แต่มีวิธีการแสดงเลียนแบบอย่างและดัดแปลงไป ซึ่งแยกออกเป็น มหรสพและการเล่นพื้นเมือง

มหรสพ หมายถึงการแสดงที่มุ่งหมายให้ความบันเทิงแก่ผู้ชมโดยเฉพาะ ผู้ชมจะรวมเล่นไม่ได้ เช่น

— หนังใหญ่ หนังตะลุง หนังสอ บันทน ลิเก จำวอก

หนังใหญ่ เป็นการแสดงโดยเอาหนังวัวฉลุสลักเป็นรูปตัวละครในเรื่องรามเกียรติ์ ลวดลายวิจิตรสวยงาม ผูกทาบกับไมสองข้างแผนหนึ่ง มีที่ถือข้างโต ไซคนเชิด

มีแสงไฟทำให้เห็นเงาติดทาบบนจอฉายาว่า ถ้าเห็นเรื่องควยบทพากย์ เจริจา ไม่มีเพลงร้อง คนกริไซมีพาทย์เกรืองกู หรือเกรืองใหญ่

หนึ่งตะลุง การแสดงเลียนแบบหนังใหญ่ แต่ตัวหนังเล็กกว่า จอฉายาเล็ก ลงตามส่วนตัวหนัง มีบทพากย์ เจริจา ไม่มีบทร้อง คนกริไซ กลอง มอ และปี่ดำน้า

หนึ่งชัก การแสดงเลียนแบบโขน และมีส่วนของหนึ่งตะลุง คือ อวการเต้น กมๆเงยๆแบบแผนหนังที่ดกอบเชิก ไม่มีความประณีต มุ่งแต่การดำเนินเนื้อเรื่อง เพื่อความ สนุกสนาน ชบชัย ข้างก่อนมีแทรกหยาบโตนเหมือนจ้าววค แถ่งตัวง่าย ๆ ไม่ครบเกรือง พอ ไหรววาตัวนั้นตัวนี้ ยูแสดงร้องเอง พาดวงที่ร้องบางแห่งคล้ายโน้ตรำ คนกริไซมีพาทย์ เล่น เรื่องรามเกียรติ์ และชาลค

บันทึก นำแบบอย่างมาจากมะลายู ร้องประกอบร่วมะนา เช่น แดกตาเลื้อ แดกตาหวัง ของเดิมเป็นภาษามะลายู แต่เรานำมาดัดแปลง เป็นภาษาของเรา เรื่องที่นิยมเล่น คือ พระยานอภัยมงคล

ลิเก ลิเกเป็นการแสดงที่แพร่หลายมาจากทางภาคใต้ โดยชาวไทยมุสลิม ซึ่งนิยมการแสดงชนิดนี้ ลิเกเดิมเรียกว่า กจิเก เป็นการสวดกษัตริย์ของพวกมุสลิม นิกายเจาเซ็น (ชีอิห์) ซึ่งนำเข้ามาในเมืองไทยโดยพวกมุสลิมที่เข้ามารับราชการในราชสำนักอยุธยา ลิเกเริ่มมีบันทึกปรากฏเป็นหลักฐานที่เก่าที่สุดในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว คือพวกไทยมุสลิมในกรุงเทพฯ รวมกันแสดงลิเกถวายหน้าพระที่นั่ง เนื่องในงานพระราชพิธีบำเพ็ญพระราชกุศลพระบรมศพสมเด็จพระนางเจ้าสุนันทากุมารีรัตน์ (พระนางเรือล่ม)

ลิเก แยกเป็น ลิเกลูกบท ลิเกทรงเครื่อง

ลิเกลูกบท คือใช้มีพาทย์บรรเลงประกอบชนิดยาวๆ เรียกว่า "แม่บท" แลวทอดท้ายด้วยเพลงสั้นๆที่มีขึ้นเชิงกระชับกระเฉง หรือเพลงภาษาต่างๆเป็น "ลูกบท" อีกเพลงหนึ่ง

ลิเกทรงเครื่อง วิวัฒนาการจากลิเกลูกบท แต่มีการร้องและรำมีระเบียบ แบบแผนขึ้นคล้ายละครรำ และการแต่งกายส่วนมากเลียนแบบมาจากเครื่องทรงของกษัตริย์

การแต่งกายของดิเก แบ่งเป็น 2 ชนิด คือ

ดิเกทรงเครื่อง เครื่องแต่งกายส่วนใหญ่เลียนแบบ เครื่องทรงของกษัตริย์

ดิเกทั่วไป เครื่องแต่งตัวไม่วิจิตรงดงามเท่าดิเกทรงเครื่อง ตัวนางก็มัก

นิยมแต่งชุดราตรียาว

จำอาวค เป็นการแสดงเรื่องสั้นๆ ตลกขบขันเป็นพื้น หรือเสียดสีชีวิตจริง บางครั้งไม่มีสาระ การแต่งกายปกติเหมือนละครพูด แสดงงายๆ พุกโตตอบ ไม่มีศิลปการรำ คนตรีไม่จำกั๊ก บางทีไม่ใช้เลย

การเล่นพื้นเมือง หมายถึงการแสดงของชาวบ้านร่วมรื่นเริงกัน ผู้ดูอาจ รวมเล่นได้ เช่น เพลงฉ่อย เพลงพวงมาลัย เพลงเรือ เพลงรำวง เป็นต้น เพลงฉ่อย เป็นการ เล่นพื้นเมืองของชายหญิง ร้องโต้ตอบกัน คำร้อง เป็นลักษณะกลอน การแต่งกาย แบบไทยพื้นเมือง โอกาสที่เล่นมักเป็นงาน เทศกาล ขึ้นตนร้อง จะเป็นเสียง เอื้อน

โอง - โอง - โอง - ละโอง - โอง - โอง

เพลงพวงมาลัย วิธีเล่นเหมือนเพลงฉ่อย แต่คำขึ้นต้นจะเป็น เออระเหยลอยมา หรือ เออระเหยนวลเอิบ และลงท้ายด้วย "พวงเจ้าเอิบมาลัย หรือ พวงเจ้าเอิบคอดโศก"

เพลงเรือ การ เล่นพื้นเมืองของชายหญิง ร้องโต้ตอบกันในเรือ การแต่งกาย แบบพื้นเมือง โอกาสเล่นในฤดูน้ำ เช่นงานเทศกาลไหวพระ ชักพระ จดองกรู้น นานา

ดนตรีไทย

ดนตรีเป็นสิ่งที่ทำให้จิตใจเบิกบานร่าเริงแจ่มใส ดนตรีจึงถือเป็นเครื่องมือสำหรับ วัคซีนบำรุง เรื่องของชาติอย่างหนึ่ง และชาติไทยเราก็เป็นชาติที่มีอารยธรรมสูง เพราะเรามีคนตรีซึ่ง เจริญที่เป็นแบบฉบับ มาจนกระทั่งปัจจุบันนี้

เครื่องดนตรีไทยมี คีตก ลี ที เป่า ซึ่งสันนิษฐานว่า เครื่องดนตรีประเภท คี เกิดขึ้นก่อน และจึงเกิดพวกเครื่องลี เป่า และคีตก เครื่องดนตรีในระยะแรกของมนุษย์ คงจะเป็นมือ เมื่อทบเขาควยกันเกิดเป็นเสียง คอमारจักไซไมคี่เป็นกรับ และไซหนังสัตว์

ตามแนวทางซึ่งแล้วแต่เกิดเป็นกลอง และมีการวิวัฒนาการมาเป็นเครื่องดนตรีชนิดต่าง ๆ มากมาย
ลักษณะสำคัญของดนตรีไทย

1. จังหวะ เป็นเครื่องกำหนดความสั้นยาวของเสียง ของทำนองเพลง
จังหวะมี 3 ระเบียบ คือ

ช้า	เรียกว่าอัตราจังหวะ	3 ชั้น
ปานกลาง	" "	2 ชั้น
เร็ว	" "	ชั้นเดียว

การสังเคราะห์ดนตรีบรรเลงในอัตราจังหวะไทย สังเกตทั้งเสียงและการตีกลอง ซึ่งเรียกว่า
หน้าทับ ถ้าเพลงช้า ก็ตีฉิ่งช้า ถ้าปานกลางและเร็วก็เร่งขึ้นตามจังหวะ

2. ทำนองหลักและการแปรทำนอง เพลงไทยทุกเพลงจะมีทำนอง เป็นหลักในการ
บรรเลง (ฝรั่งเรียกว่า Theme หรือ Basic Melody) เช่น ถ้าเป็นวงปี่พาทย์
ผู้นำทำนองหลัก คือ ขลุ่ยวงใหญ่ และดนตรีชนิดอื่นก็นำทำนองนี้ไปแปรให้เหมาะสม
กับลักษณะของเครื่องดนตรีแต่ละชนิด จึงเรียกว่า การแปรทำนอง (Variation)
และเครื่องกำกับการแปรทำนองก็คือเครื่องประกอบจังหวะ พวก ฉิ่ง ฉาบ กรับ โหม่ง

3. ความอิสระในการบรรเลง นักดนตรีมีอิสระในขอบเขตของแบบแผนการ
บรรเลงเพลงไทยในเครื่องดนตรีแต่ละชนิด เช่น มีการเล่น ลอ ซัก คร่อม เป็นต้น
ยุคของดนตรีไทย

เครื่องดนตรีสมัยก่อนกรุงสุโขทัย เป็นราชธานีนั้น เป็นการยากที่จะหาหลักฐาน
มาประกอบเพื่อวิเคราะห์วิจารณ์ แต่มีข้อสันนิษฐานว่า ดนตรีไทยนั้นเป็นของคนไทย และ
เกิดขึ้นจากฝีมือ มัธสอมของคนไทย และคงมีมานานแล้วไม่ต่ำกว่า 4,000 ปี

เครื่องดนตรีสมัยโบราณ สันนิษฐานว่า "แคน" ตัวแคนทำด้วยไม้ซาง มีลักษณะเหมือน
ไม้ไผ่ลำเล็กๆ มีปล้องยาว ตัวแคนประกอบด้วยไม้ไผ่เช่นนี้ ขนาดสั้นยาวบาง เรียงติดกัน
ข้างซุ้มลิ้นโลหะ ลิ้นแคนสวมอยู่ในไม้เนื้อแข็ง ข้างในกลองซึ่งใช้เป็นที่เป่า เรียกว่า "เตา"
ระหว่างเตากับตัวแคนใช้หวีไผ่แนบควายซี่คู่ ซึ่งเป็นยางขนห่านจากสัตว์ชนิดหนึ่ง และเชื่อว่า

แคนไทย สมัยอยุธยา นานเจ้า เป็นคนตำรับแคนจีน จีนมีแคนที่เรียกว่า "เซ็ง" (Cheng) ประกอบด้วยไม้ไผ่ต้นเล็กที่มีลิ้นโลหะติดอยู่ เสียบอยู่กับ เคาแคนที่ทำเป็นรูปกลม รูปวาง กระทั่งคิดว่าแคนไทย ตัวไม้ไผ่ทำแคนเรียงกันอยู่ในลักษณะที่โค้ง เป็นรูปกลม ไม่ใช่เรียง เรียงอย่างแคนไทย

แคนเป็นเครื่องดนตรีที่ทำไคยากกว่าขลุ่ย และ ปี่ ซอ เพราะขลุ่ยไม่ต้องใช้ลิ้น โลหะ เพียงแต่เจาะรูที่ท่อไม้ไผ่เป่าไคแล้ว อย่างขลุ่ยผิวของจีน เป็นคน ส่วนปี่ซอ ก็คือลอกแคนนี้เอง ใช้ลิ้นโลหะประกอบกับไม้ไผ่เขา แล้วเจาะรูเพื่อบังคับเสียง อย่างปี่ซอ ที่ใช้กันอยู่ทางภาคเหนือในปัจจุบันนี้ ซึ่งมักใช้บรรเลงกันเป็นวง ต่อมาจึงเกิดการใช้ไม้ทำ เครื่องบังคับลม เรียกว่า "คาก" เข้าไปในตัวขลุ่ย และเจาะลิ้นให้เกิดเสียง เช่น ขลุ่ยชนิดต่างๆที่ใช้กันอยู่ในปัจจุบัน

กระจับปี่ เป็นเครื่องดนตรีที่มีมาตั้งแต่ครั้งโบราณ มีไคลอกเลียนแบบมาจากที่ใด กระจับปี่ของโบราณนั้น นอกจากจะเป็นแบบฉบับของเครื่องดนตรีประเภทเครื่องตีทั้งหลาย ของจีนแล้ว ยังเป็นแบบฉบับของเครื่องดนตรีที่คล้ายสุวรรณหมุนีอีกด้วย เชื่อว่า พิณ ทางภาค อีสาน และซึงทางภาคเหนือ ได้รับอิทธิพลมาจากกระจับปี่ รูปร่างของกระจับปี่ พิณ และซึง มีส่วนคล้ายกันมาก ท่างกันแค่นาคและรูปทรงซึ่งเป็นไปตามความถนัดของแต่ละคน ส่วนการสร้างและวิธีการบรรเลง เหมือนกัน

ดนตรีไทยสมัยกรุงสุโขทัยเป็นราชธานี

เราไคหลักฐานจากศิลาจารึก เช่น กล่าวถึง "เสียงพาทย์ เสียงพิณ เสียงเลื่อน เสียงขับ ..." คำว่าพาทย์ คงหมายถึง วงปี่พาทย์ เสียงพิณ อาจไคแก่ วงเครื่องสาย และในจารึกวัดพระยืน เมืองลำพูน (จารึกหลักที่ 62 ประชุมจารึกภาคที่สาม) ในหนังสือไคภูมิพระร่วง และนิราศหริภุญชัย ก็พอเป็นหลักฐานไคทราบไคว่า ดนตรีไทย สมัยสุโขทัยมีเครื่องดนตรีดังนี้ คือ

ตีพาทย์ คือ การบรรเลง คำว่าพาทย์หรือวาทย หมายถึงเครื่องดนตรี ประเภทเครื่องตีและเครื่องเป่าประกอบกัน เช่น ในวงปี่พาทย์เครื่องห้าประกอบด้วย ปี่ ของ กลองตะโพน และฉิ่ง ดังนั้นคำว่าตีพาทย์จึงหมายถึงเครื่องตีเครื่องเป่า

กังหิณ คือ กัดหิณให้มีเสียงดัง แต่ไม่ทราบแน่นอนว่าหิณอะไรแน่ กระจับปี
หิณเพี้ย หรือหิณน้ำเตา แต่เชื่อกันว่าหิณในสมัยสุโขทัยคือหิณเพี้ยหรือหิณน้ำเตา

ฆอง ฆองมีหลายชนิด ทั้งแตกการบรรเลงลูกเดียวไปจนถึงหลายลูก จะเป็น
ฆองอะไรก็สุดจะศักดิ์สิทธิ์ จะเป็นฆองเดี่ยวอย่างฆองหยหรือฆองวงก็ไม่ทราบ

กลอง กลองที่ใช้ในสมัยนั้นมีหลายประเภท ทั้งแตกกลองทับ บัณเฑาะว์
กลองหัก หรือเล็กลงมาหน่อยก็เป็นกลองคอก

ปี่สรไบ คือปี่โกลน บางท่านกล่าวว่าปี่สรไบก็คือปี่ใน บางทีทางเหนือจะเรียก
เพี้ยนเป็นปี่แน

พิส เนญชัย คือปี่โสร่ง หรือเขมร แปลว่า เขา ดังนั้นพิส เนญชัย คือปี่ที่ทำจาก
เขาสัตว์หรือการเป่าเขานั้นเอง

ทะเพี้ยก คือ กลองสองหน้า ไซไม่มีข้าง มือก็ข้างหนึ่ง ไซแตกกลองมะลาย
มีรูปร่างเหมือนกลองแขก แต่วนและสั้นกว่า มีหน้าเล็กคานหนึ่ง ใหญ่คานหนึ่ง หน้าใหญ่ไซ
ก็ควยไม้ หน้าเล็กก็ควยมือ ปัจจุบันไซเฉพาะงานศพ

กาหล คือ แตรวง เป็นแตรที่ทำควยไม้หุ้มรูปร่างคล้ายเขาสัตว์

แตรสังข์ คือ เครื่องเป่าชนิดหนึ่งทำควยหอยสังข์ ไซเป่าอย่างแตร เป่าให้ดัง
ควยปากควยลิ้น

มรทก หมายถึง กลองที่ซึ่งควยหนึ่งสองหน้า มีสายเร่งเสียงที่ทำควยหนึ่ง
คือกลองกะโพนั่นเอง กลองกะโพนี่คือ เป็นเครื่องทำจังหวะหน้าทับที่เป็นหลักในวงปี่พาทย์

กงเกือก หมายถึง กลองหัก ซึ่งเป็นกลองที่มีขนาดใหญ่เล็กต่าง ๆ กัน
กลองนี้หน้าหุ้มควยหนึ่งทั้งสองข้างกรึงควยหมึก ก็ควยไม้

บัณเฑาะว์ เป็นเครื่องประกอบจังหวะอย่างหนึ่งในวงขับไม้ แตกต่างจาก
ไซไม่มีคาน เพราะวากองไซวิธีแกว่งหรือไกวให้ลูกตุ้มไปที่หน้ากลองตามธรรมชาติ

กรับ เป็นเครื่องประกอบจังหวะ ทำควยไม้สองอัน ตีเขาควยกัน มีหลาย
ชนิด เช่น กรับคอก กรับหวง กรับเสภา

ขอพุดขอ เขาใจว่าเป็นขอสามสาย เพราะมีลักษณะยาวๆ เคาแหลม และมี
กระโหลกเป็นกระพุดอยู่ตรงกลาง

กังสดาล คือระฆังวงเคื่อง ทำด้วยโลหะทองเหลือง พบทั่วไปตามวัดต่างๆในภาคเหนือ
ไซตีเป็นเครื่องบอกสัญญาณ

มโหระทึก เป็นเครื่องดนตรีหนึ่งหล่อด้วยโลหะผสม ประกอบด้วยทองแดง ตะกั่ว ดีบุก จาก
ที่กล่าวมาจะเป็นได้ว่าในสมัยสุโขทัยมีเครื่องดนตรีทั้ง 4 ประเภท คือ

เครื่องดีด - กระจับปี พิณน้ำเตา และพิณเพี้ย

เครื่องดี - ขอสสามสาย และขอสอื่น

เครื่องดี ประเภทโลหะ - มโหระทึก ของ

" ประเภทไม้ - กรับคู่ กรับพวง กรับเสภา

" ประกอบหนัง - กลองทัด กลองตะโพน กลองตุ๊ก
บันเตาะว่ กลองมะลายู

เครื่องเป่า - พิณเนอชัย แกรงอน แกรสังข์ ปี่ฉม

ดนตรีสมัยกรุงศรีอยุธยา

เครื่องดนตรีสมัยกรุงศรีอยุธยา ก็คือเครื่องดนตรีที่เล่นกันในสมัยสุโขทัย
แต่ได้วิวัฒนาการขึ้นในเรื่องรูปร่างและการประสมวงดนตรี เครื่องดนตรีที่มีหลักฐานว่า
บรรเลงในสมัยอยุธยาขึ้นได้จากหลักฐานกฎหมายเขียนว่าสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ

(พ.ศ. 1991 - 2031) ที่กล่าวว่า "...ห้ามร้องเพลงเรื่อ เป่าขลุ่ย เป่าปี่ สีซอ
ก็กระจับปี ก็กรเซ ก็โพนทัย ในเขตพระราชฐาน ..." ดังนั้นจึงวิเคราะห์ได้ว่า สมัย

กรุงศรีอยุธยาเรามีเครื่องดนตรีใช้ครบทุกชนิด คือ

เครื่องดีด มีกระจับปี จะเข้ พิณเพี้ย พิณน้ำเตา

เครื่องดี มีขอสสามสาย ขอด ขอดวง

เครื่องดี (ไม้) มีกรับพวง กรับคู่ กรับเสภา ระนาดเอก

(โลหะ) มีฆ้องวงใหญ่ ของคู่ ของชัย ของโหม่ง ฉิ่ง ฉาบ

มโหระทึก

(หนัง) มีตะโพน (ทัม) โพน รำมะนา กลองทัด กลองตุ๊ก

บันเตาะว่ กลองมะลายู กลองชนะ

เครื่องเป่า มีปี่ใน ปี่กลาง ขลุ่ย แตรงอน แตรสังข์

ในสมัยกรุงศรีอยุธยาที่ยังมีหลักฐานเชื่อไควา มีเพลงในจังหวะสองชั้นเกิดขึ้น
มากมายเพลง ทั้งนี้เพราะสมัยอยุธยา มีการแสดงประเภทโขน ละครร และหนังใหญ่ ซึ่งต้อง
อาศัยคนตีระนาดทั้งคืน

ดนตรีสมัยกรุงรัตนโกสินทร์

สมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก มีกลองทัดเพิ่มขึ้นในวงปี่พาทย์อีก
หนึ่งลูก เกมที่เคียววงปี่พาทย์มีกลองทัดเพียงลูกเดียว ลูกที่เพิ่มขึ้นเสียงสูง ตีถึง "ทุ้ม"
เรียกว่าตัวมู อีกลูกหนึ่งเสียงต่ำ ตีถึง "ตอม" เรียกว่าตัวเมีย

สมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย มีการใช้สองหน้า (คือเปิงมาง)
เพิ่มขึ้นในวงปี่พาทย์

สมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้า มีการประดิษฐ์ "ระนาดทุ้ม" ขึ้นเพื่อให้เป็นคู่
กับระนาดเอก มีลักษณะแถมแบบระนาดเอก แต่ให้มีลดระนาดขางกว่า แต่ใหญ่กว่า
เพื่อให้เกิดเสียงทุ้มต่ำ และมีเพลงสามชั้นในระนาดประจวบเหมาะปี่พาทย์ขึ้น และเกิด
"สองวงเล็ก" ขึ้นใช้ในระยะนี้ด้วย

สมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า การดนตรีเจริญแพร่หลายขึ้นมาก วงปี่พาทย์
มีปี่เกิดขึ้นมากมาย มีการดัดแปลง เพลงสองชั้นของ เถา มาทำเป็นสามชั้นมากขึ้น และเกิด
เครื่องดนตรีขึ้นใหม่คือ ระนาดทอง (ระนาดเอกเล็ก) และระนาดทุ้มเหล็ก

สมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้เกิดประสมวงดนตรีขึ้นใหม่
อีกแบบหนึ่งคือ "ปี่พาทย์คึกคักบรรพ์" และเกิดเครื่องดนตรีใหม่ขึ้น คือ กลองตะโพน
(ความจริงก็คือตะโพนของ เถา เอง แต่มาทำแบบกลองทัดแล้วที่ควายไม้นวม เพื่อให้เกิด
เสียงต่ำทุ้ม มีกังวาน)

สมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้า การบรรเลงดนตรีนิยมร้องรับ เป็นเพลง "เถา"
คือ บรรเลงติดต่อกันทั้งสามชั้น สองชั้น ชั้นเดียว ในเพลงเดียวกัน และเครื่องดนตรี
ที่ประดิษฐ์ขึ้นใหม่ คือ "อังกะลุง" ผู้ประดิษฐ์คือ หลวงประดิษฐไพเราะ (ศร ศิลปบรรเลง)
ซึ่งได้แบบอย่างมาจากชาวในคราวความเสด็จเจ้าฟ้ากรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดชไปอินโดนีเซีย

เมื่อ พ.ศ. 2459 แกล่ไก่คักแปลงใหม่ 7 เลียง (ของเดิมมี 5 เลียง) ให้เขยาคณะ 2 เลียง (เขยา 2 มือๆละเลียง)

การประสมวงดนตรี

ในสมัยรัตนโกสินทร์ มีการประสมวงดนตรีครบทุกแบบตามที่บรรเลงในปัจจุบัน คือ

1. วงขับไม้
2. ประเภทเครื่องกลองแขก
3. ประเภทเครื่องสาย
4. ประเภทปี่พาทย์
5. ประเภทมโหรี

วงขับไม้ เป็นการบรรเลงเหมือนในสมัยสุโขทัย และใช้กันอยู่จนถึงปัจจุบัน เช่น

ในพระราชพิธีสมโภชพระกษัตรา

ประเภทเครื่องกลองแขก แบ่งออกเป็น 2 ชนิด คือ

- ชนิดที่ไซกลองมาลายู
- ชนิดที่ไซกลองแขก

การประสมที่ไซกลองมาลายูนั้น เดิมไซกลองมาลายู 4 ลูก ปี่ชวา 1 เล้า และฆ้องโหม่ง 1 ใบ บางที่เรียกว่า "กลอง 4 ปี่ 1" เดิมใช้สำหรับแห่แห่นในกระบวน พยุหยาตรา และในที่สุดก็ใช้เป็นเครื่องประกอบศพ และโคดกลองลงเหลือเพียง 2 ลูก เป็นการบรรเลงเพลงบัวลอย

การประสมวงที่ไซกลองแขก เป็นการประสมระหว่างกลองแขก 1 ลูก (เสียงสูง ลูกหนึ่ง ต่ำลูกหนึ่ง) กับปี่ชวา 1 เล้า และฆ้องโหม่ง 1 ใบ

สมัยรัชกาลที่ 4 ใ้คนนำกลองไปประสมในวงเครื่องสาย ทำให้เกิดเป็น "กลองแขกเครื่องใหม่" คือ นำเอา ขอกลง ขออุ จะเข้ และปี่ออด ประสมเข้ากับ กลองแขก แล้วในที่สุดกลายมาเป็นเครื่องสายและมโหรีไป

ประเภทเครื่องสาย

ในสมัยรัตนโกสินทร์ ใ้มีการบรรเลงประสมวงเครื่องสายขึ้นอย่างแท้จริง

แบ่งออกเป็นชนิดย่อยๆ ใกล้เคียงนี้

1. เครื่องสายไทย
 - เครื่องสายเครื่องเล็ก
 - เครื่องสายเครื่องใหญ่
2. เครื่องสายปี่ชวา
3. เครื่องสายผสม

1. เครื่องสายไทย มี 2 ชนิด คือ ชนิดเครื่องเล็ก (เครื่องเคี้ยว) และชนิดเครื่องคู่

เครื่องเคี้ยว	— ขดขวาง	1 คัน
	— ขอด	1 คัน
	— จะเข้	1 ตัว
	— ขลุ่ยเพียงออ	1 เลา
	— โทน — รำมะนา	1 ค. ถึง 1 ค.
เครื่องคู่	— ขดขวาง	2 คัน
	— ขอด	2 คัน
	— จะเข้	2 ตัว
	— ขลุ่ย	2 เลา (ขลุ่ยเพียงออ 1 เลา และขลุ่ยหลีบ 1 เลา)
	— โทน — รำมะนา	1 ค.
	— ถึง	1 ค.

2. เครื่องสายปี่ชวา มีกำเนิดจากการผสมระหว่างเครื่องสายและวงกลองแขก เรียกว่า กลองแขกเครื่องใหญ่ แต่มีการนำเอาเครื่องดนตรีที่มีเสียงคล้ายกันออกมา เช่น ขลุ่ย และ โทนรำมะนา ซึ่งเข้ากับปี่และกลองแขก วงเครื่องสายปี่ชวาประกอบด้วย

- ขดขวาง 1 คัน
- ขอด 1 คัน
- จะเข้ 1 ตัว
- ปี่ชวา 1 เลา
- กลองแขก 1 ค.
- ถึง ฉาบ กรับ โหม่ง อย่างละหนึ่ง

3. เครื่องสายผสม วงเครื่องสายผสมเป็นการบรรเลงเครื่องสายไทย ประสมกับเครื่องดนตรีของชาติอื่นๆ หรือไม่ก็ผสมกับเครื่องดนตรีไทยที่ไม่ใช่เครื่องสาย ฉะนั้นเครื่องดนตรีใดมาผสม ก็เรียกว่าเครื่องสายผสมสิ่งนั้น เช่น นักร้องแกมมาผสมก็เรียกว่า "เครื่องสายผสม ออกรแกน"

ประเภทพิพาทย์

ในสมัยนี้วงพิพาทย์เจริญถึงขีดสูงสุด วงพิพาทย์แบ่งออกได้ 7 ชนิด

1. พิพาทย์ชาตรี
2. พิพาทย์เครื่องห้า
3. พิพาทย์เครื่องคู่
4. พิพาทย์เครื่องใหญ่
5. พิพาทย์นางหงส์
6. พิพาทย์กลั้วบรรพ
7. พิพาทย์มอญ

พิพาทย์ชาตรี เป็นการประสมวงแบบดั้งเดิมที่สุด ประกอบด้วยปี่นอก 1 เล้า ของคู่ โทนชาตรี 1 คู่ กลองชาตรี (กลองตุ้ม) 1 คู่ ฉิ่ง กรับ อย่างละ 1 คู่ วงนี้ใช้ประกอบการแสดงหนังตะลุง

พิพาทย์เครื่องห้า ใช้ประกอบการแสดงโขน ละคร และหนังใหญ่ มีเครื่องดนตรี ระนาด 1 ราง ตะโพน 1 ใบ ชองวงใหญ่ 1 วง กลองทัด 1 คู่ ปี่ใน 1 เล้า ฉิ่ง 1 คู่

พิพาทย์เครื่องคู่ นิยมบรรเลงกันทั่วไป เป็นวงที่เก่าแก่มากจากวงเครื่องห้า ประกอบด้วยเครื่องดนตรี

ระนาดเอก

ระนาดทุ้ม

ชองวงใหญ่

ชองวงเล็ก

ปี่ใน

ปี่นอก

ตะโพน 1 ใบ

กลองทัด 1 คู่

ฉิ่ง ฉาบ กรับ โหม่ง อย่างละหนึ่ง รวมทั้งสิ้น 12 ชิ้น

ปีพาทย์เครื่องใหญ่ เกิดขึ้นเมื่อมีการประชันระนาดทองและระนาดทุ้มเล็กขึ้นในสมัย
รัชกาลที่ 4 วงปีพาทย์เครื่องใหญ่ประกอบด้วยเครื่องดนตรี

ระนาดเอก	ระนาดทุ้ม
ระนาดทอง (ระนาดเล็ก)	ระนาดทุ้มเล็ก
ฆ้องวงใหญ่	ฆ้องวงเล็ก
ปี่ใน	ปี่นอก
ตะโพน	กลองทัด 1 คู่
ถึง ฉาย โหม่ง กรับ	

นอกจากการบรรเลงเป็นไม้แข็ง สมัยรัชกาลที่ 5 ได้มีการบรรเลงให้เสียงนุ่มนวลขึ้น
โดยใช้ไม้แวมตี ทำให้วงปีพาทย์แยกออกเป็น ปีพาทย์ไม้แข็ง และ ปีพาทย์ไม้นวม
จึงเกิดการบรรเลงเป็น 4 แบบ

ปีพาทย์ไม้แข็งเครื่องคู่
ปีพาทย์ไม้นวมเครื่องคู่
ปีพาทย์ไม้นวมเครื่องใหญ่
ปีพาทย์ไม้แข็งเครื่องใหญ่

ปีพาทย์นางหงส์ เกิดจากการประสมวงระหว่างปีพาทย์ไม้แข็ง กับวงกลองแขกชนิด
กลองมลายูเสาคอยกัน และตีกับปี่นอกกับปี่ชวาออก มีเครื่องดนตรีดังนี้

ระนาดเอก	ระนาดทุ้ม
ฆ้องวงใหญ่	ฆ้องวงเล็ก
ปี่ชวา 1 เลา	กลองมลายู 1 คู่
ถึง	

ปีพาทย์ศึกกำรพร เป็นปีพาทย์ที่ใช้ในอากรโศกเฉพาะ เพราะประกอบด้วยเครื่อง
ดนตรีที่มีเสียงนุ่มนวล มี

ระนาดเอก	ระนาดทุ้ม	ตีด้วยไม้นวม
ระนาดทุ้มเล็ก	ฆ้องวงใหญ่	
ซออู้	ฆ้องหย	
ซลุ่ยเพียงออ	ซลุ่ย	

เพลงกรอ

กรอ คือ การที่ระนาดหรือขลุ่ยเดี่ยว แล้วค่อยๆเลื่อนไปลูกอื่นๆ ตามทำนองเพลง ทำให้เกิดเสียงที่อ่อนหวาน ตรงซมกับการเก็บ คือ การตีไปเรื่อยๆ

ทางเปลี่ยน

คือการที่บรรเลงให้เพลงออกไปจากทำนองเดิมโดยอาศัยวิธีการแปรทำนอง เพื่อให้เพลงเกิดความไพเราะ มีรสชาติเพิ่มขึ้น

เพลงหน้าพาทย์

ใช้ประกอบพิธีของโขน ละคร เป็นการบรรเลงดนตรีล้วน แบ่งเป็นหน้าพาทย์ชั้นสูง และหน้าพาทย์ธรรมดา

เพลงโหมโรง

ใช้บรรเลงก่อนการแสดงโขน ละคร บรรเลงก่อนการบรรเลงดนตรีอื่น เพื่อ

1. เพื่อเป็นการว่าถึงถึงกรมอาจารย์ที่ปฏิบัติประสาธน์วิชาความรู้ให้
2. เพื่อเป็นการตรวจความเรียบร้อยของเครื่องดนตรีก่อนการแสดง
3. เป็นการกระตุ้น หรือเร้าใจให้ผู้ฟังมีความกระตือรือร้นอยากที่จะเข้าชม
4. เพื่อให้ผู้ทรงอาศัยเสียงสุดท้ายของเพลงโหมโรงเป็นหลักในการขึ้นเสียงที่จะร้อง

เพลงเรื่อง

ใช้ในพิธีการบางอย่างโดยเฉพาะ เช่น เพลงเรื่องนางหงส์ใช้ในงานศพ

เพลงขับ

กลายเพลงเรื่อง คือ เพลงหลายๆเพลงมาบรรเลงติดต่อกัน แบ่งเป็น

- ขับเรื่อง
- ขับเพลง

เพลงเถา

การบรรเลงเพลงติดต่อกันเพลงเดียว แยกตามอัตราจังหวะกัน โดยบรรเลงตั้งแต่ 3 ชั้น ไปจนชั้นเดียว

เพลงภาษา

คือ เพลงไทยที่แต่งเลียนเสียงดนตรีของชาติต่างๆ มี แยก ผรั่ง มอญ จีน พม่า ลาว เขมร ฯลฯ

- การรับ หมายถึง การสะท้อน คือเมื่อคนตรีบรรเลงเพลงทำนองอะไร ก็จะมีการบรรเลงทำนองนั้นซ้ำอีก
- การต่อ หมายถึง การต่อกตอน คือ เมื่อเครื่องดนตรีชนิดหนึ่งบรรเลงทำนองหนึ่งขึ้น ก็จะมีการบรรเลงให้ทางไปจากเดิมและคล่องจองกัน
- การดวง คือ การบรรเลง หรือ การขับร้องที่มีจังหวะฉีกฉั่นกัน และการดวงมักจะขึ้นหลังจากการลอรบ หรือชักล่อแล้วจะมีการดวงตอนหลัง

เครื่องดนตรีไทยยุคปัจจุบัน

ในปัจจุบันนี้ประเทศไทยมีเครื่องดนตรีครบทั้ง 4 ชนิด คือ คีล สี ที เป่า
เครื่องดนตรีประเภทคีล

- พิณ มี 4 สาย ตัวกระโหลกพิณทำแบนทั้งด้านหน้าและด้านหลัง ลักษณะกลมรีหน้าประมาณ 7 ซม. วิกตามกานหน้ายาวประมาณ 4.4 ซม. กว้างประมาณ 40 ซม. ทำคันหรือทวนเรียวยาวตลอด มีลิ้นสติกเป็นลูกบิดสำหรับขึ้นสาย 4 อัน สาย 4 เส้นนั้นโซ่เส้นเอ็น มีตะพานหรือนมสำหรับกดสาย 11 อัน ตรงกระโหลกคานหน้าทำแผ่นไมยบางทำสายให้พุ่งออก แผ่นไมยบางเรียกว่า "หยอง" ชุดความถี่ที่เป็นกระโหลกให้เป็นโพรง และใช้ไม้สักกลมเจาะรูทำเป็นฝาปิดคานหน้า
- จะเข้ เป็นเครื่องดนตรีที่ไ้ดัดแปลงมาจากพิณ มีรูปคล้ายคลึงไปทางตัวจระเข้ คือมีโครงท่อนหัวใหญ่ และมีหางยาวเป็นลูกบิด ตัวโครงทำด้วยไม้เนื้อแข็ง โดยเฉพาะแกนไม้ขนุน ชุดภายในให้เป็นโพรง ท่อนหัวกว้างประมาณ 50 - 52 ซม. ยาวประมาณ 70 - 78 ซม. กอนหางกว้างประมาณ 10 - 11 ซม. ยาวประมาณ 78 - 80 ซม. ความยาวทั้งหมดประมาณ 130 - 132 ซม. มีสาย 3 สาย เป็นสายลวด 2 สาย และสายเอ็น 1 สาย ตอนปลายมีที่รองรับสาย 11 อัน ตั้งอยู่ในระยะห่างและมีขนาดสูงไล่เลี่ยกัน ตอนปลายหางมีหยองแรงเสียง และมีช่องสำหรับพันลูกบิดซึ่งพาดลงไป เวลาใช้ไม้ปลายแหลมยาว 9 ซม. ผูกกับสายพันนิ้วชี้ และใช้นิ้วหัวแม่มือกับนิ้วกลางช่วยในการคีค นับว่าเป็นเครื่องดนตรีที่มีกระแสนิยมไพเราะมาก

เครื่องดนตรีประเภทสี

ซอด้

เป็นซอที่มี 2 สาย เช่นเดียวกับซอด้วง คันซอยาวประมาณ 75 ซม. ทำค้วยไม้ งา กิ่งบางส่วน กระจ์โหลกของซอทำค้วยกะลามะพร้าว และชิงหนา ค้วยหนึ่งบางๆ คันชักยาวราว 70 ซม. มีขนหางมาราว 200 เส้น เป็นซอที่มีเสียงทุ้ม หรือที่เรียกว่า "เสียงซุ่มๆ" จึงเรียกกันว่าซอด้ มีคุณลักษณะเช่นเดียวกับระนาดทุ้ม

ซอด้วง

เป็นซอที่มี 2 สาย คันซอยาวประมาณ 70 ซม. ทำค้วยไม้ งา กิ่งบางส่วน บางที่ก็ทำค้วยปดองไม้ไม กว้างยาวราว 7 ถึง 12 ซม. หนึ่งหน้ากระจ์โหลก มักใช้หนังหุ้มเหลื่อม คันชักยาวประมาณ 60 ซม. มีหางมาราว 150 เส้น เป็นซอที่มีเสียงแหลมเล็กและกังซัดเจน มีลักษณะเดียวกับระนาดเอก คือ คำเน้นท่วงนอง เป็นหลักของวงดนตรี

ซอสามสาย

เป็นซอที่มี 3 สาย กระจ์โหลกซอทำค้วยกะด้ามะพร้าวชนิดพิเศษที่มีกระพุงเป็น 3 กระพุง หนึ่งหน้ากระจ์โหลกซอชิงค้วยหนึ่งถึง ส่วนและขนาดนั้นจำกัดไม่ได้ เพราะทองแฉกแตกกระจ์โหลกซอที่ทำมาได้ คันซอเป็นไม้กึ่งข้างในกึ่งกลาง บางที่ก็แกะ ขางนอกเป็นฉวกลาย คันซอนี้ยาวตลอดจากคานบนของกระจ์โหลกซอมาทะลุคานล่าง เวลาสีจะทองวางปลาย "ทวนล่าง" ไวข้างหน้าค้วยมือ และใช้คันชักสีลงบนสายอย่างไวโอดิน เวลาสีหน้าของซอจะกลอดกลิ้งไปมาทำให้เกิดความอ่อนไหว คมค้ำใจมาก

ซอสามสายนี้ นิยมทำค้วยอย่างสามัญมีขนาดดังนี้ คือ คันซอยาวประมาณ 42 ซม. กระจ์โหลกซอวางอยู่ในขนาดประมาณ 15 ถึง 18 ซม. ลูกบิดยาวประมาณ 15 ซม. ซอที่มีขนาดดังกล่าวยังเรียกว่า "ซอหีบ" เพราะมีขนาดเล็กกว่าของที่ทำพิเศษค้วยมือ

เครื่องดนตรีประเภทดี

ระนาดเอก

เดิมระนาดเอกเรียกว่า "ระนาด" เฉยๆ ครั้นเมื่อเกิดระนาดทุ้มขึ้นจึงแยกเรียกว่าระนาดเอก เพื่อให้เห็นความแตกต่างของแคะชนิด ระนาดเอกนี้

เล่นเล็กๆ เป็นเกลียวเล็กเรียกว่า "ไธละมาน" จากนั้นมีหนึ่งคัตเป็นแฉเล็กๆ เรียกว่า "หนึ่งเรียก" รอยไธละมานโยงทั้งสองหน้า ไรในการเรียงเสียงโก ความต้องการ ตรงกลางมีหนึ่งเรียกเป็น "รักอก" ตัวกะโพนไววางนอนบน เตาที่ทำควายไม้เข้ากับรูปหน้ากะโพน ไรมือทั้งสองข้าง

โพน

เป็นเครื่องสำหรับตีจังหวะ โพนโดยทั่วไปมักจะทำควายไม้ ซึ่งหน้าเคียว รูปรางคอนทโทแนวขอบๆ เรียวลงไปตอนสุดท้ายออกนูนหนอย หน้าหนึ่งซึ่งถึง ควายสายโยง ซึ่งเห็นทวยเป็นเส้นเล็กๆ โยงแต่เฉพาะขอบหน้ามาถึงคอ ส่วนตอนหางของโพนมักจะทำควายปลายประกบกันแปลกๆ ไรมือตี

ของราว

คือของ 3 ใบ มีขนาดล็กเหมือนกัน ไรแขวนราวเรียงไปตามขนาด เมื่อตีเรียง ไปตามลำดับล็กด้วยอนกั๊บ จะโยนเสียง "โหมง - โหมง - โหมง, โหมง - โหมง - โหมง" ไรบรรเลงในการเล่นหรือสวดโพนราชินิกหนึ่งเรียกว่า "ระเบง" หรือ "โธละพอ" ในงานพระราชพิธี ไกววงเวียนมาเป็นเวลานาน

ของวงใหญ่

ของวงใหญ่ เป็นเครื่องที่ทำควายทวยโยง ทำเป็นรางสูงประมาณ 24 ซม. ทวยเส้นนอกกับเส้นในหางกันประมาณ 14 - 17 ซม. คัดโค้งเป็นวงกลม ไปเกือบรอบตัวคนหนึ่งที่ เบิกช่องไว้สำหรับทางเขาคานหลังคนตีทางกันราว 20 - 30 ซม. ขนาดของวงกว้างจากขอบวงในทางซ้ายมือไปถึงทางขวากว้าง ประมาณ 82 ซม. จากคานหน้าไปคานหลังกว้างประมาณ 66 ซม. พอให้ คนตีนั่งสบาย แลจะระกกลางรูปของทางขอบล็กตลอด 4 ไร ไรเชือกหนึ่ง รอยนกกั๊บเรือนทอง ใหลมุดของหงายขึ้น ผูกเรียงลำดับขนาดล็กคนไปหาล็กยอก ตั้งแต่ใหญ่ไปหาเล็ก เรียงเสียงจากต่ำไปหาสูง ของวงหนึ่งมีจำนวน 16 ล็ก ล็กคนวิคมาศูนย์กลางยาวประมาณ 17 ซม. อยู่ทางซ้ายมือคานหลังคนที่ ล็กยอก วิคมาศูนย์กลางยาวประมาณ 12 ซม. อยู่ทางขวามือคานหลังคนที่ และใช้ตีควายไม้ ทำควายแผ่นหนึ่งกับติดเป็นวงกลมจะระกลาง ผูกคามไม้สำหรับมือตี วงหนึ่งใช้ ไม้ตี 2 อัน คือตีข้างจะมี มีทั้งของโหมง ของค. กลัวจะซ้ำกันจึงเรียกว่า "ของวงใหญ่"

ของวงเล็ก

ทำเลียนแบบของวงใหญ่ แต่ทำขนาดล็กของและวงของ เล็กกว่าเล็กน้อย ทำหน้าที่

แปลลของ เป็นทำนองเดิม วงหนึ่งมีลูกของ 18 ลูก ไซบรรเลงรวมวงมีพาทย์ และวงมโหรี

ของโหม่ง

ของโหม่งไซเรียกชื่อของชนิดหนึ่ง ซึ่งหล่อโลหะหนาเกือบ 1 ช.ม. หนากว้างประมาณ 19 ช.ม. จักรสูงประมาณ 6 ช.ม. ไซไม้จริงท่อนกลมยาวประมาณ 19 ช.ม. ที่เกี่ยวข้องในการบรรเลงในวงปี่พาทย์

ของลูก

ของลูกเป็นของ 2 ใบ ใบหนึ่งเสียงสูง ใบหนึ่งเสียงต่ำ เจาะรูที่ขอบข้างละ 2 รู กว้างใบละ 4 รู รอยเส้นเชื่อมยกกว่าเป็นค้ำไว้มารวมซึ่งทำควายไม่เป็นรูปไม้เลื้อยเป็นตา ตาปึก เป็นรูปหัวใจมีเสียง โหม่งๆ เม่งๆ ไซบรรเลงในวงมีพาทย์ ระนาดการ เล่นโน้ตห้าและฉัตรชาติ

ของราง

เขาใจว่าทำจากของลูก โดยถือทำรางผูกหูเรียงหนึ่งไปตามความยาวขอบราง และเพิ่มจำนวนรางให้ครบ 7 ลูก เฝ้ายเสียงเรียงต่ำสูงลดหลั่นกันครบ 7 เสียง รางละ 8 ลูกก็มี แต่ทองเพิ่มรางให้ยาวขึ้น

ของมอญ

เป็นของที่เป็นวงทั้งโคงที่มีไปหึ่งของราง ไม้วางวางรวมไปกับพื้นเหมือนของชนิดอื่นๆ และดวลดวลปัดทอง ไซบรรเลงในวงมีพาทย์มอญ

กลองแขก

รูปร่างยาวเป็นกระบอก แลหน้าหนึ่งใหญ่เรียกว่า "หน้ารูป" กว้างประมาณ 20 ช.ม. อีกหน้าหนึ่งเล็กเรียกว่า "หน้าถ่าน" กว้างประมาณ 17 ช.ม. หุ้มกลองยาวประมาณ 57 ช.ม. ทำควายไม้แกน ขึ้นหนัง 2 หนาคายหนัง ลูกวัว ไซเช่นหว่านนาซึกเป็นค้ำโยงแรงเสียง โยงเสียงห่างๆ มี 2 ลูก เสียงสูงเรียกตัวผู้ เสียงต่ำเรียกตัวเมีย ก็ควายฝ่ามือหึ่ง 2 หนา โหเสียง สดกกันทั้งสองลูก กลองแบบนี้อาจเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า "กลองขวา"

ระฆังนา

เป็นเครื่องที่เล็กๆ มีหนังหนากว้างประมาณ 26 ช.ม. และยาวเพียง 7 ช.ม. จึงเป็นรูปกลองแบนๆ จึงแบนหนังหนาคายหมด ภายในมีสนับ คือเส้นเชือก หรือหว่านพ่นแพรกลองระหว่างขอบหนังหน้าและขอบหนังใบ ไซที่ร่วมด้วยโตน เครื่องสายไทยก็นิยมใช้ระฆังนาประกอบ

เกราะ

ทำควายกระบอกไม้ไผ่ ไซสำหรับตีระฆังนา ที่เป็นสัญญาณบอกเหตุอันตราย หรือก็มีลักษณะการประทุม ไม่ไคไซในวงดนตรี

- โหม่ง ทำควายไม้ไผ่ยาวประมาณ 4 - 5 ปล้อง ใซ้ที่ประกอบการร้องเชิญเจ้าเข้าผี และรำแม่ศรีในเทศกาลสงกรานต์ ในสมัยก่อนโหม่ง ร้องรวมวงปี่พาทย์
- กรับ ทำควายไม้ไผ่ยาวสัก ใซ้ที่กระทบกันทางกำแพงเป็นจังหวะประกอบกันกับการขับร้องและฟ้อนรำ และบางครั้งใซ้ที่รว เป็นอาณัติสัญญาณ
- กรับวง ทำควายไม้บางๆหรือแผ่นทองเหลืองหลายอัน เจาะรูและร้อยเชือกประกบไว้ กลายพัก เวลาที่ใซ้มือ ใซ้ฝ่ามือ ใซ้เป็นอาณัติสัญญาณในการเสด็จออกในงานพระราชพิธีของพระเจ้าแผ่นดิน ใซ้แทนกรับ เรียกว่า "รวักรับ" ต่อมา ใซ้ที่เป็นจังหวะในการขับร้องเพลงเรือ ทอดสรวบสักรา และใซ้ในการขับร้องและนาฏกรรมกาย
- กรับเขมา ทำควายไม้แกน ใซ้ที่กลิ้งกลอกกระทบกันประกอบการรับเสภา ซึ่งผู้ขับคนหนึ่ง จะกลิ้งใซ้กรับจำนวน 4 อัน โดยมือในมือข้างละคู่ กลาวขับไปมือทั้งสอง ก็ขับกรับแต่ละคู่ในมือ
- เปิงมาง มีรูปร่างเป็นกระบอก เป็นกลองสองหน้า มีทวนหนึ่งผูกโยงสำหรับกลองคอ ใซ้ในพิธีเสด็จขบวนพยุหยาตรา โดยที่นำกลองชนะ และใซ้ที่ประโคมศพ
- เปิงมางคอก ใซ้เปิงมางจำนวน 7 คู่ มีทวนกลองติดกัน ผูกเรียงสำคัญมีขนาดจากใหญ่ไปหาเล็ก โดยทำเป็นวงมีลักษณะเป็นคอก จึงเรียกว่า "เปิงมางคอก" ใซ้ที่ประสานกับกะโพนมอญ ในวงปี่พาทย์มอญ
- ฉิ่ง เป็นเครื่องตีทำควายโลหะ สำหรับหนึ่งมี 2 ฝา ตรงกลางมีรูสำหรับร้อยเชือก เพื่อใซ้ที่เวลาตีเป็นเครื่องกำกับจังหวะเพลงไทย รวมทั้งเพลงร้องและเพลงบรรเลง ใซ้ในวงปี่พาทย์ วงเครื่องสาย วงมโหรี เวลาที่มีเสียงกังฉิ่ง-ฉับ
- ฉาบ มีรูปร่างคล้ายกับ แฉกหรือไพฆาณกว่า มีขนาดใหญ่และกว้างกว่า ใซ้ที่กระทบกันเกิดเสียงกัง เพื่อชักจังหวะกับเสียงกลองและฉิ่ง ใซ้ที่ถักและนำฟ้ายิ่งขึ้น ฉาบมี 2 ชนิด

- ฉาบใหญ่
- ฉาบเล็ก

เครื่องดนตรีประเภท เป่า

ปี่ใน

เป็นเครื่องดนตรีที่จะต้องใช้ลิ้นเข้าช่วยเพื่อทำให้เกิดเสียง ลิ้นของปี่นี้จะทำด้วยไม้นิ่ม ไม้ไผ่ หรือโลหะดัดใส่เข้าไว้ เมื่อเป่าลมเข้าไป ลิ้นก็จะเลื่อนไหวทำให้เกิดเสียง ปี่ในเป็นเครื่องเป่าที่ทำด้วยไม้ชิงชันหรือไม้พะยุง กลึงให้ป่องตรงกลางและปลายทั้งสองข้างบานออกเล็กน้อย เจาะเป็นรูกลวงภายใน มีรูสำหรับปักเปิดนิ้วให้เป็นเสียงสูงต่ำ ตัวปี่มี 6 รู เรียงกันลงมาเป็นลำดับ ลิ้นมีทำด้วยใบตาลมนซ้อนกัน 4 ชั้น ผูกติดกับหลอดโลหะที่เรียกว่า "กำพวด" เวลาจะเป่าต้องสอดกำพวดเข้าไปในรูที่บานบนแล้วจึงเป่า

ปี่ชวา

(ปี่พาทย์)

ทำเป็นสองท่อน มีขนาดเล็กกว่าปี่ใน ใช้ในชบวนเทพระบรมศพ ใช้กับกลองแขกประกอบการเล่น กระบี่กระฆอง มวยไทย ใช้ในวงปี่พาทย์นางหงส์ "ร่ำกริช"

ปี่มอญ

ทำเป็นสองท่อนเหมือนปี่ชวาแต่ใหญ่กว่า ลิ้นมีทำด้วยทองเหลือง ใช้บรรเลงในวงปี่พาทย์มอญโดยเฉพาะ

ปี่นอก

มีขนาดเล็กยาวประมาณ 31 ซม.

ปี่กลาง

เป็นมีขนาดกลาง ยาวประมาณ 37 ซม.

ปี่โถง

มีลักษณะทำเป็นสองท่อนดัดออกจากกัน โค้งแบบอย่างมาจากอินเดีย ใช้ในชบวนแห่ เป่าจากสองชั้นในชบวนเทพระบรมศพและศพเจ้านาย คู่กับปี่ชวา เป็นเครื่องเป่าทำด้วยไม้ทรงลำขนาดเท่านิ้วมือใส่ลิ้นตรงกลางลำ และทำลิ้นแบบเดียวกับลิ้นปี่ชวา แล้วเอามาเรียงลำกับผูกติดกัน 2 แถวๆละ 7 ลำ เรียงลำที่ใหญ่ไว้เป็นคันทา ลำย่อมเรียงไว้คู่ๆไปรวม 7 คู่ ทุกลำเจาะช่องทะลุตลอดและกลึงให้เรียงลำตรงกัน แล้วเอาไม้จริงมาถากเจาะสำหรับเป่า "เรียกว่าเคา" เอาลำไม้ข้างที่เรียงไว้ 7 คู่นี้สอดไว้ในเคาประกบตรงที่ใส่ลิ้น แล้วเอาชันหรือขี้ผึ้งพอกมิให้ลมที่เป่าออกและสุกเร็ว

แคนขลุ่ยเพียงออ

เป็นขลุ่ยขนาดกลาง มีเสียงมาตรฐาน ใช้เทียบเสียงดนตรีไทย ยาวประมาณ 45 - 50 ซม. ใช้บรรเลงโคกเกือบทุกวง ยกเว้นวงปี่พาทย์ไม้ม้วน

<u>ขลุ่ยหลีบ</u>	เป็นขลุ่ยขนาดเล็ก เสียงสูง - แหลม ยาวประมาณ 31 ซม. ใช้บรรเลงมโหรี เครื่องสายวงใหญ่
<u>ขลุ่ยอู้</u>	เป็นขลุ่ยขนาดใหญ่ ขางหน้ามี 6 รู มีเสียงทุ้มต่ำ ยาวประมาณ 60 ซม. ใช้ในวงมโหรีเครื่องสายวงใหญ่ และวงมโหรีเครื่องใหญ่
<u>แตรวงม</u>	มีลักษณะคล้ายฆ้องและฆ้องมโหรี ไทยโคกเขมรอย่างมาจากอินเดีย ใช้บรรเลงร่วมกับสังข์

ลักษณะวงดนตรีไทยปัจจุบัน

ลักษณะวงดนตรีไทย เราแบ่งได้ 3 ลักษณะ

1. มโหรี
2. เครื่องสาย
3. ขลุ่ย

วงมโหรี

มโหรีเป็นวงดนตรีที่ประกอบด้วยเครื่องที่เป็นสำคัญ เช่น ฆ้อง กลอง และมีเครื่อง เป่า คือ มี แยกวิธีผสมต่าง ๆ กันตามประเภทของวงและจำนวนเครื่องดนตรีดังนี้

1. มโหรีราชครี

เป็นวงมโหรีโบราณที่มีบรรเลงน้อยที่สุด สำหรับบรรเลงประกอบการแสดงหนังตะลุงละครโนห์รา ราชครี มีเครื่องบรรเลง คือ

1. ปี่นอก
2. โทน 1 คู่
3. กลองราชครี 1 คู่
4. ฆ้อง 1 รางวัล
5. กรับ (อาจมีหลายคู่)
6. ฉิ่ง

2. มีพาทย์ไม้แข็ง

เป็นวงมีพาทย์สามัญสำหรับการประโคมทั่วไป มี 3 ขนาด คือ เครื่องห้า เครื่องคู่ และเครื่องใหญ่ แต่ละวงมีจำนวนเครื่องดนตรีดังนี้

- (1) เครื่องห้า มี ปี่ใน ระนาดเอก ของวงใหญ่ ตะโพน กลองทัด ฉิ่ง
- (2) เครื่องคู่ มี ปี่ใน - ปี่นอก ระนาดเอก - ระนาดทุ้ม ของวงเล็ก - ของวงใหญ่ ตะโพน กลองทัด 1 คู่ ฉิ่ง ฉาบ และ โหม่ง
- (3) เครื่องใหญ่ มี ปี่ใน - ปี่นอก ระนาดเอก ระนาดทุ้ม ระนาดเอกเหล็ก ระนาดทุ้มเหล็ก ของวงใหญ่ - ของวงเล็ก ตะโพน กลองทัด 1 คู่ ฉิ่ง ฉาบ โหม่ง

วงมีพาทย์ทั้งสามใช้ไม้ตีเป็นไม้แข็งล้วน

3. มีพาทย์ไม้นวม

มีเครื่องดนตรีและขนาดของวงเหมือนไม้แข็งทุกอย่าง แต่ที่แตกต่างจากมีพาทย์ไม้แข็งคือใช้ชลุ่ยเพียงออแทนปี่ และเพิ่มฆ้อง และระนาดเอกเหล็กนั้นใช้ไม้นวมตีเพื่อให้เสียงนุ่มนวล

4. มีพาทย์คึกคักวรรพ

เป็นวงมีพาทย์ใช้ประกอบละครคึกคักวรรพ มีเครื่องบรรเลง คือ ระนาดเอก (ไม้นวม) ระนาดทุ้ม ระนาดทุ้มเหล็ก ของวงใหญ่ ชลุ่ยเพียงออ ชลุ่ยอู้ ฆ้อง ของหุ่ย ตะโพน กลองตะโพน ฉิ่ง

5. มีพาทย์มอญ

มีพาทย์มอญแบ่งออกเป็น 3 ขนาดตามมีพาทย์ไทย วงเครื่องใหญ่ประกอบด้วยเครื่องบรรเลงคือ ปี่มอญ ของวงใหญ่ ของวงเล็ก ระนาดเอก ระนาดทุ้ม ระนาดเอกเหล็ก ระนาดทุ้มเหล็ก ตะโพนมอญ เปิงมางมอญ ฉิ่ง ฉาบเล็ก ฉาบใหญ่ ของโหม่ง

6. มีพาทย์นางหงส์

มีเครื่องบรรเลงเหมือนวงมีพาทย์ไม้แข็งทุกอย่าง นอกจากใช้ปี่ชวาแทนปี่ในและปี่นอก ใช้กลองมาดแทนตะโพนและกลองทัด วงมีพาทย์นางหงส์บรรเลงเฉพาะในงานศพ

วงเครื่องสาย

วงเครื่องสายได้แก่วงดนตรีที่ประกอบด้วยเครื่องดนตรีจำพวกมีสาย เป็นประธาน มีเครื่อง เป่าและตีเป็นส่วนประกอบ

เครื่องสายวงเล็กมีเครื่องดนตรีคือ ซอด้วง ซออู้ จะเข้ ซลุ่ยเพียงออ โทน รำมะนา จึง จะเพิ่มฉาบเล็กและโหม่งด้วยก็ได้

หากจะให้ให้มีเครื่องบรรเลงเป็นวงเครื่องคู่ ก็เพิ่มซอด้วง ซออู้ จะเข้ ให้เป็น อย่างละ 2 แต่ซลุ่ยที่เพิ่มวงเป็นซลุ่ยหลิบ

นอกจากนี้ยังอาจผสมเครื่องดนตรีชนิดใดชนิดหนึ่งเข้ามาได้ และเรียกชื่อตามเครื่องดนตรีที่ผสมเพิ่มชิ้นนั้น เช่นผสมปี่ชวา เรียกว่า "เครื่องสายผสมปี่ชวา" หรือผสมซิมเรียกว่า "เครื่องสายผสมซิม" เป็นต้น

วงมโหรี

วงมโหรี เป็นวงบรรเลงที่ผสมระหว่างมีพาทย์กับเครื่องสาย แบ่งขนาดวงเป็น

- เครื่องเล็ก
- เครื่องคู่
- เครื่องใหญ่

1. วงมโหรีเครื่องเล็ก ประกอบด้วยเครื่องดนตรีดังนี้
ซอด้วง 1 คัน ซออู้ 1 คัน ซอสามสาย ซอสามสายหลิบ จะเข้ ซลุ่ยเพียงออ
ซลุ่ยหลิบ ระนาดเอก ระนาดทุ้ม (ไม้) ซองวง (กลาง) ซองวงเล็ก โทน รำมะนา
จึง ฉาบเล็ก
2. วงมโหรีเครื่องคู่ ประกอบด้วยเครื่องดนตรี ดังนี้
ซอด้วง 2 คัน ซออู้ 2 คัน ซอสามสาย ซอสามสายหลิบ จะเข้ ซลุ่ยเพียงออ
ซลุ่ยหลิบ ระนาดเอก ระนาดทุ้ม ซองวง (กลาง) ซองวงเล็ก โทน รำมะนา
จึง ฉาบเล็ก
3. วงมโหรีเครื่องใหญ่ ประกอบด้วยเครื่องดนตรี ดังนี้
ซออู้ 2 คัน ซอด้วง 2 คัน ซอสามสาย ซอสามสายหลิบ จะเข้ 2 คัน
ซลุ่ยเพียงออ ซลุ่ยหลิบ ซลุ่ย ระนาดเอก ระนาดทุ้ม ระนาดเอกเหล็ก

ระนาทุมเหล็ก ของวง (กลาง) ของวงเล็ก โทน ระมะนา จึง
ลายเล็ก อาจเพิ่มโหมงก็ไ้

การบรรเลงดนตรีไทยประกอบการงาน

การที่จะมีดนตรีบรรเลงประกอบการงานที่จะจัดให้มีขึ้นนั้น ก็ควรจะยึดถือแบบแผนที่
สมัยโบราณได้เคยใช้กันมาจนเป็นประเพณีไปแล้ว คือ

งานที่มีพระสงฆ์สวดมนต์ หรือฉันอาหาร เช่น งานขึ้นบ้านใหม่ งานทำบุญวันเพ็ญ
หรืองานที่กองการใหญ่อื่นรวมอนุโมทนา เช่น งานบวชพระ งานทอดกฐิน ทอดผ้าป่า เป็นต้น
ควรจะใช้วงปี่พาทย์ จะเป็นวงปี่พาทย์เครื่องห้า เครื่องคู่หรือเครื่องใหญ่ ก็แล้วแต่เห็นสมควร
งานแต่งงาน หรือที่เรียกกันว่างานมงคลสมรส ควรใช้วงมโหรี หรือวงเครื่องสาย
งานศพ อาจใช้ดนตรีไทย ควรใช้วงปี่พาทย์นางหงส์ แต่สมัยปัจจุบันนี้มักจะใช้
วงปี่พาทย์มอญกันโดยมาก

ส่วนงานพิเศษที่จัดขึ้นเป็นครั้งคราว เช่น รับแขกผู้มีเกียรติ ชมนมเพื่อกิจการ
หรือสมาคม อาจจะใช้ วงปี่พาทย์ไม้มวม หรือมโหรี หรือเครื่องสายก็ได้ทั้งนั้น แต่ถาเป็น
การบรรเลงประกอบการแสดง เช่น โขน ละคร ระบำ ก็ต้องใช้วงปี่พาทย์

ทางด้านการดนตรีไทยนั้น ได้มีท่านที่มีความสามารถทางเชิงดนตรีหลายท่าน
ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงได้ทรงตั้งราชทินนามของนักดนตรีไทยไว้ คือ

พระเพลงไพเราะ	หลวงเพราะสำเนียง
หลวงเสียงเสนาะกรณ	พระสรพเพลงสรวง
หลวงพวงสำเนียงรอบ	หลวงสรอยสำเนียงสนธิ
หลวงวิมลวงเว	หลวงบรรเลงเลิศเลอ
ขุนบำเรอจิตรจรง	หลวงบำรุงจิตรเจริญ
ขุนเจริญดนตรีการ	พระยาประสานดุริยศัพท์
หลวงศรีว่าทิต	หลวงสิทธิวาทีน
พระพิชบรรเลงอาร	พระพาทยบรรเลงรมย์
หลวงประสมสังคีต	พระประทีปวรศัพท์
พระประคัมภ์กิจ	ขุนสนธิบรรเลงการ

หมิ่นประมุขเพลงประสาน

ขุนตากของวง

หมิ่นประเจียดไธเนาะ

ขุนกลอชลุยกดอง (ไม่มีแก้วจริง)

หมิ่นคนกรรพพระศิวีสาร

หมิ่นต้นกริการ เจนจิกร

พระยาเสนาะกริยางค์

ขุนสาเนียงชั้นเชิง

หลวงชาญเชิงระนาถ

ขุนบรรจหมเลิศ

หลวงไพเราะเสียงซอ

หลวงวงจะเชรับ

หมิ่นขับกำหวาน

หลวงประคิษฐ์ไพเราะ

พระสาอังกนตรี

จากราชทินนามดังกล่าวทำให้เราทราบว่า ท่านผู้ใดมีความสามารถด้านใดบ้าง ถึงปรากฏนามของท่านนักดนตรีไทยที่เด่นๆ เช่น พระประคิษฐ์ไพเราะ (มี กริยางค์) หรือที่คนทั้งหลายเรียกว่า กรณ์ (แซก) ซึ่งเป็นผู้มีชื่อเสียงในการดนตรีมาตั้งแต่รัชกาลที่ 3 เพลงเอกๆที่เป็นผลงานของท่านมีมากมาย เช่น เพลงทยอยนอก ทยอยเดี่ยว เชิดจีน พระยาโลก แซกมอญ พระอาทิตย์ชิงดวง เป็นต้น นอกจากนี้ ยังมีพระประคิษฐ์ไพเราะ (ตาก ตาตะนันท์) หลวงประคิษฐ์ไพเราะ (ศรี ศิลปบรรเลง) โดด่งเพลงไวหลายเพลง ที่ไพเราะ เช่น กระแตไต่ไม้ เขมรพวง นกเขาชะเมา พรานหมันคึกคักเต่า ลาวเสียงเตียน เป็นต้น

ดนตรีไทยในระยะดังกล่าวยังไม่ค่อยเป็นที่นิยมของประชาชนมากนัก เพราะได้รับอิทธิพลจากดนตรีตะวันตกมาก จึงมีการเล่นที่ไม่แพร่หลายเหมือนในสมัยก่อน แต่ก็ได้มีการพยายามรักษาคุณค่าของวัฒนธรรมทางดนตรีไทยไว้ เช่น วิทยาลัยนาฏศิลป์ กรมศิลปากร และสถาบันอื่นๆได้พยายามจัดตั้งชุมนุมดนตรีไทยขึ้น เพื่อเป็นการเผยแพร่ความไพเราะของดนตรีไทยให้ชนรุ่นหลังได้ชื่นชมต่อไป

วิธีสอน

1. ผู้สอนบรรยายตามหัวข้อ
2. เฉลียวิทยาการที่เ้ายหาจาก้านนาฏศิลป์และคนตรีไทยมาบรรยายตามโอกาสอันควร
3. พานิสิตชมการแสดงทาง้านนาฏศิลป์และคนตรีไทยในโอกาสที่มี
4. ฉายภาพยนตร์ สไลด์ เกี่ยวกับนาฏศิลป์และคนตรีไทย
5. กำหนดเอกสาร หนังสือให้อ่านประกอบเพิ่มเติม
6. จัดนิทรรศการทาง้านนาฏศิลป์และคนตรีไทย

หนังสืออ่านประกอบ

ฉวีวรรณ ถินาวงศ์ การละครสำหรับครูประถม มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ พินุลโลก

คำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้า ประวัติดการพ่อนร่า โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
2515

ชนิด อยู่โพธิ์ กำเนิดนาฏศิลป์ไทย โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ 2515

ชนิด อยู่โพธิ์ เครื่องคนตรีไทย ศิวพร 2500

ชนิด อยู่โพธิ์ ศิลปะละคอนร่าหรือภูมิอนาฏศิลป์ไทย ศิวพร 2516

บรรคาศักดิ์ และราชทินนามนักคนตรีไทย พิมพ์เนื่องในงานฌาปนกิจศพ นายเชื้อ นักร้อง
2507

ประทีน พวงสำลี หลัคนาฏศิลป์ โรงพิมพ์ศิริพัสดุ 2506

ปัญญา รุ่งเรือง ประวัติดการคนตรีไทย ไทยวัฒนาพานิช 2517

ไพเราะเสียงขอ, หลวง ประวัติดเครื่องคนตรีไทย พิมพ์แจกในงานพระราชทานเพลิงศพ
หลวงไพเราะเสียงขอ (อุณ คุริยสีวิน) 19 กุมภาพันธ์ 2520

มนตรี ทราโมท ความเป็นมาของคนศรีไทย โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ 2515

รายงานการสัมมนาภาควิชาศิลปะและดนตรีไทย ณ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ 23 - 25 มิถุนายน 2515
สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ 2522

วิจิตรวาทการ, พันตรีหลวง นาถสิทธิ์ พิมพ์เป็นอนุสรณ์งานฌาปนกิจศพ นางสงวน เขยปทุม
17 มิถุนายน 2506

ศิลากร, กรม เก็บรักษาความรู้เรื่องคนศรีไทย โรงพิมพ์อำนวยการ 2507

สุนันทา ไสวรงค์ โขนละครพื้นบ้านภาคพิเศษ โรงพิมพ์พิเศษ 2518

สุจิต ทัศนพร คนศรีศึกษา โรงพิมพ์กรุงธน 2516

เสฐียรโกเศศ (นามแฝง) ร้องรำทำเพลง โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ 2515

สุรพล วิรุฬห์รักษ์ ลิเก 2522

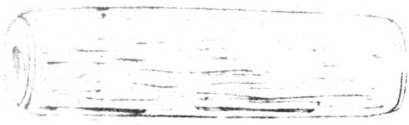
อนุমানราชชน, พระยา อธิบายนาฏศิลป์ไทย โรงพิมพ์พระจันทร์ 2494

อุทิศ นาคสวัสดิ์ ทฤษฎีและการปฏิบัติคนศรีไทย เจริญการพิมพ์ 2513

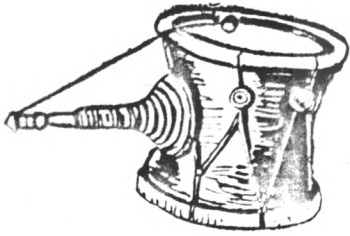
อุทิศ นาคสวัสดิ์ "วัฒนธรรมทางคนศรีไทย" วัฒนธรรมไทย 3 : 7 - 17 พฤษภาคม
2513

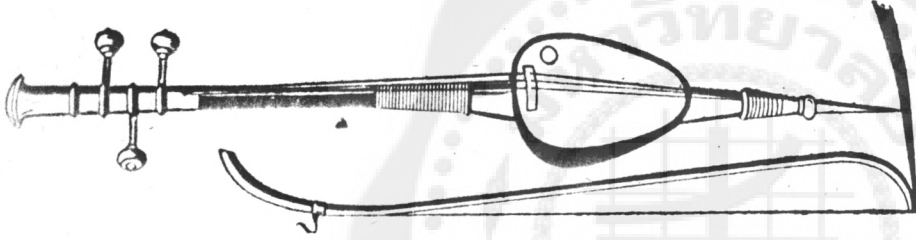
กลองหน้า

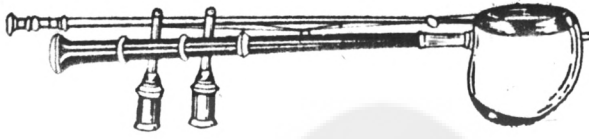
ตะโกลีโปด

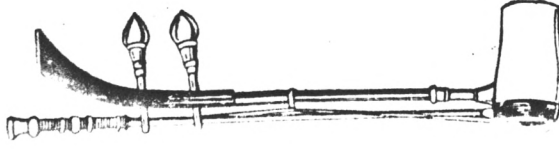
บัณเฑาะว์

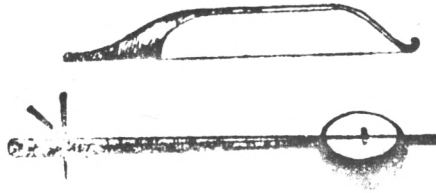
ขอสามสาย

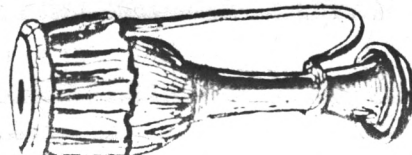
ขออุ

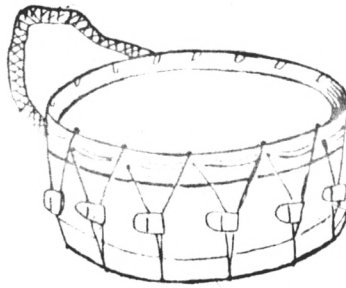
ขอดวง

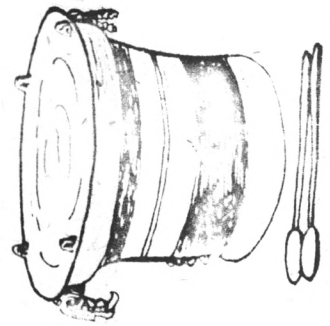
สล้อ

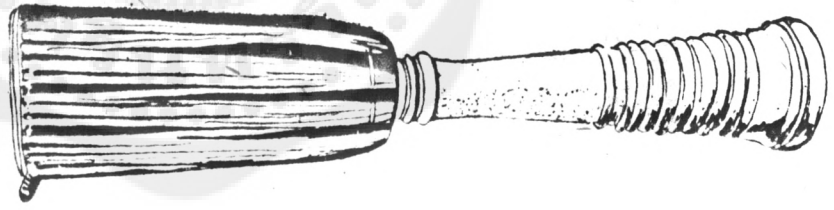
กลองขาว

กลองเบรกัน

มโหระทึก

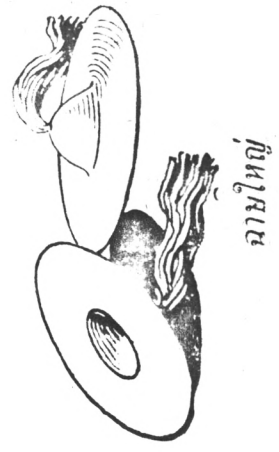
กลองแตร

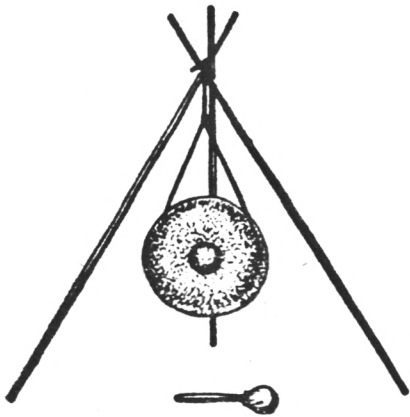
ฉิ่ง

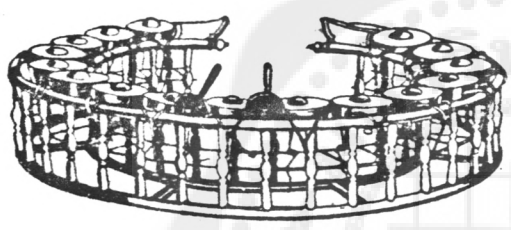
ฉาบเล็ก

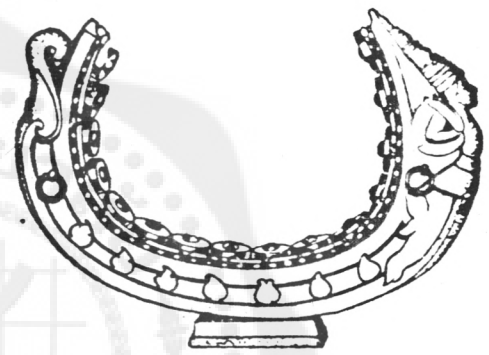
ฉาบใหญ่

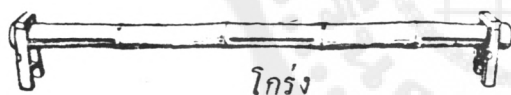
ฆ้องหลวง

ฆ้องวง

ฆ้องมอญ

โกร่ง

กระ

กรับ

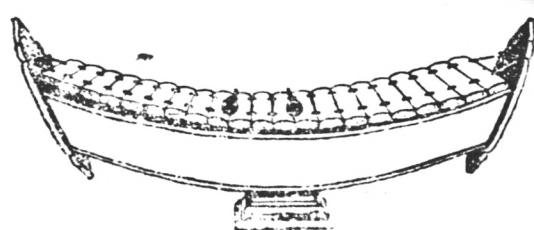
กรับคู่

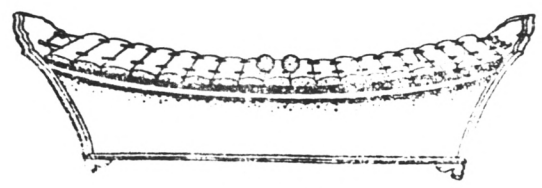
กรับพวง

กรับเสภา

ระนาดเอก

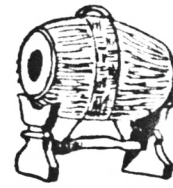
ระนาดทุ้ม

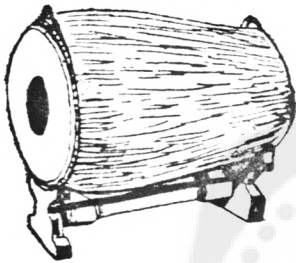
กลองทัด

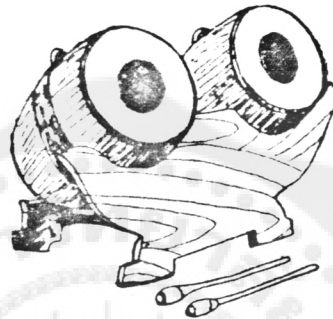
กลองชาตรี

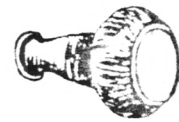
ตะโพนไทย

ตะโพนมอญ

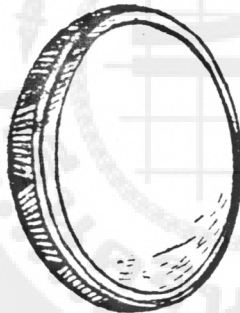
กลองตะโพน

โตน

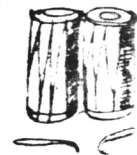
รำมะนา มโหรี

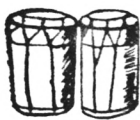
รำมะนาลำตัด

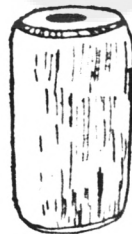
กลองแขก

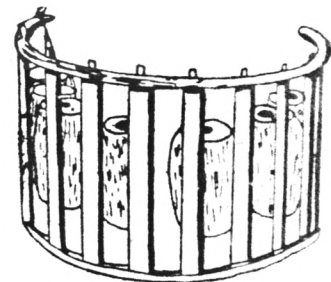
กลองมลายู

กลองชนะ

เบิ่งมวง

เบิ่งมวงคอก

บรรณานุกรม

- กฎหมายตราสามดวง เล่ม 1 - 5 เก็บรักษาที่พานิช 2505
- กิจจา บุรณัน ขนบธรรมเนียมประเพณีของไทย ประมวลสาส์น 2513
- กุหลาบ มัลลิกะมาส วรรณคดีไทย โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง 2523
- _____ วรรณคดีวิจารณ์ โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง 2522
- ชวร สุขพานิช ขอบุญจากอดีต เกล็ดไทย 2518
- _____ ฐานันดรไพร่ โรงพิมพ์สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย 2519
- คณะราษฎร ประเพณี - พิธีสำคัญของไทย เสริมวิทยะบรรณาการ 2512
- คึกฤทธิ์ ปราโมช, ม.ร.ว. การปกครองสมัยสุโขทัย อนุสรณ์พ่อขุนรามคำแหงมหาราช 2513
- _____ พระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ 2516 โรเนียว
- _____ สถาบันพระมหากษัตริย์ โรงพิมพ์แสงรุ่งการพิมพ์ 2523
- _____ สังคมสมัยอยุธยา คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ 2510
- จอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพระราช
หัตถเลขา พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานสถาปนาภิเศกพ นายไถลง พรประภา หางหุ้นส่วนจำกัด
กิวพร 2511
- ชัย เรื่องศิลป์ ประวัติศาสตร์ไทย พ.ศ. 2352 - 2453 กานเศรฐกิจ ไทยวัฒนาพานิช
2522
- _____ สังคมไทยสมัยโบราณก่อนศตวรรษ 25 โรงพิมพ์พิมพ์เนศ 2523
- ชิน อยู่ดี และ สุก แสงวิเชียร อดีต เรื่องราวก่อนประวัติศาสตร์ โรงพิมพ์พิมพ์เนศ
2517

เซ เตห์, บอรัช ชนชาติต่างๆในแหลมอินโดจีน แปลโดย บัญญา บริสุทธิ์ ไทยวัฒนาพานิช
2521

ณรงค์ พ่วงพิศ พื้นฐานอารยธรรมไทยและอารยธรรมตะวันตกยุคใหม่ แสงรุ่งการพิมพ์ 2523

ก็อดด์, วิลเลียม กริฟตัน ชนชาติไทย แปลโดย หลวงนิติแพทยนิติสรณ์ กรมวิชาการ
กระทรวงศึกษาธิการ 2520

ตำราวรรณภาพ, สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส ธรรมบรรณาการ 2503

_____ ประวัติการฟ่อนรำ โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ 2515

_____ ลักษณะการปกครองประเทศสยามแต่โบราณ กัดังวิทยา 2494

ถนน อานามวัฒน์ และคณะ ประวัติศาสตร์ไทยยุคก่อนประวัติศาสตร์ถึงสิ้นอยุธยา กรุงสยาม
การพิมพ์ 2519

ทวิช สุภากรณ์ ประวัติศาสตร์ไทย ชอม เชมร แพรพิทยา 2508

ชนิก อยู่โพธิ์ ศิลปะคอนราหรือคู่มือนาฏศิลป์ไทย ห้างหุ้นส่วนจำกัดศิพร 2516

น. ณ ปากน้ำ ศาสนาและศิลปกรรมในสยามประเทศและแหลมอินโดจีนสมัยโบราณ
โอเอียนส์โตร 2517

บริษัทบุรีรักษ์, หลวง พระพุทธรูปสมัยต่างๆในประเทศไทย โรงพิมพ์กรมศาสนา 2507

ประชาภิกรจักร, พระยา พงสาวการโยนก ฌบับหอสมุดแห่งชาติ ศิลปบรรณาการ 2504

ประชุมประกาศรัชกาลที่ 4 ครุสภา 2503, 4 เล่ม

ประพันธ์ พวงสวัสดิ์ หลัคนาฏศิลป์ โรงพิมพ์ศิริพิศุ 2501

ปริญญาน, ภิกขุ ประเพณีไทยโบราณ สิริธรรม 2510

บัญญัติ รุ่งเรือง ประวัติการดนตรีไทย ไทยวัฒนาพานิช 2517

แปลก สนิธิรักษ์ พิธีกรรมและประเพณี ไทยวัฒนาพานิช 2514

พระปริยัติเวที พระโฆระปัญโญ แผลยอ พระสุตตันตปิฎก (ที่ชนิกาย) โรงพิมพ์ราชทัณฑ์ 2518

พระโพธิ์รังสี "คำแปลจากเทวียงศ์" พงศาวดารทริภุญไชย บรรณกิจเนตรกิจ 2504

พลัพพัง มุคศิณี ประวัติศาสตร์ไทยสมัยกรุงธนบุรีและรัตนโกสินทร์ตอนต้น ภาควิชา

ประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร 2522

พุทธทาส อินทปัญโญ คู่มือมนุญย์ องค์การฟื้นฟูพุทธศาสนาในอินเดียนเดียแพร่ โรงพิมพ์

การพิมพ์พาณิชย์ 2501

พูนพิศมัย กิตกุล, ม.จ.หญิง ประเพณีไทย โรงพิมพ์บำรุงนุกุลกิจ 2516

ไพฑูริย์ ช่างเขียน ลักษณะสังคมและการปกครองของไทย ไทยวัฒนาพานิช 2514

ไพเราะเสียงขอ, หลวง ประวัติเครื่องดนตรีไทย พิมพ์แจกงานพระราชทานเพลิงศพ

หลวงไพเราะเสียงขอ (อุน กริยชีวิน) 19 กุมภาพันธ์ 2520

เพร เกอริก, โมค "ปัญหาก่อนประวัติศาสตร์ไทย" สังคมศาสตร์ปริทัศน์ ฉบับประวัติศาสตร์ไทย

มิถุนายน 2509

ภรดี มหาจันทร์ ประวัติศาสตร์ไทย 2 ภาควิชาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

บางแสน ม.ป.ป.

มานิต วัลดีโลกม ศิลปกรรมสมัยอยุธยา อยุรยา รัตนโกสินทร์ พระนคร 2510

โมรี พิเกษกุล และ เทือก กุสุมา ณ อยุรยา ประวัติวรรณคดีไทย โรงพิมพ์องค์การค่า

ของคุรุสภา 2512

ราชวรานุญ, พระยา ประเพณีเกี่ยวกับชีวิต กรมศิลปากร 2507

ริดส์, เฟรค คัมฉิว การปรับตัวเข้าสู่ยุคใหม่ของสยามและพม่า แปลโดย อมร

โสภณพิเชษฐรังสี และ เอกวิทย์ ณ ถลาง โรงพิมพ์สมาคมสังคมศาสตร์ 2519

ลาธุแวร์, เกอ จดหมายเหตูลาธุแวร์ เล่ม 1 แปลโดย สันต์ ท. โกมลบุตร

กาหนดา 2510

วรรณไวทยากร ประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม โครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์

2514

_____ พุทธธรรม โครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ 2515

วอลเบงก์, วอลเคอร์ และ อาแลสแตร์ เอ็ม เทย์เลอร์ อารยธรรมอดีต - ปัจจุบัน

โรงพิมพ์สังคมศาสตร์ 2509

วิจิตรมาศรา, ชน ประวัติการคำไทย โรงพิมพ์บัณฑิตการพิมพ์ 2516

วิจิตรวาทการ, หลวง งานคนควาเรื่องชนชาติไทย กรมประมวลข่าวกลาง 2504

_____ ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจของไทย โรงพิมพ์สำนักนายกรัฐมนตรี 2505

คีตปรี พืระศรี ประติมากรรมไทย โรงพิมพ์ไทยเชมม 2489

คีตปกร, กรม ประชุมพงศาวดาร เล่ม 2 (พงศาวดารล้านช้าง) ศึกษาภัณฑ์พาณิชย์
2506

_____ ประชุมศิลาจารึกภาคที่ 1 จารึกสุโขทัย ฉบับพิมพ์งานพระราชทานเพลิงศพ
พระราชประสิทธิคุณ เจ้าคณะจังหวัดสุโขทัย 2515

_____ พงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับหลวงประเสริฐฯ องค์การคำของคุรุสภา 2504

สง่า กาญจนาคพันธุ์ ประวัติการคำไทย บพิธ จำกัด 2511

สมศักดิ์ ศรีสิงห์ การบริหารภาษีอากรในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ปริอุณานิพนธ์ กศ.ม.

มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร 2515 อักษรานา

สมเด็จพระญาณสังวร พุทธศาสนากับสังคมไทย มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ 2516

สมพงษ์ เกรียงไกรเพชร ประเพณีไทยและเรื่องนารู แพรวพิทยา 2519

สุริโว ภิกขุ หลักพระพุทธศาสนา พิมพ์ในงานถวายบังคมศพ นางสาวสีกี โตทิคุณ

14 มีนาคม 2506

สุรชีพ ปุญญานุภาพ วัฒนธรรมวิทยา พระนคร 2500

สุพิศรา สุภาพ สังคมและวัฒนธรรมไทย ไทยวัฒนาพานิช 2520

สุภัทรภักดิ์ กิตกฤษ, ม.จ. ประวัติศาสตร์เอเชียอาคเนย์ ถึง พ.ศ. 2000 โรงพิมพ์สำนัก
เลขาธิการคณะรัฐมนตรี 2522

_____ ศิลปในประเทศไทย คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร 2512

สุรพล วิรุฬห์รักษ์ ลิเก ม.ป.ท. 2522

เสรีบุร พันธ์รังษี ชีวศาสตร์นิยมนิเทศ 2479

เสรีบุรโกเศศ (นามแฝง) ทำขวัญและประเพณีทำขวัญ ก้าวหน้า 2506

_____ ประเพณีเก่าของไทย แพรวพรา 2500

_____ ประเพณีเก็ก - ค่าย สมาคมสังคมศาสตร์ 2510

_____ ประเพณีตรุษ - สารท สมาคมสังคมศาสตร์ 2516

_____ ประเพณีเบิกเคล็ด สมาคมสังคมศาสตร์ 2508

_____ ปลุกเรื้อน - แต่งงาน สมาคมสังคมศาสตร์ 2514

_____ วัฒนธรรมและประเพณีต่างๆของไทย ก้าวหน้า 2503

_____ ถิ่นนาเปรียบเทียบ โรงพิมพ์รุ่งเรือง 2502

เสนอ นิดเถร ศิลปไทย โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ 2516

แสงโสม เกษมศรี, ม.ร.ว. และ วิมล พงศ์พิพัฒน์ ประวัติศาสตร์สมัยรัตนโกสินทร์
รัชกาลที่ 1 - รัชกาลที่ 3 (พ.ศ. 2325 - พ.ศ. 2394)

อนุমানราชชน, พระยา การศึกษาวรรณคดีในแง่วรรณศิลป์ โรงพิมพ์รุ่งเรือง 2515

_____ ทำนาศิลปการ กรมสารบรรณทหารเรือ 2506

อานนท์ อภาภิรม สังคมวัฒนธรรมและประเพณีไทย แพร่พิทยา 2519

_____ สังคมและวัฒนธรรมไทย โรงพิมพ์บำรุงนุกุลกิจ 2515

อุทิศ นาคสวัสดิ์ ทฤษฎีและการปฏิบัติดนตรีไทย เจริญการพิมพ์ 2513

อรุณันท์ วิริยะบุรุษ ประเพณีไทย ฉบับทหารราชครู โรงพิมพ์ประจักษ์วิทยา 2512

